

KATARZYNA CZARNECKA

Słowotwórstwo gwar polskich na Ukrainie

CZASOWNIK

Słotwórstwo gwar polskich na Ukrainie

CZASOWNIK

KATARZYNA CZARNECKA

Słowotwórstwo gwar polskich na Ukrainie

CZASOWNIK

© Copyright by Instytut Języka Polskiego PAN w Krakowie
Kraków 2014

ISBN 978-83-64275-38-8

Recenzenci:
Janusz Rieger
Krystyna Kleszczowa

Redakcja: Monika Pasek
Korekta: Piotr Budny
Skład: Joanna Bizior
Okładka: LIBRON

Publikacja dofinansowana przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego

Wydawnictwo LIBRON – Filip Lohner
al. Daszyńskiego 21/13
31-537 Kraków
tel. 12 628 05 12
e-mail: office@libron.pl
www.libron.pl

Składam serdeczne podziękowania Panu prof. dr. hab. Januszowi Riegerowi za inspirację, opiekę i pomoc w pracy nad rozprawą. Dziękuję także Pani prof. dr hab. Krystynie Kleszczowej i Pani prof. dr hab. Hannie Jadackiej za cierpliwą lekturę, cenne uwagi i wskazówki.

SPIS TREŚCI

I. CZĘŚĆ WSTĘPNA	11
1. GWARY POLSKIE NA UKRAINIE	11
2. SŁOWOTWÓRSTWO POLSZCZYZNY POŁUDNIOWOKRESOWEJ – STAN BADAŃ NAD CZASOWNIKIEM	13
3. UWAGI O OPISIE SŁOWOTWÓRCZYM GWAR POLSKI ETNICZNEJ	14
4. CEL PUBLIKACJI	16
5. BAZA MATERIAŁOWA ROZPRAWY	17
5.1. Źródła, motywy wyboru i sposób organizacji materiału	17
5.2. Uwagi o wsiach, z których pochodzi materiał	20
5.3. Sposób prezentacji materiału i układ publikacji	24
6. PODSTAWY TEORETYCZNO-METODOLOGICZNE	25
6.1. Zasady wyodrębniania derywatów	25
6.2. Terminologia	26
6.3. Trudności badawcze	27
II. PRZEGLĄD MATERIAŁU	29
1. FORMACJE PREFIKSALNE	29
1.1. Derywaty z prefiksem <i>do-</i>	32
1.2. Derywaty z prefiksem <i>na-</i>	34
1.3. Derywaty z prefiksem <i>nad-</i> (<i>nade-</i>)	37
1.4. Derywaty z prefiksem <i>o-</i> // <i>ob-</i>	38
1.5. Derywaty z prefiksem <i>od-</i> (<i>ode-</i>)	40
1.6. Derywaty z prefiksem <i>po-</i>	43
1.7. Derywaty z prefiksem <i>pod-</i> (<i>pode-</i>)	50
1.8. Derywaty z prefiksem <i>prze-</i>	52
1.9. Derywaty z prefiksem <i>przy-</i>	55
1.10. Derywaty z prefiksem <i>roz-</i> (<i>roze-</i>)	57
1.11. Derywaty z prefiksem <i>u-</i>	59
1.12. Derywaty z prefiksem <i>w-</i>	61

1.13. Derywaty z prefiksem <i>wy-</i>	62
1.14. Derywaty z prefiksem <i>za-</i>	66
1.15. Derywaty z prefiksem <i>z-</i> // <i>s-</i>	69
1.16. Pozostałe derywaty prefiksalne	72
2. OSOBLIWOŚCI PREFIKSACJI CZASOWNIKÓW	73
2.1. Osobliwości prefiksacji wynikające ze zjawisk fonetycznych	81
2.1.1. Prefiks <i>przy-</i> zamiast <i>prze-</i>	81
2.1.2. Prefiks <i>prze-</i> zamiast <i>przy-</i>	85
2.1.3. Prefiks <i>prze-</i> czy <i>przy-</i> ?	85
2.1.4. Prefiks <i>u-</i> zamiast <i>w-</i>	89
2.1.5. Prefiks <i>o-</i> zamiast <i>w-</i>	93
2.1.6. Prefiks <i>w-</i> , <i>u-</i> czy <i>o-</i> ?	94
2.1.7. Prefiks <i>o-</i> zamiast <i>u-</i>	96
2.1.8. Prefiksy rozszerzone o samogłoskę	98
2.1.9. Prefiksy <i>z-</i> , <i>s-</i> , <i>ze-</i> zamiast <i>wz-</i> , <i>ws-</i> , <i>wze-</i>	99
2.2. Formacje mające odpowiedniki w języku ukraińskim bądź (i) rosyjskim	101
2.3. Formacje równe ogólnopolskim archaizmom	115
2.4. Formacje potwierdzone w ogólnopolskim materiale historycznym oraz w słownikach języka ukraińskiego bądź (i) rosyjskiego	120
2.5. Formacje potwierdzone w polszczyźnie gwarowej	131
2.6. Innowacje południowokresowe	134
2.7. Formacje z pustym prefiksem	138
3. CZASOWNIKI BEZPREFIKSALNE	143
4. PRZEGLĄD FORMACJI PARADYGMATYCZNYCH	147
5. ZMIANY W ZAKRESIE UŻYCIA NIEKTÓRYCH PRZYROSTKÓW TEMATYCZNYCH	151
5.1. Model: $-wa_{-1} \rightarrow -wa_{-2}$	152
5.1.1. Formacje z przyrostkiem <i>-owa-</i>	153
5.1.2. Formacje z przyrostkiem <i>-uwa-</i>	154
5.1.3. Formacje z przyrostkiem <i>-iwa-/ywa-</i>	156
5.1.4. Formacje z przyrostkiem <i>-ewa-</i>	157
5.2. Model: $-a-, -i-/y- \rightarrow -wa-$	157
5.2.1. Formacje z przyrostkiem <i>-owa-</i>	157
5.2.2. Formacje z przyrostkiem <i>-uwa-</i>	158
5.2.3. Formacje niepewne: z <i>-owa-</i> bądź z <i>-uwa-</i>	158
5.2.4. Formacje z przyrostkiem <i>-iwa-/ywa-</i>	160
5.2.5. Formacje z przyrostkiem <i>-ewa-</i>	161
5.3. Model: $-wa- \rightarrow -a-$	161
5.4. Model: $-a- \rightarrow -i-/y-$	163
6. WTÓRNA ITERATYWIZACJA	163
III. PODSUMOWANIE I WNIOSKI	169

SKRÓTY NAZW MIEJSCOWOŚCI	173
BIBLIOGRAFIA	175
ANEKS 1. CZASOWNIKI PREFIKSALNE	187
Czasowniki z prefiksem <i>de-</i>	187
Czasowniki z prefiksem <i>do-</i>	187
Czasowniki z prefiksem <i>na-</i>	189
Czasowniki z prefiksem <i>nad-</i>	196
Czasowniki z prefiksem <i>o- // ob-</i>	196
Czasowniki z prefiksem <i>od-</i>	203
Czasowniki z prefiksem <i>po-</i>	206
Czasowniki z prefiksem <i>pod-</i>	219
Czasowniki z prefiksem <i>prze-</i>	221
Czasowniki z prefiksem <i>przed-</i>	225
Czasowniki z prefiksem <i>przy-</i>	225
Czasowniki z prefiksem <i>roz-</i>	228
Czasowniki z prefiksem <i>u-</i>	233
Czasowniki z prefiksem <i>w-</i>	236
Czasowniki z prefiksem <i>wy-</i>	238
Czasowniki z prefiksem <i>wz-</i>	248
Czasowniki z prefiksem <i>za-</i>	248
Czasowniki z prefiksem <i>z- // s-</i>	257
ANEKS 2. CZASOWNIKI PARADYGMATYCZNE (BEZPREFIKSALNE)	267

I. CZĘŚĆ WSTĘPNA

1. GWARY POLSKIE NA UKRAINIE

W obrębie polszczyzny południowokresowej można wyróżnić: 1) regionalny wariant polszczyzny ogólnej w odmianie kulturalnej, z małą domieszką cech kresowych (język starej, przedwojennej inteligencji; po 1945 r. – jej nielicznych przedstawicieli); 2) regionalny wariant polszczyzny ogólnej w odmianie potocznej, z większą lub mniejszą liczbą cech kresowych (mowa mieszkańców wsi i przysiółków szlacheckich, nowej inteligencji, która wykształcenie zdobywała po roku 1945); 3) gwary chłopskie (język mieszkańców wsi chłopskich, tu także gwary przesiedleńców); 4) gwarę miejską Lwowa (język niewykształconych mieszkańców miasta rejestrowany przed wojną) (Rieger 2002: 22–24; Dziegiel 2003a: 91)¹.

Polskie gwary chłopskie na Kresach południowych są bardzo zróżnicowane – ich niejednorodność jest efektem wielu uwarunkowań, tak zewnątrz-, jak i wewnątrzgwarowych. Pierwszym czynnikiem zewnętrznym jest szeroko pojęta sytuacja geopolityczna poszczególnych wsi, a więc z jednej strony lokalizacja w granicach państwa polskiego przed 1939 r. (a wcześniej w obrębie austriackiej Galicji), która warunkowała wysoki status języka polskiego oraz dostęp do edukacji, z drugiej zaś – położenie na terytorium Związku Radzieckiego (wcześniej – zaboru rosyjskiego), gdzie obowiązującym językiem był rosyjski, a szkoły polskojęzyczne istniały tylko przez krótki czas (do powstania styczniowego, a później na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych XX w.). Sytuacja ta uległa wyrównaniu (na niekorzyść) po II wojnie światowej. We wsiach po zachodniej stronie Zbrucza, a zwłaszcza bliżej obecnej granicy polsko-ukraińskiej, polszczyzna zachowana jest nieco lepiej niż na Ukrainie środkowej (por. Rieger 1996a: 131–143).

Do warunków zewnętrznych trzeba zaliczyć usytuowanie polskich wsi w skupiskach (np. koło Chmielnickiego i Wołoczysk na zachodniej Ukrainie), co sprzyja utrzymaniu języka, bądź – w izolacji, wówczas zachowanie języka jest trudniejsze.

¹ Por. też propozycję klasyfikacji Z. Kurzowej (1997: 135–157).

Zróżnicowanie wynika też z historii poszczególnych wsi – poczynając od kolonizacji, tj. zasiedlenia terytoriów wschodnich chłopami z rdzennej Polski (z różnych obszarów gwarowych), co mogło mieć miejsce już od początku XVII w. (starsza kolonizacja) do wieku XIX (nowsza kolonizacja)², poprzez migracje wewnętrzne (m.in. łączenie w większe wsi rozproszonych chutorów) aż po wywózki – czasem niemal całych miejscowości – do Kazachstanu bądź na wschód Ukrainy w ramach represji (głównie w drugiej połowie lat trzydziestych XX w., a z terenów na zachód od Zbrucza w latach 1940–1941) (por. Rieger 2002: 20–21; Rieger 1996c: 13–14).

Wśród czynników wewnętrznych należy wskazać skład etniczny wsi – miejscowości z przewagą ludności polskiej należą dziś do rzadszych. Wynika to głównie z represji i zsyłek (wyludnione gospodarstwa polskie zasiedlano rodzinami ukraińskimi z innych okolic). Zmiana składu narodowościowego wsi pierwotnie polskich jest również konsekwencją zawierania przez mieszkańców małżeństw mieszanych polsko-ukraińskich (niegdyś zjawisko sporadyczne, teraz powszechne), może być także efektem gospodarki kołchozowej w państwie sowieckim (do pracy na wyższych stanowiskach w kołchozach, a zwłaszcza do kołchozowych komórek partyjnych, angażowano osoby ukraińsko- i rosyjskojęzyczne z większych miast) (por. Kuśnierz 2005: 125, 135–137).

Istotny jest też stosunek społeczności do własnego języka, prestiż gwary – wysoki (skojarzenie z językiem religii, obrzędów) bądź niski (gwara jako „mowa prosta” na tle odmiany oficjalnej, tak języka polskiego, jak i ukraińskiego). Tutaj nie bez znaczenia jest polityka represyjna władz sowieckich, które dążyły do wykorzenia polskości we wszelkich jej przejawach (Polacy traktowani byli jako „elementy antysocjalistyczne”). Z wysokim prestiżem polszczyzny w odmianie gwarowej wiąże się z kolei poczucie przynależności narodowej i identyfikacja z Polakami mieszkającymi w Rzeczypospolitej bądź przynajmniej z pewną wspólnotą językową i kulturową na terenie Ukrainy (por. Rieger 1996a: 136–142; Dzięgiel 2003a: 83; p. też Dzwonkowski (red.) 2004).

Na niejednorodność gwar polskich rozproszonych na całym niemal terytorium współczesnej Ukrainy nakłada się także zróżnicowanie wewnętrzne każdej z gwar – uzależnione tak od składu pokoleniowego (lepsze zachowanie gwary u najstarszych jej użytkowników, znajomość bierna u najmłodszych), jak i indywidualnych losów językowych mieszkańców (służba w wojsku – polskim lub rosyjskim, nauka w polskiej szkole – dawniej, jeśli chodzi o najstarsze pokolenie, bądź współcześnie, co dotyczy pokolenia najmłodszego itp.).

² Brak szczegółowych danych historycznych na ten temat – zarówno jeśli chodzi o miejsce pochodzenia osadników (a więc także wyniesioną z Polski gwara), jak i dokładniejszy przebieg i obszar poszczególnych kolonizacji. Por. ustalenia E. Dzięgiel (2003a: 21 i nast.).

Dwie najistotniejsze płaszczyzny, na których przejawia się zróżnicowanie gwar polskich na Ukrainie, to: 1) stopień zachowania polskich cech gwarowych oraz 2) skala nasilenia wpływów języka ukraińskiego (głównie w odnieniu gwarowej) na poszczególne podsystemy gwary.

Z przyczyn politycznych intensywne badania języka polskiego na Ukrainie mogły zostać podjęte dopiero po 1989 r. Do dziś zespół prof. Janusza Riegera zgromadził w Pracowni Polszczyzny Kresowej IJP PAN szereg nagrań (głównie z obwodów chmielnickiego, tarnopolskiego, także lwowskiego, winnickiego, z Żytomierszczyzny, Pokucia i in.³). Obszernie zostały opisane zagadnienia fonetyczne i morfologiczne⁴. Powstała wnikliwa praca na temat sytuacji socjolingwistycznej we wsiach południowokresowych (Dzięgiel 2003a). Wydano także kilka prac poświęconych leksyce (Hepon 2004; Krawczyk 2007) oraz słowniki gwarowe (Cechosz-Felczyk 2004; Rieger (red.) 2008; p. też Feleszko 2003). Badania prowadziły również inne ośrodki.

2. SŁOWOTWÓRSTWO POLSZCZYZNY POŁUDNIOWOKRESOWEJ – STAN BADAŃ NAD CZASOWNIKIEM

Zjawiska słowotwórcze w polszczyźnie dawnych Kresów wschodnich Rzeczypospolitej w zasadzie nie doczekały się dotąd obszerniejszego opracowania. Uwagi o słowotwórstwie rozproszone są w nielicznych artykułach, a także we fragmentach monografii poszczególnych gwar, w pracach o języku pisarzy kresowych i o kresowej polszczyźnie historycznej. Więcej ustalono dla Kresów północnych (por. m.in. Dubicka 1986; Dwilewicz 1997; Karaś (red.) 2001; Karaś 2002; Zielińska 2002), znacznie mniej wiadomo, jeśli chodzi o Kresy południowe, zwłaszcza niewiele jest danych z terenów za Zbruczem.

Bardziej szczegółowo zajmowano się rzeczownikami, w następnej kolejności – przymiotnikami. Jeśli chodzi o czasowniki, poświęcano im najmniej miejsca, najczęściej skupiając się na najbardziej jaskrawej właściwości w zestawieniu z polszczyzną ogólną – różnicy pod względem prefiksacji: „Odmienne funkcjonowanie niektórych prefiksów czasownikowych, niestabilizowanie funkcji przedrostków czasownikowych w formacjach czasownikowych jest charakterystyczną cechą polszczyzny północnokresowej” (Karaś 2002: 271). Zofia Kurzowa (1983: 120–121) w odniesieniu do polszczyzny Lwowa i Kresów południowo-wschodnich wskazuje ponadto, że oprócz „derywowa-

³ Wykaz punktów, w których były prowadzone badania terenowe, zamieszczono w *Przedmowie* J. Riegera do JPU 2002: 7–8, a także JPU 2007: 7–9.

⁴ Między innymi w pracach: Cechosz-Felczyk 2001; Dzięgiel 2001; Rudnicki 2000; JPU 2002; JPU 2007, a także szereg artykułów w SPK i JPKW (p. Słowniki i wydawnictwa wielotomowe).

nia podstaw słotwórczych odmiennymi formantami, niż to nakazuje norma ogólnopolska” można zauważyć również, iż „prefiksacji ulegają czasowniki, które w języku ogólnym pozostają bez prefiksu”, jak *wtrafić czy zdać*, a także sporadycznie następuje „podwajanie prefiksu (...) w czasownikach *poznać i spytać*” (w efekcie mamy *spoznać i pospytać*).

3. UWAGI O OPISIE SŁOTWÓRCZYM GWAR POLSKI ETNICZNEJ

Słotwórstwo gwarowe – jako dziedzina nauki – ma stosunkowo młodą tradycję. Na przełomie lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XX w. opisy słotwórcze zaczęły się pojawiać jako integralne części monografii gwarowych, m.in. Władysława Cyrana (1960), Mieczysława Szymczaka (1961), Stefana Warchoła (1967), Walentego Dobrzyńskiego (1967), Piotra Bąka (1968), bądź jako główny przedmiot opracowań – Huberta Górnowicza (1967), Romana Laskowskiego (1966; 1971), Tadeusza Malca (1976). Prezentacja i analiza materiału przeprowadzana była w tych publikacjach różnorodnie: bądź w postaci przeglądu formantów gwarowych, jak w pracach M. Szymczaka i T. Malca, bądź z podziałem na kategorie słotwórcze, jak w monografiach R. Laskowskiego, S. Warchoła. Różnie też wyodrębniano materiał poddawany opisowi: brano pod uwagę wyłącznie formacje powstałe na gruncie gwary (W. Cyrana, S. Warchoła) albo też pokazywano wszystkie uzyskane z gwary derywaty (T. Malec, M. Szymczak).

W latach siedemdziesiątych powstały prace Anny Kowalskiej (1975–1979) i Jadwigi Symoni-Sułkowskiej (1972), które przyniosły nowe ujęcie słotwórstwa gwarowego: derywaty uzyskiwano na podstawie badań kwestionariuszowych (prowadzonych pod kierunkiem Witolda Doroszewskiego), a następnie szczegółowo mapowano poszczególne zjawiska. J. Symoni-Sułkowska skupiła się na jednej grupie tematycznej w perspektywie ogólnopolskiej, A. Kowalska zajęła się szczegółowo słotwórstwem rzeczownika w jednym kompleksie gwarowym. W pracach tych widać również pewne zmiany metodologiczne – głównym celem staje się nie tyle przegląd formacji funkcjonujących w badanych gwarach, co odtworzenie procesu derywacji, dotarcie do genezy poszczególnych jednostek, a także ustalenie miejsca tych formacji w systemie słotwórczym gwary bądź na tle innych gwar.

W 1977 r. została opublikowana obszerna synteza W. Cyrana, który na podstawie dostępnych wówczas prac (oraz fragmentów publikacji) związanych z derywacją w gwarach podjął próbę ogólnego ujęcia tematu słotwórstwa gwarowego (w odniesieniu do obszaru całego kraju) – ustalenia zjawisk dominujących i nakreślenia perspektyw rozwojowych. Kategorycznym i konsekwentnie realizowanym założeniem W. Cyrana (1977: 6) było skupianie się

wyłącznie na tych jednostkach, „co do których może istnieć domniemanie, że powstały w gwarach”, a odrzucanie wyrazów wyraźnie ogólnopolskich. Stanowisko to do tej pory uchodzi za dyskusyjne⁵, mimo to praca W. Cyrana jest jedną z cenniejszych publikacji z zakresu słowotwórstwa gwarowego. O jej wartości przesądza także zebranie w jednym miejscu i metodyczne uporządkowanie ogromnego materiału.

Wśród ważniejszych prac dotyczących słowotwórstwa gwarowego należy wymienić monografię Władysławy Dembeckiej (1977) poświęconą czasownikom. Autorka zawarła tu pełną, bardzo szczegółową charakterystykę słowotwórstwa werbalnego, pokazała różnice wewnątrz gwary, syntetyczny obraz na tle słowotwórstwa języka ogólnopolskiego, a także wyodrębniła szereg słowotwórczych zjawisk archaicznych.

Na uwagę zasługuje także praca Marii Pająkowskiej (1990) z zakresu słowotwórstwa rzeczowników. Sporą bazę materiałową autorka poddała opisowi synchronicznemu, charakterystyczne formacje pokazała na tle polszczyzny ogólnej, zaś w osobnej części dokonała przeglądu poszczególnych kategorii słowotwórczych.

Nowe ujęcie problematyki słowotwórczej w gwarach zaproponował Jerzy Sierociuk (1996b). Na podstawie szczegółowych badań kwestionariuszowych pokazał funkcjonowanie jednej kategorii w zwartym kompleksie gwarowym nie tylko w odniesieniu do pozostałych gwar i języka ogólnopolskiego, ale także na tle innych gwarowych kategorii rzeczownika. Zasięgi poszczególnych zjawisk zostały przedstawione na kilkudziesięciu szczegółowych mapach.

Podobnie na jednym zagadnieniu – w tym przypadku strukturalnym – skupiła się w opracowaniu dotyczącym compositów gwarowych Helena Grochola-Szczepanek (2002). Autorka oparła badania na dostępnych polskich wyrazach gwarowych (ok. 5000 formacji) z końca XIX i z całego XX w.⁶ Dokonała analizy słowotwórczej i semantycznej struktur, prześledziła wpływ języków obcych, a także próbowała ustalić lokalizację geograficzną dla charakterystycznych typów.

Interesującą pozycją, a zarazem jedną z nowszych, choć związaną z polskim słowotwórstwem gwarowym tylko pośrednio, jest obszerna praca Michała Sajewicza (2002) poświęcona gwarom białoruskim na terenie Polski. Autor

⁵ Por. m.in. Gala 2000, a także Sierociuk 1996a: 204: „W obecnej sytuacji językowej wsi struktury te [tj. wywodzące się z języka ogólnego – K. Cz.] – jako wzorce słowotwórcze – w systemie gwarowym współegzystują obok nazw miejscowych, tworząc jednocześnie lokalną strukturę językową (...). Rezygnacja z uwzględniania występujących w gwarze elementów polszczyzny ogólnej może zniekształcać otrzymany obraz zachodzących tam procesów”.

⁶ Głównie z kartoteki Zakładu Dialektologii Polskiej IJP PAN w Krakowie (Grochola-Szczepanek 2002: 23).

skupia się na jednej kategorii, poddaje ją wnikliwej analizie, opierając się na ogromnym, uzyskanym podczas wieloletnich badań materiale. Badane formacje odnosi do polszczyzny ogólnej, gwarowej, a także języków i gwar białoruskich i ukraińskich. Pokazuje też funkcjonowanie derywatów w kontekstach. Zebrane rzeczowniki zestawia w słowniczkach motywacyjnych.

Ostatnie lata przyniosły wiele propozycji badawczych. Do najważniejszych poruszanych w artykułach tematów i zagadnień można zaliczyć: 1) szeroko dyskutowaną i szczegółowo rozpatrywaną kwestię mapowania zjawisk słotwórczych, a w związku z tym – problem opracowania odpowiednich, ukierunkowanych na nowoczesne opracowania atlasowe, kwestionariuszy⁷; 2) postulat wypracowania swoistych rozwiązań metodologicznych do opisu słotwórstwa gwarowego, innych niż wykorzystywane w opisie słotwórstwa języka ogólnego, zwłaszcza z uwagi na różnorodne zaburzenia w relacjach między derywatami a podstawami w gwarach (Sierociuk 1998; Sierociuk 2005; Ejsmunt 2006); 3) plan syntetycznego opracowania polskiego słotwórstwa gwarowego: z jednej strony według części mowy (z podziałem funkcjonalno-semantycznym), z drugiej – według obszarów dialektalnych (z punktu widzenia ich specyfiki słotwórczej) (Reichan 1996: 191–195; Reichan 1998b: 90–94).

4. CEL PUBLIKACJI

Celem publikacji jest ukazanie możliwie licznych zjawisk związanych ze słotwórstwem czasowników w gwarach polskich na Ukrainie, zwłaszcza bogactwa i różnorodności środków słotwórczych i derywatów. Moim zamierzeniem było także ustalenie cech najbardziej charakterystycznych, próba ich usystematyzowania i uporządkowania, jak również ustalenie skali cech innowacyjnych na tle zjawisk zgodnych ze słotwórstwem polszczyzny ogólnej.

Jako kontekst badawczy przyjąłem słotwórstwo języka ogólnopolskiego oraz słotwórstwo gwar na terenie Polski, zwłaszcza ulokowanych w pasie pogranicza wschodniego, jak również słotwórstwo gwar ukraińskich oraz – w mniejszym stopniu – języka ukraińskiego i rosyjskiego. Szczególnie interesowały mnie efekty zestawienia zasobu prefiksów czasownikowych z systemu słotwórczego języka polskiego z prefiksami z systemu języka ukraińskiego i rosyjskiego – formalnie i brzmieniowo zbliżonych do języka ogólnopolskiego, jednak nie identycznych.

⁷ Trzeba tu widzieć kontynuację idei W. Doroszewskiego (1954), która rozwinęła się w latach siedemdziesiątych. Z nowszych artykułów por. m.in.: Falińska, Kowalska 1993; Reichan 1998; Gala 2002b; Sierociuk 2006; Sierociuk 2007.

Publikacja ma przede wszystkim charakter materiałowy – postawiłam sobie za cel nakreślenie pewnych perspektyw badawczych do dalszych analiz, zasygnalizowanie kwestii wartych zainteresowania czy wręcz wymagających podjęcia w kolejnych opracowaniach szczegółowych. Jako że jest to pierwsza praca w całości poświęcona słowotwórstwu polszczyzny południowokresowej, nie wszystkimi problemami udało mi się zająć w tym samym stopniu.

Dotychczas wskazywano tylko najbardziej charakterystyczne cechy słowotwórstwa języka polskiego na Kresach. Takie – z konieczności wybiórcze – traktowanie zagadnienia dawało nie tylko niepełny, ale też zniekształcony obraz zjawiska. Przyjęłam, że jedynie pokazanie w szerszym spektrum, na dużym, różnorodnym materiale, gwarantuje oddanie skali pewnych problemów, uznawanych za charakterystyczne, na tle innych.

Koncepcja pracy zakłada także konfrontację wcześniejszych ustaleń poczynionych dla słowotwórstwa południowokresowego z wnioskami uzyskanymi po opracowaniu obszernego materiału gwarowego. Za główny cel przyjęłam ustalenie, na czym dokładnie polegają i z czego wynikają sygnalizowane przez językoznawców osobliwości prefiksalne, ponadto chciałam pokazać inne interesujące zjawiska dotyczące słowotwórstwa tej części mowy, także te z pogranicza derywacji i fleksji.

Wobec tego, że zebrany materiał pochodził z dziewięciu miejscowości (o czym niżej), moim zamierzeniem było również wskazanie potencjalnych kontrastów – w zakresie słowotwórstwa – między gwarami polskimi z różnych regionów Ukrainy.

5. BAZA MATERIAŁOWA ROZPRAWY

5.1. Źródła, motywy wyboru i sposób organizacji materiału

Materiał stanowiący zasadniczy korpus pracy pochodzi z następujących gwar: Mościska wraz z okolicznymi wsiami (Lwowskie), Draganówka i Stary Skala (Tarnopolskie), Hreczany, Maćkowce, Oleszkowce, Wójtowce i Zielona (Podole) oraz Nowosielica (Wołyń) (p. mapa dołączona do publikacji). O wyborze tych gwar zadecydowały względy tak badawcze, jak i pragmatyczne. Zakresem badań został objęty niemal cały obszar Kresów południowo-wschodnich – ze szczególnym uwzględnieniem terenów, których w analizach słowotwórczych dotąd nie uwzględniano (ziemie za Zbruczem). Materiał z Mościsk, Draganówki, Oleszkowiec i Hreczan był już dostępny w postaci gotowych słowników (i częściowo opracowany).

Słownik Mościsk i okolicznych wsi (Strzelczysk, Krysowic, Czyszek i Lipnik) Anny Kosteckiej-Sadowej (2008a) powstał na podstawie nagrań (w su-

mie ok. 60 godzin) – rozmów, tekstów ciągłych i odpowiedzi na pytania kwestionariusza W. Doroszewskiego (red. 1958). Autorka, która pochodzi z tych terenów, zbierała materiał osobiście na przełomie XX i XXI w. Duża była rozpiętość wieku informatorów, pominięci zostali jedynie najmłodszy i uczniowie. Słownik zawiera ok. 4000 haseł: wyrazów gwarowych, ogólnopolskich i zapożyczeń, wszystkie są zilustrowane cytataми.

Słownik Draganówki (i pobliskich Poczapiniec) ks. Józefa Chromika (2008) na tle pozostałych wykorzystanych przeze mnie słowników jest pozycją wyjątkową. Po pierwsze, wyszedł spod ręki badacza amatora; po drugie, zebrany materiał (ok. 4800 haseł) pochodzi od przesiedleńców z dawnych Kresów południowo-wschodnich na Ziemię Zachodnie. Zasadnicza część publikacji powstała w latach siedemdziesiątych (a więc gdy żyło jeszcze wielu spośród starszych mieszkańców wsi), zawiera ona głównie słownictwo osobliwe, przy czym „osobliwość” ta polega również na odmiennej realizacji fonetycznej niektórych głosek w wyrazach ogólnopolskich (jak w *świczka* ‘świczka, świeca’ czy *wywuczyć* ‘wyuczyc, wyszkolić’). Niedogodnością jest brak cytatów przy hasłach.

Słowniki Oleszkowiec i Hreczan Iwony Cechosz-Felczyk (2004) powstały na bazie materiałów zgromadzonych przez J. Riegera wraz z I. Cechosz i Ewą Dzięgiel w czasie badań terenowych przeprowadzonych w 1993 r. Z Oleszkowiec uzyskano ok. 30 godzin nagrań, z Hreczan – 15. Były to odpowiedzi na pytania kwestionariuszy (Dejna 1986; Rieger, maszynopis; Rudolf-Ziółkowska, maszynopis; por. Cechosz-Felczyk 2004: 18), które często stawały się wstępem do dłuższych rozmów na temat codziennego życia w realiach wiejskich, a także teksty ciągle związane z historią, losami mieszkańców, pracą i życiem w trudnych warunkach polityczno-gospodarczych, walką o utrzymanie języka i religii i in. Informatorami w obydwu wsiach byli głównie ludzie z pokolenia najstarszego i średniego (od 48 lat). Słownik Oleszkowiec liczy ok. 5200 haseł, Hreczan – ok. 2900, wszystkie zostały pokazane w kontekstach.

Materiał z pozostałych pięciu wsi pochodzi z zasobów Pracowni Polszczyzny Kresowej IJP PAN, są to głównie nagrania magnetofonowe (w dużej części przetranskrybowane) uzyskane w czasie eksploracji na Ukrainie. Badania – jak w przypadku Oleszkowiec i Hreczan – opierały się na kwestionariuszach (p. wyżej), zapisywano również rozmowy i luźne wypowiedzi informatorów (w przeważającej części z pokolenia średniego i najstarszego). W Wójtowcach, Zielonej i Nowosielicy badania przeprowadził J. Rieger z I. Cechosz oraz E. Dzięgiel – w Wójtowcach w roku 1994 (ok. 12 godzin), w Zielonej w latach 1994–1995 (ok. 45 godzin), w Nowosielicy w roku 1995 (ok. 15 godzin). W Starym Skałacie nagrania dokonali I. Cechosz, E. Dzięgiel i J. Sierociuk

w 1993 r. (ok. 30 godzin), tu – oprócz wspomnianych już metod – w kilku wywiadach zastosowany został także kwestionariusz słowotwórczy J. Sierociuka. Materiał w Maćkowcach zebrały w latach 2002–2003 Aleksandra Krawczyk, Genowefa Tymbrowska i Marta Gugąła (ok. 18 godzin).

W 2008 r. miałam okazję uzupełnić materiał w czasie eksploracji w Hreczanach i Maćkowcach. Podstawą tych badań był opracowany przeze mnie kwestionariusz słowotwórczy. Udało się w ten sposób zebrać jeszcze ok. czterech godzin nagrań (dla każdej wsi).

Dodatkowym źródłem materiałowym niniejszej rozprawy są zapisy od przesiedleńców na Ziemi Zachodnie, zebrane według kwestionariusza do *Atlasu gwar polskich* Karola Dejny przez dra Władysława Paryła wraz ze studentami w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych, opracowane i wydane przez zespół Pracowni Polszczyzny Kresowej IJP PAN (SGPTK; Czarnańska, Kowalska, Rudolf-Ziółkowska 2007). Wobec tego, że zagadnienia słowotwórcze reprezentowane są tam dość skromnie, ponadto w warstwie niesłowotwórczej widać duże wpływy ogólnopolskie, traktuję ten materiał ostrożnie, głównie jako rodzaj uzupełnienia (w tekście pracy wyróżniony *pe-titem*). Nie uwzględniam go w podsumowaniach liczbowych.

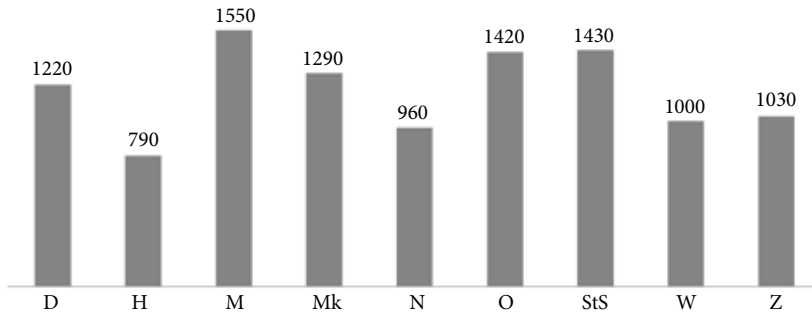
Jak widać, źródła materiałowe są dosyć zróżnicowane. Zależało mi na tym, aby nie były to wyłącznie odpowiedzi na pytania kwestionariuszy, bowiem – jak pokazały doświadczenia innych badaczy – uzyskane w ten sposób dane mogą być nie do końca wiarygodne (por. m.in. Sajewicz 2001). Szczególnie cenny jest materiał pozyskany z tekstów ciągłych, jestem przekonana, że równie bogatego, różnorodnego, a – co najważniejsze – spontanicznego nie udałoby się wydobyć od informatorów za pomocą żadnych ankiet.

Z dostępnych transkrypcji oraz nagrań wyekscerpowałam wyrazy podzielne słowotwórczo wraz z kontekstami, w których wystąpiły (dla wielu z nich zanotowałam też pojawiające się w gwarach podstawy słowotwórcze). Podobnie opracowałam również materiał ze słowników (z Draganówki – bez ilustracji). Następnie sporządziłam roboczy słownik. Jako rodzaj klucza przygotowałam indeks alfabetyczny.

Uzyskałam w ten sposób ok. 3800 derywatów czasownikowych. Większość z nich miała kilka–kilkanaście potwierdzeń u różnych informatorów i w różnych gwarach. Dużo było również wyrazów notowanych jednokrotnie. Uznałam, że uzyskana w ten sposób baza materiałowa, choć daleka od doskonałości, jako punkt wyjścia do wstępnych badań może być uznana za zadowalającą.

Poniższy wykres ilustruje przybliżoną liczbę derywatów czasownikowych uzyskanych z poszczególnych gwar⁸. Przy interpretacji danych liczbowych nie wolno zapominać, że w dużym stopniu zależą one od ilości materiału zebranego z każdej wsi.

Wykres I. Liczba derywatów czasownikowych uzyskanych z poszczególnych gwar⁹

5.2. Uwagi o wsiach, z których pochodzi materiał

Mościska to miasteczko leżące ok. 38 km na wschód od Przemyśla i 70 km na zachód od Lwowa. Przed wojną żyło tu ok. 2200 Polaków (na 5000 mieszkańców). Dane z 1990 r. mówią o ok. 10 000 mieszkańców, według źródeł parafialnych połowa to Polacy. Miasteczko ma dwie szkoły średnie z wykładowym językiem ukraińskim oraz jedną szkołę polską. Od 1989 r. działa tu Towarzystwo Kultury Polskiej Ziemi Lwowskiej. Mieszkańcy używają języka polskiego na co dzień. Osoby z najstarszego pokolenia (powyżej 60 lat – dane z 2008 r.) mówią staranną polszczyzną, niektóre do tej pory nie znają języka ukraińskiego (bądź znają słabo), wiele z nich uczęszczało do polskiej szkoły podstawowej. Średnie pokolenie (40–60 lat) gorzej radzi sobie z mówieniem po polsku, język ten jest skażony pożyczkami ukraińskimi i rosyjskimi. Większość osób to absolwenci rosyjskojęzycznych szkół średnich. Przedstawiciele pokolenia najmłodszego (urodzeni w latach osiemdziesiątych) często uczyli się języka polskiego w szkole, mimo to w domu wracali do odmiany gwarowej polszczyzny¹⁰.

⁸ Dane liczbowe nie sumują się, ponieważ większość derywatów notowano w kilku gwarach równocześnie.

⁹ Skróty nazw wsi – p. wykaz na końcu publikacji.

¹⁰ Szczegółowe dane na temat wsi i gwary – p. Kostecka-Sadowa 2008a: 113–128; Kostecka-Sadowa 2008b.

Draganówka położona jest w dawnym powiecie tarnopolskim, ok. 7 km na zachód od Tarnopola. Tuż przed wojną liczyła blisko 2000 mieszkańców, z których większość na co dzień używała języka polskiego. We wsi był kościół parafialny. Emigracja znacznej części mieszkańców na Ziemię Zachodnie nastąpiła w latach 1944–1945¹¹.

Oleszkowce leżą na Podolu, w obwodzie chmielnickim, ok. 30 km na wschód od Zbrucza. Do II wojny światowej wieś zamieszkiwali w 100% Polacy, była tu polska szkoła (do 1938 r.). Obecnie Polacy stanowią większość (obok nielicznych Ukraińców, głównie z małżeństw mieszanych). Polszczyzny używają w codziennych kontaktach, cieszy się ona dużym prestiżem wśród wszystkich mieszkańców – są to jednak głównie ludzie ze starszego pokolenia, gdyż młodszy opuścili wieś w poszukiwaniu pracy. W związku z tym gwara polska stopniowo wymiera lub przechodzi do biernego zasobu języka¹².

Hreczany (Greczany) współcześnie stanowią część miasta Chmielnicki na Podolu. Do 1939 r. mieszkało tu ok. 4000 Polaków, była polska szkoła. Po wojnie w Hreczanach działał jeden z niewielu w tym regionie kościołów. Obecnie mieszkają tu Polacy i Ukraińcy ze wszystkich pokoleń, również młodzi ludzie z dziećmi. Gwara polska funkcjonuje na co dzień zarówno w domu, jak i w kontaktach sąsiedzkich, choć mieszkańcy bez problemów mówią też po ukraińsku (wyjątki w najstarszym pokoleniu), a wielu uczyło się pisać i czytać po ukraińsku i po rosyjsku w szkole¹³.

Wójtowce (Pisarówka¹⁴) leżą na zachodnim krańcu obwodu chmielnickiego, 25 km na wschód od Zbrucza. Pochodzą prawdopodobnie ze starszej kolonizacji (przed XIX w.). Według danych z 1926 r. Polacy stanowili jedną trzecią mieszkańców. Znajdowała się tu cerkiew oraz polska szkoła (do 1937 r.). W latach trzydziestych wieś dotknęły represje związane z przymusową kolektywizacją (wywózki na wschód Ukrainy i do Kazachstanu), w tym także doświadczenie *hołodomoru*, wielkiego głodu sztucznie wywołanego przez władze. Mieszkańcy, mimo grożących sankcji, potajemnie zbierali się na modlitwach oraz podtrzymywali znajomość polszczyzny. Obecnie we wsi na co dzień mówi się po polsku, jednak młodym ludziom przycho-

¹¹ Szczegółowe dane na temat wsi i gwary – p. Chromik 2008: 17–20, a także wstęp do tej publikacji, autorstwa J. Riegera (s. 14–17).

¹² Szczegółowe dane na temat wsi i gwary – p. Cechosz-Felczyk 2001; Cechosz-Felczyk 2004; JPU 2002: 251–267.

¹³ Szczegółowe dane na temat wsi i gwary – p. JPU 2002: 299–317; Cechosz-Felczyk 2004.

¹⁴ Wójtowce i Pisarówka były dawniej odrębnymi wsiami. Po wojnie Wójtowce zostały administracyjnie wcielone do ukraińskiej Pisarówki (Pysariwka).

dzi to znacznie trudniej. W latach dziewięćdziesiątych we wsi zbudowano kościół¹⁵.

Wieś Zielona sąsiaduje z Wójtowcami. Pochodzi ze starszej kolonizacji. Była i jest jednolita narodowościowo, przed wojną mieszkało tu ok. 1400 Polaków, obecnie – ok. 800, głównie „Mazurów” (chłopów), a także „Lachów” (potomków szlachty). Większość ludności to wyznawcy Kościoła rzymskokatolickiego, przed wojną była tu świątynia (zburzona ok. 1937 r.), w latach dziewięćdziesiątych zbudowano nowy kościół. „Mazurzy” gwara polską mówią na co dzień, używają jej wszystkie pokolenia – w kontaktach rodzinnych i całej społeczności; dotyczy to również rodzin mieszanym polsko-ukraińskich. Społeczność „Lachów” mieszkających w większości w przysiółkach mówi natomiast głównie po ukraińsku, czasem po polsku (w kontaktach sąsiedzkich). Gwara szlachecka osób z najstarszego pokolenia jest bardziej zbliżona do języka literackiego, gwara chłopska natomiast zawiera więcej rdzennych polskich cech gwarowych, a także wpływów wschodniosłowiańskich¹⁶.

Nowosielica położona jest na północno-wschodnim krańcu obwodu chmielnickiego, na Wołyniu. Wiele wskazuje w jej przypadku na starszą kolonizację, być może z początków XVII w., jednak brak wiadomości historycznych o regionie, z którego przybyli osadnicy – E. Dzięgiel (2003b) na podstawie cech gwarowych polskich wskazuje jako najbardziej prawdopodobną południową Małopolskę. Wieś zamieszkuje ok. 4000 mieszkańców, przy czym są dwie części: polska (ok. 270 domostw) i ukraińska; podział ten utrzymuje się co najmniej od lat dwudziestych XX w. (tak wynika z danych z sowieckiego spisu ludności z 1926 r.). Gwary polskiej używa się tu rzadko, mówi nią głównie najstarsze pokolenie, średnie gwara rozumie, dzieci już jej nie znają¹⁷.

Maćkowce leżą nieco na zachód od Chmielnickiego. Wieś liczy dziś ok. 2500 mieszkańców. Jej początki sięgają przełomu XVIII i XIX w., nie ma jednak dokładnych danych na temat kolonizacji. Przed wojną wieś zamieszkiwali głównie Polacy, obecnie także przeważają. Do 1937 r. działała tu polska szkoła. W latach trzydziestych w wyniku represji wielu mieszkańców zesłano, ponad 100 osób zamordowano. Mimo ucisku i zagrożenia przez długie lata dbano o podtrzymanie języka i religii. Od 1996 r. jest tu kościół, który mieszkańcy wzniesli własnymi siłami. Gwara polska stano-

¹⁵ Szczegółowe dane na temat wsi i gwary – p. JPU 2007: 104–117; Bakun-Kiczyńska, Rieger 2004; Rieger 2004b.

¹⁶ Szczegółowe dane na temat wsi i gwary – p. Dzięgiel 2001; JPU 2002: 267–277.

¹⁷ Szczegółowe dane na temat wsi i gwary – p. Dzięgiel 2003b; p. też: Черняк, Панів 1984.

wi w Maćkowcach język codziennej komunikacji, jest stosunkowo dobrze zachowana, posługuje się nią czynnie także najmłodsze pokolenie, a nawet przyjezdni Ukraińcy¹⁸.

Stary Skałat położony jest w obwodzie tarnopolskim. Przed wojną Polacy stanowili tu ok. 60% ludności (250 rodzin). W 1945 r. z obawy przed atakami Ukraińców duża grupa ludności polskiej wyjechała ze wsi. Obecnie na 1500 mieszkańców jest ok. 100 rodzin polskich. Jest tu kościół rzymskokatolicki i kaplica, działa Związek Polaków. Dzieci mogą uczęszczać na dodatkowe lekcje języka polskiego w szkole. Choć mieszkańcy czynią wielkie starania o podtrzymanie polskości, języka polskiego w odmianie gwarowej używa tu jedynie starsze pokolenie (często uczniowie przedwojennej szkoły polskiej). Na co dzień rozmawia się tu po ukraińsku (według relacji mieszkańców było tak już przed wojną), nawet w kontaktach między Polakami jest to główny język rozmowy¹⁹.

Przesiedleńcy na Ziemię Zachodnie, od których pochodzi materiał uzupełniający, przyjechali z następujących wsi: Tuligłowy k. Komarna (Lwowskie), Borki Wielkie, Boryczówka, Hanaczów, Kaczanówka, Kozłów, Krowinka, Sorocko (Tarnopolskie) i Firlejów (Stanisławowskie) (p. mapa dołączona do książki).

W Tuligłowach w 1939 r. mieszkało prawie 3000 osób, w większości Polaków. Znajdował się tu kościół rzymskokatolicki, działała siedmioklasowa szkoła powszechna. Pod koniec wojny mieszkańcy uciekli ze wsi i przenieśli się na Śląsk²⁰.

Borki Wielkie leżą nieopodal Tarnopola. Tuż przed II wojną liczyły blisko 1800 numerów, zamieszkiwali tu w proporcji trzy do dwóch Polacy i Ukraińcy. We wsi były dwa kościoły katolickie i cerkiew, szkoła powszechna, działał teatr amatorski. Pod koniec wojny w obawie przed napadami nacjonalistów ukraińskich większość Polaków opuściła wieś.

W Boryczówce do września 1939 r. znajdował się folwark karmeliczki, od XVII w. napływali tu mieszkańcy z Polski centralnej i z okolicy. Przed wojną wieś liczyła ok. 200 domostw, w większości polskich. Był tu kościół, czteroklasowa szkoła podstawowa oraz szkoła parafialna, działał Dom Ludowy z czytelnią oraz teatr amatorski.

¹⁸ Szczegółowe dane na temat wsi i gwary – p. Krawczyk 2007: 13–19; JPU 2007: 84–103.

¹⁹ Szczegółowe dane na temat wsi i gwary – p. JPU 2002: 163–174; p. też: Pociłujko 1999.

²⁰ Szczegółowe dane na temat wsi – p. Rieger 2004c. Informacje na temat gwary – p. Czarnańska 2004b.

Hanaczów od XVIII w. był siedzibą parafii, do 1939 r. związany z działalnością franciszkanów. W przededniu wojny miał 1500 mieszkańców, głównie Polaków. Była tu czteroklasowa szkoła powszechna i świetlica. W 1944 r. miały miejsce dwa brutalne napady nacjonalistów ukraińskich, zginęło ponad 100 osób, wieś spłonęła, a pozostali przy życiu Polacy wyjechali.

W Kaczanówce nad Zbruczem był kościół rzymskokatolicki i cerkiew greckokatolicka oraz dwór z pałacem. Działała siedmioklasowa szkoła, świetlica z czytelnią, urząd gminy, poczta. Mieszkali tu Polacy i Ukraińcy (ok. 30%).

W Kozłowie była kaplica rzymskokatolicka i cerkiew greckokatolicka. Działała świetlica z czytelnią. Przed wojną wieś miała ok. 360 domostw. Trzy czwarte mieszkańców stanowili Ukraińcy, pozostałą część – Polacy. Przed zakończeniem wojny Polacy doświadczyli prześladowań ze strony banderowców, co zmusiło ich do emigracji.

Krowinka miała kościół rzymskokatolicki, szkołę podstawową, czytelnię i świetlicę. Osada liczyła 500 numerów, mieszkali tu Polacy i Ukraińcy, powszechnym zjawiskiem były małżeństwa mieszane. Tuż przed końcem wojny – po napadach banderowców – Polacy wyjechali ze wsi.

Sorocko było polskim miasteczkiem nadgranicznym. Był tu dwór pański. Wieś miała cerkiew greckokatolicką, sześcioklasową szkołę powszechną, ochronkę prowadzoną przez zakonnice. Przed wojną liczyła ok. 700 numerów: 550 domostw ukraińskich, reszta – polskich. Pod koniec 1944 r. Polacy w obawie przed atakami nacjonalistów ukraińskich uciekli z Sorocka.

Firlejów zamieszkiwali Polacy i Ukraińcy (którzy przeważali). Był tu kościół i cerkiew, działała szkoła powszechna i polska świetlica. W 1939 r. Firlejów liczył ok. 400 numerów. W 1944 r. nacjonałiści ukraińscy dokonali napadu na wieś, po którym nieliczni ocalali mieszkańcy opuścili wieś²¹.

5.3. Sposób prezentacji materiału i układ publikacji

Niniejsza praca stanowi przegląd derywatów czasownikowych ze szczególnym uwzględnieniem tzw. osobliwości prefiksalnych. Zastosowałam tu podział według przedrostków. Analizę, przeprowadzoną na podstawie całego materiału, ilustruję wybranymi przykładami derywatów. W podrozdziale dotyczącym osobliwości prefiksalnych podaję wszystkie poświadczające zjawisko czasowniki wraz z kontekstami, w których się pojawiły. Stosuję w nich uproszczony zapis fonetyczny, tj. oddaję w miarę dokładną wymowę za pomocą liter polskiego alfabetu – bez zachowania niektórych zasad ortografii. Podaję tylko te spośród cech fonetycznych, które są najbardziej charakterystyczne dla omawianych gwar. Znaków fonetycznych używam wyłącznie w miejscach,

²¹ Informacje o wsiach na podstawie – Czarnicka, Kowalska, Rudolf-Ziółkowska 2007: 21–25.

gdzie nie dało się ich zastąpić konwencjonalnymi literami, są to *ó* oraz *é*, które sygnalizują realizację głosek ze ścięśnieniem, symbol *ȳ*, który oznacza głoskę pośrednią między *y* a *e*, a także *u* (*u* niezgłoskotwórcze) w odróżnieniu od przedniojęzykowo-zębowego *l*.

Zajmuję się również formacjami paradygmatycznymi (nieprefigowanymi), a także zmianami w zakresie użycia niektórych przyrostków tematycznych i wtórną iteratywizacją. Materiał czasownikowy (wraz z definicjami) zestawiam w dwóch aneksach na końcu pracy.

6. PODSTAWY TEORETYCZNO-METODOLOGICZNE

6.1. Zasady wyodrębniania derywatów

Podstawowymi kryteriami, którymi kierowałam się podczas kompletowania bazy derywatów, były: podzielność słowotwórcza i motywacja w planie synchronicznym. Za Alicją Nagórko (1998: 169) przyjąłam, że motywacja słowotwórcza to „stosunek wyznaczania formy i znaczenia jednego wyrazu przez drugi, tj. relacja między wyrazem motywowanym (derywatem) a motywującym (bazą)”, przy czym – jak już sygnalizowałam – interesowała mnie tu przede wszystkim relacja synchroniczna.

Spór o synchroniczną bądź diachroniczną analizę słowotwórczą materiału gwarowego wydaje się już rozstrzygnięty na korzyść synchronii w opisie²²: „Ujęcie synchroniczne (...) pozwala na odniesienie rezultatów do znanych wyników w zakresie słowotwórstwa polszczyzny ogólnej i sprawia, że rezultaty opisów gwarowych są porównywalne, a podwójny wymiar opozycji prowadzi do ewentualnego wydobycia słowotwórczych wyznaczników gwarowych” (Gala 2000: 34). Równocześnie jednak włączyłam do opisu szereg czasowników, którym pod względem struktury i semantyki bliżej do dawnego, archaicznego zasobu polszczyzny, a które w gwarach kresowych są żywe, jak *posłyszeć* ‘usłyszeć’, *umarznąć* ‘zmarznąć’, *zamnożyć się* ‘rozмноżyć się, zaplenić się’ i in. (p. rozdz. II.2.3. i II.2.4.).

W bazie derywatów znalazły się także formacje genetycznie obce – o ile można je było uznać za motywowane na gruncie polszczyzny południowokresowej. Nie zajmowałam się szerzej ani pochodzeniem, ani klasyfikacją poszczególnych zapożyczeń – za Krystyną Waszakową (1992: 258) uznałam, że do derywatów synchronicznych można włączyć „zapożyczenia właściwe, kalki, zapożyczenia semantyczne (...), jeśli tylko istnieją w tym

²² Por. m.in. argumenty w artykułach: Cyran 1981; Habrajska 1996; Gala 2000; Reichan 1996; Sierociuk 1996a.

samym języku odpowiednie wyrazy, które można uznać za ich podstawy słowotwórcze²³.

6.2. Terminologia

Podstawowe terminy z zakresu słowotwórstwa, jak derywat (formacja słowotwórcza), podstawa słowotwórcza, formant, motywacja słowotwórcza, parafraza, przyjmuję za opracowaniami: Renata Grzegorzyczkowa, Jadwiga Puzynina, *Problemy ogólne słowotwórstwa* (1998) oraz Alicja Nagórko, *Zarys gramatyki polskiej (ze słowotwórstwem)* (1998: 157–236).

Pojęcia derywacji paradygmatycznej i derywatu paradygmatycznego są w pracy używane zgodnie z ustaleniami K. Waszakowej (1996: 21–22): derywacja paradygmatyczna to relacja, „w której w roli wykładnika zależności między wyrazem motywującym a motywowanym występuje nie morfem słowotwórczy (ściślej, sufiks), ale morfemy fleksyjne”; derywat paradygmatyczny „podstawowo różni się od wyrazu motywującego (...) paradygmatem fleksyjnym”.

Określeniem dublety słowotwórcze posługuję się za M. Sajewiczem (1989: 267): „są to nazwy posiadające to samo znaczenie słowotwórcze, oparte na tych samych podstawach słowotwórczych, lecz utworzone za pomocą różnych formantów²⁴, jak *posłyszeć* – *usłyszeć* ‘usłyszeć’ (H, StS), *ugorzeć* – *zgorzeć* ‘spalić się’ (W), *zabijać*, *zabić*₂ – *wbijać*, *wbić* ‘wbijać, wbić’ (StS) i in.

W literaturze przedmiotu obok pojęcia dublet słowotwórczy używa się terminu wariant słowotwórczy (por. m.in. Jaros 2002: 56; Sierociuk 1991; Sierociuk 2008), wydaje mi się jednak, że pierwsze określenie trafniej ujmuje istotę zjawiska.

Termin formant zapożyczony jest w publikacji pojęciem umownym – przytoczę tu słowa Bogdana Walczaka (1992: 222–230): „Właściwie nie istnieją formanty zapożyczone w ścisłym znaczeniu słowa »zapożyczone«: nie można zapożyczyć morfemu słowotwórczego. Zapożycza się zawsze wyrazy i tylko wyrazy. Dopiero po zapożyczeniu pewnej liczby wyrazów z określonym formantem (...) następuje – już całkowicie na gruncie języka zapożyczącego – proces wyabstrahowania (wydzielenia) tego morfemu i uruchomienia

²³ Por. też stanowisko B. Walczaka (1992: 232): „Akt narodzin wyrazu (akt pojawienia się go w języku) musi być utożsamiany ze słowotwórczym aktem derywacji (w szerokim tego słowa znaczeniu). (...) Niezależnie od genetycznego charakteru podstawy akt słowotwórczy zamyka się zawsze w obrębie danego języka”.

²⁴ Por. też szersze ujęcie D. Buttler (1984: 277): dublety słowotwórcze „to współpodstawowe struktury słowotwórcze, zróżnicowane bądź formantami, bądź – wielokrotnie rzadziej – postacią tematu [podkr. – K.Cz.]”. Por. też Dwuznik 1972.

(»uproduktywnienia«) go jako formantu (wciąż na wyłącznym gruncie języka zapożyczającego)²⁵.

W przypadku innych rozstrzygnięć szczegółowych, które przyjmuję w poszczególnych rozdziałach, odwołuję się do literatury przedmiotu w przypisach i cytatach.

6.3. Trudności badawcze

Trudności wynikały głównie ze swoistej fonetyki gwarowej, która miała wpływ na postać formantów.

1) Ścieśnione *e*.

Nieakcentowana samogłoska *e* (rzadziej dawne *e* długie) bywa artykułowana jako *i* bądź *y* (bądź przez dźwięki pośrednie, jak *é* czy *ÿ*) – im dalej na wschód od Zbrucza, tym tendencja ta jest silniejsza (Rieger 2002: 32). Wpływ zjawiska na postać prefiksów **przy-** i **prze-** omawiam dokładnie w rozdz. II.2.1.

2) Zmiana postaci prefiksów **u-**, **w-**, **o-** i przyrostków **-owa**, **-uwa**.

Zjawiskom fonetycznym, które miały wpływ na strukturę i semantykę czasowników, poświęcone są odpowiednie podrozdziały w cz. II (II.2.1., II.4.1.1., II.4.1.2.).

²⁵ Por. też podobne stanowisko K. Długosz-Kurczabowej (1986: 227): „(...) mechanizm wchodzenia obcych sufiksów do polskiego systemu językowego: – zapożycza się całe wyrazy, często serię wyrazów o podobnym zakończeniu; – przynajmniej jeden z nich musi być uznany w polszczyźnie za strukturę słowotwórczo przejrzystą, podzielną (...), – taki wyraz (rzadziej grupa wyrazowa) staje się formacją modelową dla nowego typu słowotwórczego polszczyzny (...)”.

II. PRZEGLĄD MATERIAŁU

1. FORMACJE PREFIKSALNE

W materiale zgromadzonym na potrzeby niniejszej publikacji (ok. 3800 czasowników motywowanych) derywaty prefiksalne stanowią bezwzględną większość (ok. 3400 formacji). Są to głównie formacje odczasownikowe, rzadziej odrzeczownikowe lub odprzymiotnikowe (prefiksacji towarzyszy wówczas derywacja paradygmatyczna). W prefiksacji biorą udział formanty przedrostkowe charakterystyczne dla języka ogólnopolskiego. Dominują derywaty z *po-*, *z-* // *s-*, *wy-*, *za-*, *na-*. Prefiksy *nad-*, *przed-*, *wz-* reprezentuje kilka-kilkanaście formacji. Zarejestrowano również dwie formacje z prefiksem *de-*; czasowników z *re-* nie zanotowano. Do wyjątków należą czasowniki *izdziwiać się* 'dziwić się' (M) i *perestraszyć* 'przestraszyć' (StS).

Obok formacji od podstaw równych ogólnopolskim, których w materiale jest najwięcej, notowano również regionalizmy poświadczone m.in. w SGP oraz SGPK, a także derywaty z podstawami genetycznie obcymi, tj. zapożyczonymi z języka ukraińskiego bądź rosyjskiego, jak *bryć* 'golić' (por. ukr. *бріути*, ros. *брить*) → *obryć się* (M), *pobryć się* (N), *rezać* 'ciąć' (por. ukr. *різати*, ros. *рѣзати*) → *obrezywać* (StS), *wyrezywać* (StS), *wieńczyć się* 'brać ślub' (por. ukr. *вінчатися*, ros. *венчатъся*) → *powieńczyć się* (N) i in.

Zarówno język ukraiński, jak i rosyjski dysponują zasobem prefiksów formalnie i brzmieniowo zbliżonych do języka ogólnopolskiego, jednak nie identycznych. Dotychczas nikt nie pokusił się o ich zestawienie, a w odniesieniu do polszczyzny południowokresowej może być to jeden z kluczy przy śledzeniu odmienności prefiksacji licznych czasowników. Szczegółowe zestawienie prefiksów – p. tabela 1.²⁶

²⁶ Podstawę zestawienia stanowią: – dla języka ukraińskiego – publikacja S. Sokołowej (2003), dla języka rosyjskiego – prace A. Bogusławskiego (1963) oraz I. Maryniakowej (1993).

Tabela 1. Zestawienie prefiksów polskich, ukraińskich i rosyjskich

język ukraiński	język rosyjski	język polski
<i>ви-</i>	<i>вы-</i>	<i>wy-</i>
<i>за-</i>	<i>за-</i>	<i>za-</i>
<i>на-</i>	<i>на-</i>	<i>na-</i>
<i>до-</i> (<i>ді-</i>)	<i>до-</i>	<i>do-</i>
<i>над-</i> (<i>наді-, надо-</i>)	<i>над-</i>	<i>nad-</i> (<i>nade-</i>)
<i>о-</i> (<i>об-, обі-</i>)	<i>о-</i> (<i>об-, обо-</i>)	<i>o-</i> (<i>ob-, obe-</i>)
<i>по-</i> (<i>ні-</i>)	<i>по-</i>	<i>po-</i>
<i>перед-</i>	<i>пред-</i> (<i>преди-</i>)	<i>przed-</i>
<i>при-</i>	<i>при-</i>	<i>przy-</i>
<i>про-</i>	<i>про-</i>	
<i>пере-</i>	<i>пре-</i>	<i>prze-</i>
	<i>пере-</i>	
<i>в-</i> (<i>ві-, вві-, у-, уві-</i>)	<i>в-</i> (<i>во-</i>)	<i>w-</i> (<i>we-</i>)
	<i>у-</i>	<i>u-</i>
<i>з-</i> (<i>із-, зі-, ізі-, зо-, с-, іс-</i>)	<i>с-</i> (<i>со-</i>)	<i>z-</i> (<i>ze-, s-, ś-</i>)
	<i>уз-</i> (<i>узо-</i>)	
<i>від-</i> (<i>віді-, відо-, од-, оді-</i>)	<i>от-</i>	<i>od-</i> (<i>ode-</i>)
<i>нід-</i> (<i>ніді-, нідо-</i>)	<i>нод-</i> (<i>нодо-</i>)	<i>pod-</i> (<i>pode-</i>)
<i>роз-</i> (<i>розі-</i>)	<i>раз-</i> (<i>разо-</i>)	<i>roz-</i> (<i>roze-</i>)
<i>де-</i> (<i>дез-</i>)	<i>де-</i> (<i>дез-</i>)	<i>de-</i> (<i>dez-</i>)
<i>дус-</i>	<i>дус-</i>	[<i>dys-</i>]
	<i>вз-</i> (<i>взо-, вц-</i>)	<i>wz-</i> (<i>ws-, wez-, wes-</i>)
	<i>со-</i> ₂	<i>współ-</i>
	<i>ре-</i>	<i>re-</i>
	<i>воз-</i> (<i>возо-, воч-</i>)	

Bliskość języków oraz zbieżność formalna wielu spośród prefiksów sprawiły, że derywaty genetycznie obce zostały zaadaptowane do systemów odpowiednich gwar – najczęściej zgodnie z normą wyznaczoną dla języka ogólnopolskiego, choć nie zawsze (szerzej o tym zjawisku w rozdz. II.2.).

Poniżej prezentuję kategorie i typy najliczniejsze dla formacji z poszczególnymi prefiksami. Tam, gdzie to tylko możliwe, ilustruję je przykładami gwarowymi (regionalizmy, ale też derywaty motywowane przez zapożyczenia). Nie podaję wszystkich zanotowanych formacji z danym prefiksem – zamieszczam je w aneksie 1. Na jego podstawie można również prześledzić wieloznaczność poszczególnych formacji – w treści kolejnych rozdziałów

i podrozdziałów pojawiają się bowiem tylko takie derywaty czasownikowe, które ilustrują przywoływane zjawiska, jak *odrobić*₂ ‘zdjąć zły urok’ (O) w rozdz. II.1.5. czy *rozpasać się*₂ ‘zdjąć pas’ (D) w rozdz. II.1.10.; natomiast czasowniki *odrabiać*, *odrobić*₁ ‘odpracowywać’ (H, M, W) oraz *rozpasać się*₁ ‘przytyć’ (Mk) można odnaleźć w aneksie 1.

Przewaga w zgromadzonym materiale formacji występujących w polszczyźnie ogólnej przekłada się także na ich dużą liczbę w materiale ilustracyjnym. Warto również zwrócić uwagę, że niektóre derywaty notowano we wszystkich badanych gwarach lub w większości z nich (jak *wylażyć*, *wyleźć*₄ ‘włazić na górę’ – H, M, N, StS, W; *wzuwać*, *wzuć* ‘obuwać, obuć’ – D, Mk, N, O, W, Z), inne – w kilku spośród nich (jak *popodnosić* ‘podnieść wiele’ – M, StS; *oswobadzać*, *oswobodzić* ‘oswobodzić, wyzwolić’ – M, Z), jeszcze inne (sytuacja najczęstsza) notowano tylko w jednej wsi (jak *obciapać* ‘ubrudzić’ – Mk; *naszyć*₂ ‘uszyć dużo’ – O).

Zwykle w nawiasie obok derywatu podaję podstawę słowotwórczą, sporadycznie po derywacie przytaczam w cudzysłowie definicyjnym znaczenie – w przypadku formacji wieloznacznych, nienotowanych w słownikach języka polskiego lub też występujących ze zmianami fonetycznymi, które mogą wpływać na semantykę. Tematy związane, czyli wyabstrahowane z szeregu formacji z różnymi prefiksami, ale nieistniejące współcześnie jako samodzielne czasowniki (np. *ob-jąć*, *od-jąć*, *prze-jąć*, *wy-jąć*, *za-jąć*)²⁷ podaję z tyldą (~) z przodu, np. (~*jąć*), tylda pojawia się też przy formacjach powstałych w wyniku prefiksacji wymiennej.

W związku ze sposobem gromadzenia materiału (p. rozdz. I.5.) nie zawsze udało się uzyskać formacje będące bezpośrednim efektem prefiksacji, np. mamy czasownik iteratywny *obczesywać* (M), brak natomiast w zebranych materiale czasownika *obczesać*, który synchronicznie byłby derywatem prefiksальnym od *czesać* ‘ciosać’, podobnie *przykraszać* (M) ← *przykrasić* ← *kra-sić* ‘malować, ozdabiać’. Aby zachować przejrzystość prezentacji, przy tego typu derywatach czasownik dokonany podano w nawiasie kwadratowym obok niedokonanego zarejestrowanego w gwarach, por. np. [*rozmieszać*], *rozmieszować* (Z) (← *mieszać*), [*wyleźć*], *wylażywać* (StS) (← *leźć*), [*podstrzyźć się*], *podstrzygać się* (D) (← *strzyć się*) w odróżnieniu od występujących w materiale dokonanych formacji prefigowanych typu: *odcedzić* (D, W, Mk) (← *cedzić*), *wypaćkać* ‘wybrudzić’ (D) (← *paćkać*) oraz od formacji (najczęściej odimiennych), w których prefiksacja i derywacja paradygmatyczna (a czasem też postfiksacja) występują równocześnie, np. *oparkanić* ‘ogrodzić parkanem’ (D) (← *parkan*), *podśmiechać się* ‘podśmiewać się’ (Z) (← *śmiać się*) i in.

²⁷ SGS, t. III, cz. 1, s. X–XI.

Jeśli dla danego derywatu zanotowano w materiale parę aspektową, obydwa czasowniki są przytaczane bez nawiasów, por. np. **dobalakać się**, **dobalakiwać się** ‘dogadać się’ (Mk, N, O, Z) (← *bałakać* ‘mówić’), **naszczytać**, **naszczytywać** ‘naliczyć’ (O) (← *szczytać*, por. ros. *считамъ*).

1.1. Derywaty z prefiksem *do-*

W zebranym materiale zanotowano ok. 90 formacji z prefiksem *do-*, wszystkie są motywowane przez czasowniki. Formant *do-* wystąpił również w połączeniu z podstawami już prefigowanymi, przy czym wyłącznie w czasownikach z różnego typu odstępstwami (p. rozdz. II.2.), tj. **dopodglądać** ‘popodglądać’ (Mk) (← *podglądać*), **dopodgryzać** ‘ponadgryzać’ (Mk) (← *podgryzać*), **dopodokrawiwać** ‘dokroić’ (Mk) (← *podokrawać*), **dopodokuczać** ‘dokuczyć’ (Mk) (← *podokuczać*). Wszystkie z nich zanotowano w gwarze (Mk). W materiale pojawiają się też czasowniki z tematami związanymi, jak **dozwolić**, **dozwalać** ‘pozwalać’ (H, O, M, Mk, Z) (← *~zwolić*, *~zwałać*), **dojrzyć** ‘rozwinąć się w pełni’ (StS) (← *~jrzyć*), [**dohadać**], **dohadywać** ‘domyślać się, zgadywać’ (O) (← *~hadać*), [**dożreć**], **dozierać** ‘doglądać’ (Mk) (← *~żreć*²⁸, *~zierać*), **dobawić**, **dobawiać** ‘dodawać’ (M, Mk, O, Z) (← *~bawić*, *~bawiać*) i in.

Dominującą kategorią są w bazie materiałowej derywaty terminatywne, w których przedrostek *do-* oznacza zakończenie akcji wskazanej przez podstawę, osiągnięcie rezultatu (Śmiech 1986: 90; Wróbel 1998: 548), jak [**dobić**], **dobiwać** ‘dobijać, uśmiercać’ (Mk) (← *bić*, por. ukr. *добу́вати*, ros. *добу́вать*), **doczekać** (D, M, O, StS) (← *czekać*), [**dozrzeć**], **dozierać** (Mk) (← *drzeć*), **dogrzać** (M) (← *grzać*), **dosiedzieć** ‘do końca wysiedzieć (jajo)’ (M) (← *siedzieć*), **doziobać** (Mk) (← *dziobać*), [**dojeść**], **dojadać** (N, Z) (← *jeść*), **domłócić** (N, W) (← *młócić*), **domrozić** (H) (← *mrozić*), **doorać** (StS) (← *orać*), [**dopiec się**], **dopiekuwać się** ‘(o potrawie) dopiekać się, dochodzić’ (Z) (← *piec się*), **dopilnować** (StS) (← *pilnować*), **doprzeć**, **dopirac** ‘(o drzwiach) zamykać’ (D) (← *przeć*), **dorwać**₁ ‘skończyć rwanie’ (Mk) (← *rwać*), [**dotrwonić**], **dotrwaniać** (Mk) (← *trwonić*), [**dowierzyć**], **dowierzać** ‘wierzyć do końca, ufać’ (Mk) (← *wierzyć*), [**dożreć**], **dozierać** ‘doglądać’ (Mk), też **dozirać** (N) (← *~żreć*, *~zierać*) i in.

Kolejną liczną kategorię stanowią derywaty limitatywne, w których prefiks *do-* sygnalizuje zbliżanie się akcji wskazanej przez podstawę do jakiejś granicy w sensie czasowym (Śmiech 1986: 90; Wróbel 1998: 547; Соколова 2003: 208–209; Bogusławski 1963: 47–48), np. **dociągać** ‘trwać do jakiegoś czasu’ (StS) (← *ciągać*), **dożyć**, **dożywać** (H, M, O, StS) (← *żyć*), bądź przestrzennym, np. **doborować** ‘dowiercić do czegoś’ (Mk) (← *borować*), **dognać**₁

²⁸ Por. formację *dożreć* w SGP (z gwar nadszańskich), t. I, s. 340.

(D, Mk, O, W) (← *gnać*), *dojechać*, *dojeżdżać* (W, StS) (← *jechać*), *dolecieć* 'dobiec szybko' (W) (← *lecieć*), *doleźć* (D) (← *leźć*), [*dopelzać*], *dopelznięć* (H) (← *pelzać*), *doprowadzić*₂ (M) (← *prowadzić*), *dożenić* 'dognać' (D) (← *żenić* 'gnać', por. ukr. *жениу, женеу* jako formy supletywne w paradigmatywie *жнату* 'gnać') i in.

Następną wyrazistą kategorią są formacje retrospektywne, w których prefiks *do-* sygnalizuje, że czynność wskazana przez podstawę jest dodatkowa wobec poprzedniej (Wróbel 1998: 554; Bogusławski 1963: 89²⁹; Соколова 2003: 209), jak [*dobrac*], *dobierać* 'dobierać, brać więcej' (D) (← *brać*), *dogruzić* 'doładować' (Mk) (← *gruzić*, por. ros. *призубь*), *dohodować* '(o bydle) dokarmić' (D) (← *hodować*), *doszkolić się* (D) (← *szkolić się*), oraz derywaty oznaczające dodanie czegoś do obiektu (Śmiech 1986: 91), jak *dobawić*, *dobawiać* 'dodawać' (M, Mk, O, Z) (← *~bawić*, *~bawiać*; obok *przybawić* 'dodać', Mk; por. też ros. *добавуь*); *dobudować* (H, StS) (← *budować*), *dokidać*, *dokinać* 'dorzucać, dodawać' (D, O) (← *kidać*), *dołączyć* (StS) (← *łączyć*), *domiszać* 'domieszać, dodać' (D) (← *miszać*), *domurować* (StS) (← *murować*), *dostawić*₁ 'dobudować do czegoś' (D, M, StS) (← *stawić*, por. ukr. *чмаьуму* 'budować'), *dostroić* 'dobudować' (M) (← *stroić*, por. ros. *сmpоумь*).

Mniej licznie reprezentowana jest natomiast kategoria derywatów kreatywnych, gdzie przedrostek *do-* (często w połączeniu z postfiksem *się*) oznacza osiągnięcie celu mimo trudności (Wróbel 1998: 559; Bogusławski 1963: 73), jak *dobalakać się*, *dobalakiwać się* 'dogadać się' (Mk, N, O, Z) (← *balakać* 'mówić'), *dobić się*, *dobijać się*₁ 'wywalczyć' (N, StS) (← *bić się*), *dobudzić* (Mk) (← *budzić*), *dochować się* 'wyhodować' (Mk) (← *chować*), *domiarkować się* 'domyślić się' (D) (← *miarkować*), *dorobić się* (H) (← *robić*), *dosłużyć się* (H) (← *służyć*), *doszukać się* (Mk) (← *szukać*), *doznać się* 'dowiedzieć się' (Mk) (← *znać*, por. ukr. *дизнатуся*).

Czasowniki *dobić się*₂ 'dostać się (do jakiegoś miejsca)' (H, O) (por. ukr. *добуьмуся*), *dokazywać*₂ 'udowadniać' (Mk) (por. ros. *доказывать*), *dostygac* 'dojrzewać' (Mk) (por. ukr. *доцмузату*), choć są podzielne słowotwórczo, nie mogą być uznane za motywowane w gwarach. Zapożyczenia *dobawić* (M, Mk, O, Z), *dostawić*₁ (D, M, StS), *dostroić* (M), *doznać się* (Mk) i *dożenić* (D) można potraktować jako derywaty, ponieważ na gruncie gwary wchodzą one w relacje słowotwórcze z innymi wyrazami (ich podstawami), a także wpisują się w poszczególne kategorie charakterystyczne dla formacji z prefiksem *do-* (p. wyżej).

²⁹ A. Bogusławski wyodrębnia spośród formantów retrospektywnych formanty suplementarne, wskazujące na uzupełniający charakter akcji, oraz formanty repetytywne, sygnalizujące, że akcja jest procesem powtórnym. W tym ujęciu prefiks *do-* byłby formantem suplementarnym.

W materiale znalazło się także pięć czasowników, które zostały uznane za formacje z odstępstwami w prefiksacji i opisane niżej: *dostawić*₂ 'zostawić, pozostawić' (M) (p. rozdz. II.2.2.), *dopodglądać* 'popodglądać' (Mk), *dopodgryzać* 'ponadgryzać, nadgryźć' (Mk) (p. rozdz. II.2.6.), *dopodokrawywać* 'dokroić' (Mk), *dopodokuczać* 'dokuczyć' (Mk) (p. rozdz. II.2.7.).

1.2. Derywaty z prefiksem *na-*

W bazie materiałowej znalazło się ok. 320 formacji z prefiksem *na-*. W 19 czasownikach przedrostek został dołączony do podstawy już prefigowanej:

- *na-* + *do-*: *nadojadać*, *nadojeść* 'naprzykrzać się' (Mk, O, StS) (← *dojeść*; być może formację należałoby uznać za zleksykalizowaną), *nadopiekać* 'nadokuczać' (Mk) (← *dopiekać*);
- *na-* + *o-*: *naobierać* 'ropieć' (Mk) (← *obierać*); *naodziać* 'założyć ubranie' (N) (← *odziać*), też *nawdziać* (N) (← *~dziać*), *naoglądać się* (D) (← *oglądać*); *naoprzykrzyć się* 'sprzykrzyć się' (Mk) (← *przykrzyć się*);
- *na-* + *pod-*: *napodgryzać* 'nadgryźć' (Mk) (← *podgryzać*);
- *na-* + *po-* + *na-*: *naponacinać* 'nacinać wiele razy' (Mk) (← *ponacinać*), *naponakładać* 'nakładać wiele razy' (Mk) (← *ponakładać*), *naponaliwać*₁ 'nalać wiele razy' (Mk) (← *ponaliwać*), *naponaliwać*₂ 'wylać coś' (Mk) (← *ponaliwać*); *naponarabiać* 'zrobić coś wiele razy' (Mk) (← *ponarabiać*);
- *na-* + *roz-*: *narozkidać* 'narozrzucać' (O) (← *rozkidać*), *narozpowiadać* (Mk) (← *rozpowiadać*);
- *na-* + *z-* (*s-*): *naschodzić się* (Mk, W) (← *schodzić się*), *naskładać* 'złożyć dużo' (StS, W) (← *składać*), *naspisywać* (W) (← *spisywać*), *nazbierać* (M, O, StS, W, Z) (← *zbierać*), też *nazbirać* (StS) (← *zbirać*), *nazmiatać* (O, Z) (← *zmiatać*).

Ponad połowa z przytoczonych formacji (11 czasowników) została wyekscerpowana z gwary Mościsk (Mk).

Zanotowano też formacje z tematami związanymi, jak *nadziać* 'nałożyć ubranie' (N) (← *~dziać*), *nawiedzić*, *nawiedzać* 'odwiedzać' (M, Mk) (← *~wiedzić*, *~wiedzać*) i in.

Najliczniej reprezentowaną w zebranych materiale kategorią z wykładnikiem w postaci prefiksu *na-* są formacje akumulatywne, oznaczające, że proces wyrażony przez podstawę składa się z sumy pewnych aktów (Wróbel 1998: 549; Соколова 2003: 221; Bogusławski 1963: 88). Może to być związane z wielością przedmiotów, np. *nabić*₂ 'wbić dużo' (M, O) (← *bić*), *naborgować* 'napożyczać' (Mk) (← *borgować*), *naciachać* 'narznąć' (Mk) (← *ciachać*), *naciosać* 'naciosać, narąbać' (Mk) (← *ciosać*), *nadoić* (W, Z) (← *doić*), *nakaczać*₁ 'nawałkować dużo (klusek)' (Z) (← *kaczać*), *nakrasić*₁ 'dużo ubar-

wić, pomalować' (W) (← *krasić*), **nalupić** 'obrać dużo' (M) (← *lupić*), **naniu-chać** 'nawęchać' (D) (← *niuuchać*), **nałomać** (W) 'nałamać' (← *łomać*), też **nałamać** (M, StS) (← *łamać*), **narębać** 'narąbać' (StS) (← *rębać*), **naryć** (StS, Z) (← *ryć*), **nastroić** 'nabudować' (M) (← *stroić*, por. ros. *cmpóумь*), **naszczepić** '(o roślinach) zaszczerpić dużo' (O) (← *szczepić*), **naszczytać**, **naszczytywać** 'naliczyć' (O) (← *szczytać*, por. ros. *чумámь*), **naterebić** 'nałuskać' (N) (← *terebić*, por. ukr. *mepeбóumu*). Akumulatywność może się też wiązać z nagromadzeniem poszczególnych „aktów cząstkowych” czynności wyrażonej przez podstawę, np. **nabajdurzyć** 'nakłamać' (Mk) (← *bajdurzyć*), **nabalamucić**₁ 'wielokrotnie zbałamucić' (Mk) (← *bałamucić*), **nabechtać** 'skrzyczeć' (Mk) (← *bechtać*), **nabrechać** 'nakłamać' (D, M, N) (← *brechać*, por. też ukr. *бpexáму*), **nadokuczać**, **nadokuczyć** (D, W) (← *dokuczać*), **nadopiekać** 'nadokuczać' (Mk) (← *dopiekać*), **nafukać** 'nakrzyczeć' (Mk) (← *fukać*), **nahulukać**₁ 'nakrzyczeć, nawymyślać, skarcić' (D) (← *hulukać*, dźwiękonaśl.), **nakazać** 'nagadać' (O) (← *kazać*, por. też ukr. *казáму*), **nakiwać** 'pogrozić' (D) (← *kiwać*), **nakłamać** (StS) (← *klamać*), **napaplużyć** 'nawymyślać' (D) (← *paplużyć*), **naszczyryć** 'nabuntować' (StS) (← *szczyryć*, por. ukr. *у́пpumu* 'mrużyć oczy'), **nawymyślać**₂ 'wylajać, zbesztać' (Mk) (← *wymyślać*). Być może na wielkość tej kategorii miała wpływ tematyka rozmów inicjowanych przez eksploratorów – dotycząca prac w gospodarstwie, wychowywania dzieci, codziennych obowiązków itd., co mogło implikować formy z elementem powtarzalności.

Następną liczną kategorią są formacje utworzone za pomocą prefiksu **na-** oraz postfiksu **się** wskazujące na wysoką intensywność akcji (Śmiech 1986: 47–48; Wróbel 1998: 550; Соколова 2003: 220–221), np.: **nabidować się** 'nacierpieć się' (Mk, StS) (← *bidować*), **nabolić się** 'nacierpieć się' (D) (← *bolić*), **nabyć się** 'długo być' (Mk) (← *być*), **nacierpieć się** 'nacierpieć się' (D, N, O) (← *cierpieć*), **naćkać się** 'nasycić się (pospiesznie)' (D, Mk) (← *ćkać*), **magryźć się**₁ 'nazłościć się' (Mk) (← *gryźć się*), **naharować się** 'napracować się' (Mk) (← *harować*), **nahulać się**₁ 'natańczyć się' (D) (← *hulać*), **nahulać się**₂ 'zmęczyć się hulaszczym trybem życia' (Mk) (← *hulać*), **namordować się** 'zmęczyć się' (D) (← *mordować*), **napakować się** 'przen. najęść się dużo' (Mk) (← *pakować*), **naponiewierać się** 'poniewierać się długo' (Mk) (← *poniewierać się*), **nastradać się** 'nacierpieć się' (O) (← *stradać* 'cierpieć', por. ukr. *cmpadáму*, ros. *cmpadámь*), **naszufłować się** 'ciężko napracować się szuflą, łopatą' (Mk) (← *szufłować*), **natachać się** 'zmęczyć się noszeniem, tachaniem' (Mk) (← *tachać*).

Wyrazistą grupę stanowią też w materiale formacje kierunkowe (Wróbel 1998: 556; Соколова 2003: 220; Bogusławski 1963: 44 i nast.), oznaczające umieszczenie czegoś na powierzchni obiektu, jak: **nacharkać** 'na-

smarkać' (D) (← *charkać*), **nadziać** 'o ubraniu nałożyć' (N) (← ~*dziać*), **nagartać** 'nagarniać, nasuwać na coś' (Z) (← *garnąć*), **nagnoić** 'nawieźć ziemię' (Mk) (← *gnoić*), **nagruzić** 'naładować dużo' (Mk, StS) (← *gruzić*, por. ros. *прызўмь*), **nakakać** 'zanieczyścić kałem' (D) (← *kakać*), **nakidać**, **nakinąć**₁ 'narzucać na wierzch' (D, H, M, N, O, Z) (← *kidać*), **nakidać**, **nakinąć**₂ 'nakładać (o ubraniu)' (N, W) (← *kidać*), **nakurzyć**₂ 'pokryć kurzem' (D) (← *kurzyć*), [**nalepić**], **nalepiać** 'lepiąc, przymocowywać' (Z) (← *lepić*), **namaścić** 'posmarować' (D, N) (← *maścić*), **narznąć** 'naciąć powierzchnię' (D) (← *rznąć*), **naszmarkać** 'nasmarkać' (D) (← *szmarkać*), **nawoskować** 'pokryć woskiem' (W); tu też formacje oznaczające napełnianie wnętrza przedmiotu – naczynia, pomieszczenia itp., jak: **naćmić** 'nadyścić' (D) (← *ćmić*), **naduwać**, **naduć** 'nadmuchiwać, wtlaczać powietrze do środka' (StS) (← *duć*, por. ukr. *дýму*, ros. *дуть*), [**nakłaść**], **nakładać**₂ 'wkładać, umieszczać coś w czymś' (N, Z) (← *kłaść*), [**nalać**], **naliwać** 'napełnić, lejąc' (Z) (← *lać*), też **nalewać** (M, N, O, W, StS, Z), **napchać** 'wepchnąć dużo' (M, N) (← *pchać*), **naserbać** 'nasionbać, zjeść coś płynnego' (M) (← *serbać*).

Zanotowano także grupę formacji z prefiksem *na-* w funkcji wyłącznie perfektywizującej, m.in. **nabuńdziorzyć się** 'nadaśać się' (D) (← *buńdziorzyć się*), **naburmoszyć się** 'nachmurzyć, pogniewać się' (D) (← *burmoszyć się*), też **naburmosić się** (D) (← *burmosić się*), **nagrzać**, **nagrzewać** (M, StS, Z) (← *grzać*), **nahajcować** 'napalić w piecu' (D) (← *hajcować*), **nakaczać**₂ 'napompować' (O) (← *kaczać*, por. ukr. *качати*, ros. *качать*), **nakarmić** (StS) (← *karmić*), **naładować** II 'naprawić, nareperować'³⁰ (StS) (← *ładować* 'reperować', por. ukr. *ладувати*), **namalować** (M, StS) (← *malować*), **namoczyć** (D, H, M, O, StS) (← *moczyć*), **naostrzyć** (H) (← *ostrzyć*), **napisać** (H, M, N, StS, W, Z) (← *pisać*), **napłatać** 'upleść' (W) (← *platać*), **napoić**₁ 'dać pić' (M, N, O, Z) (← *poić*), **narodzić się** (M, O, StS, Z) (← *rodzić się*), **narysować** (StS) (← *rysować*), **nauczyć**, **nauczać** (D, H, M, N, O, StS, W, Z) (← *uczyć*) i in.

Niewielką grupę stanowią w materiale takie czasowniki zapożyczone, których – mimo podzielności słowotwórczej – nie można uznać za motywowane przez odpowiednie czasowniki bezprefiksalne, jak: **naczynić**, **naczyniać** 'nadziewać' (H, M, N) (por. ukr. *начиняти*, ros. *начинять*), **nałowczyć się** 'wprawić się, nabrać wprawy' (Mk) (por. ukr. *наловчитися*, ros. *наловчиться*), **naprawić** 'skierować' (Mk) (por. ukr. *направити*, ros. *направить*).

Wśród czasowników z formantem *na-* 43 formacje zostały zaliczone do derywatów z osobliwościami prefiksacji: **nadłubać** 'wydłubać' (Mk), **nadrukować** 'wydrukować' (M), **nadzielić** 'przydzielić' (M), **nagnać**₁ 'zagnać,

³⁰ Obok **naładować** I 'nakłaść (na plecy, wóz)' (D).

zagonić' (Mk), *namoknąć*₂ 'zmoknąć' (N), *narosnąć*₂ 'wyrosnąć' (StS), *na-
siadać*₁ 'osiadać' (O), *naszukać* 'poszukać' (M), *naścielić* 'pościelić' (D, O,
StS), *natargować* 'utargować' (Mk), *natrzeć*₂ 'zetrzeć' (O), *naznaczować*
'wyznaczać' (O), *naznaczyć* 'zaznaczyć' (Mk) (p. rozdz. II.2.2.), *nadawać*₂
'podawać' (StS), *nakłócić*₁ 'skłócić' (Mk), *naśpiewywać* 'wyśpiewywać,
śpiewać' (Mk) (p. rozdz. II.2.3.), *nacześcić* 'zaczepić, zawiesić na czymś'
(H), *nacząć się, naczynać się* 'zaczynać się, zacząć się' (H, N, W, Z), *na-
cząć, naczynać* 'zaczynać, zacząć' (H, M, Mk, N, O, W, Z), *nagnić* 'nadgnić,
trochę zgnić' (Mk), *nagniewać się* 'pogniewać się' (M, O, StS), *nagotować*₂
'przygotować' (StS), *namyśleć* 'pomyśleć' (Z), *nawieszać, nawiesić*₂ 'powie-
sić' (StS, W) (p. rozdz. II.2.4.), *nacyganić* 'ocyganić, oszukać' (Mk), *na-
podgryzać* 'ponadgryzać, nadgryźć' (Mk), *nawiązać* 'związać' (N) (p. rozdz.
II.2.5.), *nabrudzić* 'ubrudzić' (Mk), *nadziwiać* 'wydziwiać' (Mk), *nagady-
wać* 'wygadywać' (Mk), *najeżdżać*₁ 'przyjeżdżać' (M, O, Z), *nalatwić* 'zała-
twić' (Mk), *naremontować* 'wyremontować' (StS), *nasyłać* 'nadsyłać, przy-
syłać' (Mk), *natłumaczyć* 'wy tłumaczyć' (N) (p. rozdz. II.2.6.), *naodziać*
'odziać' (N), *naoprzykrzyć się* 'sprzykrzyć się, naprzykrzyć się' (Mk), *na-
ponacinać* 'nacinać wiele razy' (Mk), *naponakładać* 'nakładać wiele razy'
(Mk), *naponaliwać*₁ 'nalać wiele razy' (Mk), *naponaliwać*₂ 'wylać coś, po-
rozlewać' (Mk), *naponarabiać* 'zrobić coś wiele razy' (Mk), *nasiadać*₂ 'sia-
dać' (W) (p. rozdz. II.2.7.).

1.3. Derywaty z prefiksem *nad-* (*nade-*)

Prefiks *nad-* (*nade-*) reprezentuje zaledwie 12 przykładów z całej bazy mate-
riałowej. W większości formacji sygnalizuje on słabą efektywność, czę-
ściowe wykonanie czynności wskazanej przez podstawę (Śmiech 1986: 106;
Wróbel 1998: 551; Соколова 2003: 224): [*nadebrać*], *nadbirać* 'nadbierać'
(D) (← *brać*), *naderwać* 'nadwerężyć siły' (Mk) (← *rwać*), *nadgnić* (Mk)
(← *gnić*), [*nadgryźć*], *nadgryzać* (Mk) (← *gryźć*), [*nadkąsać*], *nadkąsić*
'nadgryźć' (O) (← *kąsać*), [*nadkluć się*], *nadkluwać się* 'zacząć, zaczynać
się kluć' (O) (← *kluć się*), *nadłomać* 'nadłamać' (Mk) (← *łomać*).

Następnie wymienić należy formacje kierunkowe, oznaczające zbli-
żenie do celu lub osiągnięcie celu (Śmiech 1986: 106 i nast.; Wróbel 1998:
555–556; Соколова 2003: 222; Bogusławski 1963: 48): *nadejść* (D, O, Z)
(← *iść*), *nadjechać* (Mk, O, Z) (← *jechać*), *nadlecieć*₁ 'zbliżyć się, leć' (Z)
(← *lecieć*), *nadlecieć*₂ 'nadbiec szybko' (D) (← *lecieć*). W dwóch przykła-
dach prefiks *nad-* niesie znaczenie 'zrobienie czegoś dodatkowego': [*nad-
stawiać*], *nadstawić* 'nadbudować' (M) (← *stawiać*) oraz *nadgonić* (Mk)
(← *gonić*).

1.4. Derywaty z prefiksem *o-* // *ob-*

W bazie materiałowej znalazło się ok. 300 czasowników z prefiksem *o-* // *ob-*. Nie zarejestrowano formacji od podstaw prefigowanych. Zanotowano kilka derywatów z tematami związanymi, jak *oglądać* (D) (← *~glądać*), *ozuć się* ‘założyć buty’ (H, M, Z) (← *~zuć*), *obejmować* (D) (← *~jąć*), *otwierać* (M, StS) (← *~twierać*, por. *zatwierać*, Mk, StS).

Najliczniejszą kategorię z prefiksem *o-* (częściej *ob-*) stanowią w materiale formacje lokatywne, wskazujące na dookolność akcji – całkowitą lub częściową (Śmiech 1986: 81–84; Wróbel 1998: 558–559; Соколова 2003: 224–226; Bogusławski 1963: 48), utworzone zarówno od czasowników ruchu, np. *objechać* (StS) (← *jechać*), *omijać* (D) (← *mijać*), [*obwieść*], *obwodzić* ‘oprowadzić, pokazać coś’ (M) (← *wieść*, por. ukr. *водити*, ros. *водитъ*), jak też od podstaw niebędących czasownikami ruchu, np. *obcałować* (Mk, O) (← *całować*), *obciesać* (D, Mk) (← *ciesać*), [*obczesać*], *obczesywać* ‘obciosać’ (M) (← *czesać*), *obeszyć* ‘obszyć kraj płótna, sukni itp.’ (D) (← *szyc*), *obintować* ‘obandażować’ (H) (← *bintować*, por. ukr. *бинтувати*, ros. *бинтовать*), *obkutać* ‘owinać, otulić’ (Mk) (← *kutać*, por. ukr. *кутати*, ros. *кutatъ*), *obmurować* (N, O) (← *murować*), *obniuchać* ‘obwąchać’ (D, Mk) (← *niuchać*), *obsadzić* (H, M, Mk) (← *sadzić*), *obsiąść* (W) (← *siąść*), [*obsmażyć*], *obsmażować* ‘obsmażyć’ (StS) (← *smażyć*), [*obsypać*], *obsypywać* (Mk) (← *sypać*), *obszyć*₁ ‘obrzebić, szyjąc’ (M, W) (← *szyc*), *obwiać* ‘ogarnąć, otoczyć wiatrem’ (W) (← *wiać*), *obżaryć* ‘podgrzać’ (W) (← *żaryć*, por. ukr. *жарити*), *ogrodzić* (H, N) (← *grodzić*), *okopać* ‘skopać ziemię dookoła czegoś’ (Mk) (← *kopać*), *osapować* ‘okopać rośliny za pomocą *sapy*’ (M) (← *sapować*). Włączam tu także formacje, w których formant *o-* (*ob-*) wskazuje na dookolność akcji oraz równoczesne oddzielenie, odłączenie obiektu lub jego fragmentu poprzez czynność wyrażoną przez podstawę (Krupianka 1969: 66 i nast.), jak *obdziabać* ‘przen. obciąć’ (H) (← *dziabać*), *obcinać*, *obciąć*₁ (D, M, W, Z) (← *ciąć*), też *obeciąć* (M) (← *ciąć*), *obdzierać*, *obedrzeć*₁ ‘skubać, oczyszczać z pierza’ (H, M, W) (← *drzeć*), *oberwać* (M, Mk, O) (← *rwać*), *oberznąć* (W) (← *rznąć*), też *oberznąć* (D, N, O) (← *rznąć*), *obkrajac*, *obkroić* (M, Mk) (← *kroić*), *oblamywać*, *oblamać* (StS) (← *lamać*), *obluszczyć* ‘oczyścić z łusek’ (StS) (← *łuszczyć*), *obrąbać* (M, O) (← *rąbać*), [*obrezać*], *obrezywać* ‘obciąć’ (StS) (← *rezać*, por. ukr. *пізати*, ros. *пéзатъ*), *obsmuszyć*₁ ‘osmalić (np. kurę, gęsi po zabiciu)’ (D) (← *smuszyć*), *obsmorgiwać*, *obsmorgać* ‘odrywać główki lnu od łodyg’ (D, O) (← *szmorgać*), *obziubrować* ‘oczyścić, obłuskać ziarno’ (O, StS) (← *ziubrować*).

Liczną grupę stanowią w materiale formacje oznaczające dużą efektywność i intensywność akcji, przyniesienie dokładnego, całkowitego efektu (Wróbel 1998: 550–551), jak *obadać* (Mk) (← *badać*), *obdumać*

'obmyślić' (N) (← *dumać*), **obmierzyć** (StS) (← *mierzyć*), **obrabiać**, **obrobić**₁ '(o ziemi) uprawiać' (M, Mk, N, O, StS, Z) (← *robić*), **obrachować** 'obliznąć' (Mk) (← *rachować*), **obstrzyć** (D, M, Mk) (← *strzyć*), też **obestrzyć** (M) (← *strzyć*), też **ostrzyć** (M) i **obstrzygnąć** (Mk), **obznajomić się** (Mk) (← *znajomić się*), **ochlać się** 'wypić dużo' (D) (← *chlać*), **ozdrowieć** (H, M) (← *zdrowieć*). W wielu formacjach elementy intensywności i dookolności akcji łączą się w stopniu trudnym do rozgraniczenia, dotyczy to zwłaszcza derywatów oznaczających ubrudzenie, zanieczyszczenie siebie, kogoś lub czegoś, jak np. **obchlastać** 'oblać (wodą)' (D) (← *chlastać*), **obchlustać** 'zamoczyć (ubranie)' (D) (← *chlustać*), **obciapać** 'ubrudzić' (Mk) (← *ciapać*), **obciuńkać** 'obsikać (o dzieciach)' (D) (← *ciuńkać*), [**oblać**], **oblewać**₁ 'oblać wodą (w Wielkanoc)' (M) (← *lać*), **obkaparzyć się** 'ubrudzić się' (O) (← *kaparzyć* 'robić coś źle, byle jak'), **obmurzać się** 'umorusać się' (D) (← *murzać* 'brudzić'), **obryzgać** 'obrzucić, ubrudzić błotem' (D, Mk) (← *bryzgać*), **obtalapać się** 'ubrudzić się' (D, O) (← *talapać*).

Zanotowano też grupę formacji, w których formant *o-* // *ob-* niesie znaczenie niedokładności, powierzchowności działania: [**obciec**], **obciekać** 'ciec małymi strugami' (D) (← *ciec*), **obmyć** 'umyć nieznacznie, splukać' (D, Mk, StS) (← *myć*), **oplukać** (StS) (← *plukać*), **ostudzić** (D) (← *studzić*), **ostydnąć** 'ostygnać' (Mk) (← **stydnać*), **otrzyć** 'omłócić z grubsza zboże' (D) (← *trzyć*).

Jeśli chodzi o funkcję perfektywizującą omawianego prefiksu, to dotyczy ona głównie wariantu *o-*, jak w formacjach **obryć się** 'ogolić się' (M) (← *bryć*, por. ukr. *бpumu*, ros. *бpумь*), **ochrzcić** (M, StS, W, Z) (← *chrzcić*), **odziedziczyć** (D) (← *dziedziczyć*), **oprosić się** '(o świni) mieć małe' (StS) (← *prosić się*), **oprzytomnieć** (Mk) (← *przytomnieć*), **opublikować** (M, N) (← *publikować*), **osłodzić** (Mk) (← *słodzić*), **oszalić** 'oszaleć' (D) (← *szaleć*), **oslepnąć** 'stracić wzrok' (O, StS) (← *ślepnąć*), **otruić się** 'otruć się' (StS) (← *truić*), **ożenić** (StS, Z) (← *żenić*), **ożerebić się** 'ożrebić się' (H, N, StS) (← *żerebić się*) i inne formacje, z reguły równe ogólnopolskim. Z *ob-* zanotowano: **obmaniać**, **obmanić** 'oszukiwać' (H, O, Z) (← *manić*).

W materiale pojawia się szereg dubletów różniących się postacią prefiksu: *o-* bądź *ob-*, jak w czasownikach: **obgacić** – **ogacić** 'ocieplić chałupę słomą' (Mk), **obgarnąć się** – **ogarnąć się** 'zadbać o siebie, lepiej się ubrać' (Mk), **obłysieć** – **ołysieć** 'stać się łysym' (D), **obmanić** 'oszukać' (H, O, Z) – **omanić** (D), **obskubać** (D, W, StS, Z) – **oskubać** (D, H, Mk) 'pozbawić piór', **obstrugać się** – **ostrugać się** (D) 'ogolić się brzytwą', **obstrzyć** (D, M, Mk) – **ostrzyć** (M) i in. Wynika to zarówno ze zmian historycznych w zakresie repartycji *o-* i *ob-* (Krupianka 1969: 146–148), jak też z wpływu wschodniosłowiańskiego sąsiedztwa językowego (więcej na ten temat – p. rozdz. II.2.).

Czasownik *obidzać (się)*, *obidzić (się)* ‘obrażać (się), gniewać (się)’ (M, O) (por. ros. *обижаться*) – mimo formalnego podobieństwa do notowanego w gwarach rzeczownika *bida* ‘bieda’ – nie może zostać uznany za motywowany. Podobnie czasownik *oprawdać* ‘udowodnić czyjąś niewinność, zrehabilitować’ (O) (por. ukr. *оправдати*, ros. *оправдать*) – choć można go potraktować na gruncie gwary jako motywowany przez rzeczownik *prawda* (z parafrazą ‘dowieść prawdy’?), jednak formantowi prefiksalnie-paradygmatycznemu *o-* + *-ać* nie da się tu przypisać żadnej funkcji charakterystycznej dla większej grupy formacji³¹.

Na ok. 300 czasowników z prefiksem *o-* // *ob-* 42 zostały zaliczone do derywatów osobliwościami prefiksacji (przy czym w większości są to formacje z *ob-* w miejscu spodziewanego *o-*): *obciąć*₃ ‘ściąć’ (Z), *obcierać*, *obetrzeć*₃ ‘wycierać, wytrzeć (twarz, naczynia)’ (D, Mk), *obczyścić*, *obczyszczać*₃ ‘oczyścić, oczyszczać’ (M, StS), *obeprzeć* ‘oprzeć’ (N), *obganiać się* ‘oganiać się’ (O), *obegnać*, *obganiać* ‘odegnać, odganiać’ (Mk, O), *obgrodzić* ‘ogrodzić’ (D, M, Mk), *obkradać* ‘okradać’ (D), *obłamać się* ‘połamać się’ (Z), *obmieszac* ‘wymieszać’ (W), *obmijać* ‘omijać’ (D), *obmlócić* ‘wymłócić’ (Mk, O), *obsądzić*, *obsądzać* ‘osądzić, osądzać (niesprawiedliwie)’ (H, M, Mk, O), *obsmalić* ‘osmalić’ (N), *obsmolić* ‘osmolić, pokryć smołą’ (Mk), *obstrugać* ‘ostrugać’ (D), *obszachrować* ‘oszachrować, oszukać’ (StS), *obuczać* ‘nauczać, uczyć’ (Mk), *obwinąć* ‘owinać’ (Mk), *obzywać* ‘przezywać, wyzywać’ (Mk), *obżyć się* ‘zżyć się’ (N), *okończyć* ‘ukończyć (szkołę)’ (O) (p. rozdz. II.2.2.), *obgarnąć* ‘ogarnąć’ (Mk), *obgarnąć się* ‘ogarnąć się’ (Mk), *obwalać się* ‘uwalać się’ (D) (p. rozdz. II.2.3.), *obkręcić* ‘okręcić’ (StS), *obkręzać* ‘okręzać’ (M), *obłysieć* ‘ołysieć’ (D), *obmarznąć* ‘zmarznąć’ (Mk), *obmotać*, *obmotywać*₁ ‘omotać, omotywać’ (D, M, Mk, N, O, Z), *obmówić*₂ ‘omówić’ (Mk), *obezwać się*, *obzywać się* ‘odezwać się, odzywać się’ (Mk, N, O), *opytać* ‘zapytać’ (Mk), *oświęcić* ‘poświęcić (pokarmy)’ (StS) (p. rozdz. II.2.4.), *obczerniać* ‘oczerniać’ (Mk), *obgacić* ‘ogacić, ocieplić mury na zimę’ (Mk), *obkrywać*, *obkryć* ‘okrywać, ocieplać’ (D, N), *obtanieć* ‘stanieć’ (Mk), *obżerać się* ‘użerać się (z kimś)’ (D) (p. rozdz. II.2.5.), *obkłuwać* ‘nakłuwać (wrzód)’ (O), *obśmisyć się* ‘ośmieszyć się’ (D), *oprać* ‘wyprać (do końca)’ (Mk) (p. rozdz. II.2.6.).

1.5. Derywaty z prefiksem *od-* (*ode-*)

W bazie materiałowej znalazło się ok. 150 derywatów z prefiksem *od-*. Nie zanotowano formacji, w których przyrostek *od-* łączyłby się z podstawami

³¹ Podobną funkcję w polszczyźnie ogólnej realizuje formant *u-* + *-ić*, por. *udowodnić*, *uniewinnić*.

prefigowanymi. Zarejestrowano liczne derywaty z tematami związanymi (także formacje z prefiksami wymiennymi): **odczynić**, **odczyniać**₁ 'otworzyć, otwierać' (N, O, W) (← ~czynić, ~czyniać), **odjąć** 'odsunąć od czegoś' (StS) (← ~jąć), **odsylać** 'odsnurowywać' (D) (← ~sylać), **odwyknąć** 'odzwyczaić się' (Mk) (← ~wyknąć) i in.

Najliczniej reprezentowane są formacje kierunkowe, w których prefiks **od-** wskazuje na oddzielenie, oddalenie, odłączenie (Śmiech 1986: 76 i nast.; Wróbel 1998: 556; Соколова 2003: 204–205³²). Są one derywowane zarówno od czasowników ruchu – np. **odejść**, **odchodzić**₁ 'oddalać się, opuszczać kogoś, coś' (H, M, N, O, StS) (← iść), [**odgonić**], **odganiać**₁ 'odpędzić' (D, Mk) (← gonić), **odjeżdżać**, **odjechać**₁ 'odjeżdżać, oddalać się' (StS) (←jechać), [**odlecieć**], **odlatywać**₁ 'lecać, oddalić się' (Z) (← lecieć), **odskoczyć** (StS) (← skoczyć), **odwieźć**, **odwozić** (StS) (← wieźć), [**odżenić**], **odżeniać** 'odprowadzać, wyganiać (np. krowy)' (D) (← żenić 'gnać', por. ukr. *жену, женеш* jako formy supletywne w paradigmatcie *гнати* 'gnać') – jak i pozostałych czasowników – **odcedzać**, **odcedzić** (D, W, Mk) (← cędzić), też **odcadzić** (M) (← cadzić), **odduszać**, **oddusić** (O, StS) (← dusić), **odepruć** 'odpruć' (D) (← pruć), **oderznąć** 'odciąć' (D, N, O, StS, W) (← rznąć), [**odgarnąć**], **odgarniać** (D) (← garnąć), też [**odgarnąć**], **odgartać** (D) (← garnąć), [**odgrodzić**], **odgradzać** (D) (← grodzić), **odkidać** 'odrzucać na bok' (D, H, M) (← kidać), **odliczyć** (D) (← liczyć), **odminusować** 'odjąć' (Mk) (← minusować), **odparpać** 'odgarnąć' (O) (← parpać), [**odprawić**], **odprawiać**₂ 'wysłać' (H, M, O) (← ~prawić, ~prawiać), **odwojować** 'odebrać, odbić w walce' (N) (← wojować), a także od innych części mowy, jak: **oddalać** 'oddalać, odsuwać' (M) (← dal), **odśniżyć** 'usunąć śnieg' (D) (← śnieg).

Kolejną dużą grupę stanowią formacje, w których prefiks **od-** niesie znaczenie anulowania czynności wyrażonej współrdzenną formacją prefigowaną z prefiksem **za-**, **z-**, **u-**, **na-**, **o-**, **przy-**, **do-** (Śmiech 1986: 78–79; Wróbel 1998: 561; Соколова 2003: 205³³; Bogusławski 1963: 48–49³⁴), jak: **odchielstać** 'zdjąć koniowi uzdę' (D) (← chielstać), **odczyniać**, **odczynić**₁ 'otwierać, otworzyć' (N, O, W) (← ~czynić, por. **zaczynić**₁ 'zamknąć', N, W, por. ukr. *відчині́ти, зачині́ти*), **odeprzeć** 'otworzyć okna, drzwi' (Mk) (← ~przeć, por. **zaprzec**, H, M, O, StS), **odeprzyć**₂ 'otworzyć okna, drzwi' (D) (← ~przyć, por. **zaprzyc** 'zamknąć', D), **odesłać** (Z) (← słać), **odetkać** 'otworzyć coś zatkanego' (D) (← ~tkać), **odkietzdać** 'zdjąć koniowi uzdę' (D) (← kietzdać), **odkiesz-**

³² Dla prefiksu *від-*.

³³ Dla prefiksu *від-*.

³⁴ Dla prefiksu *ом-*.

dać 'zdjąć koniowi uzdę' (D) (← *kieздаć*), **odkryć**, **odkrywać**₂ 'otworzyć, oddawać do użytku' (N, M, Mk, StS, Z) (← *~kryć*, por. **zakryć** 'zamknąć', D, H, M, Mk, N, O, StS, W, Z), **odpasać się** 'odpasać się, zdjąć pas, rzemień' (D) (← *~pasać się*³⁵, por. **opasać się** 'założyć pasek, rzemień', D, **podpasać się** 'założyć pasek', D), **odrobić**₂ 'zdjąć zły urok' (O) (← *~robić*, por. **porobić**₄ 'rzucić zły urok', O), **odsuwać**, **odsunąć** 'otwierać coś, co jest zamknięte na klucz, zasuwę' (M, N, O) (← *suwać*), [**odsylić**], **odsylać** 'odsnurować' (D) (← *~sylić*, *~sylać*, por. **zasylić**, **zasyłać** 'nawlec igłę', D, O, por. ukr. *засу́лїму*), **odszczypnąć** 'otworzyć okno, drzwi zamknięte na klamkę' (← *~szczypnąć*, por. **zaszczypnąć** 'zamknąć', O), [**odszpilić**], **odszpilać**₂ 'odpiąć, o ubraniu' (Mk) (← *~szpilić*, *~szpilać*, por. **zaszpilać** 'zapinać, o ubraniu', Mk, W), **odtulić** 'uchylić' (M) (← *tulić*, por. **zatulić** 'zasłonić, zakryć', M, O), **odwyknąć** 'odwyknąć, odzwyczaić się' (Mk) (← *~wyknąć*, por. **przywyknąć** 'przywyknąć, przyzwyczaić się', H, M, StS, Z) i in.

Mniej licznie reprezentowane są derywaty restauratywne, oznaczające przywrócenie poprzedniego stanu (Śmiech 1986: 79; Wróbel 1998: 562; Bogusławski 1963: 61³⁶), jak: **odbudować**, **odbudowywać** (M, StS) (← *budować*), **odnieść**₁ (Z) (← *nieść*), **oduczyć** (Mk) (← *uczyć*), **odzwyczaić** 'odwyknąć' (StS) (← *~zwyczaić*), **odzyskać** (StS) (← *zyskać*), **odżywać**, **odżyć**₁ 'dojść do siebie' (M, N) (← *żyć*); tu także formacje odimienne: **odmłodnieć** 'zyskać młody wygląd' (Mk) (← *młody*), **odnowić** 'przywrócić nowy wygląd' (StS) (← *nowy*); tu być może także **odludzić** 'pozbawić złudzeń' (Mk) (← *ludzić*).

Następnie w materiale wyróżnić można nazwy reakcji na jakąś akcję (Śmiech 1986: 78; Wróbel 1998: 562; Bogusławski 1963: 72³⁷), w tym także nazwy różnych odgłosów: **odburknąć** 'odpowiedzieć niegrzecznie' (D, Mk) (← *burknąć*), **odfuknąć** 'odpowiedzieć niegrzecznie' (Mk) (← *fuknąć*), **odgadać** 'odpowiedzieć' (D) (← *gadać*), **odgryzać się** 'odpowiadać na zarzuty, zaczepki' (D) (← *gryźć*), [**odhukać**], **odhukiwać** 'odkrzyknąć (np. w lesie)' (D) (← *hukać*), **odpowiadać**, **odpowiedzieć** (H, M, O, StS) (← *powiedzieć*), **odrzec** 'odpowiedzieć' (StS) (← *rzec*), [**odśpiewać**], **odśpiewywać** obok **odśpiewowywać** 'odśpiewać, śpiewaniem odpowiedzieć' (W) (← *śpiewać*), **odwurknąć** 'odpyskować' (D) (← *wurknąć*) i in.

Z powyższą kategorią powiązana jest kolejna – w której za pomocą prefiksu **od-** wskazuje się na rekompensatę jakiejś akcji poprzedniej, odpłacenie za coś, oddanie należności (Śmiech 1986: 79; Wróbel 1998: 560):

³⁵ Tu możliwa również bezpośrednia motywacja przez rzeczownik *pas*, wówczas z formantem prefiksально-paradygmatycznym.

³⁶ Dla prefiksu *om-*.

³⁷ Dla prefiksu *om-*.

odbyć ‘odpracować’ (M) (← *być*)³⁸, *oddać*, *oddawać*₁ (D, M, StS, W, Z) (← *dać*), *odebrać*, *odbierać*₁ (D, O, StS, W) (← *brać*), *odhulać* ‘odtańczyć’ (D) (← *hulać*), *odkupić* (Mk) (← *kupić*), *odpłacić* (D, Mk) (← *placić*), *odrabiać*, *odrobić*₁ ‘odpracowywać’ (H, M, W) (← *robić*) i in.

Warto też zwrócić uwagę na niesioną przez *od-* charakterystykę oficjalną akcji (Wróbel 1998: 552), tu w formacjach (i kontekstach) związanych z życiem religijnym: *odczytywać*, *odczytać* ‘czytać, odczytywać (oficjalnie, publicznie, zwł. Ewangelie)’ (M, W, StS) (← *czytać*), *odmawiać*, *odmówić*₂ ‘(o modlitwie) odmawiać, wypowiadać’ (H, M, W, Z) (← *mówić*), [*odprowadzić*], *odprowadzać* ‘odprawić (o nabożeństwie)’ (M) (← *prowadzić*).

W dwu formacjach prefiks *od-* pełni funkcję perfektywizującą: *odratować* (Z) (← *ratować*), *odtajać* (D) (← *tajać*).

Do czasowników podzielnych, lecz niemotywowanych zaliczam: *odkazać się* ‘zrezygnować’ (H) (por. ukr. *відказатися*, ros. *отказаться*), *odkazować się* ‘wypierać się’ (N), też *odkazuwać się* (N) (por. ros. *отказываться*), *odgadnąć się* ‘wypierać się’ (N) (prawdopodobnie kalka ros. *отгадываться*, por. ukr. *відгадувати* ‘zgadywać’). Raczej nie są motywowane na gruncie gwary czasowniki *odpekać* ‘pozbyć się’ (Mk) (por. ukr. *відпéкати*) oraz *odpekać się* ‘odczepić się od kogoś’ (Mk) (por. ukr. *відпéкатися*) – ich ukraińskie odpowiedniki są motywowane przez rzeczownik *nek*, używany do wyrażenia niezadowolenia (także jako przekleństwo), np. *Хай йому нек!* (*A niech go szlag!*); w gwarze Mk rzeczownika **pek* (także czasownika **pekać*) nie zanotowano.

Na 150 czasowników z prefiksem *do-* 17 zostało zaliczonych do formacji z odstępstwami: *oddać*₃ ‘wydać (resztę)’ (StS), *odjechać*, *odjeżdżać*₂ ‘wyjechać’ (StS), *odkładać*₂ ‘składać (jaja)’ (O, StS, Z), *odróżniać*₂ ‘wyróżniać’ (D), *odżyć*₂ ‘przeżyć (życie)’ (W) (p. rozdz. II.2.2.), *odorać*, *odorować* ‘oborać, oborywać’ (H), *odrosnąć* ‘podrosnąć’ (W) (p. rozdz. II.2.3.), *oddać się*, *oddawać się*₂ ‘wyjść za mąż’ (H, O, Z), *oddać*, *oddawać*₂ ‘wydać (za mąż)’ (M, N, O), *odkwitnąć*₂ ‘przekwitnąć’ (Z) (p. rozdz. II.2.4.), *odinaczać* ‘przeinaczać’ (D) (p. rozdz. II.2.5.), *odgrodzić*₂ ‘ogrodzić’ (D), *odkocić się* ‘okocić się’ (StS), *odłączyć się*₂ ‘rozłączyć się (o małżeństwie)’ (D), *odpierać się* ‘wypierać się’ (N), *odzywać* ‘wyzywać, przezywać’ (H) (p. rozdz. II.2.6.), *odpuszczać* ‘puszczać’ (Mk) (p. rozdz. II.2.7.).

1.6. Derywaty z prefiksem *po-*

Formacje z prefiksem *po-* stanowią jedną z liczniejszych grup pośród wszystkich czasowników prefigowanych – wyekscerpowano ok. 550 takich derywatów. Formant *po-* bardzo często dołączany jest do podstaw już prefigowanych,

³⁸ Por. cytat: *Tam* [w kołchozie] *tsza było dzień uodbyć*.

zanotowano formacje z dwoma (140 derywatów), ale także z trzema prefiksami (cztery derywaty), przy czym w większości są to iteratiwa, tak dokonane, jak i niedokonane:

- **po- + na-** (23 formacje): **ponabierać** (Z) (← *nabierać*), **ponabijać** (N, Z) (← *nabijać*), **ponaduwać** ‘nawiać kolejno dużą ilość’ (Mk, O) (← *naduwać*), **ponaginać** (Mk) (← *naginać*), **ponajadać się** (M, W, Z) (← *najadać się*), też **ponajedać się** (M) (← *najedać się*), **ponakładać** (Mk) (← *nakładać*), **ponakłuwać** (Z) (← *nakłuwać*), **ponalewać** (Mk) (← *nalewać*), **ponapajać** (M) (← *napajać*), też **ponapawać** (Mk) (← *napawać*), **ponapijać się** (M, Mk, O, StS, Z) (← *napić się*), **ponapisywać** (Mk, Z) (← *napisać*), **ponaprawiać** (Mk) (← *naprawiać*), **ponarabiać** (Z) (← *narabiać*), **ponarastać** (Mk) (← *narastać*), **ponasadzuwać** ‘nasadzić kolejno dużą ilość’ (O) (← *nasadzuwać*), **ponaśmiecać** (W) (← *naśmiecić*), **ponastawiać** ‘postawić kolejno dużą ilość’ (Mk) (← *nastawiać*), **ponasypywać₁** ‘nasypać kolejno dużą ilość’ (W) (← *nasypywać*), **ponasypywać₂** ‘wysypać do środka dużą ilość’ (W) (← *nasypywać*), **ponaszywać** ‘naszyć (na czymś) w dużej ilości’ (N, Z) (← *naszywać*), **ponauczać się** (M, O) (← *nauczyć się*), **ponawozić** ‘przywieźć dużo czegoś’ (StS) (← *nawozić*), **ponawrócić** ‘nawrócić’ (H) (← *nawrócić*);
- **po- + na- + z- (s-)**: **ponaschadzać się** ‘zejść się tłumnie do jednego miejsca’ (Mk) (← *naschodzić się*);
- **po- + na- + w-**: **ponawtykać** ‘powtykać dużo’ (D) (← *nawtykać*);
- **po- + na- + wy-**: **ponawybierać** ‘wybierać kolejno dużą ilość’ (Mk) (← *nawybierać*);
- **po- + o- (ob-)** (osiem formacji): **poobcinać** (Z) (← *obcinać*), **poobdzierać** (M) (← *obdzierać*), **poobjadać** (M) (← *objadać*), **pooblatać** ‘oblecieć, spaść w dużej ilości’ (StS) (← *oblatać*), **pooblepiać** (M) (← *oblepiać*), **poobszywać** (Mk) (← *obszywać*), **poobzywać** ‘powyzywać wiele razy’ (Mk) (← *obzywać*), **poociępać** ‘oczyścić włókno za pomocą cierlicy w dużej ilości’ (Z) (← *ociępać*);
- **po- + od-** (cztery formacje): **poodbierać** (W) (← *odbierać*), **pooddawać₁** ‘oddać kolejno’ (M) (← *oddawać*), **poodkrywać** ‘pootwierać’ (H, StS) (← *odkrywać*), **poodrzucać** (StS) (← *odrzucać*);
- **po- + pod-** (trzy formacje): **popodnosić** ‘podnieść wiele’ (M, StS) (← *podnosić*), **popodpisywać się** (O) (← *podpisywać się*), **popodratować** ‘nieco uratować’ (StS) (← *podratować*);
- **po- + prze-**: **poprzewracać** (M, O, W) (← *przewracać*);
- **po- + przy-** (sześć formacji): **poprzybijać** (O, W) (← *przybijać*), **poprzychodzić** (N) (← *przychodzić*), **poprzydzielać** (O) (← *przydzielać*), **poprzyjeżdżać** (M, Z) (← *przyjeżdżać*), **poprzykidać** ‘przerzucić w dużej ilości’

- (Z) (← *przykidać*), **poprzykładywać** ‘przyłożyć do wielu miejsc’ (StS) (← *przykładywać*), **poprzywykać** (M) (← *przywykać*);
- **po-** + **roz-** (14 formacji): **porozchodzić się** (M, StS) (← *rozchodzić się*), **porozciągać** ‘(o mokrym płótnie) rozciągnąć w dużej ilości’ (O) (← *rozciągać*), **porozdawać** (StS) (← *rozdawać*), **porozjeżdżać się** (M, Z) (← *rozjeżdżać się*), **porozkidać** ‘rozzrzucić wiele’ (D, O, Z) (← *rozkidać*), **porozkrywać** ‘pozrywać, rozkryć dachy’ (M) (← *rozkrywać*), **porozmawiać** (H, M, StS) (← *rozmawiać*), **porozminać** ‘zmiać, zmiażdżyć, rozgnieść, o dużej ilości’ (O) (← *rozminąć*), **porozpędzać** (StS) (← *rozpędzać*), **porozpowiadać** (Mk) (← *rozpowiadać*), **porozrzucać** (StS) (← *rozrzucać*), **porozstrojuwać** ‘porozbudowywać, rozbudować w dużej ilości’ (O) (← *rozmrozuwać*), **porozwalać** (M) (← *rozwalać*), też **porozwaluwać** (O), **porozwozić** (StS) (← *rozwozić*);
 - **po-** + **u-** (**w-**) (trzy formacje): **poukladać** (M) (← *układać*), **poustawiać** (M) (← *ustawiać*), **powpadać** ‘poupadać, upaść (o wielu)’ (O) (← *wpadać*);
 - **po-** + **w-** (dwie formacje): **powdziewać** ‘ubrać w dużej ilości’ (N) (← *wdziewać*), **powstać**₁ ‘zostać utworzonym’ (StS) (← *wstać*), **powstać**, **powstawać**₂ ‘stanąć’ (M) (← *wstać*);
 - **po-** + **wy-** (35 formacji): **powybijać**₁ ‘wybić, zniszczyć w dużej ilości’ (O, StS) (← *wybijać*), **powybijać**₂ ‘pozabijać, zabić w dużej ilości, do cna’ (H, M) (← *wybijać*), **powybijać**₃ ‘biciem zniszczyć (o gradzie, deszczu)’ (M, W) (← *wybijać*), **powybijać**₄ ‘stłuc, połamać (o kończynach)’ (W) (← *wybijać*), **powybijać**₅ ‘biciem zrobić wiele otworów’ (W) (← *wybijać*), **powychodzić** ‘wyjść (za mąż) kolejno’ (M) (← *wychodzić*), **powyciągać** ‘powyciągać, wyciągnąć w dużej ilości’ (StS) (← *wyciągać*), **powycierać** (M, Z) (← *wycierać*), **powydzierać** (W) (← *wydzierać*), **powyganiać** (H, W, Z) (← *wyganiać*), **powyjeżdżać** (M, StS, W) (← *wyjeżdżać*), **powykańczyć** ‘wykończyć, przystosować do użytku’ (Mk) (← *wykańczyć*), **powykidać** ‘powyrzucać, wyrzucić w dużej ilości’ (N) (← *wykidać*), **powylatać** ‘powylatywać, wylecieć kolejno, w dużej ilości’ (Z) (← *wylatać*), też **powylatywać** (M, Z) (← *wylatywać*), **powylażyć** (N, O, Z) (← *wylażyć*), **powyleczać się** ‘wyleczyć się skutecznie’ (Z) (← *wyleczać się*), **powymarznąć** ‘pomarznąć, wymarznąć w dużej ilości’ (W) (← *wymarznąć*), **powymaszczywać** ‘pobielić, wymaćścić wszystko’ (O) (← *wymaszczywać*), **powymłócać** ‘wymłócić w dużej ilości’ (Mk) (← *wymłócić*), **powymrażać** (W) (← *wymrażać*), **powynajdywać** (Mk) (← *wynajdywać*), **powynosić** (O, StS, W) (← *wynosić*), **powyprzągać** ‘wyprząc, odwiązać konie od wozu, o wielu’ (D) (← *wyprzągać*), **powyrabiać** ‘zrobić w dużej ilości’ (W) (← *wyrabiać*), też **powyrablać** (N) (← *wyrablać*), **powyrąbywać** (O, Z) (← *wyrąbywać*), **powyrastać** (M, O, StS, Z) (← *wyrastać*), **powyrzucać**

- (W) (← *wyrzucać*), **powyrzynać** ‘wyrznąć, wyciąć wiele’ (Mk, Z) (← *wyrzynać*), **powysechać** ‘poschnąć całkiem, w dużej ilości’ (O) (← *wysechać*), też **powysychać** (M, O) (← *wysychać*), **powyświęcać** ‘wyświęcić, o wielu’ (StS) (← *wyświęcać*), **powysyłać** ‘zesłać, wysłać, o wielu’ (M, O, Z) (← *wysyłać*), **powysypuwać** ‘wysypać wiele, kolejno’ (H) (← *wysypuwać*), **powyszkrabywać** ‘wyskrobać, wyrzeźbić wiele czegoś’ (W) (← *wyszkrabywać*), **powyszywać** (M, Mk) (← *wyszywać*), **powywaliwać** ‘wyrzucić wiele, kolejno’ (O) (← *wywaliwać*), **powywieszać** (StS) (← *wywieszać*), **powywozić** (StS) (← *wywozić*);
- **po- + za-** (22 formacje): **pozabierać** (H, M, N, O, StS, W, Z) (← *zabierać*), **pozabijać**₁ ‘poprzybijać, przybić wielokrotnie’ (StS, W) (← *zabijać*), **pozabijać**₂ ‘pobijać, wbić wielokrotnie’ (N, Z) (← *zabijać*), **pozadlubywać** ‘dłubaniem umieścić coś w czymś, o wielu’ (O) (← *zadlubywać*), **pozaduwać** ‘pozawiewać, zawiąć w dużej ilości’ (Mk, O) (← *zaduwać*), **pozakidać** ‘pozarzucać, zarzucić w dużej ilości, kolejno’ (Z) (← *zakidać*), **pozakładać** (StS) (← *zakładać*), **pozakłuwać** ‘pozabijać, uśmiercić, o wielu’ (M) (← *zakłuwać*), **pozakręcać** ‘zapasteryzować, w dużej ilości’ (Z) (← *zakręcać* ‘pasteryzować w zakręcanym słoiku’), **pozamarzać** (M) (← *zamarzać*), **pozamiatać** (M) (← *zamiatać*), też **pozamietać** (H) (← *zamietać*), **pozamotywać** ‘pookręcać, zamotać wiele’ (O) (← *zamotywać*), **pozamrażać się** ‘zamarznąć, o wielu’ (M) (← *zamrażać się*), **pozamykać** (StS) (← *zamykać*), **pozapierać** ‘pozamykać, zamknąć wiele, kolejno’ (Mk) (← *zapierać*), **pozapisywać** (M, N, Z) (← *zapisywać*), **pozapominać** (M, Z) (← *zapominać*), **pozapychywać** ‘zapchać czymś wiele miejsc (np. dziur)’ (Mk) (← **zapychywać*), **pozarastać** (O) (← *zarastać*), **pozasadzać** (Mk) (← *zasadzać*), **pozasłaniać** (H, O) (← *zasłaniać*), **pozasychać** (StS) (← *zasychać*), **pozatykać** (N) (← *zatykać*);
 - **po- + z- (s-)** (19 formacji): **poschodzić się** (O) (← *schodzić się*), **poskładać**₁ ‘złożyć w jedno miejsce w dużej ilości, kolejno’ (StS, W) (← *składać*), **poskładać**₂ ‘położyć’ (N) (← *składać*), **pospalać** (M) (← *spalać*), **pospisywać** (O) (← *spisywać*), **postrzepować** ‘strzepywaniem usunąć wiele’ (N) (← **strzepować*), **pościerać** (M) (← *ścierać*), **pozbierać** (M, O, StS, W) (← *zbierać*), **pozbierać się** (N) (← *zbierać się*), **pozdawać** ‘zdać (majątek) kolejno’ (M) (← *zdawać*), **pozdejmać** ‘pozdejmować, zdjąć dużo’ (H) (← *zdejmać*), też **pozdejmować** (StS) (← *zdejmować*), **pozduwać** ‘poziewać’ (Mk, O) (← *zduwać*), **pozdzierać** (W) (← *zdzierać*), **pozgarniać** (N) (← *zgarniać*), też **pozgartać** (Z) (← *zgartać*), **pozmarszczać** ‘pomarszczyć mocno’ (Mk) (← *zmarszczać*), **pozrywać**₁ ‘zerwać w dużej ilości’ (O, StS) (← *zrywać*), **pozrywać**₂ ‘przerwać, zakończyć’ (M) (← *zrywać*), **pozsować się** (StS) (← *zsuwać się*), **pozwałać** II ‘zrzucić,

zwalić w dużej ilości' (Mk) (← *zwalać*), *pozwiązywać* (StS) (← *związywać*), *pozwlóczyć* 'zwlec w dużej ilości' (M) (← *zwlóczyć*).

W nielicznych derywatach mamy do czynienia z reduplikacją prefiksu *po-*, co jest zjawiskiem nietypowym dla polszczyzny ogólnej (Piernikarski 1975: 53, 108) – chodzi o sytuacje, gdy przedrostek *po-* łączy się z formacjami, które mają już identyczny prefiks:

- *po-* + *po-* (trzy formacje): *popojeździć* 'pojeździć dużo, często' (N) (← *pojeździć*), *popomodykać się* 'pomęczyć się dużo, często' (N) (← *pomodykać się*), *popozostawiać* 'zostawić w wielu miejscach' (Mk) (← *pozostawiać*);
- *po-* + *po-* + *nad-*: *poponadrywać* 'naderwać nieco, w dużej ilości' (Mk) (← *ponadrywać*).

Zanotowano także derywaty z tematami związanymi, jak: *począć*, *poczynać*₁ 'zacząć, zaczynać' (M, N) (← *~cząć*, *~czynać*), *pojawić się* 'stać się widocznym, ukazać się' (H, M, O, StS) (← *~jawić się*), *pokazać*, *pokazywać* 'zrobić widocznym, demonstrować' (H, M, N, O, StS) (← *~kazać*) i in.

Najwięcej miejsca w bazie materiałowej zajmują formacje dystrybutywne, w których *po-* wskazuje na akcję „podzieloną na względnie odrębne porcje odnoszące się do wielu przedmiotów” (Wróbel 1998: 549; p. też Śmiech 1986: 19 i nast.; Соколова 2003: 235), np. *pobakierować* 'popsuć w dużej ilości' (Mk) (← *bakierować*), *pochrzcić* (M, Z) (← *chrzczyć*), też *pochrzcić* (W) (← *krzcić*), *pociachać* 'pokroić, porżnąć' (Mk) (← *ciachać*), *pocierpieć* (StS) (← *cierpieć*), *pociupać* '(o drzewie) porąbać' (D) (← *ciupać*), *pocudować* 'pokręcić, poplątać' (Mk) (← *cudować*), *podziabać* 'pokłuć' (M) (← *dziabać*), *pogruzić* 'załadować kolejno, dużą ilość' (Mk, O) (← *gruzić*, por. ros. *прызύмь*), *pojeść*₂ 'zjeść kolejno, do końca' (M, N) (← *jeść*), *pokasować* 'zniszczyć, zmarnować wiele' (W) (← *kasować*), *poklasować* 'poklasyfikować kolejno, o dużej ilości' (Mk) (← *klasować*), *połupać* 'porąbać' (W) (← *łupać*), *pomnąć* 'pognieść, podusić wielokrotnie' (M) (← *mnąć*), *pooblatać* 'pooblatywać, spaść w dużej ilości' (StS) (← *oblatać*), *poodkrywać* 'pootwierać' (H, StS) (← *odkrywać*), *poobiecać* 'poobiecywać, obiecać wiele' (M) (← *obiecać*), *poostawać się* 'zostać, pozostać w dużej ilości' (M) (← *ostawać się*), *poporać* 'oporzędzić' (N) (← *porać*), *poporcić* 'zepsuć, zniszczyć' (N) (← *porcić*, por. ros. *но́рцумь*) i in. Charakter dystrybutywny ma również większość z podanych wyżej formacji od podstaw prefigowanych.

Następną liczną grupę stanowią derywaty czasowo-determinatywne, w których prefiks *po-* oznacza, że akcja wypełnia jakiś odcinek czasowy, zwykle niewielki (Piernikarski 1975: 32; Śmiech 1986: 23; Wróbel 1998: 546–547; Соколова 2003: 234), np. *pobalakać* 'pogadać, porozmawiać' (D, N, Z) (← *balakać*), *pobyć* 'być gdzieś jakiś czas' (M, N, O, StS, W, Z) (← *być*), *podrzemać* (H) (← *drzemać*), *podumać* 'pomyśleć trochę, jakiś czas' (D, M,

O) (← *dumać*), **pogładzić** (N) (← *gładzić*), **pogrzmieć** (Z) (← *grzmieć*), **po-
huciać się** 'pobujać się na huśtawce' (D) (← *huciać się*), **pokipieć** 'pogotować
się jakiś czas' (StS) (← *kipieć*), **pokolędować** (M) (← *kolędować*), **poleżeć**
(H, M, Z) (← *leżeć*), **pomodykać się** 'pomęczyć się' (N) (← *modykać się*),
poprząść (Z) (← *prząść*), **porewić** 'pokrzyczeć (o krowie)' (N) (← *rewić*),
posiedzieć₁ 'usiąść na jakiś czas' (M, O, StS, W, Z) (← *siedzieć*), **pośpiewać**
(M) (← *śpiewać*), **potaćncować** 'potańczyć' (O) (← *tańcować*), **pożyć** (M, N,
Z) (← *żyć*) i in.

Kolejną liczną kategorią są formacje lokatywne, w których prefiks **po-** wskazuje na działanie częściowe na powierzchnię przedmiotu (Śmiech 1986: 26–27; Wróbel 1998: 557–558; Bogusławski 1963: 52), np. **podrapać** (M, StS, W) (← *drapać*), **pokryć**, **pokrywać** 'pokryć, poszyć (dach)' (D, M, StS, Z) (← *kryć*), **polewać**, **połać**₁ (H, N, W) (← *lać*), **połatać** (M) (← *łatać*), **poma-
lować** (StS, Z) (← *malować*), **pomączyć** 'pobrudzić mąką' (Mk) (← *mączyć*),
pomaścić₁ 'okrasić potrawę' (H) (← *maścić*), **pomaścić**₂ 'pobielić chatę' (D, H,
W) (← *maścić*), **pomaścić**₃ 'wypastować obuwie' (D) (← *maścić*), **pomaścić**₄
'pobrudzić' (Z) (← *maścić*), **pomurać** 'pobrudzić' (W) (← *murać*), **posmaro-
wać** 'pobielić' (Z) (← *smarować*), **poszkrobać** 'podrapać' (D) (← *szkrobać*),
poszwarcować 'poczernić obuwie *szwarcem*' (D) (← *szwarcować*), **poślinić**
(D) (← *ślinić*), **potalapać** 'pobrudzić' (Z) (← *talapać*) i in.

Mniej licznie są reprezentowane w materiale formacje kierunkowe, gdzie prefiks **po-** wskazuje na zbliżanie się do celu z równoczesnym oddalaniem się od jakiegoś punktu (Piernikarski 1975: 35; Śmiech 1986: 18–19; Wróbel 1998: 556; Соколова 2003: 233–234), np. **pobiec** (M, W, Z) (← *biec*), **pognać** 'popędzić konie, krowy, gęsi itp.' (D, StS, Z) (← *gnać*), **pogonić**₂ (N) (← *gonić*), **powieść** (M, N, W, Z) (← *wieść*), **powieźć**₁ 'wioząc, pojechać' (M, N, W) (← *wieźć*), **pożenić** II 'pognać, popędzić konie, krowy, gęsi itp.' (D) (← *żenić* 'gnać', por. ukr. *жену, женеи* jako formy supletywne w paradigmatywie *гнати* 'gnać') i in.

Można wspomnieć również o formacjach, w których prefiks **po-** pełni jedynie funkcję stylistyczną, gdyż nie różnicuje znaczeń czasowników dokonanych z prefiksem i bez prefiksu (Śmiech 1986: 27). Zaliczam tu np. **polyszać** 'zostawiać' (O) (obok **łyszać**, por. ukr. *лишати, полишати* 'zostawiać'), **powstać**, **powstawać**₂ 'stanąć, stawać' (M) (← *wstać*), **powracać**₁ (O) (← *wracać*).

Wydaje się, że sporą grupę w materiale stanowią czasowniki, w których formant **po-** pełni czystą funkcję perfektywizującą, np. **poobiadać** 'zjeść obiad' (M, N, W, Z) (← *obiadać*), **pośniadać** 'zjeść śniadanie' (N, Z) (← *śniadać*), **powieczerzać** 'powieczerzać, zjeść wieczerzę' (H, M, N, O, W) (← *wieczerzać*), **pobladnąć** (Mk) (← *bladnąć*), **poczyrwienić** 'zarumienić, plonąć,

rumienić się' (D) (← *czyrwnienić*), **pozielenieć** (W) (← *zielenieć*), **pożółcieć** 'pożółknać' (M) (← *żółcieć*), **pobryć się** 'ogolić się' (N) (← *bryć się*, por. ukr. *брύтмця*, ros. *брытмця*), też **pobruć się** (Z) (← *bruć się*), **poswarzyć się** 'pokłócić się' (D, N) (← *swarzyć się*, por. ukr. *сварытмця*), **powieńczać się** 'wziąć ślub' (N) (← *wieńczać się*, por. ros. *венчатмця*) i in. W niektórych spośród podanych formacji można upatrywać czasowników dokonanych relacyjnych „z odcieniem częściowej realizacji akcji na przedmiocie” (Piernikarski 1975: 48–49) – dotyczy to tych, które mają współrzdenny odpowiednik z prefiksem oznaczającym całkowitą realizację akcji, jak **pobladnąć** – **zbladnąć**, **pozielenieć** – **zzielenieć** itp.

Za podzielne słowotwórczo, lecz niemotywowane w gwarach uznaje czasowniki: **pohybnąć** 'zgiąć, zmarnieć' (D) (por. ukr. *погыбнүтм*, ros. *погыбнүтмь*), **pośpieć** 'zdążyć' (Mk) (por. ukr. *поспнүтм*, ros. *поспнютмь*), **powidać** 'zobaczyć' (W) (por. ukr. *повидатм*), **powracać**, **powrócić** 'skręcać, skręcić' (O) (por. ukr. *повертатм*, ros. *поворачиватмь*), **ponimać**, **poniać** 'pojmovać, pojąć' (D, O) (por. ukr. *пониматм*, ros. *пониматмь*). Do czasowników motywowanych zaliczam derywaty od podstaw zapożyczonych do gwar z języka ukraińskiego bądź rosyjskiego, jak: **pogrucić** (Mk, O), **poporcić** (N), **połyszać** (O), **pobryć się** (N), **poswarzyć się** (D, N), **powieńczać się** (N) i in.

Na 550 czasowników z prefiksem **po-** 57 zaliczono do formacji z odstępstwami: **pobiednieć** 'zbiednieć, przen. schudnąć' (Mk), **poczyścić**₁ 'oczyścić, obrać' (N, StS), **poczyścić**₂ 'wyczyścić (np. sierść)' (Mk, N, StS), **podzwonić** 'zadzwonić' (StS, W, Z), **pointeresować się** 'zainteresować się' (Z), **pokrzywiać** 'wykrzywiać twarz, przedrzeźniać' (D), **pokrzywiać się** 'wykrzywiać się, robić miny' (O), **polegnąć**, **polegać** 'wylec (o zbożu)' (O), **poleźć** 'wleźć (na górę)' (StS, Z), **pomyć się**₁ 'umyć się' (O), **pomyć**₂ 'umyć' (M, Mk, N, O, Z), **pomydlić** 'namydlić' (M), **poobzywać** 'powyzywać' (Mk), **popadać**₁ 'wypadać' (Mk), **poparzyć** 'sparzyć' (N, W, Z), **poparzyć się** 'sparzyć się, zaparzyć się' (M, StS), **popaść**₃ 'wpaść' (W), **poskubać** 'oskubać' (N, StS, W), **postąpić**, **postąpić**₃ 'wstąpić' (Z), **potrzeć**₂ 'zetrzeć (na tarce)' (Mk, O, StS), **powrócić się**, **powracać się**₂ 'odwrócić się, odwracać się' (Mk, Z), **powrócić**₃ 'odwrócić' (Mk) (p. rozdz. II.2.2.), **pobić**₇ 'wbić' (StS), **pokładać** 'podkładać' (StS), **poostrzyć** 'naostrzyć' (O), **posłyszeć** 'usłyszeć' (M, StS), **pośmiewać się** 'naśmiewać się' (Mk), **powyższać się** 'wywyższać się' (Z), **pozabijać** 'powbijać' (N, Z) (p. rozdz. II.2.3.), **pobaczyć** 'zobaczyć' (N), **pobić**₃ 'rozbić, potłuc' (N, O, Z), **pobić**₆ 'zabić' (Z), **pobywać** 'przebywać, być' (M), **pogolić się** 'ogolić się' (Z), **pogorzeć** 'zgorzeć, spalić się' (N), **pojaśniać**, **pojaśnić** 'wyjaśniać, wyjaśnić' (Mk, O, Z), **pokradać** 'podkradać, kraść' (M), **pomrzeć**, **pomierać** 'umrzeć, umierać' (H, M, N, O, Z), **pooddawać** 'powydawać (za mąż)' (O), **poprawić** 'naprawić' (N), **porodzić się** 'urodzić się' (H), **poszanować** 'uszanować' (Mk),

poszkodzić ‘zaszkodzić’ (StS, Z), *poszyć*₃ ‘uszyć’ (H, M, N, W), *powierzyć* ‘uwierzyć’ (Mk), *powrócić*₂ ‘zawrócić’ (N, O, W), *powrócić*₄ ‘zwrócić’ (W), *powysyłać* ‘pozsylać’ (M, O, Z) (p. rozdz. II.2.4.), *pocisnąć* ‘wycisnąć’ (StS), *poliniać się* ‘wylinieć, wypłowieć’ (N), *poplewić* ‘wyplewić’ (O), *potłumaczyć* ‘wy tłumaczyć’ (StS) (p. rozdz. II.2.6.), *pokupić* ‘kupić’ (M), *ponawrócić* ‘nawrócić’ (N), *poobiecać* ‘obiecać’ (M), *poofiarować* ‘ofiarować’ (N), *powymarznąć* ‘pomarznąć’ (W) (p. rozdz. II.2.7.).

1.7. Derywaty z prefiksem *pod-* (*pode-*)

Zgromadzono ok. 100 czasowników z prefiksem *pod-*. Formant *pod-* w zbranym materiale nie wystąpił w połączeniu z podstawami już prefigowanymi.

Zanotowano formacje z tematami związanymi: *podbawić* ‘dodać nieco’ (Mk) (← *~bawić*, por. *dobawić* ‘dodać’, M, Mk, N, O, Z, *przybawić* ‘dodać, przyłączyć’, Mk; por. też ukr. *нидбáвуму*, ros. *нодбáвумь*), *podjąć*, *podejmować* ‘podnieść’ (H, N) (← *~jác*, *~jmować*), *podłożyć*, *podkładać* ‘włożyć pod spód’ (M, N, O, StS, W, Z) (← *~łożyć*, *~kładać*), *podszpilić* ‘przypiąć pod spodem’ (M) (← *~szpilić*) i in.

W materiale wyróżniają się dwie grupy. Do pierwszej z nich należą derywaty, w których formant *pod-* przekazuje informację o słabej efektywności i akcji wyrażonej przez podstawę, częściowe osiągnięcie celu działania (Sękowska 1986: 108–109; Śmiech 1986: 97–98; Wróbel 1998: 551; Соколова 2003: 232–233³⁹), jak: *podbawić* ‘dodać nieco’ (Mk) (← *~bawić*, por. ukr. *нидбáвуму*, ros. *нодбáвумь*), *podbiczować* ‘pomagać innym koniem wyjechać pod górę, wyciągnąć wóz z błota itp.’ (D) (← *biczować*), *podgarnąć*₂ ‘trochę sprzątnąć’ (Mk) (← *garnąć*), [*podgotować*], *podgatawiać* ‘przygotować’ (O) (← *gotować*, por. ros. *готóвумь*), *podhajcować* ‘podpalić w piecu’ (D) (← *hajcować* ‘palić’), *podjeść* (D) (← *jeść*), *podkipieć* ‘podgotować się trochę’ (W) (← *kipieć*), *podkisnąć* ‘skisnąć nieco’ (StS) (← *kisnąć*), [*podkrącić*], *podkręcać* ‘podkręcić lekko w różne strony’ (N, W) (← *krącić*), *podkrepić się* ‘wzmocnić się nieco’ (O) (← *krepić się*), *podlekwawać* ‘podleczyć’ (Mk) (← *lekwawać*), też *podleczyć* (StS) (← *leczyć*), [*podlepić*], *podlepiać* ‘nieco oblepić’ (← *lepić*), *podmaścić* ‘(o chacie) nieco pobielić’ (D) (← *maścić*), *podmieść* (O) (← *mieść*), *podratować* (Z) (← *ratować*), *podrosnąć*, *podrastać* (M, O, StS, W) (← *rosnąć*), *podsechnąć* ‘podeschnąć’ (M, StS, W) (← *sechnąć*), [*podstrzyść się*], *podstrzygać się* ‘strzyść się nieco’ (D) (← *strzyść się*) i in.

Drugą liczną grupę stanowią formacje kierunkowe, w których prefiks *pod-* sygnalizuje działanie na spodnią część przedmiotu, skierowanie się pod coś (Sękowska 1986: 105–106; Śmiech 1986: 98; Wróbel 1998: 558;

³⁹ Dla prefiksu *нид-*.

Соколова 2003: 231–232⁴⁰), jak: [**podbić**], **podbijać się** ‘pokaleczyć nogi, stopy, kopyta’ (StS) (← *bić*), **podeciąć** ‘podciąć’ (D) (← *ciąć*), [**podgarnąć**], **podgartać** ‘okopać ziemniaki, podgarnąć ziemię na krzaczki’ (M, Z) (← *garnąć*), też **podgarnywać** (StS) (← *garnąć*), też **podgartywać** (Mk, O), **podhaczyć**₁ ‘przyczepić od spodu, zahaczyć’ (Mk) (← *haczyć*), **podłożyć**, **podkładać** ‘wkładać pod spód’ (M, N, O, StS, W, Z) (← *~łożyć*, *~kładać*), **podkopywać**, **podkopać** (M) (← *kopać*), **podkormić** ‘podsypać nawozem’ (O) (← *kormić*), **podkulić** ‘podkulić, schować pod siebie’ (Z) (← *kulić* ‘zginać, chować’), **podpychać** ‘wpychać, wbijać (igłę) pod spód’ (W) (← *pchać*), **podścielać**, **podścielić** ‘ścielić pod spód’ (H, M) (← *ścielić*), **podszpilić** ‘przypiąć pod spodem’ (M) (← *~szpilić*), **podwalić** ‘umieścić pod czymś’ (Mk) (← *walić*), **podwiać** ‘(o wietrze) wiejać od spodu, spowodować przeziębienie’ (M) (← *wiać*) i in.

Kolejno wymienić należy formacje kierunkowe, w których prefiks **pod-** wskazuje na częściowe zbliżanie się do punktu docelowego (Sękowska 1986: 107; Śmiech 1986: 97; Wróbel 1998: 556; Соколова 2003: 232⁴¹; Bogusławski 1963: 48), jak: **podbiec** (O) (← *biec*), **podgarnąć**₁ ‘zgarnąć w pobliże czegoś’ (Mk) (← *garnąć*), **podjechać** (O, StS) (← *jechać*), **podlecieć** ‘podbiec’ (D, Mk) (← *lecieć*), **podwieźć**₁ ‘przebyć wspólnie fragment drogi’ (StS, Z) (← *wieźć*), oraz takie formacje kierunkowe, w których prefiks **pod-** wskazuje na ruch ku górze (Śmiech 1986: 100; Bogusławski 1963: 49), jak: **podejść**, **podchodzić**₂ ‘wznosić się do góry, wnieść się; wzbierać’ (N) (← *chodzić*), **podjąć**, **podejmować** ‘podnieść, podnosić’ (H, N) (← *~jąć*), **podkidać** ‘podrzucić’ (D, M, N, Z) (← *kidać* ‘rzucić’), [**podskoczyć**], **podskakiwać** (M, O) (← *skoczyć*) i in.

Zanotowano także kilka derywatów, w których formant **pod-** oznacza skłonienie do czegoś, zachęcenie lub zrobienie czegoś ukradkiem (Śmiech 1986: 99; Bogusławski 1963: 57), np. **podkazać** ‘podpowiedzieć’ (H, N) (← *kazać*), **podmienić** ‘zamienić ukradkiem’ (W) (← *~mienić*), **podpowiadać** ‘podpowiadać’ (M) (← *powiadać*), **podrzucić** ‘podkładać ukradkiem’ (StS) (← *rzucić*), **podstyszczyć** ‘podśluchać’ (StS) (← *styszczyć*), **podstręczyć** ‘wyswatać’ (O) (← *stręczyć*).

Podobnie nieliczną grupę stanowią czasowniki, w których prefiks **pod-** wraz z sufiksem iteratywnym wskazują na niepełny wymiar akcji, czynności (Śmiech 1986: 100), jak: **podczyniać** ‘przesiewać, czyścić zboże na przetaku’ (D) (← *czynić*), **podhuliwać** ‘hulać po kryjomu’ (Mk) (← *hulać*), **podśmiechiwać się** ‘podśmiewać się’ (D, Z) (← *śmiać się*), też **podśmiechać się** (Z) (← *śmiać się*).

⁴⁰ Dla prefiksu *nið-*.

⁴¹ Dla prefiksu *nið-*.

W zasadzie prefiks **pod-** nie występuje w czystej funkcji aspektowej. Wyjątkowo w gwarach (Z) i (W) zanotowano derywaty: **podobiadać** 'zjeść posiłek, obiad' (Z) (← *obiadać*), **podpołudniać** 'zjeść posiłek przedpołudniowy' (W) (← *południać*), **podwieczerać** 'zjeść wieczerzę' (Z) (← *wieczerać*), gdzie – jak się wydaje – chodzi wyłącznie o wskazanie na dokonany aspekt czynności; być może formacje powstały na wzór derywatu paradygmatycznego **podwieczorkować** 'jeść podwieczorek' (W) (← *podwieczorek*).

Za czasowniki podzielne słowotwórczo, ale niemotywowane uznaje: **podchodźć**, **podejść** 'pasować' (M, Mk, Z) (por. ukr. *підходітуму*, ros. *подходи́ть*) oraz **podhladać** 'podglądać' (N) (por. ukr. *підгляда́ти*, ros. *подгля́дыват*; to częściowo zaadaptowana pożyczka – w gwarze nie zanotowano **hladać*, **zhladać*, **hlanąć* itp.).

Spośród ponad 100 czasowników z prefiksem **pod-** siedem zaliczono do derywatów z odstępstwami w prefiksacji: **podpalić** 'rozpalić (w piecu)' (D), **podświecić** 'przyświecić, poświęcić' (Mk), **podwieść** 'zawieść, sprawić zawód' (Mk), **podwieźć₂** 'przywieźć' (Z) (p. rozdz. II.2.2), **podganiać** 'poganiać' (D) (p. rozdz. II.2.3.), **podchmarzyć się** 'zachmurzyć się' (Z) (p. rozdz. II.2.5.), **podbudzić** 'obudzić' (Mk) (p. rozdz. II.2.6.).

1.8. Derywaty z prefiksem *prze-*

W bazie materiałowej zgromadzono ok. 160 formacji z prefiksem **prze-**⁴². Nie zarejestrowano derywatów, w których formant **prze-** łączyłby się z podstawą prefigowaną.

Zanotowano dwa czasowniki z tematami związanymi: [**przejąć się**], **przejmować się** 'martwić się' (StS) (← *~jqć*, *~jmować*), **przewrócić**, **przewracać₁** 'przewrócić, odwrócić' (M, StS, Z) (← *~wrócić*, *~wracać*), **przewrócić₂** 'przewrócić, zburzyć' (M) (← *~wrócić*).

Najwięcej miejsca w materiale zajmują derywaty kierunkowe, w których prefiks **prze-** sygnalizuje przemieszczenie w przestrzeni czegoś lub kogoś z jednego punktu do drugiego (Śmiech 1986: 60, 64; Wróbel 1998: 557–558; Соколова 2003: 227⁴³, 237⁴⁴; Bogusławski 1963: 69⁴⁵): **przejsć**, **przechodzić₁** 'minąć coś, pokonać przeszkodę' (D, H, M, N, O, StS, W, Z) (← *iść*), **przejsć**, **przechodzić₃** 'minąć w czasie' (H, M, Mk, O, W, Z) (← *iść*), **przegnać** 'przepędzić, wygonić' (Mk, O) (← *gnać*), **przekidać się** 'przerzucać się, przenosić

⁴² Kwestia realizacji **prze-** jako **przy-** – p. rozdz. II.2.1. Formacji niejednoznacznych nie brano pod uwagę w poniższym opisie oraz nie uwzględniano w statystyce.

⁴³ Dla prefiksu *nepe-*.

⁴⁴ Dla prefiksu *npo-*.

⁴⁵ Dla prefiksów *nepe-* i *npo-*.

się' (Z) (← *kidać*), **przekurzyć** 'przen. przegonić' (Mk) (← *kurzyć*), **przelecić** 'przebiec szybko' (D) (← *lecić*), **przenosić** (StS) (← *nosić*), **przepędzić** 'przegnać, wygonić' (Mk) (← *pędzić*), **przepłynąć** 'przeplynąć, pokonać odległość' (O) (← *pluć*), też **przepłynąć** (M, W) (← *plynąć*), **przeszmuglować** 'przemycić' (Mk) (← *szmuglować*), **przeszuflować** 'przerzucić szuflę z miejsca na miejsce' (Mk) (← *szuflować*). W wielu przykładach dochodzi element przeszkody do przebycia, np. **przeborować** 'przewiercić (studnię)' (O) (← *borować*), **przejsć**, **przechodzić**₂ 'przeniknąć' (D, H, N, Z) (← *chodzić*), **przeciagnąć**₁ 'przewieść przez otwór' (StS) (← *ciągnąć*), **przeciagnąć**₂ '(o wietrze) przewiać' (H, O) (← *ciągnąć*), [**przetrzeć**], **przecierać**₁ 'przepuścić coś, np. przez sitko' (M, Mk, Z) (← *trzeć*), **przedziobać** 'dziobaniem przebić' (O) (← *dziobać*), **przeleźć**, **przelazić** 'przejsć (przez przeszkodę)' (D, H, N) (← *lazić*), **przepchać** 'przepchnąć, przewlec' (StS) (← *pchać*), **przepuskać** 'przepuszczać, pozwalać przejść' (M) (← *puskać*), [**przerosnąć**], **przerostać** 'przerastać, przebijać, rosnąć' (N) (← *rosnąć*) i in.

Kolejną liczną kategorię stanowią formacje transformatywne i reformatywne, tj. takie, w których za pomocą prefiksu **prze-** wskazuje się na przekształcenie jakiegoś obiektu na inny obiekt bądź nadanie mu dodatkowych cech (Śmiech 1986: 63; Wróbel 1998: 560; Bogusławski 1963: 50⁴⁶), np. **przeimienować** 'zmienić nazwę' (M, Z) (← *imienować*, por. ukr. *іменувáти*), **przekrzęcić** 'przechrzęcić, zmienić wyznanie' (M) (← *krzęcić*), **przemikicić** 'przekręcić, pomylić fakty' (Mk) (← *mikicić*), **przemlić** 'przemleć, zemleć zboże na mąkę' (N) (← *mlić*), **przepisać**, **przepisować**₁ 'sporządzić kopię, przepisać' (M) (← *pisać*) obok **przepisywać** (M, Z), **przepisać się** 'zameldować się w innym miejscu' (Mk) (← *pisać*), **przerobić**, **przerobiać**₁ 'zmienić formę' (← *robić*) obok **przerabiać** (StS), tu też zapewne **przesłuchać się** 'przesłyszeć się' (Mk) (← *śluchać*), [**przeszyć**], **przeszywać** 'szyjąc, zmniejszyć ubranie' (O) (← *zyć*), **przeżwakować** 'przeżuć' (StS) (← *żwakować*) i in. Zapisano także formacje odimienne: **przedłużyć** (StS, Z) (← *długi*), **przekabacić** 'przekręcić coś świadomie' (Mk) (← *kabat*)⁴⁷, **przenarodowić** 'zmienić przynależność narodową' (Mk) (← *naród*).

Mniej liczna jest grupa derywatów, w których formant **prze-** wnosi znaczenie przedzielenia czegoś na dwie części, oddzielenia jednej rzeczy od drugiej (Śmiech 1986: 62; Соколова 2003: 231⁴⁸; Bogusławski 1963: 64⁴⁹), jak **przecadzić** 'przecedzić, cedzeniem oddzielić' (H, M, O, W) (← *cadzić*), też

⁴⁶ Dla prefiksu *nepe-*.

⁴⁷ Z parafrazą 'przebrać w inny kabat, przen.' (Śmiech 1986: 64).

⁴⁸ Dla prefiksu *nepe-*.

⁴⁹ Dla prefiksu *nepe-*.

przecidzić (StS) (← *cidzić*), [*przeciąć*], *przecinać* (Mk) (← *ciąć*), *przedzielić* (Z) (← *dzielić*), *przeznąć* 'zgiąć na pół' (Mk) (← *gnać*), *przegrodzić*, *przegradzać* 'grodzeniem oddzielić' (M, StS, W) (← *grodzić*), *przegryźć*₂ 'przeciąć zębami' (Mk) (← *gryźć*), *przelamać się* 'złamać się na pół' (W) (← *łamać się*), *przelomąć* 'przełamać' (W) (← *łomąć*) i in.

W materiale można wyróżnić grupę formacji perduratywnych, w których prefiks *prze-* sygnalizuje, że akcja nazwana podstawą wypełnia pewien przedział czasowy (Śmiech 1986: 60; Wróbel 1998: 547; Соколова 2003: 238⁵⁰), np. *przebiedować* 'przeżyć jakiś czas w biedzie' (H, Mk) (← *biedować*), *przebyć* (W) (← *być*), *przechować się*, *przechowywać się* (M) (← *chować się*), *przemieszkąć* (M) (← *mieszkać*), *przenocować* 'przyjąć kogoś na noc bądź spędzić u kogoś noc' (H, O, M) (← *nocować*), też *przenocować* (N) (← *nocować*), *przepanować* 'przeżyć (życie) jak pan' (Z) (← *panować*), *przezimować* 'przetrwąć zimę' (StS) (← *zimować*).

Interesującą grupę stanowią derywaty z *prze-*, które łączą znaczenie utraty przedmiotu, najczęściej w wyniku akcji sygnalizowanej przez podstawę (Śmiech 1986: 62; Wróbel 1998: 559–560), m.in.: *przebąblować* 'spędzić czas na zabawie' (Mk) (← *bąblować*), *przebajdurzyć* 'przepuścić, przehulać' (Mk) (← *bajdurzyć*), *przebarachlić* 'kupić za dużo (odzieży)' (Mk) (← *barachl'o* 'rupiecie', por. ukr., ros. *бараклó*), *przechlać* 'przepić' (Mk) (← *chlać*), *przegapić* (Mk) (← *gapić się*), *przegrać* (StS) (← *grać*), *przepić* (M, Mk) (← *pić*), *przeputać* 'przepuścić majątek' (D) (← *putać się*, por. ukr. *ніяматися* 'pałętać się'), *przeszastać* 'roztrwonić majątek' (D) (← *szastać*), *przetracić* 'stracić wszystko' (Mk) (← *tracić*), *przetrąbić* 'przen. przegryźć, zniszczyć' (N) (← *trąbić*), *przezijać* 'przegapić coś' (Mk) (← *ziajać* 'ziewać') i in.

Kolejno wymienić należy czasowniki, w których formantu *prze-* użyto, aby wskazać na małą intensywność lub efektywność akcji (Śmiech 1986: 63), jak [*przetrzeć*], *przecierać*₂ 'przetrzeć, zmiękczyć (o lninie)' (Z) (← *trzeć*), [*przetrzeć*], *przecierać*₃ 'przetrzeć, przeczyścić (ługiem pranie)' (W) (← *trzeć*), [*przetrzeć się*], *przecierać się* '(o niebie) przejaśnić się' (O) (← *trzeć*), *przegryźć*₁ 'przekąsić, zjeść nieco' (Mk) (← *gryźć*), *przekopać* (Mk, StS) (← *kopać*), *przemieszać* (Mk) (← *mieszać*), [*przemycić*], *przemycić* (O) (← *myć*), *przepalić* 'napalić od czasu do czasu (w piecu)' (Mk) (← *palić*), *przeschnąć* 'przeschnąć, nieco wyschnąć' (N, StS) (← *sechnąć*) i in.

Zanotowano też grupę derywatów, w których formant *prze-* (często wraz z postfiksem *się*) wskazuje na ponadnormatywną intensywność lub efektywność, nadmierną realizację akcji (Śmiech 1986: 65–66; Wróbel

⁵⁰ Dla prefiksu *npo-*.

1998: 551; Соколова 2003: 227⁵¹, 239⁵²), np. **przegnić** (W) (← *gnić*), **przemierznać** ‘zmarznąć na wylot’ (O) (← *merznąć*), też **przemarznać** (StS) (← *marznąć*), **przemęczyć się** (Mk) (← *męczyć się*), **przemoknąć** (O) (← *moknąć*), [**przepalić**], **przepalać** ‘paląc, zniszczyć (o słońcu)’ (StS) (← *palić*), [**przeparzyć**], **przeparzuwać** ‘(o pogodzie, słońcu) przypiec mocno’ (N) (← *parzyć*), **przerachować się** ‘przeliczyć się, pomylić się w rachunku’ (Mk) (← *rachować*).

W formacjach **przeczytać** ‘skończyć czytać’ (M, StS, W, Z) oraz **przeżegnać się** ‘zrobić znak krzyża’ (H, M, N, O, StS) prefiks **prze-** pełni funkcję aspektową.

Czasowniki podzielne słowotwórczo, lecz bez motywacji w gwarach: **przebierać się**₃ ‘przedzierać się, przeprowiać się’ (W) (por. ukr. *пребиратися*, ros. *пребираться*), **przebierać się**₄ ‘przenosić się’ (por. ukr. *пребиратися*, ros. *пребираться*) (Mk, O), **przepisywać się** ‘korespondować’ (Mk, O) (por. ukr. *переписуватися*, ros. *переписываться*), **przewracać się** ‘zmieniać się w coś’ (H, Mk).

Wśród ok. 160 czasowników z prefiksem **prze-** znalazło się sześć, które zostały zaliczone do czasowników z odstępstwami w prefiksacji: **przemienić**, **przemieniać** ‘zamienić, zmienić’ (Mk, Z) (p. rozdz. II.2.2.), **przeminać** ‘pomiąć’ (Mk), **przepierać się** ‘spierać się’ (Mk) (p. rozdz. II.2.3.), **przemarnować** ‘zmarnować’ (H) (p. rozdz. II.2.4.), **przebierać się** ‘ubierać się’ (N), **przeczytywać** ‘wyczytywać, sprawdzać listę’ (O) (p. rozdz. II.2.6.).

1.9. Derywaty z prefiksem *przy-*

Zarejestrowano ok. 120 czasowników z prefiksem **przy-**⁵³. Formant ten bardzo rzadko notowano w połączeniu z podstawami prefigowanymi, por. **przyodziewać się** ‘ubierać, stroić się’ (D) (← *odziewać się*), **przypochlebiać się** ‘prześadnie chwalić, dogadzać’ (Mk) (← *pochlebiać*).

Zanotowano czasowniki z tematami związanymi, jak **przybawić** ‘dodać’ (Mk) (← *~bawić*, por. *dobawić* ‘dodać’, M, Mk, N, O, Z, *podbawić* ‘dodać nieco’, Mk, por. też ukr. *пубавіти*, ros. *пубавить*), [**przyczynić**], **przyczyniać** ‘zamknąć (drzwi)’ (W) (← *~czynić*, *~czyniać*), **przyjąć**, **przyjmować**₂ ‘wziąć kogoś pod opiekę’ (D, H, M, O, StS, Z) (← *~jąć*), **przywyknąć**, **przywyknać** ‘przyzwyczajając się’ (H, M, O, StS, W, Z) (← *~wyknąć*) i in.

Najliczniejsze w bazie materiałowej są formacje kierunkowe, w których prefiks **przy-** oznacza zbliżanie się do czegoś, także połączenie czegoś

⁵¹ Dla prefiksu *nepe-*.

⁵² Dla prefiksu *npo-*.

⁵³ Na temat realizacji **przy-** jako **prze-** – p. rozdz. II.2.1. Formacji niejednoznacznych nie brano pod uwagę w opisie oraz nie uwzględniono w statystyce.

z czymś (Śmiech 1986: 101; Wróbel 1998: 555–556; Соколова 2003: 235–236; Bogusławski 1963: 47), jak **przyczepić**, **przyczepać** ‘przymocować’ (N) (← *czepać*, por. ukr. *чипляти*, ros. *цеплять*) obok **przyczepiać**, **przyczepić** (D, H, M, N, W) (← *czepiać*), **przydźwigać** (D) (← *dźwigać*), **przyfastrygować** (Mk) (← *fastrygować*), [**przygonić**], **przyganiać** ‘przybić’ (Mk) (← *gonić*), [**przygarnąć**], **przygartać** ‘przygarniać w jedno miejsce, do kupy’ (W) (← *garnąć*), [**przyjechać**], **przyjeżdżować** ‘przyjeżdżać’ (O) (← *jechać*) obok **przyjechać**, **przyjeżdżać** (M, N, O, StS, W, Z) (← *jechać*), **przyjąć**, **przyjmować**₂ ‘wziąć kogoś pod opiekę’ (D, H, M, O, StS, Z) (← *~jąć*), **przykandybać** ‘przyjść, kulejąc’ (Mk) (← *kandybać*), [**przykrepić**], **przykrepiać** ‘mocować, przyczepiać’ (O) (← *krepić*), **przykrochmalić się** ‘przyłgnąć, przyczepić się do kogoś’ (Mk) (← *krochmalić się*), **przynęcić** (D) (← *nęcić*), **przypelzać** (StS) (← *pelzać*), **przyrublować** ‘przymocować rublem (pawązem)’ (O) (← *rublować*), **przysiudać** ‘przyprowadzić’ (D) (← *~siudać*, por. *wysiudać* ‘wygonić, wypędzić’, D, Mk, W, por. też ukr. *сюду́*, ros. *сюда́* ‘tutaj’), **przyszpilić** ‘przyjąć’ (M, Mk) (← *~szpilić*), **przysztukować** (Mk) (← *sztukować*), **przytachać** ‘przynieść coś ciężkiego’ (Mk) (← *tachać*), **przytaskać** ‘przynieść coś ciężkiego’ (D) (← *taskać*) i in.

Mniej liczną grupę stanowią formacje, w których prefiks **przy-** wskazuje na małą intensywność akcji, realizację jej w niewielkim stopniu (Śmiech 1986: 103; Wróbel 1998: 551; Соколова 2003: 236), np. [**przyczynić**], **przyczyniać** ‘zamykać (drzwi)’ (W) (← *~czynić*, *~czyniać*), **przygorzeć** ‘przypalić się’ (W) (← *gorzeć*), **przygrzywać**, **przygrzać** ‘grzać potrawę’ (D) (← *grzać*), **przykisnąć** ‘(o mleku) nieco skwaśnieć’ (W) (← *kisnąć*), **przykląknąć** ‘przykleknąć’ (M) (← *kląknąć*) obok **przyklęknąć** (M) (← *klęknąć*), [**przykrasić**], **przykraszać** ‘przyozdobić’ (W) (← *krasić*), **przyoszczędzić** (Mk) (← *oszczędzić*), [**przypiec**], **przypiekać** (N) (← *piec*), **przyprzeć** ‘zamknąć nie do końca, przytmknąć’ (Mk) (← *~przeć*), **przysapować** ‘opielić nieco przy użyciu *sapy*, motyki’ (M) (← *sapować*), **przysechnąć** ‘przyschnąć (z wierchu)’ (M) (← *sechnąć*), **przysmażyć** (M) (← *smażyc*), **przytkać** ‘zatkać trochę’ (Mk) (← *tkać*), **przytusić** ‘przydusić (o potrawie)’ (M) (← *tusić* ‘dusić’), **przyodziewać się** ‘ubierać, stroić się’ (D) (← *odziewać się*), tu pewnie też **przygryźć** ‘przen. zrobić komuś złośliwą uwagę’ (Mk) (← *gryźć*), **przymówić** ‘zrobić komuś złośliwą uwagę’ (Mk) (← *mówić*) i in.

Zanotowano nieliczne derywaty lokatywne, w których prefiks **przy-** sygnalizuje działanie na jakąś powierzchnię, przykrycie bądź przyciśnięcie czegoś, także w znaczeniu przenośnym (Śmiech 1986: 102–103; Wróbel 1998: 557–558; Bogusławski 1963: 52), np. **przycisnąć**, **przyciskać**₁ ‘przygniatać, przygnięść’ (N, O, StS, W, Z) (← *cisnąć*), **przycupić** ‘przyłapać, pochwycić, pojmać’ (D, N) (← *cupić*), **przydusić**₁ ‘przycisnąć’ (N) (← *dusić*), **przydybać**

'przyłapać na czymś' (D) (← *dybać* 'czyhać'), **przykidać** 'przyrzucać, przygniatać' (W, Z) (← *kidać*), **przykryć**, **przykrywać** (D, StS, W, Z) (← *kryć*), **przykurzyć**₁ 'przyprószyć śniegiem' (Mk) (← *kurzyć*).

Formacji czysto aspektowych z prefiksem **przy-** nie zanotowano.

Do czasowników, których nie można uznać za motywowane, zaliczam: **przybrać** 'posprzątać' (Mk) (por. ukr. *прибрати*, ros. *прибрати*), **przydumać** 'wymyślić' (D, O) (por. ukr. *придумати*, ros. *придумать*), **przygodzić się** 'przydać się' (Mk) (por. ukr. *пригодітисся*, ros. *пригодітсья*), **przynużdać** 'zmuszać' (O) (por. ros. *принуждать*).

Spośród ok. 120 czasowników z prefiksem **przy-** dziewięć zaliczono do derywatów z osobliwościami prefiksacji: **przymyślić** 'wymyślić' (Mk), **przyprosić** 'zaprosić' (H), **przyspieszyć** 'pospieszyć, ponaglić' (Z) (p. rozdz. II.2.2.), **przugaszczać** 'ugaszcząć' (O) (p. rozdz. II.2.4.), **przydeptać** 'podeptać' (H), **przYGadać**, **przYGadywać** 'zagadać, zacząć rozmowę' (Mk), **przYslać** 'zesłać' (Z), **przYtluc** 'utłuc' (M) (p. rozdz. II.2.6.), **przYkupić** 'kupić' (O) (p. rozdz. II.2.7.).

1.10. Derywaty z prefiksem *roz-* (*roze-*)

W bazie materiałowej zgromadzono ok. 170 formacji z prefiksem **roz-**. Formant **roz-** w zasadzie nie wystąpił w połączeniu z podstawami prefigowanymi, zanotowano jedynie **rozodziewać się**, **rozodzierać się** 'rozbierać się' (D) (← *odziewać się*).

Czasowniki z tematami związanymi, które pojawiły się w materiale, to m.in. **rozpasać się**₂ 'zdjąć pas' (D) (← *~pasać się*), **rozsylić** 'rozsnuować' (D) (← *~sylić*) i in.

Zdecydowanie najliczniejsze w bazie materiałowej są formacje kierunkowe, w których prefiks **roz-** oznacza oddalanie się przedmiotu lub poszczególnych elementów (także niematerialnych) z jednego punktu na wszystkie strony (Śmiech 1986: 68 i nast.; Wróbel 1998: 556; Соколова 2003: 240; Bogusławski 1963: 48⁵⁴), np. **rozbalakać** 'rozpowiedzieć' (N) (← *balakać*), **rozbębnić** 'rozpowszechnić, rozpowiedzieć' (D) (← *bębnić*), **rozbeltać** 'roz mieszać' (M) (← *beltać*), **rozbombić** 'rozwalić na skutek bombardowania' (Z) (← *bombić* 'bombardować', por. ukr. *бомбувати*, ros. *бомбить*), **rozchapać** 'rozebrać, podzielić się' (D) (← *chapać*), **rozchlapać**₁ 'rozlać chlapaniem' (Mk) (← *chlapać*), **rozchlapać**₂ 'przen. opowiedzieć wszystkim, wypaplać' (Mk) (← *chlapać*), **rozczapierzyć** 'rozłożyć, rozpostrzeć' (N) (← *~czapierzyć*), **rozdyłować** 'rozebrać konstrukcję, dzieląc ją na dyle, tj. bale' (H) (← *dyłować*), **rozdziobać** 'rozdziobać' (W) (← *dziubać*), **rozerznąć** 'rozciąć, skaleczyć' (M, StS) (← *rznąć*) obok **rozerznąć** (N) (← *rznąć*), **rozharatać** 'skaleczyć,

⁵⁴ Dla prefiksu *pa3-*.

rozciąć' (Mk) (← *haratać*), **rozkaczać** 'rozwałkować' (N, O, StS, W) (← *ka-
czać*), **rozkaparzyć** 'rozpocząć robienie i nie dokończyć' (W) (← *kaparzyć*
'zrobić byle jak'), **rozkąsić** 'rozgryźć' (Mk, O) (← *kąsić*), **rozkidać** 'rozrzucać'
(D, M, N) (← *kidać*), **rozkłócić** 'roz mieszać' (M, O, W, Z) (← *kłócić*), **roz-
kłuć** 'rozdzielić na części' (StS), **rozkryszyc** 'rozdrobić, podrobić (np. chleb)'
(D), **rozmięszać** 'roz mieszać' (H) (← *mięszać*), [**roz mieszać**], **roz mieszuwać**
'mieszać' (Z) (← *mieszać*), **rozpadnąć się** 'rozpaść się' (M) (← *padnąć*), **roz-
paprać** 'rozrzucać, naśmieszyć, rozgrzebać' (D) (← *paprać*), **rozpatlać się** 'po-
targać się' (O) (← *patlać*), [**roz eschnąć się**], **rozsechać się** 'rozsychać się' (H)
(← *schnąć*), **rozskródlić** 'rozorać, oraniem rozbić' (N) (← *skródlić*), **rozszkra-
bać** 'rozgrzebać' (N) (← *szkrabać*), **roztracić** 'roztrwonić' (Mk) (← *tracić*),
roztrubić się 'rozsypanie się, rozdrobnić się' (O) (← *trubić*, por. ukr. *mpyδóumu*
'trąbić', też 'paplać'), **roztryndzić** 'roztrwonić' (D) (← *tryndzić*), **rozziawić**
'otworzyć usta, ziały' (Mk) (← *ziały*, por. ukr. *pozzývumu*), też **rozdziawić**,
rozdziawiać (D, N, O) i in.

Skromniejsza, ale wyrazista jest grupa czasowników ewolutywnych, w których prefiks **roz-** (często z postfiksem **się**) niesie znaczenie stopniowe-
go dochodzenia subiekta do jakiegoś stanu, aż do osiągnięcia odpowiedniej
intensywności (Śmiech 1986: 73; Wróbel 1998: 550–551; Bogusławski 1963:
77⁵⁵), np. **rozboleć się** (W) (← *boleć*), **rozbudzić się** (H) (← *budzić się*), **roze-
grzać się** 'rozgrzać się' (D, O) (← *grzać się*), **rozzełościć się** 'rozzełościć się'
(M) (← *złościć się*), **rozgorzeć się** 'rozpalić się' (O) (← *gorzeć*), **rozhulać się**
'roztzańczyć się, rozbawić' (D) (← *hulać*), **roz mieszkąć się** 'zamieszkać, roz-
gościć się' (M) (← *mieszkać*), **rozochocić się** 'rozradować się' (D) (← *ochocić
się*), **rozruchać się** 'rozruszać się' (O) (← *ruchać się*), **rozsierdzić się** 'unieść,
rozzełościć się' (D) (← *sierdzić się*), **roz tarabanić się**₁ 'rozklekotać się, wydać
odgłos (o maszynie)' (Z) (← *tarabanić*), **roz tarabanić się**₂ 'rozgadać się' (O)
(← *tarabanić*), **roz turkać się** 'rozgadać się' (O) (← *turkać*) i in.

Kolejna kategoria to formacje anulatywne, w których prefiks **roz-** sy-
gnalizuje likwidację poprzedniego stanu wywołanego przez czynność ozna-
czoną podstawą, także współrzedną formacją prefigowaną z formantem **za-**,
o- i in. (Śmiech 1986: 72–73; Wróbel 1998: 561–562; Соколова 2003: 241–
242), jak: **roz chietzdać** 'zdjąć koniowi uzdę' (D) (← *chietzdać*), też **roz kietz-
dać** (D) (← *kietzdać*), **roz kryć** (N) (← *kryć*), **roz minać** 'rozminować' (O)
(← **minać* 'minować') obok **roz minować** (O) (← *minować*), **roz odziać się**,
roz odziewać się 'rozebrać się' (Z) (← *odziać*), **roz pasać się**₂ 'zdjąć pas' (D)
(← *~pasać się*, por. też **opasać się** 'założyć pasek, rzemień', D, **podpasać się**
'założyć pasek', D), **roz przągnąć** 'zdjąć koniowi uzdę' (M) (← *~przągnąć*,

⁵⁵ Dla prefiksu *pa3-*.

por. *zaprzągnąć* ‘założyć koniowi uzdę’, H, O), *rozstroić* ‘zburzyć, zlikwidować, zniszczyć’ (H, M) (← *stroić*), *rozsylić* ‘rozsnurować’ (D) (← *~sylić*, por. *zasyłać*, *zasylić* ‘nawlekać igłę’, D, O, *odsylać* ‘odsnurować’, D, por. ukr. *цилу́му* ‘zawiazywać supeł’), *rozszczepiać* ‘rozpinać’ (O) (← *~szczepiać*, por. *zaszczepiać się* ‘zapinać się’, H), *rozszipić* ‘rozpiąć’ (Mk) (← *~szipić*) – por. też rozdz. II.1.5.

Jako czasowniki podzielne słowotwórczo, lecz niemotywowane w gwarach traktują: *rozdumać* ‘zastanowić się, przemyśleć’ (O) (por. ukr. *роздума́ти*), *rozebrać* ‘zrozumieć, rozczytać’ (N, Z) (por. ukr. *розібра́ти*, ros. *разобра́ть*), *rozebrać się* ‘zrozumieć’ (Mk) (por. ukr. *розібра́тися*, ros. *разобра́ться*), *rozkazać* ‘opowiedzieć’ (Mk, N, O, Z) (por. ukr. *розказа́ти*, ros. *рассказа́ть*), *rozpisywać się*, *rozpisać się* ‘wziąć ślub cywilny’ (H, M, Mk, N, W) (por. ukr. *розпи́сатися*, ros. *распи́саться*), *rozreszyć* ‘pozwolić’ (O) (por. ros. *разреши́ть*), *rozruszyć* ‘zburzyć’ (M, Z) (por. ukr. *розру́шити*, ros. *разру́шить*), *roztłumaczyć* ‘wytłumaczyć’ (StS) (por. ros. *растолкова́ть*), *rozżyć się*, *rozżywać się* ‘wzbogacić się’ (H, Mk, Z) (por. ukr. *розжи́тися*, ros. *разви́таться*).

Spośród ok. 170 czasowników z formantem *roz-* 12 zostało zaliczonych do derywatów odmiennie prefigowanych: *rozcierać* ‘ucierać’ (N), *rozemleć* ‘zemleć’ (Z), *rozmalować* ‘pomalować’ (M, W), *rozpisać się*, *rozpisować się*₁ ‘podpisywać się, podpisać się’ (H, Mk, N), *rozzrównywać* ‘wyrównywać (ziemię)’ (N), *roztłumaczyć* ‘wytłumaczyć’ (O, StS) (p. rozdz. II.2.2.), *rozrodzić się* ‘urodzić się’ (Mk), *roztworzyć* ‘otworzyć’ (Mk, StS) (p. rozdz. II.2.3.), *rozciągać*₃ ‘przeciągać (w czasie)’ (O), *rozmlócić* ‘wymłócić’ (Z), *rozpowiedzieć*, *rozpowiadać* ‘opowiadać, opowiedzieć’ (H, M, Mk, N, O, StS, Z), *rozzuć*, *rozzuwać* ‘zzuwać, zdejmować buty’ (N, W) (p. rozdz. II.2.4.).

1.11. Derywaty z prefiksem *u-*

Zanotowano ok. 120 czasowników z prefiksem *u-*. Nie pojawiły się derywaty, w których formant *u-* łączyłby się z czasownikami prefigowanymi. Zapisano czasowniki z tematami związanymi, jak *ukazać* ‘przedstawić, pokazać’ (N) (← *~kazać*), [*upomnieć się*], *upominać się* ‘domagać się, dopominać się’ (Mk, StS) (← *~pomnieć*) i in.

Najliczniejszą kategorią w zebranych materiale są derywaty kierunkowe, w których prefiks *u-* wskazuje na oddalenie, oddzielenie przedmiotu bądź przedmiotów – częściowe lub całkowite (Śmiech 1986: 86–87; Wróbel 1998: 557; Bogusławski 1963: 48), np. *uciąć* (H, O) (← *ciąć*), *udrzeć*₁ ‘urwać, porwać’ (H) (← *drzeć*), *udziobać* (Mk) (← *dziobać*), *ugryźć* (D, H, StS) (← *gryźć*), *ujść* ‘przejsć, minąć’ (Z) (← *iść*), *ukąsić* ‘ugryźć’ (H, M, O, W) (← *kąsić*), *ukroić* ‘krojeniem oddzielić’ (M) (← *kroić*), *ukrzyć* ‘ukroić,

rozdrobnić' (M) (← *kryszyc*, por. ukr. *кпуууіму*), **ułomać** 'ułamać, łamiąc, oddzielić' (M, Z) (← *łomać*), też **ułamać** (O, StS) (← *łamać*), **upaść**, **upadać** I₁ 'padać, zmienić pozycję ze stojącej na leżącą' (D, H, M, N, O, StS, W, Z) (← *padać*), też **upadnąć** (H), **urqbać** (M) (← *rqbać*), **urwać** (H, O, StS) (← *rwać*), **urżnąć** (H, Mk) (← *rżnąć*), **usiec** '(o trawie) skosić' (Mk) (← *siec*), **użąć** 'uciąć' (M, W) (← *żąć*) i in.

Następną dużą kategorią są formacje kreatywne, w których prefiks **u-** wskazuje na wytworzenie przedmiotu, powstanie jakiejś sytuacji lub uzyskanie czegoś w wyniku akcji nazwanej podstawą (Śmiech 1986: 87–88; Wróbel 1998: 551), jak: **udziadować** 'użebrać' (Mk) (← *dziadować*), **ugodzić się** 'dojść do porozumienia, pogodzić się' (M) (← *godzić się*), **ugotować** (H, M, W) (← *gotować*), **ulepić** (W) (← *lepić*), **umyślić**₁ 'ułożyć w myśli, wymyślić' (Mk) (← *~myślić*), **upchnąć**₁ 'wepchnąć, zmieścić' (Z) (← *pchnąć*), **upieknąć** 'upiec' (StS) (← **pieknąć*), też **upiec** (H, M, Mk, N) (← *piec*), **upleść** 'płotąć, wykonać coś' (M) (← *pleść*), **uporządkować** (M, StS) (← *porządkować*), **uprzyżyć** '(o mleku) ugotować' (M) (← *prażyć*), **uprosić** (O) (← *prosić*), **uradzić** (Mk, O) (← *radzić*), **usmażyć** (M) (← *smażyć*), **ustroić**₁ 'przybrać' (Mk) (← *stroić*), **uszyć** (H, M, O, StS, Z) (← *szyc*), **utłuc** (M) (← *tluc*), **uzbierać** (M) (← *zbierać*), **użebrać** (D) (← *żebrać*) i in.

Kolejno wymienić należy czasowniki, w których prefiks **u-** sygnalizuje wysoką intensywność bądź efektywność akcji wyrażonej przez podstawę (Wróbel 1998: 550), zanotowano: **ubabrać się** 'ubrudzić się' (Mk) (← *babrać się*), **uleżeć się** '(o owocach) dojrzeć' (StS) (← *leżeć*), **upaćkać się** 'ubrudzić się błotem, brudną wodą' (D) (← *paćkać się*), **uprzykrzyć się** 'stęsknić się' (Mk) (← *przykrzyć się*), **uszargać** 'zabrudzić' (Mk) (← *szargać*).

W materiale znalazło się szereg derywatów, w których prefiks **u-** pełni funkcję perfektywizującą: **udawić się** 'udławić się' (M) (← *dawić się*, por. ukr. *давiтися*, ros. *давiтiмся*), **ukoronować** 'założyć koronę, sakral.' (Z) (← *koronować*), **ukradnąć** 'ukraść' (H) (← *kradnąć*), też **ukraść** (D, H, O, StS, W, Z) (← *kraść*), **ukrasić** '(o jajkach wielkanocnych) pomalować' (H, N) (← *krasić*), **ukryć się** (H) (← *kryć się*), **umaić** 'ozdobić zielenią' (M) (← *maić*), **umrzeć**, **umierać** (H, M, N, O, StS, Z) (← *mrzeć*), obok **umrzyć** (D) (← *mrzyć*), **uplegnąć się** 'urodzić się' (H) (← *plegnąć się*), **uratować** (Z) (← *ratować*), **urodzić się**₁ 'przyjść na świat' (H, M, StS) (← *rodzić się*), **usłyszeć**₁ '(o dźwięku) odebrać, usłyszeć' (H, StS) (← *słyszeć*), **utopić się** (M, O), **uwidzieć** 'zobaczyć' (H, Mk, O) (← *widzieć*, por. ros. *увiдеть*). W formacjach **ukłęknać** (StS) (← *klęknać*) i **usiadać** (M) (← *siadać*) prefiks **u-** jest semantycznie pusty.

Czasowników **usieknąć** 'zrozumieć, zapamiętać' (Mk) (por. ros. *уcёчь*), **uspieć** 'zdążyć' (N) (por. ukr. *уcнiму*, ros. *уcнёмь*), **ustroić się** 'znaleźć pracę' (Mk) (por. ros. *уcтpóутiмся*) nie można uznać za motywowane w gwarach.

Na ok. 120 formacji z prefiksem **u-** 16 zaliczono do derywatów z osobliwosciami prefiksacji⁵⁶: **udzziwić się** 'zdziwić się' (M), **uhodować** 'wyhodować, utuczyć' (M), **ukisnąć** 'skisnąć, skwaśnić' (M), **upaść** I₃ 'spaść (o śniegu, gradzie)' (N), **uprzeć się, upierać się** 'zaprzeć się' (O) (p. rozdz. II.2.2.), **ugonić** 'wygonić' (W), **ugorzeć** 'zgorzeć, spalić się' (W), **umarznąć** 'zmarznąć' (Z), **usiąść**₃ 'obsiąść' (W) (p. rozdz. II.2.2.), **uschnąć**₂ 'wyschnąć, obeschnąć' (Mk) (p. rozdz. II.2.3.), **ubić, ubijać**₃ 'zabić, zabijać' (O, StS, W, Z), **ujechać** 'wyjechać' (M), **uniżyć** 'poniżyć' (H, M), **upaść** I₂ 'spaść, zlecieć' (H, StS) (p. rozdz. II.2.4.), **ubiedować się** 'nabiedować się, nacierpieć się w biedzie' (Mk) (p. rozdz. II.2.5.), **ugartać** 'podgarniać, podsypywać' (M) (p. rozdz. II.2.6.).

1.12. Derywaty z prefiksem **w-**

Zanotowano ok. 90 formacji z prefiksem **w-**. Formant **w-** nie wystąpił w połączeniu z podstawami prefigowanymi. Zanotowano czasowniki z tematami związanymi: [**wdziać**], **wdziewać** 'ubierać, nakładać na siebie' (N) (← ~dziać, ~dziewać), **wprawić**₁ 'przymocować, zamontować' (W) (← ~prawić), **wzuć, wzuwać** 'obuć, obuwać' (D, Mk, N, O, W, Z) (← ~zuć, ~zuwać).

W materiale dominują formacje kierunkowe, w których prefiks **w-** wskazuje na zbliżanie do wnętrza przedmiotu bądź osiągnięcie tego celu (Śmiech 1986: 94; Wróbel 1998: 556; Соколова 2003: 197–198⁵⁷), np. **wbić** 'biciem umieścić w środku' (StS) (← *bić*), **wejść, wchodzić**₁ 'wejść do pomieszczenia' (M, N, StS) (← *chodzić*), **wciągać** 'wciągać, chłonać' (Mk) (← *ciągać*), [**wetrzeć**], **wcierać** 'trąć, wsmarować' (Mk) (← *trzeć*), **wcelować** (D) (← *celować*), **wczeplać** 'wkładać, mocować' (W) (← *czeplać*, por. ukr. *чині́ти*), też **wczepiać** (M) (← *czepiać*), **wegnać** 'wpędzić' (Mk) (← *gnać*), **wepchnąć** 'pchaniem umieścić' (StS) (← *pchnąć*), **wepnąć się** 'wpiąć się' (StS) (← *~pnąć), **wkinąć** 'wrzucić' (W) (← *kinąć*), [**wkręcić**], **wkręcać** (H) (← *kręcić*), **wkruszyć** 'rozdrobnić i wrzucić do czegoś' (D, H) (← *kruszyć*), też **wkruszyć** (Mk) (← *kruszyć*), **władować** 'włożyć dużo' (D) (← *ładować*), **wnosić** 'nieść do środka' (Z) (← *nosić*), **wnieść się** 'wprowadzić się, zamieszkać' (Mk) (← *nieść*), **wpadać**₁ 'padając, znaleźć się w środku' (O) (← *padać*), [**weprzeć**], **wpirać** 'wmawiać (na siłę)' (D) (← ~przeć, ~pirać), [**weprzeć się**], **wpirać się** 'wdzierać się na siłę' (D) (← ~przeć, ~pirać), **wprawić**₁ 'przymocować, zamontować' (W) (← ~prawić), **wpuskać**₁ 'wpuszczać' (H, N, M) (← *puskać*), **wrobić się** 'nabrać wprawy, wdrożyć się' (Mk) (← *robić*), **wstąpać** 'wchodzić, wstępować' (O) (← *stąpać*), **wstromić** 'wbić' (StS) (← *stro-*

⁵⁶ Nie brano tu pod uwagę formacji, gdzie odstępstwa związane są z realizacją **u-** jako **w-** (p. rozdz. II.2.1.). Nie włączano ich także do przybliżonej statystyki ogólnej.

⁵⁷ Dla prefiksu *в-* // *у-*.

mić, **wstrzykać** 'wstrzykiwać' (Mk) (← *strzykać*), **wszuflować**₁ 'wsypać szuflą' (Mk) (← *szuflować*), **wwodzić** 'wprowadzać' (H) (← *wodzić*), **wżyć się** 'zadomowić się, przywiązać się' (Mk, O) (← *żyć*) i in.

Zaliczyć tu można także szereg czasowników w znaczeniu przenośnym, często o odcieniu żartobliwym bądź dosadnym: **wchrapać się** 'z trudem coś osiągnąć' (Mk) (← *chrapać*), **wciapać** 'wdepnąć w coś' (Mk) (← *ciapać*), [**wciąć**], **wcinać** 'jeść z apetytem' (D, Mk) (← *ciąć*), **wkleić się** 'wejść bez kolejki, bez zaproszenia' (Mk) (← *kleić się*), **wkrochmalić się** 'przyjść nie w porę' (Mk) (← *krochmalić się*), **wlepić** 'dać na siłę' (StS) (← *lepić*), **władować się** 'wejść, nie będąc pożądanym' (Mk) (← *ładować się*), **wpakować** 'zjeść' (Mk) (← *pakować*), **wpakować się** 'przyjść nie w porę' (Mk) (← *pakować się*), **wpalaszować** 'zjeść z apetytem' (D, Mk) (← *palaszować*), **wpaprać się** 'wmieszać się niepotrzebnie' (Mk) (← *paprać się*), **wparadować się** 'przyjść nie w porę' (Mk) (← *paradować*), **wpieprzyć się** 'przyjść nie w porę' (Mk) (← *pieprzyć*), **wrąbać** 'zjeść dużo' (O) (← *rąbać*), [**wsunąć**], **wsuwać**₃ 'żart. jeść szybko' (Mk) (← *sunąć*), **wszuflować**₂ 'zjeść z wielkim apetytem' (Mk) (← *szuflować*), **wtarabanić się** 'przyjść nieproszonym' (Mk) (← *tarabanić się*), **wtrędolić** 'zjeść' (Mk) (← *trędolić*), **wzolić** 'uderzyć' (Mk) (← *zolić* 'prac w ługu') i in.

W bliskim związku z omówioną grupą pozostaje kilka formacji kierunkowych, w których prefiks **w-** sygnalizuje ruch do góry (Śmiech 1986: 95; Wróbel 1998: 556), jak: **wciągać** 'wciągać' (H) (← *ciągać*), **wgramolić się** 'wejść z trudem' (Mk) (← *gramolić się*), **wskoczyć** 'skacząc, znaleźć się wyżej' (N) (← *skoczyć*), **wstanąć** 'wstać' (N, M, Z) (← *stanąć*), też **wstać**₁ (N, O, StS) (← *stać*), **wtachać** 'z trudem wnieść' (Mk) (← *tachać*), **wtargać** 'z trudem wnieść' (Mk) (← *targać*).

Spośród ok. 90 czasowników z prefiksem **w-** pięć zostało zaliczonych do derywatów z odstępstwami w prefiksacji⁵⁸: **wmaczać** 'zamaczać, maczać' (D, W), **wsadzić** 'posadzić (o roślinach)' (W) (p. rozdz. II.2.3.), **wpuszczać**₂ 'spuszczać, opuszczać (na dół)' (H, M) (p. rozdz. II.2.5.), **wkuwać** 'podkuwać' (N), **wsechać** 'wysychać (o glinie)' (O) (p. rozdz. II.2.6.).

1.13. Derywaty z prefiksem *wy-*

Zanotowano ok. 360 czasowników z prefiksem **wy-**. Formant **wy-** nie był dołączany do podstaw prefigowanych. Pojawił się w formacjach z tematami związanymi, m.in. **wyglądać**₁ 'prezentować się' (H, N, O, StS, W, Z) (← *~glądać*), [**wyjąć**], **wyjmać** 'wyjmować' (M, StS, W) (← *~jnąć*), obok **wyjmować** (N, StS) (← *~jnąć*), **wynaleźć** 'odszukać' (Mk) (← *~naleźć*) i in.

⁵⁸ Nie brano tu pod uwagę formacji, gdzie odstępstwa związane są z realizacją **w-** jako **u-** (p. rozdz. II.2.1.). Nie włączano ich także do przybliżonej statystyki ogólnej.

W materiale wyraźnie przeważają derywaty kierunkowe, w których prefiks **wy-** wskazuje na oddalanie się przedmiotu lub różnych jego części w kierunku od środka na zewnątrz, wyodrębnianie się, wydobywanie z jakiejś całości (Śmiech 1986: 52–56; Wróbel 1998: 557), np. **wybiegnąć** ‘(o mleku) wykipieć’ (N) (← *biegnąć*), [**wybić**], **wybiwać** ‘wybijać (o oknach)’ (H) (← *wybić*), **wybryznąć** ‘wytrysnąć’ (StS) (← *bryznąć*), **wybyć** ‘wyjechać’ (Mk) (← *być*), **wydmuchać** (N) (← *dmuchać*), **wydrapać się** ‘wyleźć’ (D) (← *drapać się*), [**wygartnąć**], **wygartać** ‘wygartniać’ (W) (← *gartnąć*), **wygramolić się** ‘wyleźć z trudem’ (D) (← *gramolić się*), **wygruzić** ‘wyładować’ (StS) (← *gruzić*, por. ros. *прызúмь*), [**wyjąć**], **wyjmać** ‘wyjmować’ (M, StS, W) (← *~jąć*), obok **wyjmować** (N, StS) (← *~jąć*), **wykalupić** ‘wydobyć, wydłubać’ (N) (← *kalupić*, por. ukr. *колупáму* m.in. ‘dłubać’), **wykidać**, **wykinąć** ‘wyrzucać’ (D, M, N, O, Z) (← *kidać*), **wykipieć** (O) (← *kipieć*), **wyklusnąć** (O) (← *kłuć*), [**wykolupać się**], **wykolupywać się** ‘(o drobiu) wyklusnąć się’ (O) (← *kolupać się*, por. ukr. *колупáмуся*), **wykrzesać** (O) (← *krzesać*), [**wyłężeć**], **wylazywać** ‘wylazić’ (StS) (← *leżeć*), obok **wylazić**₁ (N), **wylupić się**, **wylupiać się**₁ ‘wyklusnąć się’ (H, Mk, StS) (← *lupić się*), **wypłoszyć** (Mk) (← *płoszyć*), **wyplunąć** ‘wypluć’ (M) (← *plunąć*), **wysiudać** ‘wyganiać, wypędzać’ (D, Mk, W) (← *~siudać*, por. *прзисудáć* ‘przyprować’, D, por. też ukr. *сюдá*, ros. *сюдá* ‘tutaj’), **wysmalić** ‘wypalić, wydobyć poprzez wypalenie’ (O) (← *sma-lić*), **wyszmarkać** ‘wyszmarkać, oczyścić nos’ (D) (← *szmarkać*), **wyszolupać** ‘wyłuskać (groch)’ (O) (← *szolupać*, por. ros. *шелушúмь*), **wywieść**, **wywoz-dzić**₁ ‘wyprowadzić, wyprowadzać’ (H, M, Mk, O, StS, W) (← *wieść*), **wytaskać** ‘wyciągnąć, wydobyć skądś’ (StS) (← *taskać*), **wyterebić** ‘wyłuskać, wykruszyć (ziarno z kłosa)’ (H, O) (← *terebić*, por. ukr. *мепебúму*), **wyżenić** ‘wypędzić, wyprowadzić na pastwisko krowy, konie’ (D) (← *żenić* ‘gnać’, por. ukr. *жену*, *женеи* jako formy supletywne w paradygmacie *жнáму* ‘gnać’) i in. Zaliczam tu także formacje związane z mówieniem czy wydawaniem odgłosów, jak: **wygadać** (Mk) (← *gadać*), **wyhawkać** ‘wyszczekać’ (D) (← *hawkać*), **wypepląć** ‘wypaplać’ (Mk) (← *pepląć*).

W materiale można wyróżnić także grupę derywatów, w których prefiks **wy-** sygnalizuje wydobywanie, znalezienie przedmiotów w jakimś większym zbiorze na skutek akcji wyrażonej podstawą (Wróbel 1998: 559), np. **wygmymrać** ‘wyszukać, wyszperać’ (D) (← *gmymrać*), **wyiskać** ‘wyszukać, zwł. o insektach’ (D) (← *iskać*), **wyniuchać**₁ ‘wywąchać’ (D) (← *niuchać*), **wyniuchać**₂ ‘przen. szukać’ (D) (← *niuchać*), **wynypać** ‘wyszukać’ (D) (← *ny-pać*), **wyszpertać** ‘wyszperać, wygrzebać’ (O) (← *szpertać*) i in.

Mniej liczną kategorię tworzą formacje, w których prefiks **wy-** sygnalizuje wysoką efektywność akcji wyrażonej podstawą, jej gruntowność, doprowadzenie do końca (Śmiech 1986: 56; Wróbel 1998: 551), np. [**wybieleć**],

wybieliwać 'o płótnie) bieleć, stawać się białym' (W) (← *bieleć*), **wybladnąć** 'wypłowieć' (Mk) (← *bladnąć*), **wyciepać** 'wytrzeć, oczyścić konopie' (Z) (← *ciepać*), **wyciupać** 'oczyścić konopie na cierlicy' (Z) (← *ciupać*), **wychlać** (Mk) (← *chlać*), **wyczypurzyć się** 'wystroić się' (O) (← *czypurzyć się*), **wydoić** (M, N, StS, Z) (← *doić*), **wyginąć** 'wymrzeć' (M, StS) (← *ginać*), **wyglancować** 'wypolerować, wypastować obuwie' (D, Mk) (← *glancować*), **wygladzić₂** 'wyprasować' (N, O) (← *gladzić*), **wyglodzić** (Mk) (← *glodzić*), **wygnoić** 'nawieźć gnojem' (N) (← *gnoić*), [**wygrzać**], **wygrzewać** 'czynić gorącym' (StS) (← *grzać*), **wyhuciać** 'wykołysać' (D) (← *huciać*), **wykaczać** 'wymaglować' (O, Z) (← *kaczać*), **wykantować** 'przen. oszukać' (Mk) (← *kantować*), **wyklepać** 'klepiąc, naostrzyć kosę' (H, Z) (← *klepać*), **wyklócić** 'dobrze wymieszać' (Mk) (← *kłócić*), **wykorczować** 'wykarczować' (M, O) (← *korcować*), **wykrezyć** 'wymęczyć kogoś tańcem' (M) (← *krezyć*), **wylekować** 'wyleczyć' (Mk) (← *lekować*), **wylenić** 'wylenić' (StS) (← *lenić*), **wymaścić** '(o chacie) pobielić' (Z) (← *maścić*), **wymuzgać** 'dokładnie wyczyścić (naczynie)' (D) (← *muzgać*), **wypačkać** 'pobrzdzić' (D) (← *pačkać*), **wyrychtować** 'przygotować, wyszykować' (Mk) (← *rychtować*), **wysmażyć** (Z) (← *smażyć*), **wystrachać** 'wystraszyć' (Mk) (← *strachać*), **wyszarować** 'wyplewić' (N) (← *szarować*), [**wyszczęznąć**], **wyszczać** 'zniknąć' (Mk) (← *szczęznąć*), **wyszkolić** (D, Mk) (← *szkolić*), **wytemlewić** 'wyniszczyć' (O) (← *temlewić*), **wytwerezić** 'wytrzeźwieć' (D) (← *twerezić* 'trzeźwieć', por. ukr. *mbepezúmu*) i in.

W bliskiej relacji do czasowników zaprezentowanych powyżej pozostają derywaty, w których za pomocą prefiksu **wy-** (często z postfiksem **się**) sygnalizuje się „maksymalny stopień nasycenia obiektu akcją podstawową” (Wróbel 1998: 550; p. też Śmiech 1986: 57), jak: **wybawić się** (Mk) (← *bawić się*), **wybiedować się** 'przeżyć jakiś czas w biedzie' (Mk) (← *biedować*), też **wybiedzić się** (Mk) (← *biedzić się*), **wydrzeć się** 'wykrzyzczeć się' (Mk, O) (← *drzeć się*), **wygonić się** 'naganiać się do woli' (Mk) (← *gonić*), **wylatać się** 'nabiegać się do woli' (Mk) (← *latać*), **wylegać się** 'wylegiwać się' (Mk) (← *legać*), **wypościć się** 'odbyć długi post' (O) (← *pościć*), **wyżałować się** 'wyżalić się' (D) (← *żałować się*) i in.

Kolejną kategorię stanowią derywaty kreatywne, w których za pomocą prefiksu **wy-** sygnalizowane jest wytworzenie czegoś na skutek czynności nazwanej podstawą (Wróbel 1998: 558), jak: **wyciesać** 'wyciosać' (Mk) (← *ciesać*), też **wycisać** (StS) (← *cisać*), też **wyciosać** (N) (← *ciosać*), **wycudować** 'wymyślić' (Mk) (← *cudować* 'wymyślać'), **wydlubać** (H, O, W, Z) (← *dłubać*), **wydrzeć₁** 'wygrzebać, wydłubać' (StS, Z) (← *drzeć*), **wydumać** 'wymyślić' (H, N, O) (← *dumać* 'myśleć'), **wygarbować₁** 'wyprawić skórę' (D) (← *garbować*), **wydziobać** 'wydziobywać (otwory)' (M) (← *dziubać*), **wygrzyźć** (M) (← *gryźć*), [**wyrezać**], **wyrezywać** 'wycinać, robić kształt' (StS)

(← *rezać*) i in. Można tu zaliczyć także czasowniki, w których formant **wy-** wskazuje na uzyskanie przedmiotu (także niematerialnego) wskutek akcji wyrażonej podstawą (Wróbel 1998: 559), np. **wycyganąć** 'wyłudzić' (Mk) (← *cyganąć*), **wykukać** 'przen. wyłudzić' (Mk) (← *kukać*), **wymańcić** 'wyprosić coś od kogoś' (D) (← *mańcić*), **wystękać** 'prosząc, błagając, otrzymać coś' (Mk) (← *stękać*).

W materiale można wyodrębnić także nieliczne derywaty kompletywne, w których prefiks **wy-** wskazuje na ilość akcji – ogarnięcie nią wszystkich przedmiotów (Śmiech 1986: 58; Wróbel 1998: 549): **wyfotografować** 'skopiować kolejno przez fotografowanie' (StS) (← *fotografować*), **wykrasić** 'pomalować (kolejno)' (Z) (← *krasić*), **wylapać** (W) (← *łapać*), [**wyplacić**], **wyplaczać** 'wyplacać' (Z) (← *placić*), obok **wyplacać**₁ (StS).

W formacjach **wykapnąć** 'urządzić kąpiel, umyć' (Z), **wypluskać** 'wyplukać' (StS), też **wyplukać** (H, M, StS, W), **wysuszyć** 'uczynić suchym' (N, M, O, W) prefiks **wy-** pełni funkcję aspektową.

Czasowniki **wyczysłać** 'porachować się' (Mk) (por. ros. *вычислѣть*) oraz **wyrościć** 'wychodować' (Mk) (ros. *выростить*), choć podzielne słowotwórczo, nie są motywowane.

Wśród ok. 360 czasowników z prefiksem **wy-** pojawiło się 31 derywatów, które zostały zaliczone do formacji z osobliwościami prefiksacji: **wybrać**, **wybierać**₃ 'zebrać plony, nasiona' (H, M, N, StS, W, Z), **wydychać** 'oddychać' (N), **wyleźć**, **wylazić**₄ 'wleźć, wlażyć (na górę)' (H, M, N, StS, W), **wymoczyć**₂ 'zmoczyć (o deszczu)' (N), **wypaść** II₂ 'spaść (o gradzie)' (N), **wysadzić**₂ 'posadzić (na czymś)' (M), **wysadzić**₃ 'wsadzić (wysoko)' (O, StS), **wyskoczyć**, **wyskakiwać** 'wskoczyć, wskakiwać' (StS, W, Z) (p. rozdz. II.2.2.), **wyboleć** 'przeboleć, odżalować' (Mk), **wykręcać** 'przekręcać (słowa)' (Z), **wystawić** 'postawić (budynek, dom)' (D, Mk, Z) (p. rozdz. II.2.3.), **wybić**₈ 'zbić, wymierzyć karę' (D, Mk), **wygodzić** 'dogodzić' (Mk), **wyplacić**₂ 'zapłacić (podatek)' (H), **wyprawić się** 'poprawić się' (Mk), **wyrobić**₇ 'zrobić (np. rękodzieło)' (StS), **wyrozumieć** 'zrozumieć' (Mk), **wysłać**, **wysyłać**₂ 'zysłać, zesłać' (H, M, N, O, W, Z), **wytkać** 'utkać' (Z), **wytrzeć**₂ 'rozetrzeć' (Z), **wyzuć** 'zzuć, zdjąć buty' (Mk), **wyzywać**, **wyzwać**₂ 'wzywać, wołać (np. do szkoły)' (H, M, Mk, N, O, StS, Z) (p. rozdz. II.2.4.), **wykazywać** 'pokazywać' (StS), **wykosztować** 'zakosztować, spowodować duże koszty, wydatki' (Mk), **wyotwierać** 'pootwierać' (Mk), **wyzamykać** 'pozamykać' (Mk) (p. rozdz. II.2.5.), **wybić**₁₀ 'odbić, zdobyć' (StS), **wybić**₁₁ 'wbić (jaja do ciasta)' (M, StS, W), **wykrzyczeć** 'skrzyczeć' (Mk), **wyparzyć** 'sparzyć (mak)' (W), **wytanieć** 'potanieć' (Mk) (p. rozdz. II.2.6.).

1.14. Derywaty z prefiksem *za-*

W bazie materiałowej zgromadzono ok. 350 formacji z prefiksem *za-*. Formant ten w połączeniu z podstawą prefigowaną zanotowano jedynie w *zaodziać się*, *zaodziewać się* 'odziać się, ubrać się' (W, Z) (← *odziać się*).

Zanotowano kilka formacji z tematami związanymi: *zakryć*₁ 'zamknąć, też zlikwidować' (D, H, M, Mk, N, O, W, StS, Z) (← *~kryć*), *zaprzec*, *zapierać* '(o drzwiach, chacie) zamknąć' (H, M, Mk, O, StS) (← *~przec*), [*zatworzyć*], *zawierać* 'zamknąć' (Mk, StS) (← *~twierać*) i in.

Najliczniej w bazie materiałowej reprezentowane są formacje lokatywne, w których prefiks *za-* sygnalizuje działanie na przedmiot, zwłaszcza na jego powierzchnię, zakrycie, zapełnienie, zatkanie na skutek akcji wyrażonej przez podstawę (Śmiech 1986: 37; Wróbel 1998: 557; Bogusławski 1963: 75), np. *zababrać* 'ubrudzić' (Mk) (← *babrać*), *zabintować* 'zabandażować' (Mk) (← *bintować*, por. ros. *бумповать*), *zablombować* 'zaplombować' (Mk) (← *blombować*), *zabłocić się* 'pobrudzić się błotem' (Mk) (← *blocić się*), *zabronować* 'bronując, wyrównać ziemię' (H) (← *bronować*), *zabryzgać* 'obrzucić błotem' (D) (← *bryzgać*), *zackać się* 'zapchać się' (Mk) (← *ćkać*), *zafajdać się* 'zabrudzić się' (D) (← *fajdać się*), *zafajtać* 'zabrudzić' (Mk) (← *fajtać*), *zafalować* 'zabrudzić' (Mk) (← *falować*), *zahakować* 'spulchnić ziemię za pomocą haków' (O) (← *hakować* 'spulchniać ziemię za pomocą haków, brony'), *zakaparzyć* 'zabrudzić' (O) (← *kaparzyć* 'wykonywać coś źle, byle jak'), [*zakapać*], *zakapywać* 'nakapać na coś z wierzchu, zakrywając to' (M) (← *kapać*), *zakarbować* 'zrobić karby, rowki' (D, StS) (← *karbować*), *zakidać*₁ 'rzucaniem zakryć, zarzucić' (H, N, O) (← *kidać*), *zalatać* (M, N) (← *latać*), *zamaścić* 'zabrudzić' (N) (← *maścić*), *zamazać* (StS) (← *mazać*), *zamączyć się* 'zabrudzić się mąką' (Mk) (← *mączyć*), *zamoszczyć* 'posmarować, zakryć maścią' (N) (← *moszczyć*), *zamurać się* 'zabrudzić się' (O) (← *murać się*), *zamurdzać* 'zabrudzić' (D) (← *murzać*), *zapaskudzić* 'zabrudzić' (D) (← *paskudzić*), *zaskródlić*, *zaskródlać* 'bronować pole po oraniu' (H, M, N) (← *skródlić*), *zasmarować*₁ 'zabrudzić' (Mk) (← *smarować*), *zasmolić* 'zabrudzić' (Mk) (← *smolić*), *zaszyć* (O, Z) (← *zyć*), *zatulić*, *zatulać* 'zasłaniać (o oknach)' (N, O) (← *tulić*), *zawalać* 'zabrudzić' (D, M) (← *walać*) i in. Zaliczam tu także formacje odrzeczownikowe, w których za pomocą prefiksu *za-* wskazuje się na całkowite objęcie przedmiotu „akcją z użyciem innego przedmiotu (...), którego nazwa stanowi temat słowotwórczy” (Wróbel 1998: 583), np. *zachrustować* 'otoczyć chrustem' (Z) (← *chrust*), *zaczerniać* 'zasłaniać, zaciemniać' (N) (← *czern*, *czarny*), *zamulić* 'zakryć mułem' (O) (← *muł*), *zaperzyć się* 'zarosnąć perzem' (Mk) (← *perz*) i in.

Kolejną liczną kategorią są w materiale formacje fazowe, w których za pomocą prefiksu *za-* wskazuje się na moment początkowy akcji (Śmiech

1986: 39–40; Wróbel 1998: 547; Соколова 2003: 216), jak: **zabiedować** ‘po-
paść w biedę’ (Mk) (← *biedować*), też **zabiedzić** (Mk) (← *biedzić*), **zachlać**
(Mk) (← *chlać*), **zachmarzyć się** ‘zachmurzyć się’ (O) (← *chmarzyć się*), też
zachmurzyć się (N), **zachrypieć** ‘zachrypnąć’ (O) (← *chrypieć*), też **zachryp-**
nąć (D) (← *chrypnąć*), **zachworować** ‘zachorować’ (Z) (← *chworować*, por.
ukr. *хворувáту*), też **zachorować** (M, O, StS, Z) (← *chorować*), **zadeszczyć**
się ‘o deszczowej pogodzie’ (N) (← *deszczyć się*), **zafajczyć** ‘zapalić papie-
rosa’ (Mk) (← *fajczyć*), **zagorzeć** ‘zapalić się’ (O) (← *gorzeć*), **zagrozić** (Mk)
(← *grozić*), **zahajcować** ‘rozpalić w piecu’ (D) (← *hajcować*), **zahukać** ‘za-
wołać’ (N) (← *hukać*), **zajarzyć** ‘zapalić papierosa’ (Mk) (← *jarzyć*), **zaka-**
mandować ‘zarządzić’ (M) (← *kamandować*, por. ukr. *командувавáту*, ros.
комáндовать ‘dowodzić’), **zakupić** ‘zagotować się’ (M, O, StS, Z) (← *ki-*
pieć), **zakłócić** ‘zamieszać’ (M, N) (← *klócić*), **zakołędować** (M) (← *kołedo-*
wać), **zakwitnąć**₁ ‘zacząć kwitnąć’ (M, O, StS, W, Z) (← *kwitnąć*), **zala-
jać** ‘zakląć’ (O) (← *lajać*), **zamanić się** ‘zechcieć się’ (Mk) (← *manić się*), **za-**
plakać (M, N) (← *plakać*), **zasłocić się** (O) (← *słocić się*), **zaszumieć** (M)
(← *szumieć*), **zaśmiać się** (Z) (← *śmiać się*), **zaśmierdzieć się** ‘zaśmiardnąć,
zepsuć się’ (O) (← *śmierdzieć*), **zaświecić** ‘zapalić światło, świecę’ (H, M, N,
O, StS) (← *świecić*), **zaświstać** (D) (← *świstać*), **zażyczyć** (O) (← *życzyć*) i in.

Następnie należy wskazać formacje, w których prefiks **za-** łączy się z pod-
stawami odnoszącymi się do istot żywych i sygnalizuje pozbawienie (bądź
utrata) życia, zabicie (Śmiech 1986: 40; Wróbel 1998: 561; Bogusławski
1963: 63), np. **zabić**, **zabijać**₁ ‘pozbawić życia, zamordować’ (M, O, StS, W, Z)
(← *bić*), **zadusić** (H, M) (← *dusić*), [**zagorzeć**], **zagorzewać** ‘zaczadzić’ (O)
(← *gorzeć*), **zajeść** ‘zagryźć (na śmierć)’ (W) (← *jeść*), **zakąsywać**₂ ‘zagryzać
(na śmierć)’ (W) (← *kąsać*), **zakłuć** ‘zabić (o świni), zarznąć’ (H, M, N, StS, W,
Z) (← *kłuć*), też **zakolić** (N) (← *kolić*), **zamęczyć** (W) (← *męczyć*), **zamordować**
(H, StS) (← *mordować*), **zarąbać** (M, O) (← *rąbać*), **zarepresować** ‘zabić w wy-
niku represji’ (M) (← *represować*, por. ukr. *пенпечывáту*, ros. *пенпещу́повать*),
zarznąć ‘zarznąć’ (H, M, Mk, N, W, Z) (← *rznąć*), też **zarznąć** (StS) (← *rznąć*),
zasiec ‘zabić’ (M) (← *siec*), **zastrzelić** (M, StS) (← *strzelić*) i in.

Nieliczne są derywaty kierunkowe, w których za pomocą prefiksu **za-** sy-
gnalizuje się osiągnięcie punktu docelowego – z perspektywy punktu
wyjściowego (Śmiech 1986: 37; Wróbel 1998: 556; Соколова 2003: 215–
–216; Bogusławski 1963: 48), zanotowano: **zagościć** ‘przyjść w gościnę’ (StS)
(← *gościć*), **zajechać**, **zajeżdżać**₁ ‘dotrzeć, docierać do celu’ (M, N, O, W, Z)
(← *jechać*), **zajść**, **zachodzić**₂ ‘wstąpić do kogoś, odwiedzić kogoś’ (H, StS, W,
Z) (← *iść, chodzić*), [**zapędzić**], **zapędzać** (O) (← *pędzić*), **zaprowadzić** (StS)
(← *prowadzić*), **zataskać** ‘zanieść z trudem’ (W) (← *taskać*), **zawieść** ‘zapro-
wadzić’ (H, M, O) (← *wieść*).

Prefiks *za-* wystąpił także w funkcji perfektywizującej, por. np. *zaaresztować* (H) (← *aresztować*), *zabierzmować* 'udzielić sakramentu bierzmowania' (Z) (← *bierzmować*), być może na ten wzór także *zakomunikować się* 'przystąpić do komunii św.' (W) (← *komunikować* 'udzielać komunii św.', M), *zakończyć*₁ 'doprowadzić do końca' (StS) (← *kończyć*). W czasownikach *zakupić* 'kupić' (M) (← *kupić*), *zapodziać* 'podziać' (M) (← *podziać*) prefiks *za-* jest znaczeniowo pusty.

Zanotowano szereg czasowników z formantem *za-*, które mają swoje anulatywne odpowiedniki z prefiksami *o-*, *od-*, *roz-*: *zakryć*₁ 'zamknąć, też zlikwidować' (D, H, M, Mk, N, O, W, StS, Z) (← *~kryć*, por. *odkryć*, *odkrywać*₁ 'otworzyć', D, M, StS, W), *zaodziać się*, *zaodziewać się* 'odziewać się, ubierać się' (W, Z) (← *odziać się*, por. *rozodziasć się* 'rozebrać się', Z), *zaprzec*, *zapiierać* '(o drzwiach, chacie) zamykać' (H, M, Mk, O, StS) (← *~przec*, por. *odeprzec* 'otworzyć', Mk), *zaprzągnąć* 'zaprząć' (H, O) (← *~przągnąć*, por. *rozprzągnąć* 'rozprząc, zdjąć koniowi uprząż', M), *zaszczepić* 'zapiąć' (H) (← *~szczepić*, por. *rozszczepiać* 'rozpinać', O), *zaszczypnąć*, *zaszczy피아ć* 'zamknąć, też zapiąć' (O) (← *~szczypnąć*, *~szczy피아ć*, por. *odszczypnąć* 'otworzyć okno, drzwi zamknięte na klamkę', O), *zasznurować* (Mk, N, O, StS, W, Z) (← *sznurować*, por. *rozszeniurować*, Z), *zaspilić*, *zaspilać* 'zapiąć (również guziki)' (Mk, W) (← *szpilić*, por. *rozszipilić* 'rozpiąć', Mk), *zawierać* 'zamykać' (Mk, StS) (← *~twierać*, por. *otwierać* 'odmykać', M, StS) i in.

Czasowniki *zachiszczać* 'bronić' (O) (por. ukr. *захисувати*), *zachwacić* 'opanovać, objąć' (H) (por. ukr. *захватити*, ros. *захватить*), *zakazać*, *zakazywać* 'zamawiać' (M, Mk) (por. ros. *заказывать*), *zaprzeczać* 'zabraniać' (W) (por. ros. *запрещать*), *zastawiać*₂ 'zmuszać' (H, M, Mk) (por. ukr. *заставити*, ros. *заставить*) nie są motywowane w omawianych gwarach.

Spośród ok. 350 czasowników z formantem *za-* 54 zaliczono do derywatów z osobliwościami prefiksacji: *zachodzić*₈ 'wychodzić, wypadać, wynikać' (O), *zachodzić*₉ 'wchodzić' (H, M, N, StS, Z), *zaginać*₂ 'zginać, zgniatać' (StS), *zalożyć*, *zakładać*₇ 'wkładać' (O, StS), *zalażyć*₁ 'włazić, wchodzić (do góry)' (W), *zamieszać się* 'wmieszać się (w tłum)' (StS), *zapłukać* 'wyplukać' (M), *zapchać*, *zapychać*₂ 'wepchnąć, wetknąć' (O, StS, W), *zasądzić*, *zasądzać* 'osądzić, potępić' (Mk), *zasypuwać*₂ 'nasypywać, napełniać' (N), *zaszklić* 'oszklić' (Mk, N), *zawalić* 'rozwalić, zburzyć' (M, W) (p. rozdz. II.2.2.), *zabić*, *zabijać*₂ 'wbić, wbijać' (H, N, O, StS, Z), *zagrzęznąć* 'ugrzęznąć' (D), *zakładać*₉ 'nakładać, okładać' (N), *zamnożyć się* 'rozmnóżyc się, zaplenić się' (StS), *zapalić* 'podpalić' (N, StS), *zasypać*, *zasypować*₂ 'posypać' (N), też *zasypywać*₂ (M), *zawlec* 'nawlec' (N) (p. rozdz. II.2.3.), *zachować*₂ 'schować' (N), *zacichnąć* 'ucichnąć' (H, M), *zaczestwieć* 'szczerstwieć' (N), *zagasić* 'zgasić' (N, O), *zagestnąć* 'zgestnieć' (W), *zaginać*₂ 'zginać, stracić

zycie' (StS), *zajechać*, *zajeżdżać*₂ 'wjeżdżać, wjechać' (H, M, N, O, StS), *zajść*₁₁ 'przyjść, zapanować' (N), *zakazywać*₁ 'nakazywać' (M), *zaleknąć się* 'złęknąć się' (H), *zaleźć*, *zalażyć*₂ 'wleźć, wbić się w coś' (M, N, O, W), *zalożyć*₈ 'położyć' (Z), *zapalić*₃ 'rozpalić' (M, N), *zapóźnić się* 'spóźnić się' (Mk), *zasadzić*₂ 'wsadzić, uwięzić' (M), *zaswatać* 'wyswatać' (Z), *zawarzyć* 'uwarzyć, ugotować' (N) (p. rozdz. II.2.4.), *zapiekać*₂ 'dopiekać, dokuczać, przeskadzać' (Mk) (p. rozdz. II.2.5.), *zabijać*₃ 'przybijać' (W), *zaginać się* 'wyginać się, giąć się' (M), *zajść*₁₀ 'przejsć, przeprowić się' (Z), *zakryć*, *zakrywać*₃ 'przykryć, przykrywać' (N, W), *zakuć* 'podkuć' (N), *zalepić* 'zlepić (pierogi)' (M), *zalewać*₅ 'wlewać' (M, O), *zamieszać*₁ 'wymieszać' (StS), *zamurować* 'wymurować' (Z), *zapłatać*₂ 'wyplatać (kosze)' (N), *zasolić*₁ 'presolić' (Mk), *zasypywać*₁ 'nasypywać (dużo śniegu)' (M), *zatluc* 'potłuc (ziarno na kaszę)' (O), *zażerać się* 'użerać się, zapamiętywać się w zajadłości' (Mk) (p. rozdz. II.2.6.), *zaodziać się*, *zaodziewać się* 'odziać się, odziewać się' (W, Z), *zawdać* 'zadać, podać ciężar na plecy' (D), *zawdawać się* 'zadawać się' (D) (p. rozdz. II.2.8.).

1.15. Derywaty z prefiksem z- // s-

W bazie materiałowej zgromadzono ok. 330 formacji z prefiksem z- // s-. Nie zapisano derywatów od podstaw prefigowanych. Zanotowano czasowniki z tematami związanymi: [*sprzęgnąć*], *sprzęgać* 'sprzęgać, łączyć konie w zaprzęgu' (N, StS) (← ~*przęgnąć*, ~*przęgać*), *zmienić*, *zmieniać* 'zastąpić czymś' (M, StS) (← ~*mienić*, ~*mieniać*), *zzuć*, *zzuwać* 'zdjąć buty' (N) (← ~*zuć*, ~*zuwać*) i in.

Najliczniej w materiale reprezentowane są derywaty kierunkowe, w których formant z- // s- wskazuje na wzajemne zbliżanie się przedmiotów w lub ich fragmentów, łączenie się (Śmiech 1986: 29; Wróbel 1998: 556; Соколова 2003: 213), np. *złożyć*, *składać*₁ 'znosić w jedno miejsce, gromadzić w porządku' (H, M, N, O, StS, W, Z) (← ~*łożyć*, ~*kladać*), też *składzić* (N) (← ~*kladzić*), *skłócić* 'zmieszać' (O) (← *klócić*), *sprzęgać* 'sprzęgać, łączyć konie w zaprzęgu' (StS) (← ~*przęgać*), też *sprzęgać* (N, StS) (← ~*przęgać*), *sputać* 'spętać, związać' (StS) (← *putać*, por. ukr. *nýmamu*, ros. *nýmamь*), też *spętać* (N, StS) (← *pętać*), *stulić* 'złożyć razem, zbliżyć' (N, O) (← *tulić*), *zbeltać* 'zmieszać' (Mk) (← *beltać*), *zdybać*₁ 'złapać' (D, M, O) (← *dybać* 'czyhać na kogoś'), *zganiać*, *zegnać*₁ 'gromadzić, zgromadzić w jednym miejscu' (M, N, W, Z) (← *gnać*), [*zgarnąć*], *zgartać* 'zbierać, zgarbiać' (D, W, Z) (← *garnąć*), też *zgartywać* (Mk, O, StS, W, Z), *zgrabić* (H, M, StS) (← *grabić*), *zgromadzić* (StS) (← *gromadzić*), *zhurdać się* 'zbyrlić się, zwarzyć się' (M) (← *hurdać się*), też *zhurdzić się* (O, W) (← *hurdzić się*), [*zjednać się*], *zjednuwać się* 'złączyć się' (Z) (← *jednać się*) i in.

Kolejna liczna grupa to także formacje kierunkowe, w których prefiks *z-* // *s-* wskazuje na usunięcie, oddalenie czegoś z powierzchni przedmiotu (Śmiech 1986: 30–31; Wróbel 1998: 557; Bogusławski 1963: 49⁵⁹; Соколова 2003: 211), jak: *splukać* (H, O, Z) (← *plukać*), też *spolokać* (StS) (← *polokać*, por. ukr. *полоскати*, ros. *полоскать*), *zedrzeć*₁ ‘usunąć wierzchnią warstwę’ (W) (← *drzeć*), *zeszkrabać* ‘zedrzeć, zeszkrobać’ (O) (← *szkrabać*), *zmyć*, *zmywać*₁ ‘myciem usunąć coś’ (← *myć*), tu także formacje oznaczające przemieszczenie przedmiotu z góry w dół, np. *skinąć*, *skidać*₁ ‘zrzucać, rzucić’ (D, H, M, N, O, W, Z) (← *kidać*), *strząść* ‘rzucić na skutek trzęsienia’ (D) (← *trząść*), *strzepać*, *strzepywać* ‘trzepaniem rzucić, rzuczać’ (N) (← *trzepać*), *zbiegać* ‘(o mleku) kipieć’ (Z) (← *biegać*), *zlecieć* ‘spaść’ (H, N, StS, Z) (← *lecieć*), *zrucić* ‘rzucić’ (H, Mk) (← *rucić*), też *zrzucić* (StS) (← *rzucić*), *zwalić*₁ ‘rzucić’ (D, StS) (← *walić*), *zzuć*, *zzuwać* ‘zdjąć buty’ (N) (← *~zuć*, *~zuwać*), a także derywaty oznaczające zejście z drogi, odstąpienie od obranego kierunku (Śmiech 1986: 31), jak: *zbakierować* ‘skręcić, zboczyć z drogi’ (Mk) (← *bakierować*), *skręcać* ‘skręcać, zmieniać kierunek’ (M, W) (← *kręcać*).

Wyróżnia się także grupa formacji, w których prefiks *z-* // *s-* sygnalizuje szczególną intensywność akcji, ponadnormatywne nasycenie subiektu czynnością bądź stanem wyrażonym przez podstawę (Śmiech 1986: 32; Wróbel 1998: 550; Bogusławski 1963: 78, 86⁶⁰), jak: *schlać się* (Mk) (← *chlać*), *sfałygować się* ‘strudzić się’ (D) (← *falygować się*), *skrzyczeć się* (Mk) (← *krzyzczeć*), *splakać się* (O, StS) (← *plakać*), *zgarbacić się* ‘mieć garb, dorobić się garbu’ (Mk) (← *garbacić się*), *zgonić się* ‘przen. stracić reputację w wyniku hulawczego trybu życia’ (Mk) (← *gonić*), *zhulać się* ‘stracić reputację poprzez rozwiązły tryb życia’ (Mk) (← *hulać*), *zmachać się* ‘natrudzić się, zmęczyć’ (D, Mk) (← *machać*), *zmordować się* ‘zmęczyć się’ (Mk) (← *mordować się*) i in.

Wspomnieć można również o grupie formacji odprzymiotnikowych, w których formant *z-* // *s-* wskazuje na dokonanie w obiekcie zmiany związanej z cechą/jakością wyrażoną przez podstawę (Śmiech 1986: 31; Wróbel 1998: 572–573; Соколова 2003: 212–213): *ściemniać się* ‘zciemnieć się’ (H) (← *ciemny*), *ścieńczyć* ‘schudnąć’ (D) (← *cienki*), *zmniejszać się* ‘robić się mniejszym’ (M, O) (← *mały*, *mniejszy*). Zostały one utworzone na wzór perfectiwów typu *zluzować* ‘uczynić luźnym’ (Mk) (← *luzować*), *zmokrzyć* ‘zwilgotnieć, stać się mokrym’ (O) (← *mokrzyć*).

Bardzo licznie reprezentowane są czasowniki dokonane z prefiksem *z-* // *s-*. Można wśród nich wydzielić perfectiva całkowite, sygnalizujące defini-

⁵⁹ Dla prefiksu *c-*.

⁶⁰ Dla prefiksu *uz-*.

tywne dokonanie czynności, oraz perfectiva niecałkowite, wskazujące na efekt częściowy bądź czasowy, ze skutkiem możliwym do odwrócenia lub zmiany (Dembecka 1977: 123). Perfectiva całkowite: **skamienieć**₁ ‘stwardnieć jak kamień’ (D, Mk) (← *kamienieć*), **skisnąć** ‘skwaśnieć’ (H, M, N, StS) (← *kisnąć*), **skonać** (D) (← *konać*), **skopcić** ‘uwędzić’ (N) (← *kopcić* ‘wędzić’), **spaczesować** ‘oczyścić, wyczesać (konopie, len)’ (W) (← *paczesować*), **spalaszować** ‘zjeść’ (D) (← *palaszować*), **spartolić** ‘zepsuć’ (Mk) (← *partolić*), **sprażyć** ‘(o mleku) ugotować’ (D, N, W, Z) (← *prażyć*), **sterebić** ‘zgnieść, pokruszyć’ (N) (← *terebić*, por. ukr. *меpeбiуmu*, ros. *меpeби́ть*), **stłuczyć** ‘stłuc, rozdrobnić’ (D, N) (← *tluczyć*), też **stłuc**₁ (M) (← *tluc*), **zładować**₁ ‘naprawić’ (H) (← *ladować* ‘naprawiać’, por. ukr. *ладыва́ту*), **złomać** ‘złamać’ (M, Mk, N, O, StS, W) (← *łomać*), **zmemłać** ‘osiągnąć skutek powoli, zmęczyć’ (Mk) (← *memłać*), **zmóc**₁ ‘móc, dk., zdołać’ (H, M, Z) (← *móc*) i in. Perfectiva niecałkowite: **scyckać** ‘wyssać’ (Mk) (← *cyckać*), **skaparzyć** ‘złe coś zrobić’ (D, W) (← *kaparzyć*), **skapcanieć** ‘zaniedbać się’ (D, Mk) (← *kapcanieć*), **skazać** ‘powiedzieć’ (D, H, M, N, O, Z) (← *kazać*, por. ukr. *казати*), **skolowacieć** ‘stracić rozsądek’ (Mk) (← *kołowacieć*), **ścierpnąć**₁ ‘zdrętwieć’ (Mk, N, O) (← *cierpnąć*), **zborgować** ‘wziąć na kredyt’ (D) (← *borgować*), **zbrechać** ‘skłamać, zełgać’ (D, H, M, O) (← *brechać*, por. ukr. *бpexáту*), **zdurnieć** ‘zglupieć’ (D, Mk) (← *durnieć*), **zmiarkować** ‘domyślić się, zorientować się’ (D, Mk) (← *miarkować*) i in.

Czasowniki **skrzepiać** ‘złączać’ (O) (por. ukr. *кpinи́ту*, *скpinи́ту*), **snimać** ‘wynajmować’ (Mk) (por. ros. *снимать*) oraz **strusić** ‘przestraszyć się i uciec’ (Mk) (por. ros. *сmpы́цуть* ← *mpы́цуть* ← *mpыc* ‘tchórz’) nie mają motywacji na gruncie omawianych gwar. W czasowniku **zniszczyć** ‘zniszczyć’ (Z) w miejscu **u-** (por. ros. *уничто́жить*) pojawia się perfektywizujący prefiks **z-** (**s-**). Trudno tu jednak mówić o adaptacji słowotwórczej, ponieważ w gwarze nie zanotowano formy **niszczyć*, brak takiego wyrazu również w języku rosyjskim – prawdopodobnie mamy tu kontaminację ros. *уничто́жить* i pol. *zniszczyć*.

29 spośród ok. 330 czasowników z formantem **z-** // **s-** uznano za derywaty z osobliwościami prefiksacji: **schwalić** ‘uchwalić, zatwierdzić’ (Mk), **spleść**, **spletać** ‘wypleść, wypłatać’ (N, O, W), **zdusić** ‘rozdusić, rozgnieść’ (W), **zgotować** ‘ugotować’ (H, M, N, O, StS, W, Z), **zgryźć** ‘pogryźć’ (H, StS), **złożyć**₃ ‘odłożyć, zaoszczędzić’ (StS), **zrabować** ‘obrabować’ (StS), **zrodzić** ‘obrodzić, urodzić (o roślinach)’ (M), **zszyć** ‘uszyć’ (W) (p. rozdz. II.2.2.), **złożyć**, **składać**₆ ‘wkładać, umieszczać w środku’ (StS, Z), **skipieć** ‘wykipieć’ (M) (p. rozdz. II.2.3.), **skąsać** ‘pokąsać, pogryźć’ (W), **spiec**₁ ‘upiec’ (H, M, N, O, StS, W, Z), **sprawić**, **sprawiąć**₁ ‘wyprawić, urządzić’ (D, H, M, Mk, N, O, StS), **zbić**₈ ‘wybić, zniszczyć’ (W), **zbić**, **zbijać**₉ ‘ubijać, ubić (np. masło, jajo)’

(M, N, StS), *zeprzeć się* ‘oprzeć się, wesprzeć się’ (Mk), *zesałbnąć* ‘zasłałbnąć’ (M, Mk), *zmurować* ‘wymurować, wybudować’ (N), *zniżyć* ‘obniżyć’ (W) (p. rozdz. II.2.4.), *scygańić* ‘ocygańić, oszukać’ (Mk), *spaćkać się* ‘upaćkać się, ubrudzić się’ (D), *spanować* ‘opanować’ (Mk), *splewić* ‘wyplewić’ (W, Z), *sprawić*₄ ‘naprawić’ (N), *zgrzać* ‘nagrzać’ (StS), *zremontować* ‘wyremontować’ (H, M) (p. rozdz. II.2.5.), *zbić*₇ ‘wbić’ (StS) (p. rozdz. II.2.6.), *spotknąć się* ‘potknąć się’ (O) (p. rozdz. II.2.7.).

1.16. Pozostałe derywaty prefiksalne

Z prefiksem *przed-* zanotowano zapożyczenie semantyczne *przedstawić sobie* ‘wyobrazić sobie’ (Mk, O) (← *przedstawić*), a także czasownik *przedmienić* ‘przemienić, zamienić’ (Mk) (← *~mienić*) zaliczony do grupy z odstępstwami (p. rozdz. II.2.6.).

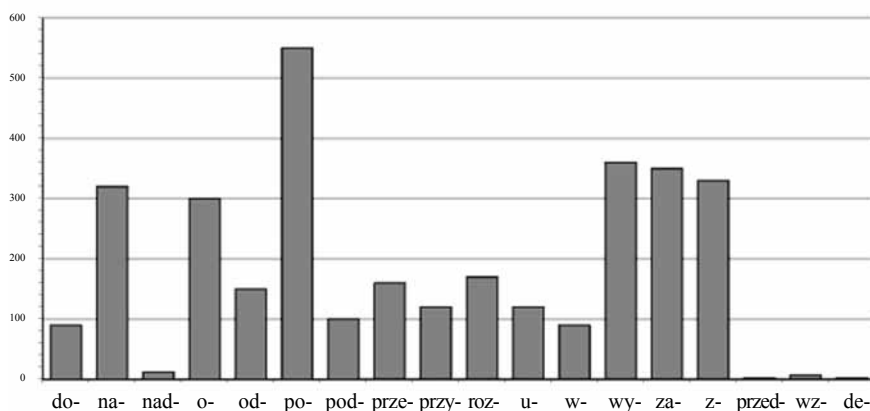
Formant *wz-* jest reprezentowany przez siedem czasowników⁶¹. W formacjach *wzejść*, *wschodzić*₁ ‘(o słońcu) wzejść’ (H, M, Mk, StS, W) (← *~jść*, *~chodzić*), *wzejść*, *wschodzić*₂ ‘wykiełkować’ (Mk, O) (← *~jść*, *~chodzić*), *wznieść* ‘zbudować’ (M) (← *nieść*), [*wzwieść*], *wzwodzić* ‘wznosić, budować’ (M) (← *wieść*) prefiks *wz-* wskazuje na ruch ku górze (Śmiech 1986: 108). Pozostałe czasowniki z *wz-* nie tworzą zwartej grupy; są to głównie czasowniki z tematami związanymi: [*wspomnieć*], *wspominać* ‘wspominać’ (D, M) (← *~mnieć*, *~minąć*), *wspomnąć* ‘wspomnieć’ (Mk) (← *~mnąć*). Formacja *wzgotować* ‘ugotować (o potrawie)’ (M) (← *gotować*) została włączona do grupy z odstępstwami (p. rozdz. II.2.6.).

Zanotowano dwie formacje z prefiksem *de-*: *demobilizować się* ‘podlegać demobilizacji’ (StS) (← *mobilizować się*) dwukrotnie u jednego informatora oraz jednokrotnie *demoralizować* (StS) (inny informator). Wydaje się, że czasownik *demoralizować* został użyty jako cytat, wyraz chyba nie do końca jest rozumiany – por. kontekst: *To nas demoralizuje* – wypowiada się informatorka na temat stosowania języka polskiego w liturgii. W przypadku *demobilizować się* można mówić o motywacji słowotwórczej – ten sam informator zna również formę *mobilizować* (wyraz pojawia się też w gwarze O, znają go zapewne także mężczyźni z innych wsi, którzy w czasie II wojny światowej byli wcieleni do polskiego wojska).

Przybliżone proporcje liczbowe czasowników z poszczególnymi prefiksami pokazuje wykres II:

⁶¹ Oprócz tego zanotowano szereg formacji z prefiksem *s-* // *z-*, których postać może wynikać z uproszczenia grupy *ws-* (*wz-*) – p. rozdz. II.2.1.

Wykres II. Przybliżone proporcje liczbowe czasowników prefiksalnych z poszczególnymi prefiksami

2. OSOBLIWOŚCI PREFIKSACJI CZASOWNIKÓW

Autorzy opracowań dotyczących polszczyzny północno- i południowokresowej często zwracają uwagę na „proces derywowania podstaw słowotwórczych innymi formantami, niż to nakazuje norma ogólnopolska” (Kurzowa 1983: 120), „swobodne dobieranie prefiksów czasownikowych” (Kurzowa 1958: 156–157), „odmienny dobór prefiksów” (Sawaniewska-Mochowa, Zielińska 2007), „inną dystrybucję prefiksów w przypadku niektórych czasowników” (Bakun-Kiczyńska, Rieger 2004: 159; p. też Dzięgieł 2001: 105), „czasowniki utworzone innym przyrostkiem niż w języku ogólnopolskim” (Rudnicki 2000: 150; Seiffert-Nauka 1993: 82–83). W wymienionych pracach podaje się także szereg przykładów takich czasowników. W artykule *Uwagi o słowotwórstwie czasowników odczasownikowych w gwarach polskich na Ukrainie* (Czarnecka 2006) podjęłam próbę usystematyzowania zjawisk określanych jako „odstępstwa w prefiksacji”. Większa baza materiałowa, którą udało mi się od tego czasu zgromadzić, pozwala na uzupełnienie poprzednich spostrzeżeń i wniosków.

Przede wszystkim należy uściślić podstawową dla zgromadzonych w tym rozdziale derywatów kwestię terminologiczną. Najczęściej pojawiające się w przywoływanej literaturze terminy „odstępstwa”, „odmienna/inna dystrybucja” nie są do końca zasadne w odniesieniu do omawianego materiału. Używanie ich implikuje bowiem kierowanie się ogólnopolską normą językową (słowotwórczą), ogólnopolskim wyczuciem językowym. „Odstępstwa”, „odmienność” zakładają ukazywanie zjawiska na tle czegoś, tu – na tle prawidłowości charakterystycznych dla polszczyzny ogólnej. Norma gwarowa w tym zakresie nie jest jednak znana. Oparcie analizy materiału wyłącznie na intuicji

może prowadzić do nadinterpretacji czy błędów. Norma języka ogólnopolskiego – jak się wydaje – pozostaje zatem jedynym możliwym punktem odniesienia (por. m.in. Jadacka 2005: 98–108)⁶².

Ze względu na brak lepszego zwięzłego określenia⁶³ omawianego zjawiska używam w swojej publikacji umownie terminów „osobliwości” i „odstępstwa” – głównie z uwagi na ekonomię – z podanymi wyżej zastrzeżeniami.

Należy pamiętać, że zjawiskiem naturalnym – zwłaszcza w przypadku informatorów bilingwalnych – są pewne zaburzenia kompetencyjne, które prowadzą do spontanicznego tworzenia derywatów *ad hoc*. Ślady poszukiwania odpowiedniej formy w zasobie własnym informatora pojawiają się w wypowiedziach, w których respondenci poprawiają się, zawieszają głos, podają różne formy na początku i na końcu zdania itp. Jako ilustrację zjawiska poniżej podaję kilkanaście tego typu fragmentów:

Jigły jak opadnu [z drzew], to uny grzebiu i nakrywaju skopce, jak zakrywaju kartofli, buroki, to uny na wiszch. (N)

No kaparstfo, kaparstfo, że nie ubrane, nie pszebrane, tak co robił, dzie, tam pokinol. (H)

Gorczek, jak co że gorczek rozbił sie czy dziurawił, to można jego sprawić albo poprawić, jego wże nie sprawi si, wykinuć. (N)

Na te jame, godum, o to siud'e, staf beczke, fstawił, postawił beczke. (N)

Plięć koszyka, kosze zaplatać, spletły, un wyplut koszyka. (N)

Schować, ja schowam, schowaju albo zachowaju. (N)

Sporcony, sporcił, [trzeba go] sprawić albo poprawić. (N)

Wygnać, nawróciđz, nawróciđz gadaju, jak una [krowa] sze nie duszła do szkody, to nawrócić, koni można tożę powrócić. (N)

[Ja jemu coś zabrałam?] *Zabrała, odebrała u naz mówio, zabrała, odebrała (...)*
odbierzy, odbierzysz. (StS)

My wże sfoji uđżyli, co nam byłu trudnu, my pszyżyli sfoji. (W)

Szczebli zabijajo, pszybijajo, pszybijajo tak. (W)

Ksionc najjđdża, co niedziela siudy pszyjđdża. (Z)

Pełne ziarno, roz... rozmlócić, nu wy... wymlócić to jest. (Z)

Zara pobije, toj partizan, zara zabije tego komendanta. (Z)

⁶² Kwestia istnienia/nieistnienia normy słowotwórczej dla współczesnego języka ogólnopolskiego jest szeroko dyskutowana (por. m.in.: Jadacka 2004: 91–100; Kreja 1996: 201–212).

⁶³ Terminy „prefiksy ruchome” oraz „płynność prefiksów” zaproponowane przez Z. Kurzową (1993a: 220, 380) wydają się jeszcze bardziej odległe od istoty zjawiska.

W opracowaniach dotyczących derywacji prefiksальной czasowników współczesnego języka ogólnopolskiego podkreśla się, że jest to najbardziej wieloznaczna i wielofunkcyjna z kategorii, niełatwo poddająca się opisowi słowotwórcemu: „Połączenie tych znaczeń [tj. znaczeń prefiksów – K. Cz.] ze znaczeniami czasowników podstawowych daje ogromną ilość kombinacji semantycznych, z których tylko część jest na tyle regularna, że nadaje się do opisu słowotwórczego, a nie leksykalno-semantycznego” (Wróbel 1998: 540).

W polszczyźnie ogólnej także istnieje pewna swoboda w doborze prefiksów czasownikowych, grupy prefiksów konkurują ze sobą, jak ma to na przykład miejsce w przypadku *od-* i *roz-* (*odróżnić* – *rozróżnić*), *od-* i *wy-* (*odmalować* – *wymalować*), *od-* i *po-* (*odczuć* – *poczuć*) (Przybylska 2006: 85).

W zgromadzonym materiale południowokresowym znalazły się formacje, które bądź są charakterystyczne dla polszczyzny potocznej czy środowiskowej, bądź zaliczane są we współczesnych słownikach języka polskiego (SJPD, SJPSz, USJP, SGS – p. Słowniki i wydawnictwa wielotomowe) do przestarzałych (np. *narodzić się*, *nawiedzać*) lub książkowych (np. *dozwolić*, *począć*, *ukazać*). Szereg z nich ma też formalne odpowiedniki w języku ukraińskim (lub rosyjskim):

dostąpić ‘zbliżyć się; przystąpić’ (W, Z)

Ni dała mi dostąpić. (W); *Biji, nie dostompisz do krowy.* (Z)

por. ukr. *дoстyпíти*

dozwolić, dozwalać ‘dopuszczać do czegoś; pozwolić’ (H, M, Mk, O, Z)

Nu tożę ni dozwaliali, alie jusz nie zaarestówali, bo jusz granicy tut jusz ni było. (H); *Biskub duzwolił budować.* (M); *Mama ni dozwała chodzić na dyskoteki.* (Mk); *To dużo pohana, mówio, że woda pohana [w rzece], dażę nie dozwaliajo ryby łapać.* (O); *Ktoż dozwolił poprosił wydojzić cudze krowe.* (Z)

por. ukr. *дозвoля́ти*, *дозвoлю́ти*; w (M) zanotowano również *pozwolić*

nakładać₃ ‘ubierać się w coś; nakładać’ (N, W, Z)

Zamusz wyszła, to zaros czepca ji nakładały. (N); *Takij wiluszyc [‘wianuszek’] sławnyj robju i welan nakładaju.* (W)

por. ukr. *накладáти*

nalać, nalewać ‘nappełnić, lejać; wlać’ (M, N, O, W, StS, Z)

Naliwali se wina. (M); *Kartuchlanka, kartochli, nalewo się.* (N); *Jak ja niegodna wjelgiego kazana wyciugnoć, to ja nabiram małym to, co koło kiernicy tam, i naliwam ftoj.* (O); *Nalewać.* (W); *Nalewało się naftę tam [do lampy].* (StS); *Naliwajci, pijci.* (Z)

por. ukr. *налива́ти* obok *влива́ти*, ros. *налива́ть* obok *влива́ть*

narodzić się ‘przyjść na świat; urodzić się’ (M, O, StS, Z)

Narodził sia u mnie chlupieczeg, o syn mój. (M); *Syn sie narodził 12 kwietnia.* (O); *Ja narodziła sie 18 marca.* (StS); *Cieszylsi sie, że narodził sie czło... że ludyna narodziła się.* (Z)

por. ukr. *народітися*, ros. *народиться*; w (M, O, StS) zanotowano również *urodzić się*, w gwarze (Z) *wrodzić się*

nastraszyć się 'doznać uczucia strachu; przestraszyć się' (D, N, O, StS, W, Z)

Una dzieś sie nastraszyła. (N); *Ja sie nastraszył, zaczynam wciekać.* (O); *Żeby ono [dziecko] się nie obudziło, nie nastraszyło się.* (StS); *Tak si nastraszył i pośła tegu tak si zahykujji [jąka się].* (W); *Ja si nastraszyła ftedy.* (Z)

por. ukr. *настрашуватися*; w (O, StS, W, Z) zanotowano też *przestraszyć się*

nawiedzić, nawiedzać 'przybyć do kogoś w odwiedzinę; odwiedzić' (M, Mk)

Idziē siē dō sōmsiada nawiedzic'. (M); *Jutro ci nawiedze.* (Mk)

por. ros. *навестить*

nawrócić, nawracać 'skierować się na poprzednie miejsce; zawrócić' (M, Mk, N)

Koniēm dō tyłu. [Co robić?] Nazat, nawracadz nazat. (M); *Nawróć jo, bu znalazłam to.* (Mk); *Wygnać, nawrócidz, nawrócidz gadaju, jak una [krowa] sze nie duszła do szkody, to nawrócić.* (N)

por. ukr. *навертати, навернути*; w (M) zanotowano też *wracać*, w (N) *powrócić*

naznaczyć, naznaczać₁ 'ustanowić, określić; wyznaczyć' (H, M, N, W)

Jak nałoh kilio tam dwieście piederiat czy tam czyszta jajek musieli dać gosudarstfu, mięso i mliko i musowo naznaczali. (H); *To taki bazar, kiedy naznaczał siā taki dzień.* (M); *Jak naznaczone prók, to prók.* (N); *Kilo Pan Bók naznaczył, kilo musi człowiek żyć.* (W)

por. ukr. *назначити, назначати* obok *визначати, визначити*, ros. *назначать, назначить*; w (M) zanotowano również *wyznaczać, wyznaczyć*

obcałować 'wiele razy pocałować; wycałować' (O)

[Co znaczy *popieścić*?] *Nō ja wiēm, tam opcałować, pokochać czy pszycisnuć do siebie, to tak sie pjeści.*

odrapać 'obetrzeć, porysować jakąś powierzchnię; odrapać' (D)

por. ukr. *обдряпати*

okładać₁ 'otaczać czymś, kładąc dookoła; okładać' (M, Z)

Glinē i słome rubili walki takie i upkladali. (M); *Opkladali krongiem ta i fsio, krongiem chate opkladali [gliną].* (Z)

por. ukr. *обкладати* obok *окладати*

oblecieć, oblatywać₁ 'oderwawszy się od czegoś, odpaść; odlecieć' (M, W)

Pszybijajo bant, żeb ni ubleciał. (M); [W czasie zwiewania zboża] *plewa ublatuwala.* (W)
w (M, W) zanotowano również *odlatywać, odlecieć*

oblamać, oblamywać 'łamaniem oddzielić; odłamać' (StS)

Wtenczas się [tytoń] oblamuje; Zajechał w błoto, to oblamał [oś, koło] i koniec.

por. ukr. *обламувати, обламати* obok *відламувати, відламати*, ros. *обламывать* obok *отламывать*; w (StS) zanotowano również *odłamać się*

obmierzyć 'zmierzyć dokładnie' (StS)

Obmierzył tą drogi.

- obskubać** 'obrywając, pozbawić coś jakiejś części; oskubać' (D, StS, W, Z)
Pierja [z gęsi] obskubi sie, mienso, a pirja późnie do worka i jak sie nagromadzi wien-cyj, robjo pierzynu. (StS); [Zabitą kurę trzeba] *upskubać.* (W); *Pirze opskuba, no o tak o opskuba.* (Z)
 por. ukr. *обску́бати* obok *оску́бати*; w (Z) zanotowano również *wskubać*
- obtluc** 'uderzeniem spowodować odpadnięcie; otluc' (O)
Fsio to won'o ma woptluc z niego [z kłosa], żeb un wże czystej taki.
- odebrać, odbierać₁** 'wziąć coś od kogoś; zabrać' (D, O, StS, W)
Pszyjszla i mliko uodebrała i nie ma mlaka. (O); *On [lis] w ulice uciekać, to skóry rzu-cił, pies odebrał.* (StS); [Ja jemu coś zabrałam, tak?] *Zabrała, odebrała u naz mówio, zabrała, odebrała (...)* *odbierzy, odbierzysz.* (StS); *Odebrać.* (W)
 por. ros. *отнять*; w (StS) zanotowano również formację *zabrać*
- odremontować** 'zrobić remont; wyremontować' (O, StS)
W Hwardiejsku kościół odremontowali. (O); *Zdejmował, odremontował, nowe [kolo do wozu] założył.* (StS)
 por. ukr. *відремонтувати*, ros. *отремонтировать*
- ogłupieć** 'zwariować; zgłupieć' (M, Mk)
Czud' na p'ecu ni ugłupiała. (M); *Pszy tobi można ugłupić.* (Mk)
- ozdrowieć** 'wrócić do zdrowia; wyzdrowieć' (H, M)
Żeby mój czlek ozdrowiał. (H); *Uzdruwiała.* (M)
 por. ukr. *оздоровіти*; w (H) zanotowano również *wyzdrowieć*
- pobudować₁** 'wznieść budowlę; zbudować' (H, N, StS, Z)
Czszeba dlia nich taki pamiontnik pobudować. (H); *Pobudowali kapliczke.* (N); [Cha-łupę] *pobudowali, no to już była pod blachą.* (StS); *Chciałabym chaty co pobudować czy kupić.* (Z)
 por. też ukr. *побудувати* obok *збудувати*, ros. *построить*; w (H, N, StS) zano-towano także formację *zbudować*
- począć, poczynąć₁** 'zaczynać' (M, Mk, N, O)
My sie puczeni uczyć ukrajiński mowy. (M); *Poczynam rachować ut puczontku.* (Mk); *Jak ja poczynna pracować, jo poczynna robić z dziećmi f'sadiku.* (N); *Byli tacy, że nie chcieli zdawać [tj. oddawać do kolchozu], to jich poczynali represować, wysyłać i fszystko robić im.* (O)
 por. ukr. *почина́ти*, *поча́ти* obok *начина́ти*, *нача́ти*, *зачина́ти*, *зача́ти*; w (N) zanotowano również formację *nacząć* w tym znaczeniu
- począć się** 'zacząć się, rozpocząć się' (O, Z)
Poczela sie wojna. (O); *Znoų poczena sie wojna, poczena sie bida.* (Z)
 por. ukr. *поча́тися* obok *нача́тися*, *зача́тися*; w (Z) zanotowano również for-mację *zacząć*

popłukać ‘zamoczywszy coś w wodzie, oczyścić; wypłukać’ (H, M, N, W, Z)
Jak ja rano kutie jadła, to nie zapomnoć zemby popłukać, żeby choć w zembie maku nie było... (H); *Poprało w doma w maszyni cy tam co, ino popłukała.* (M); *Popłukać.* (N); *Popłukać.* (W); *Powycirać, popłukać i wyczszuć, co nawit popłukać i pszywrócić, wono [naczynie] ściekni.* (Z)

por. ukr. *пополоскати* obok *віполоскати*, ros. *пополоскать* obok *выполоскать*; w (H, M, W) zanotowano również formacje *splukać* i *wypłukać*

popróbować ‘skosztować potrawy; spróbować’ (H, StS)

Gutuwała, poprubiwała, niesłone, tyj wzięła troche pösulila. (H); *Fszysko popróbował.* (StS)

por. ukr. *nonpróbyvatu* obok *спрóbывату*, ros. *nonpróbovatъ*

powalić ‘przewrócić coś, zrujnować; rozwalić’ (H, M, Mk, O, StS, W)

To brata zastawili, żep un kościół walil, a brat mówi: ja ni pójde walić, ja ni stawil i ja ni puwalie. (H); *Ładny był kościół, ale pówalili.* (M); *Te chate musimy powalić, bu si ju sama rossypuji.* (Mk); *Rozegnali [wszystkich bogatych], chaty porozwaliiwali, powalili.* (O); *To dopiero powalili [stary dom], tu nawet nie ma już w Starym Skalacie takiej chałupki [krytej strzechą].* (StS); *Tu u nas chate powalilo.* (W)

por. ukr. *nowalitiu* obok *rozwalitiu*, ros. *nowalitiu* obok *развалити*; w gwarach (M, O, W) zanotowano również formację *rozwalić*

spamiętać ‘zachować w pamięci; zapamiętać’ (Mk, N, StS)

Trudnu jusz spamientać tamte czasy. (Mk); *Wy to fszysko spamintocie.* (N); *Kto to spamięta to wszystko?* (StS)

splątać ‘pomieszać coś; poplątać’ (N)

To ty splontala, Maniu, Niemcy to zabirały w Hermaniu młodziesz.

por. ukr. *snlytamu*, ros. *snymatъ*

sprosić, spraszać ‘zgrupować wiele osób w jednym miejscu; zaprosić’ (H, Mk)

Ja spraszala jusz, sama chudzila, mo z drószko, taj spraszala, sprosila. (H); *Tyli sprusili, a nichtu ni pszyszet.* (Mk)

por. ukr. *snprouyvatu*, *snpocúmu* obok *znprouyvatu*, *znpocúmu*; w (H) notowano również *zaprzaszać, zaprosić*

sprząść ‘przerobić włókno na nici; uprząść’ (M, O, StS)

Fpszuć spszędzie, a potem robi sie plótno. (M); *To sze popszut czszeba bylo jego [przędzę] spsząć i wybielić.* (O); *Jeszcze tszeba bylo spsząć na nitki.* (StS)

por. ukr. *snprjctmu*; w (StS) zanotowano również formację *uprząść*

ściszyć się ‘zamilknąć; uciszyć się’ (D)

por. ukr. *stúshutusia* obok *ytúshutusia*

ukazać ‘przedstawić; pokazać’ (N)

Ja ukaże pis 'mo.

por. ukr. *ukazámu* obok *pokazámu*; w (N) zanotowano również *pokazać*

wybić, wybijać ⁴ ‘zabić (o wielu)’ (M, StS, W)

Tag [ludzi] wybijali. (M); *Na cmentarzu wszystkich Polaków wybili.* (StS); *Wybić.* (W)
w (M, StS, W) zanotowano również formację *zabijać* w tym znaczeniu

wyratować ‘ocalić; uratować’ (StS)

Ja był tak samo chory, ale mnie wyratowali lekarzy.

por. ukr. *вирятувати* obok *урятувати*

wyżyć, wyżywać ‘przeżyć; przetrzymać’ (H, M, N, StS, W, Z)

A oni może i ni pumarli, a wyżyli. (H); *Nu ratowali sie ludzie, fszystko jedno jakoż wyżywali.* (M); *Żeby wyżyć, szop tylko wyżyć do nowego.* (N); *Tam z pensji wyżyje.* (StS); *Chto wyżył, to wyżył.* (W); *Chto wyżył, to wyżył.* (Z)

por. ukr. *вижити*; w (N, O) zanotowano również *przeżyć*, w (W) *odżyć* w tym znaczeniu

wżyć się ‘zespolic się z jakimś środowiskiem; zżyć się’ (Mk, O)

S czasym si wżysz. (Mk); *Tych starych nie ma, no dzieci jich, alie uoni wże sie tam wżyli, wże toże majo dzieci, wże sie podrużyli.* (O)

por. ukr. *житися* obok *обжитися*, *зжитися*

zadusić się ‘umrzeć z braku powietrza; udusić się’ (N, StS)

Una na sobi fszyszko porwała pokąsala i zadusila si. (N); *Miał klacz młodom, ona sie zadusila, zakręciła sie i zadusila się.* (StS)

por. ukr. *здушитися* obok *удушитися*, *вдушитися*

zadziwić się ‘okazać zdumienie; zdziwić się’ (D)

por. ukr. *здивуватися* obok *здивуватися*

zagrzać się ‘stać się ciepłym; rozgrzać się’ (O, W)

A tak sie nicht'o nie zagrzał. (O); *Latym sie ni zagrzejeci.* (W)

por. ukr. *загрітися* obok *огрітися*

zakończyć ² ‘(o nauce) doprowadzić do końca, ukończyć (szkołę)’ (H, O, StS, Z)

Wona szcze sztyry klasy zakunczyła polski szkoły. (H); *Młotsze to wże poszli, zakończyli te szkoły.* (O); *Na Starym Skalacie zakończyła dziesięć klasy.* (StS); *Ja (...) zakonczył siedem klas polskiej szkoły.* (Z)

por. ukr. *закінчити*; w (O, StS, Z) zanotowano również *skończyć* w tym znaczeniu

zapleśnieć ‘okryć się pleśnią; spleśnieć’ (M)

Zaplišnieje [zapleśnieje?] da [czyli chleb może za...] zapleśnić. (M)

por. ukr. *запліснявіти*, ros. *заплесневеть*

zatkać, zatykać ² ‘włożyć coś w otwór; wetknąć’ (N)

Były policzki, tam kładły, tam тариuki stawlały, łyszki zatykały. (N); *Była taka zatula, że to zamykało sie, też lepiona z (...) gliny, zasuszona, wypalona i tam zatykało sie pierze.* (StS); *Zatykać.* (W)

por. ukr. *затикати*

zawiązać, zawiązywać₁ ‘wiązaniami złączyć; związać’ (H, N, O, StS, W, Z)

Nu je wereta taka była, czipia sie, zawiązuje sie tak o i tu czszyma renko jedno, a tam bierze i sieje. (H); *Szurkim zawiązuji końce worka tego.* (N); *Na drugij wjeczór pot-piramo dźwi, zawjżujem fsio.* (O); [W kalesonach] *dwa takich sznureczki, dwa paski takie przeszyte i tu sie zawiązywało.* (StS); *Jurkiem tym zawiunzuwali.* (W); *Czeba było jurkiem [snopy wiązać], żeby snopyk nigdzie klóseczyk nie toj ąo nigdzie nie wupat, fsio sie zawiązywało [snopki].* (Z)

w (H, N, O, StS, W, Z) zanotowano również *związywać*

zwiąć ‘oczyścić zboże z zanieczyszczeń; przewiać (ziarno)’ (StS)

Tszeba było zwiąć ziarno.

por. ukr. *звіяти*

Kwestie związane z inną od ogólnopolskiej prefiksacją czasowników w gwarach południowokresowych rozpatruję w następujących planach⁶⁴:

- 1) wpływ sąsiedztwa wschodniosłowiańskiego;
- 2) zachowanie archaizmów oraz ewentualnie wpływ podtrzymujący sąsiedztwa;
- 3) funkcjonowanie dialektyzmów, formacji ogólnogwarowych (głównie z Małopolski oraz z pasa gwar sąsiadujących z substratem wschodniosłowiańskim);
- 4) wpływ fonetyki na postać prefiksów.

Jako kontekst badawczy dla czasowników zapożyczonych przyjął materiał zgromadzony w słownikach języka ukraińskiego i rosyjskiego (p. rozdz. I.5.3.).

Do identyfikacji archaizmów pomocne były następujące pozycje:

- Aleksandra Janowska, Magdalena Pastuchowa, *Słowotwórstwo czasowników staropolskich. Stan i tendencje rozwojowe*, Kraków 2005⁶⁵ (skrót: SStp.);
- *Słownik polszczyzny XVI wieku*, pod red. Marii Renaty Mayenowej, t. I–XXVII, Wrocław – Warszawa – Kraków 1966–1999 (SXVI);
- *Słownik języka polskiego*, pod red. Samuela Bogumiła Lindego, t. I–VI, Warszawa 1807–1814 (L);
- *Mały słownik zaginionej polszczyzny*, pod red. Felicji Wysockiej, Kraków 2003⁶⁶ (MSZP).

⁶⁴ Pewne rozgraniczenia zaproponował też w pracy o gwarze Korczunka S. Rudnicki (2000: 150–151).

⁶⁵ Autorki wyekscerpowaly i opracowały materiał ze *Słownika staropolskiego* (p. SS).

⁶⁶ Publikacja zawiera wyrazy, które wyszły z użycia, odmienne postaci wyrazów współcześnie istniejących oraz nieznanie dziś znaczenia. Materiał wyekscerpowano ze słowników: J. Mączyńskiego, G. Knapskiego, M.A. Troca, ze *Słownika staropolskiego, Słownika polszczyzny XVI w., Słownika polszczyzny Jana Kochanowskiego i Słownika Jana Chryzostoma Paska* – p. MSZP: 8.

Dialektyzmów poszukiwałam m.in. w publikacjach:

- *Słownik gwar polskich*, pod red. Jana Karłowicza, Jana Łosia, t. I–VI, Kraków 1900–1911 (SGP);
- *Indeks alfabetyczny wyrazów z kartoteki „Słownika gwar polskich”*, pod red. Jerzego Reichana, t. I–II, Kraków 1999 (KSGP)⁶⁷;
- Władysław Cyran, *Tendencje słowotwórcze w gwarach polskich*, Łódź 1977 (Cyran 1977);
- Witold Śmiech, *Derywacja prefiksalna czasowników polskich*, Łódź 1986 (Śmiech 1986).
- Anna Strokowska, *Uwagi o słowotwórstwie czasowników w gwarach Polski centralnej* (Strokowska 1987) i in. (p. bibliografia).

Zgromadzony materiał z gwar południowokresowych zestawiam ze współczesnym językiem ogólnopolskim – poprzez podanie ogólnopolskiego ekwiwalentu znaczeniowego (w cudzysłowie definicyjnym) oraz przytaczam konteksty, w jakich pojawiły się omawiane derywaty.

Z uwagi na sposób uzyskania i opracowania bazy materiałowej (p. rozdz. I.5. i I.6.) często dysponuję formacjami, które kumulują szereg cech, jak np. odstępstwa w prefiksacji + oboczność w temacie (*wsechać* ‘usychać’), odstępstwa w prefiksacji + odstępstwa w sufiksacji (*rozpisować się* ‘podpisywać się’) i in. Sygnalizuję to w komentarzu, zaś formacje tego typu z reguły opisuję w kilku miejscach poświęconych poszczególnym zagadnieniom.

2.1. Osobliwości prefiksacji wynikające ze zjawisk fonetycznych

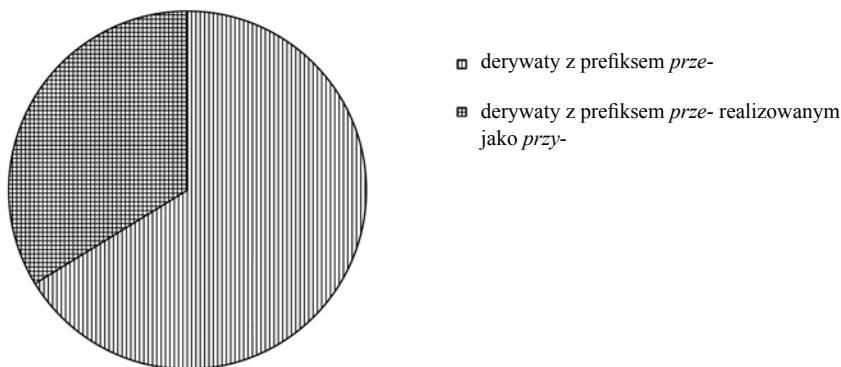
2.1.1. Prefiks *przy-* zamiast *prze-*

Realizacja prefiksu *prze-* jako *przy-* oraz *przy-* jako *prze-* wynika z charakterystycznego dla języka polskiego na Kresach południowych zwężenia nieakcentowanych samogłosek $e > \acute{e}$, i , y oraz występującego w gwarach ukraińskich obniżenia $y > e$ (akcentowane e bywa obniżane do a , por. np. *przycadzić* ‘przecedzić’). Zwężenie e do y jest znane także w gwarach Polski etnicznej – w Wielkopolsce, na Śląsku i w Małopolsce (Dejna 1993: 176), oraz w gwarach ukraińskich (por. Dziągiew 2003a: 140–141). W polskich gwarach południowokresowych przejście $e > \acute{e}$, i lub y nie jest powszechne, zależy często od tempa mówienia, może być uzależnione od analogicznych zjawisk w sąsiadujących gwarach ukraińskich, przy czym im dalej na wschód od Zbrucza, tym zjawisko to silniejsze (Rieger 2002: 32). Prefiks *prze-* jest realizowany jako *przy-*, tzn. ze zwężeniem, głównie w pozycji nieakcentowanej (choć nie jest to regułą). Na ok. 160 zgromadzonych derywatów z prefiksem *prze-* zanoto-

⁶⁷ Z uwagi na charakter publikacji brane pod uwagę były tylko niektóre formacje.

wano 54 realizacje tego formantu jako **przy-**, co stanowi prawie jedną trzecią; proporcję tę ilustruje wykres III:

Wykres III. Derywaty czasownikowe z prefiksem *prze-*

Właściwą interpretację, tj. ustalenie, czy mamy do czynienia z prefiksem **prze-**, czy **przy-**, umożliwiały najczęściej konteksty, por.:

przybierać się₁ [przebierać się₁] ‘ubierać się, przebierać się’ (W)
[Wdziewać na siebie ubranie, to się człowiek...] *pszybira si, pszybiram.*

przybierać się₂ [przebierać się₂] ‘przeprować się’ (W)
Pszyz granice sie nocu pszybiral.

przycadzić [przecedzić] (M)
To sie pszycadzi ji śfize mliko.

przychodzić [przechodzić] (StS)
[Zwierzę] *przychodzi nam drogę.*

przyciągnąć [przeciągnąć] (StS)
[Sznur] *się przyciągnie i zawiąże z zadu* [wóz pełen siana].

przyciekać [przeciekać] (W)
Materia gięsta, ży ni pszyciekni woda bez nij.

przyczytać [przeciżyć] (M)
Dam przyczytać gazety.

przygradzać [przegradzać] (M)
Mało dzie chto przygradzał, a to jedne chate stawili wsio, jedna kumnata.

przygryźć [przegryźć] (Mk)

Pszygryś se kanapke za tyn czas.

przyjść [przejsć] (StS)

Chłopiec pszyzed do szóstyj [klasy], a dziefczynka do piontej.

przykopać [przekopać] (Mk)

Pszykop tu do końca i choć na objat.

przykrzcić [przechrzcić] (M)

Kiedy rywolucja, tu przykrzcili na ruske mode.

przykwitnąć [przekwitnąć] (O)

Roskwitło i pszykwitło.

przyłomać [przełomać] (W)

Pszyłomać to coś taki ży zofsim jegu pszyłomał, to złomać.

przymęczać się [przemęczać się] (Mk)

Ona si pszymyncza.

przymieszać [przemieszać] (Mk)

Pszymieszrej puwidłu du spodu.

przynocować [przenocować] (M)

Pszynocowali f kuniuszniach na kraju siola.

przypaść [przepaść] (W)

[Wrócili oni potem?] Ni, u tak oni pszyypadli.

przypić [przepić] (M)

Un [wszystko] pszypije.

przypisać [przepisać] (M)

Przypisalam se zyszty.

przypisać się [przepisać się] ‘zameldować się’ (Mk)

Chce si pszypisać u bapci.

przypytać się [przepytać się] (Mk)

Pszypytej si gu, bu to ni moży być.

przyryć [przeryć] (W)

Pszyryji fsie chate.

przyrywać [przerywać] (Mk, Z)

Pszyrywam marchwe, bu rośni za gienstu. (Mk); Ja buraki pszyrywam. (Z)

przysiedzieć [przesiedzieć] (M)

Byz zime przysidzieli, a na drugi rok kunczali.

przyszywać [przeszywać] ‘zmniejszać ubranie’ (O)

No z wjenkszego na mniejszy, to nazywa sie przyszywał.

przywracać [przewracać] (Z)

Pulica dlatego, żyp pszywracała ziemi.

przywrócić [przewrócić] (Z)

Poplukać i pszywrócić, wono [naczynie] ściekni.

przyziębć się [przeziębć się] (StS)

Przyziębł się i kaszla.

przyżegnać się [przeżegnać się] (StS)

[W cerkwi też] przyżegnam się i słucham.

przyżyć [przeżyć] (M)

Pieńć misiące ona przyżyła.

przyżywać [przeżywać] ‘martwić się’ (Mk)

Ni pszyżywej, jakoś si ułoży.

Do przykładów z **prze-** można zaliczyć również poniższy materiał z Dragą-nówki (oryginalny zapis oraz definicje autora słowniczka ks. J. Chromika):

przybirać ‘wybierać, przebierać ziemniaki’ (D)

przychodzić ‘przeniknąć, przenikać (np. zapachem)’ (D)

przychylić się ‘pochylić, przechylić się’ (D)

przycikać ‘przeciekać’ (D)

przyhulać ‘zmarnować, roztrwonić, przepuścić majątek, pieniądze’ (D)

przykonać się ‘stwierdzić, utwierdzić się’ (D)

przykroić ‘przekroić’ (D)

przymaczać ‘przemoczyć odzież, obuwie’ (D)

przymarnować ‘zmarnować, roztrwonić, przepuścić majątek, pieniądze’ (D)

przymęczyć się ‘przesilić się’ (D)

przypadnąć ‘ginać, marnieć, niszczyć’ (D)

przyrachować ‘przeliczyć’ (D)

przyrobić się ‘przesilić się’ (D)

przyrywać ‘przerywać, przesadzać (jarzyny)’ (D)

- przysiewać* ‘przesiewać, czyścić zboże na przetaku i rajtaku’ (D)
przstraszyć się ‘przestraszyć się, ale i bardzo się zdumieć’ (D)
przystudzić się ‘zaziębić, przeziębnić się’ (D)
przyszastać ‘zmarnować, roztrwonić, przepuścić majątek, pieniądze’ (D)
przytracić ‘zmarnować, roztrwonić, przepuścić majątek, pieniądze’ (D)
przytrzymać ‘przetrwąć’ (D)
przywrócić ‘przewrócić’ (D)
przyżuwać ‘przeżuwać’ (D)

2.1.2. Prefiks *prze-* zamiast *przy-*

Prefiks *przy-* jest realizowany jako *prze-*, tzn. z obniżeniem artykulacji samogłoski *y*⁶⁸, w znacznie mniejszej liczbie przykładów, por.:

przekowany [przykowany] ‘przykuty’ (StS)

Ta sztylwaha przekowana jest do dyszla.

przenieść [przynieść] (StS)

Chodziła do Skalatu, przeniesie tego chleba.

przepędzać [przyepędzać] (StS)

Na obiad przepędza [krowy] do domu, a po obiedzie znóf tam pendzi.

przejrzeć się [przyjrzyć się] (Mk)

Pszejrzyj si jim dobrze.

przejść [przyjść] (N, Z)

Nichto nie pszeszoł, nichto nikogo nie rznul [o napadzie Ukraińców na Polaków]. (N);
 [Czy mówią tam po polsku?] *Tyku jak pszejdu do kapliczki.* (Z)

przekładać [przykładać] (N)

Kosa sie pszeklado do kosiska.

2.1.3. Prefiks *prze-* czy *przy-*?

Czasami niemożliwe jest jednoznaczne rozstrzygnięcie, czy chodzi o prefiks *przy-*, czy też *prze-*. Dotyczy to zwłaszcza derywatów, które: 1) w języku ogólnopolskim nie mają odpowiedników ani z *przy-*, ani z *prze-*, bądź też 2) w polszczyźnie ogólnej istnieją derywaty z obydwoma prefiksami, bądź

⁶⁸ Z. Kurzowa (1993b: 35) przypisuje to zjawisko tendencji do hiperpoprawności.

też 3) w języku ukraińskim brak odpowiedników z prefiksem *nepe-* lub z *npu-*, bądź też 4) w języku ukraińskim istnieją derywaty zarówno z *nepe-*, jak i z *npu-*, por.:

przybudować się ‘?’ (Z)

Pszybudowali si, dzieś zakinela si adresa [o rodzinie w Polsce].

por. ukr. *непобудуватися* ‘zbudować na nowo’, ‘budując, powiększyć, zmienić układ’

przyganiać ‘przeganiać, przyganiać (?)’ (O)

Tamte simje pszeganiajo d'o nas, i drugie, a nas wyganiajo tantendy.

por. ukr. *переганяти* ‘przemieszczać z jednego miejsca na miejsce’; *приганяти* ‘przymuszać do zmiany miejsca’

przymarznąć ‘przemarznąć (?)’ (O)

Toj chłopiec drugi siodnoł na to siano, nogi tak [wyciągnął] i palec jeden wyliaś taki bjałyj wże zrobionyj, pszymarznientyj. (O)

por. ukr. *перемёрзнути* ‘zmarznąć na wskroś’; *примёрзнути* m.in. ‘pokryć się z wierzchu szronem’, ‘uszkodzić się pod wpływem mrozu’

przymłacać ‘przemłacać, powtórnie młócić (?)’ (Z)

[Słoma] *tszysjśianka, sze ras pszymłacali i dawali chudobi.*

por. ukr. *перемолочувати* m.in. ‘młócić powtórnie’

przyorać ‘przeorać (?)’ (StS, Z)

Na polu poruskidać [nawóz] i pszyworać. (StS); [Co trzeba z gnojem zrobić?] *Wytaskać jego na pole (...) rozłożyć jego, po ziemi przyorać.* (Z)

por. ukr. *непєорати* ‘obrobić ziemię pługiem’; *нпуорати* ‘przykryć coś skibą ziemi w czasie orki’

przyrywać ‘ropieć, nabrzmiawać, pękać’ (Mk)

Jusz mi zaczął palic pszyrywać.

przyrywać się ‘ropieć, nabrzmiawać, przerywać się (?)’ (O)

Zołża, zołży, kuń zołżuje, tut jemu puchnie [przy szyi], jemu duże spuchło, tak aż pszyrywa sie, cieknie...

przystać ‘przestać, postać trochę (?)’ (W)

Jak pszysztóji [kapusta], to bedzi kfaśna.

przysuszyć ‘przesuszyć (?)’ (Z)

Sztyry patyki kozłym, a potemu na niego nakłada si siano, dlatego żyb wjater pszy... pszyszu... pszysuszo je...

por. ukr. *непєсушити* m.in. ‘wysuszyć’; *нпучушити* ‘nieco wysuszyć, podsuszyć’

przechodzić ‘przychodzić (?)’ (N)

U nas na wobit czereda pszechodzi s pola du domu.

por. ukr. *нпuxóдути* m.in. ‘przybywać w określone miejsce’; *непєxóдути* m.in. ‘pokonywać pewną odległość’

przegorzeć ‘przypalić się (?)’ (N)[Jedzenie] *przegorzało.*por. ukr. *npuzopímu* ‘nieco się przypalić’; *nepezopímu* m.in. ‘psuć się, niszczyć od ognia’**przyorać** ‘przeorać (?)’ (StS)[Co trzeba z gnojem zrobić?] *Wytaskać jego na pole (...) rozłożyć jego, po ziemi przyorać.*por. ukr. *npuopámu* ‘orząc, przykrywać coś’; *nepeopámu* ‘orać dokładnie, raz za razem’**przewieść** ‘przywieść, przewieść (?)’, **przyprowadzić** (?)’ (N)*Napadli na niego na drodze (...) to jakiś tam (...) człowiek (...) jego pszewiót aż do samego kościoła.*por. ukr. *npusecmú* m.in. ‘pomóc w dotarciu do celu’; *nepesecmú* m.in. ‘przeprowadzać’

Sytuację dodatkowo komplikują charakterystyczne dla polskich gwar kresowych osobliwości prefiksacji, tj. występowanie w miejscu prefiksu charakterystycznego dla języka ogólnopolskiego innego prefiksu⁶⁹. Por. poniższe przykłady:

przekarmić [przekarmić (?), przykarmić (?)] ‘wykarmić’ (Z)*Kubieta ma rodzinę, troje dzieci, ona dzień pracuji, co ona zarobi, jak ona pszekarmi jich.***przyrobić** [przerobić (?), przyrobić (?)] ‘wyrobić’ (M)*Chlip sie pszyrobi cy f formy, cy tak sie pszyłoży.*por. ukr. *nepepoóímu* m.in. ‘poddać obróbce’**przychorować** [przechorować (?), przychorować (?)] ‘zachorować’ (M)*Ja trzy razy u to (...) na głowę był przychurował.*por. ukr. *npuxęopímu* ‘lekkko zachorować’; *nepeęęopímu* ‘chorować jakiś czas’**przygorzeć** [przygorzeć (?), przegorzeć (?)] ‘sparzyć się’ (N)*Jak pirszy ros ściernia sie oro, to głęboko nię oraju, tylko mialuško, szoby una tylko pszygorzała tak, zgnila ściernia.*ukr. *npuzopímu* m.in. ‘zwiądnąć od gorąca’**przykolęduwać** [przykolędować (?), pokolędować (?)] ‘pokolędować’ (StS)*My przykolędowali, ona włącza [magnetofon], (...) dalej kolęduje.***przysłać** [przesłać (?), przysłać (?)] ‘zesłać’ (Z)*Jich potem f Kazachstan pszysłali.*por. ukr. *npucłámu* m.in. ‘kierować kogoś dokądś’; *nepeclámu* m.in. ‘przemieścić kogoś na inne miejsce’**przystrzelić** [przestrzelić (?), przystrzelić (?)] ‘postrzelić’ (StS)*On był komendantem strzelców polskich, ale coś tam się z dyrektorem szkoły pożarli i on jego przystrzelił.*

⁶⁹ P. rozdz. II.2.2.–2.6. niniejszej publikacji.

por. ukr. *пристрéліти* ‘zabić kogoś strzałem z broni’; *перестрéліти* ‘przestrze-
lić coś na wylot’

Trudności nastroczają również poniższe przykłady z Draganówki (brak użyć
w kontekście, jedynie definicje autora słownika):

przybolić ‘przechorować’ (D)

por. ukr. *приболіти* ‘lekkko zachorować’; *перebolіти* ‘przebyć chorobę’

przychorzyć ‘przechorować’ (D)

por. ukr. *прихворіти* ‘lekkko zachorować’ *перехворіти* ‘chorować jakiś czas’

przycupić ‘pochwycić, pojmać’ (D)

por. ukr. *причупіти* ‘przyciągnąć, dostarczyć’

przydumać ‘przemysłliwać, myśleć, snuć’ (D)

por. ukr. *придумати* ‘domyślić się, też wymyślić’; *переду́мати* ‘przemysleć’

przyslabować ‘przechorować’ (D)

por. ukr. *переслабувати* ‘chorować jakiś czas’; *присла́бнути* ‘lekkko zachorować,
też zasłabnąć’

przyoblic ‘przebrać się, przeoblec [prawdopodobnie *przyoblec* – K. Cz.]’ (D)

Zgromadzony materiał południowokresowy pokazuje też, że sporadycznie in-
formatorzy używają obydwu prefiksów niekonsekwentnie, np.:

przyjść ‘przyjść’ (StS, Z)

*Zamieszala się i przeszła do domu, przyszła do domu*⁷⁰. (StS); *Wże my pszyszły na Po-
gowizdóf, że my pszeszły na Pogwizdóf.* (Z)

przyskakiwać (?) ‘przyskakiwać’ (StS)

[Pies] *do szopy przyskakuje, co przeskoczy do szopy i odskoczy i znów.*

przytrzymać (?) ‘wyhodować’ (O)

*Won'a zdrowie mniała, była na fermie i przyćczszymała si świni, przyćczszymała krowe,
przyćczszymała byku.*

Na omówiony wyżej problem realizacji *przy-* jako *prze-* i na odwrót zwróco-
no uwagę w kilku publikacjach na temat słowotwórstwa w gwarach Polski
etnicznej (Cyran 1977: 112⁷¹). Podobne zjawisko w literackiej polszczyźnie

⁷⁰ Obydwie wersje czasowników zanotowano tu z akcentem oksytonicznym (!).

⁷¹ W pracy Cyrana przywołano jedynie dwa przykłady: *przegrzać* ‘przygrzać (wódki)’ (Sando-
mierskie), *przemawiać* ‘przymawiać’ (Krakowskie).

północnokresowej (gdzie nieakcentowane *e* bywa również realizowane jako *y*) sygnalizowała Alicja Pihan (1992: 122–123).

W pracach z zakresu polszczyzny kresowej problem traktuje się tak w kategoriach fonetycznych (Kubiński 1923: 145–146), jak i słowotwórczych (Ананьева 1991; Karaś (red.) 2001: 211). Wydaje się, że jest to zjawisko morfologiczne, które polega na wyodrębnianiu się z prefiksu *prze-* wariantu *przy-*, co sugeruje Natalia Ananiewa (1991: 81–82), ale też równoczesne wyodrębnianie się z prefiksu *przy-* wariantu *prze-*, co pokazują powyższe przykłady. Warto także rozważyć – rzecz jasna z pewnymi zastrzeżeniami i w odniesieniu do poszczególnych idiolektów – czy nie mamy do czynienia z tendencją do zespalania się prefiksów *przy-* i *prze-* w jeden inwariant.

2.1.4. Prefiks *u-* zamiast *w-*

Sytuacja analogiczna do opisanej w poprzednim paragrafie ma miejsce w przypadku prefiksów *u-* oraz *w-*. W polskich gwarach południowokresowych nagłosowe *u-* często jest poprzedzane – znaną również w gwarach Polski etnicznej – protezą *u-* (*uuczyciele*, *na uUkrajine*, *uurwie*, *uuszyc*) lub charakterystyczną dla gwar ukraińskich protezą *w-* (*wubrać sie*, *wu nas*, *wurganistego*, *wuszko*). Również pod wpływem ukraińskim *u-* (rzadziej *o-*) w nagłosie przechodzi w *w-* (*fcikali*, ukr. *вмікáму*; *wczyła*, *fczyła*, ukr. *вчúму*; *wżywamy*, *wżywać*, ukr. *вжувáму*). Zjawisko to opisywano dotąd wśród zagadnień fonetycznych (por. m.in. Dzięgiel 2003a: 153–154; Rieger 2002: 35). Próby opisu problemu z punktu widzenia słowotwórstwa podjęła się N. Ananiewa (dla obszaru ograniczonego do dwóch gwar polskich – wsi Oziornoje w Kazachstanie i Gajdy w obwodzie ignalińskim na Litwie – Ананьева 1991: 71–84).

Większy materiał zgromadzony w niniejszej publikacji pozwolił na analizę zjawiska w szerszej perspektywie⁷². Z *u-* realizowanym jako *w-* mamy do czynienia w poniższych przykładach:

wbierać ‘ubierać’ (W, Z)

Kurowaj, nu taka forma wielga i wbiraju z wirzcha taki robiu wsiaki szyszki tam, wbiraju kurowaj. (W); *Jego żona chodzila wbierać moloduchi.* (Z)

wbijać [ubijać] ‘zabijać’ (O)

Tam na jego woczach uoberwało reńki, wysmalilo uoczy i ten człek sie prosił, że nie wbijajcie mnie. Bez nogów, bez rąk sie łyszyl, bez wocz i prosi sie nie wbijajcie mnie, ja chce żyć.

⁷² Na ok. 120 czasowników z prefiksem *u-* zanotowano 52 realizacje jako *w-*.

wbrać 'ubrać' (O, Z)

Była no jedna koszulka. W sobotę ja ją skinęła i wyprała, i wysuszyła, i się na niedzielę wbrała. (O); [Poduszkę trzeba?] *Wubrać, ja wbiere, on toży wbiere.* (Z)

wciachać 'uciachać' (Mk)

Fciachej tu kawalek nitki.

wciec, wciekać 'uciec, uciekać' (Mk, N, O, W, Z)

Fcikej stont, pókim dobry. (Mk); *Fciekla z domu, un fciekul z domu, fciekala* [ona] *fciękla.* (N); *Ty będziesz pilnował tego, a ty tantego, żeb dzieś nie wciekli.* (O); *Ja się nastraszył, zaczynam wciekać.* (O); [Żydzi] *wcikali.* (W); *Z Hermaniji fciekał.* (Z)

wcieknąć 'ucieknąć' (Z)

Potem koni pszyjdu fcieknu siudy, mama do stajni mama zamknie.

wcieszyć się 'ucieszyć się' (O, StS)

Przyniósł do domu te bułeczki i dał jemu [synowi], a on tak o ręki i trzy razy duże wysoko podskoczył, się wczeszył tom bułeczkom. (O); *Tak się nim wczeszyli.* (StS)

wczepić się 'uczepić się' (O)

Oni się wczepili na drugi wahon.

wczepić, wczepiać 'uczepiać, przyczepiać' (O, StS, W)

Wczepić, [ja tę firankę teraz] wczepię, [on też ją] wczepi, [i oni] wczepio, [a ja teraz ją] wczepiam, [i oni] wczepiajo. [Ty tę firankę] wczep, [a wy] wczepcie. (O); *Do dyszła wczepił jego [koniał].* (StS); *Wczepiu [kołyskę pod sufitem].* (W)

wczyć (się) 'uczyć (się)' (N, W, Z)

Wczyła się. (N); *Ona nas wczyła katechizmu.* (W); *Ona wczyła dzieci.* (Z)

wdać się 'udać się' (StS)

Nie wdało mu się.

wderzyć (się) 'uderzyć (się)' (N, Z)

O tak, jedno nie czyszumocie, bo nie wderzycie cepem, co wderzyci jedmum rynkum, nic. (N); *Szła, wderzyła się.* (Z)

wdrzeć [udrzyć] 'wypić (alkohol)' (O)

Wder se wże dobrze. Wże se każe wderła dobrze (...). [Nie można sobie dobrze] *wudrzyć, [ja sobie też] wudre czy wderła. Jak sze nie wderła, to wudre, [on sobie] wudrze, [oni sobie] wudro.*

wganiać się 'uganiać się' (W)

Wganiać się.

wgościć, wgaszczać 'ugościć, ugaszczać' (O, Z)

[Ja swoich gości] *wgaszczam, [oni] wgaszczajo, [my] wgaszczamo.* (O); [Ugościć?] *ugościł, szcze ugoszcze, ugoszczu i wgościć można i wgoszczu, ja wgaszczała, wun wgościł.* (Z)

wkąsać [ukąsać] 'kąsać' (Z)

Wuni [komary] jich fksnsajo.

wkąsić 'ukąsić' (O, Z)

Dala nam kromeczkie chlieba i stoniny kawaleczek tam z ras wkąsić sobie. (O); Pacz-szaj, bo fkonsi. (Z)

wkisnąć 'ukisnąć' (StS)

[Jak się kapustę w beczcze złoży, to ona...] fkiśnie.

wkrajac 'ukroić' (Mk)

Ić fkrajac placóf na klosz.

wmrzeć, wmierać 'umrzeć, umierać' (N, O, Z)

A Boże, una straszno wmirala (N); Sie popaczszy czy na mnie, czy na ciebi i... (...) ja wże wmiram. (O); Won wumar dwadzieścia tszy lata, a wona wmarla dwanaście lat wże doczka wmarla. (Z)

wmyć (się) 'umyć (się)' (N, W)

Wmył fsio (N); Jak si ni wmyisz, pacirz ni zmówisz, jeś ni bedzisz. (W)

wmywać się [umywać się] 'myć się' (N)

Wmywo si, jo sie wumywum, oni wmywaju si.

wpaść, wpadać 'upaść, upadać' (N, Z)

S pieca to na pościl fpadla mertwo. (N); [Jak się podetnie drzewo, to ono na ziemię...] fpada, my każym fpada, zyrzneli, wże fpada. (Z)

wpiec 'upiec' (N)

Mysłaly, że to czszeba fszyskie paski poświncić, jakie spiekły w domu.

wprosić 'uprosić' (O)

Takie liudzie je, że jego nie wprosisz.

wradzić 'uradzić' (O)

Co liudzi wradzo, to tak musi być.

wratować 'uratować' (Z)

Wże trudno wratować.

wrodzić się 'urodzić się' (Z)

Oni wrodzili sie tam f Kazachstanie.

wrodzić 'urodzić' (Z)

Dužo wrodzila malina.

wsechnąć, wsychać 'uschnąć, usychać' (W)

Troszki odosno i że wsechno (...), taki dyszcze tera ido, że o, wsychajo.

wtopić się 'utopić się' (N, O)

Tam że niejeden że sie ftopił, ali fsio rawno idu kompać sie. (N); *Co to tam sie wtopiło w tej kiernicy było, tak joj zasypali.* (O)

wtrafić 'utrafić, trafić' (Mk)

Tobi cienszku ftrafić.

wżywać 'używać' (O)

Takiego słowa teraz nie wzywajo.

Materiał z Draganówki:

wbirać 'ubierać siebie, dziecko, ale i pościel' (D)

wciekać 'uciekać' (D)

wcieknuć 'drapnąć, uciec' (D)

wcieszyć się 'rozradować się' (D)

wcinać 'ucinać, odcinać' (D)

wczepić się 'uczepić się czegoś, kogoś' (D)

wczesać się 'uczesać się' (D)

wganiać 'ścigać, biegać' (D)

wgryźć się 'ugryźć się' (D)

wkarać 'uderzyć, ukarać' (D)

wkisić 'ukisić' (D)

wkonsić 'ugryźć (pies), ukąsić, ale i ugryźć jabłko' (D)

wkrajać 'ukrajać' (D)

wmaczać 'umaczać' (D)

wmirać 'umierać' (D)

wmykać 'uciekać' (D)

wtopić się 'utopić się' (D)

wtrafić 'utrafić' (D)

Realizacja **u-** jako **w-** może zależeć od sąsiedztwa, tj. w pozycji słabej (po spółgłosce) częściej jest **u-**, natomiast w pozycji silnej (po pauzie, po samogłosce) występuje **w-**, jak w przykładach: *Takie liudzie je, że jego nie wprosisz* (O); *A Boże, una straszno wmirala* (N); *Jak umrze bes spowjedzi, to nie*

ma ksionc prawo chować (O); *Tato tak upat...* (H). Nie zawsze jest to jednak regułą, por. np.: *Patyka ona urumbała* (M); *Dziecko, co urodzi bez uojca, to ono nazywa sie bajstruk* (H); *Byłabyś wmerła na poliu* (O); *Ja sie nastraszył, zaczynam wciekać* (O); [Ugościć?] *ugościł, szcze ugoszcze, ugoszczu i wgościć można i wgoszczu, ja wgaszczala, wun wgościł* (Z).

2.1.5. Prefiks *o-* zamiast *w-*

Znacznie rzadziej notowano realizację *o-* jako *w-* w pozycji nieakcentowanej (*o-* > *u-* > *w-*). Zarejestrowano w sumie 11 formacji na ok. 300 wszystkich czasowników z prefiksem *o-* // *ob-*:

wbiadać [obiadać] 'jeść obiad' (N)

Wbidaju, wbidaju, jo toże poubidala.

wbierać 'obierać' (N)

Kartofli my wbiroma.

wcielić się 'ocielić się' (N)

Piërse cieli una fcielila sie.

wcyganić 'ocyganić, okłamać' (Mk)

Un fcyganil nas i tyli.

wczadzić 'oczadzić' (N)

Czat, fczadziala, i nio pochowały.

wkocić się 'okocić się' (N)

Koci si, sië fkcila.

wpasać 'opasać' (W)

Ciasno wpaszysz.

wprosić się 'oprosić się' (W)

Świnia wprusila si.

wskubać 'oskubać' (Z)

[Mięso z kaczki] *fskubaju, fsmalu.*

wsmalić 'osmalić' (Z)

[Mięso z kaczki] *fskubaju, fsmalu.*

wżenić się 'ożenić się' (W)

Brat sie wżenił.

W Draganówce zanotowano **wkocić** 'ukocić, породzić u kotów, psów, króli' (D).

2.1.6. Prefiks *w-*, *u-* czy *o-*?

W zebranych materiale wśród derywatów z *w-* < *u-* (ew. < *o-*) pojawiają się również użycia niejednoznaczne – odniesienie do języka polskiego bądź ukraińskiego nie zawsze przynosi tu rozstrzygnięcie z uwagi na gwarową repartycję prefiksów⁷³:

wchrapać się [wchrapać się (?), uchrapać się (?)] ‘z trudem osiągnąć, dochrapać się’ (Mk)

Pomału i si jakuś fchrapała.

wczepić [wczepić (?), uczepić (?)] ‘przyczepić’ (StS)

Trze konia zaobrukować, wczepyl to opalkę, wysypał jemu.

por. ukr. *учепіти* // *вчепіти* m.in. ‘przymocować do czegoś’

wkolić się [wkolić się (?), ukolić się (?)] ‘ukłuć się’ (W)

Wkolisz sie.

por. ukr. *уколóтися* // *вколóтися* ‘ukłuć się’

włomać się [włomać się (?), ułomać się (?)] ‘złamać, np. rękę lub nogę’ (O)

Można włomać sie. [Ja się] nie włomne, [oni się nie] włomno.

por. ukr. *уломітися* // *вломітися* ‘połamać się, złamać się’

wpadać [wpaść (?), upadać (?)] ‘padać’ (Z)

(...) żeb drabiny nie fpadali na koła.

por. ukr. *упадáти* // *впадáти* ‘padać’

wpaść [wpaść (?), upaść (?)] (W)

Drzewo wpadło na chate.

por. ukr. *упáсти* // *впáсти* ‘osiągnąć daną powierzchnię, padając z góry na dół’

wczepiać [wczepiać (?), uczepiać (?)] (M)

Kwiatuszek sie wczepia.

por. ukr. *учеплять* // *вчеплять* ‘przymocowywać coś do czegoś’

wczepić się [wczepić się (?), uczepić się (?)] (O)

[Nietoperz] *wczepi sie do kosóf, to straszne.*

por. ukr. *учепітися* // *вчепітися* m.in. ‘przywrzeć mocno do czegoś za pomocą zębów, pazurów itd.’

udać się [udać się (?), wdać się (?)] (StS)

[Kropka w kropkę jak pani, to on jest jaki?] *Udał sie, do tam czy do matki czy do...*

ukr. *уодáтися* // *водáтися* m.in. ‘być podobnym do kóregoś z rodziców, przodków’

wglonąć [wglonąć (?), oglonąć (?)] ‘obejrzeć, spojrzeć’ (O)

Dziadunia tak zbili... i babusia wglonęli na te rany, to nie wytrzymali, poszli do tej chaty sie popatrzeć, gdzie oni bili, to po ścianach krew była.

por. ukr. *оглянути* ‘dokładnie obejrzeć’

⁷³ P. rozdz. II.2.2.–2.6. niniejszej publikacji.

wgorzeć [ugorzeć (?)] 'zgorzeć, przypalić się' (W)

[Trzeba pilnować] *żyby onu* [mleko] *nie wgorzału*.

por. ukr. *yzopímu* // *wzopímu* 'zmniejszyć się pod wpływem ciepła, ognia'

wkopać [ukopać (?)] 'wykopać' (M)

Kierniczka, że ona maleńka, a jak człowiek w chacie w doma se robi, to to take wielge se wkopie.

por. ukr. *ykonámu* // *wkonámu* 'wykopać w ziemi otwór, studnię itp.

wkryszyc [wkryszyc (?), ukryszyc (?)] 'nasiekać, pociąć, wkroić' (Z)

Cebulke fkryszyc [do mięsa na kotlety].

por. ukr. *ykruiúmu* // *wkruiúmu* 'rozdrobnić coś, rwąć lub krojąc'

wkuwać [ukuwać (?)] 'podkuwać (konie)' (N)

Kowol, kowol tylko kuje, kiedyś fkuwol.

por. ukr. *ykuwámu* // *wkuwámu* 'wytwarzać coś, kując'

wmaczać [wmaczać (?), umaczać (?)] 'zamaczać, moczyć' (W)

Wmacza si lyżeczki w wody

por. ukr. *ymočámu* // *wmočámu* m.in. 'robić coś mokrym', 'zanurzać w płynie'

wsiąść [usiaść (?)] 'obsiąść' (W)

Jak ona [mszyca] *wsiądzie.*

por. ukr. *yśicmu* // *wśicmu* m.in. 'osiadać na czymś, pokrywać sobą całą powierzchnię'

wsychać się [wsychać się (?), usychać się (?)] 'zysychać się, tracić objętość' (W)

Ono sechni, wysycha si.

por. ukr. *yсухámu* // *wсухámu* m.in. 'zmniejszać się, kurczyć się z braku wilgoci'

Z Draganówki mamy też:

wcyłować 'utrafić' (D)

wdzirać 'uciekać' (D)

wkryszyc 'nadrobić, podrobić' (D)

władować 'nakłaść na plecy, na wóz itp.' (D)

wpirać 'wmawiać (na siłę)' (D)

wpirać się 'wdzierać się na siłę' (D)

a także formy homonimiczne:

wcirać₁ 'ucierać, np. żółtko itp.' (D)

wcirać₂ 'nacierać, np. skórę itp.' (D)

wcierać₃ ‘wycierać naczynie’ (D)

wcierać się ‘wycierać się (ręcznikiem)’ (D)

W (H) i (M) zanotowano **ozuć się (uzuć się?)** ‘wzuć, założyć buty’, por. cytat: *Sie ni uzuje sam* (H); *Uozuł sie w buty cy f tszywiki* (M), w (Mk) zanotowano **uzuwać** ‘zakładać obuwie’, por. cytat: *Uzuwam buty i ide s tobo*. Wyraz *ozuć* pojawia się również w monografii W. Cyrana (1977: 111 – z lokalizacją: Krakowskie, Kurpie, Rzeszowszczyzna).

Kwestię przechodzenia **u-** w **w-** traktowano dotąd z jednej strony jako formalne mieszanie dwu różnych afiksów, mylne ich używanie, zakłócenia w dystrybucji (Kurzowa 1993b: 33), z drugiej natomiast – jako zmianę kombinatoryczną, wyodrębnienie wariantu pozycyjnego prefiksu **u-** bądź **o-** (Ананьева 1991: 79–80, 82; Dzięgiel 2001: 104–105). Drugie rozwiązanie – interpretacja **w-** jako gwarowego wariantu prefiksu **u-** (i odwrotnie) – wydaje się słuszniejsze, przede wszystkim ze względu na istnienie analogicznej sytuacji w słowotwórstwie czasowników języka ukraińskiego, gdzie **y-** traktuje się jako wariant **o-** (obok wariantów *vi-*, *ovi-* oraz *yvi-*), przy czym semantycznie inwariant **o-** oraz wariant **y-** bardzo są zbieżne – formalnie różne derywaty mogą oddawać to samo znaczenie, por. np. *впхнѹти – упхнѹти* (*nanku w szafy*), *внѹсти – унѹсти* (*kiżtu w тіло*) itd. (Соколова 2003: 17–18). Znamienne jest również to, że w omawianych gwarach południowokresowych występowanie **w-** w miejscu **u-** (i odwrotnie) notowano przede wszystkim w wyrazach, które mają formalne odpowiedniki w języku ukraińskim.

2.1.7. Prefiks **o-** zamiast **u-**

Zasygnalizowany powyżej problem wymowy **o** jako **u** w pozycji nieakcentowanej także nie pozostaje bez wpływu na zjawiska słowotwórcze – mam na myśli realizację prefiksu **o-** jako **u-**. Zebrany materiał jest tu jednak znacznie skromniejszy i w większości pochodzi z jednej wsi (M):

ubuć ‘obuć’ (Mk)

Ubuje meszty na kabłukach.

ubuć się ‘obuć się’ (Mk)

Nie choć na bosaka, ubuj si f trapki.

uchraniać ‘ochraniać’ (M, O)

Uchraniali nas (M); *My soldaty, nas pszyprowadzili do nich, soldatóf, żeby jich óchraniać.* (O)

uchrzcić ‘ochrzcić’ (M)

Dzłeckoście mnie ukszcili.

ugacić [ogacić] ‘ocieplić’ (Mk)

Jutru musimy ugacić chalupe.

ucielić się ‘ocielić się’ (M)

Krowa se ućeli.

uglonuć [ogładnać] ‘obejrzeć’ (M)

Pszychudzili fsie do mnie, ud, uglonuć, duwiedzić sie.

ugłupieć ‘ogłupieć’ (M, Mk)

Czud’ na p’ecu ni ugłupiała. (M); Pszy tobi można ugłupić. (Mk)

umamić ‘omamić’ (Mk)

Umamila gu ta Cyganka.

umaścić ‘omaścić’ (Mk)

Zera ci jeszcze umaszcze.

umlócić ‘omłócić’ (Mk)

Zustału jeszcze umłócić.

upalać [opałać] ‘oczyszczać ziarno’ (W, Z)

Upała si tak ziarno. (W); W nieckach upała si. (Z)

upisać₁ [opisać] ‘napisać’ (H)

[Co dawali na Święty Wieczór?] Fszystko dawali, co, co upisane je, dwanaścia strawy.

upisać₂ [opisać] ‘ubarwić pisanekę’ (M)

Nu bu to upisana tem uoskim.

upowiadać ‘opowiadać’ (M, W)

Dawno już upuwidajo stare ludzie. (M); uot ja wam wiersz upuwidam (...) to tesz to same, puwjadam i upujadam. (W)

uprzytomnieć ‘oprzytomnieć’ (Mk)

Una jeszcze ni upszytomniła.

upublikować ‘opublikować’ (M)

Je upublikowane w naszym gazecie.

usapować [osapować] ‘okopać rośliny za pomocą sapy’ (M)

Usapowali na uogrodach.

ustawiać, ustawić [ostawiać, ostawić] ‘zostawiać’ (M)

Du hrama zabirali chlip, za ni ustawali nidz; Syna ustawił pszy karczmie mieszkać.

uswobodzić [oswobodzić] (M, Z)

F ’44 roku, kiedy nas usfubudzili, to mnie było pitnaście lat. (M); Nas wże uswubudzili. (Z)

uszukiwać [oszukiwać] (M)

Ja uuszukała ksiendza.

utrzymać [otrzymać] (M)

Utrzymałem już za Ukrainy uttrzymałem powid'omlenia.

użenić się [ożenić się] (H, M)

Mój syn sie użenił. (M); Użenił sie na macoche. (H)

Zwracają uwagę przykłady z Draganówki z **o-** zamiast **u-** (być może formacje hiperstaranne):

obłocić 'pobłocić' (D)

obłocić się 'obłocić się, ochlapać' (D)

obrudzić się 'morusać, brudzić się, kalać' (D)

opaćkać się 'obrudzić się' (D)

oraz tylko jedna z realizacją **o-** jako **u-**: **ukocić** 'ukocić, porodzić u kotów, psów, króli' (D).

O realizacji prefiksu **o-** jako **u-**, jednak z odwołaniem do niewielkiej liczby przykładów, pisano w pracach o dawnej polszczyźnie północnokresowej (Kawyn-Kurzowa 1963: 115; Pihan 1992: 123) i w opracowaniach dotyczących gwar Polski etnicznej (Cyran 1977: 111⁷⁴; Fadecka 2006: 96; Strokowska 1987: 187). Być może jest to ślad XVII–XVIII-wiecznej, niezależnej od zjawisk fonetycznych, rywalizacji przedrostków – **o-** oznaczającego ogólność zjawiska oraz **u-** oznaczającego bezpośredniość, tj. *obłocić się* 'pokryć się błotem (w ogóle)' – *ubłocić się* 'pokryć błotem jakiś fragment ubrania, obuwia itp.' (por. Krupianka 1981: 109).

2.1.8. Prefiksy rozszerzone o samogłoskę

W zgromadzonym materiale zanotowano szereg formacji z rozszerzonymi o samogłoskę *e* prefiksami **obe-**, **ode-**, **roze-**, **wez-**, **ze-** (przed rdzeniami rozpoczynającymi się na spółgłoskę), przy czym chodzi tu o derywaty, które w języku ogólnopolskim realizowane są z nierozszerzonym wariantem prefiksu, jak:

obeciąć 'obciąć' (M) (por. ukr. *обтя́му*)

obestrzyć 'ostrzyć' (M) (por. ukr. *обстри́зну*)

obeszyc 'obszyć' (D) (por. ukr. *обшу́їму*)

⁷⁴ Cyran podaje następujące przykłady: *obabrać* 'ubabrać' (Krakowskie), *obrudzić się* 'ubrudzić się' (Malborskie), *opaprać* 'upaprać' (Małopolska), *owierać* 'uwierać' (gwara sułkowska), *ustać* 'wstać' (Zielonogórskie).

odegrzewać, odegrzać ‘odgrzewać, odgrzać’ (D, Z) (por. ros. *подогреть*)

odepruć ‘odpruć’ (D) (por. ukr. *відпорóти*, ros. *отпорóть*)

rozegrzać się ‘rozgrzać się’ (O) (por. ukr. *розігрітися*, ros. *разогреться*)

rozezłościć się ‘rozzłościć się’ (M) (por. ukr. *роззлостітися*, *розізлилися*, ros. *разозліть*)

wezniąć ‘wziąć’ (StS) (por. ukr. *взяти*)

zeglić ‘zgiąć’ (D, O) (por. ukr. *зогніти*, ros. *согнуть*) (w obydwu wsiach notowano też postać *zgiąć*) (por. ukr. *зігнути*, *зогнути*)

zegnąć ‘zgiąć’ (N) (por. ukr. *зігнути*, *зогнути*, ros. *согнуть*)

zegnić ‘zgnić’ (Z) (por. ukr. *зігнути*, *зогнути*)

zemiąć ‘zmiąć’ (O, StS) (por. ros. *смять*)

zemnąć ‘zmiąć’ (N) (w gwarze notowano też postać *zmiąć*) (por. ros. *смять*)

zeszyć ‘zszyć’ (StS) (w gwarze notowano też postać *zszyć*) (por. ukr. *зшити*, ros. *сшить*)

zeżnąć ‘zżąć’ (N, Z) (w obydwu wsiach zanotowano *zżynać*) (por. ukr. *зжати*)

Zjawisko dysymilatywnego zastępowania *w* przez *we*, *z* przez *ze* itp. jest powszechnie notowane w gwarach Polski etnicznej – od Wielkopolski poprzez Śląsk, część Mazowsza aż po Małopolskę – jako przejaw zapobiegania redukcji grup spółgłoskowych, a także redukcji morfemów, jeśli uproszczenia dotyczą przyimków bądź prefiksów (Dejna 1993: 139 oraz mapa 19). W przypadku polskich gwar południowokresowych zjawisko to bywa dodatkowo podtrzymane przez ukraińską (rosyjską) postać wyrazu, por. czasowniki **rozegrzać się** (ukr. *розігрітися*, ros. *разогреться*), **zeglić** (ukr. *зігнути*, *зогнути*, ros. *согнуть*) i in.

W czasowniku **spsuć** ‘zepsuć’ (H, N, O) odnotowano sytuację odwrotną, tj. brak rozszerzenia prefiksu (por. ukr. *зіпсувати*).

2.1.9. Prefiksy *z-*, *s-*, *ze-* zamiast *wz-*, *ws-*, *wze-*

W zebranych materiale gwarowym zanotowano szereg czasowników z nagłosowym *z-*, *s-*, *ze-* w miejscu oczekiwanych *wz-*, *ws-*, *wze-*:

zejść, schodzić₁ ‘wzejść, wschodźć (o księżycu, słońcu)’ (M, N, O, W, StS, Z)
Sluneczko tam dzieś schodzi. (M); *Slonku schodzi, to un spiwu tedy.* (N); *Slonko schodzi.* (O); *Slonku ma schodzi.* (W); *Zeszło słonko, ja do słońca posteli sobie i położył się.* (StS); [Rano słońce?] *Schodzi, schodzi.* [Wieczór?] *Zachodzi.* (Z)

por. ukr. *cxódumu, ziümú*

zejść, schodzić₂ ‘wzejść, wschodźć (o roślinach)’ (M, O, Z)

A potem sama i zysła [barabola] toźme sapuwali. (M); *Chlip zejdzie, zejdzie.* (O); *Buraki wu mni nic ni zeszi.* (Z)

por. ukr. *cxódumu, ziümú*

spierać ‘wspierać’ (StS)

[Jak wieszło się obraży?] *To na gwoździe spierało się i na nitki, na sznurek je podwionzało się.*

por. ukr. *spupámucia*

spomnieć, spominać ‘wspomnieć, wspominać’ (H, M, N, Z)

To nie chce się spominać. (H); *Ruskie może spuminajo toże.* (M); *Nichto nie spominul.* (N); *Spuminajo za fszystki [umarłych].* (Z)

por. ukr. *spomináti*

spominać się [wspominać się] ‘dopominać się’ (StS)

Ona się spomina pana, żeby (...), mi za to zapłać.

por. ukr. *spominátiusia*

strząsnąć, strząsać ‘wstrząsnąć, wstrząsać’ (D, O)

Siano czsza skosić... zruszyć jego grabliami ji suchowidlami. [Co dalej?] *Szczszońsnie i ono sechnie.* (O)

strzynać, strzymywać ‘wstrzynać, wstrzymywać’ (O, StS)

Ja jemu chciał na tym weseliu butelkom po głowje dać i mie szczszymali. (O); *To [dach] wiatyr strzymuje.* (StS)

por. ukr. *strpímamtu, strpímuwamtu*

zbogacić się ‘wzbogacić się’ (D)

zburzać ‘wzburzać’ (StS)

Tym zgrzeblem się zburza i szczotką się pyl’ [ściaga] i zgrzeblem oczyszcza.

zburzyć się ‘wzburzyć się’ (StS)

Ukraińcy się coś zburzyli, przywieźli z Tarnopola komisję.

zrosnąć ‘wzrosnąć’ (W)

Zrosli za dwa dni.

por. ukr. *zpcotú*

Wyrazy te można interpretować jako efekt uproszczenia fonetycznego w obrębie nagłosowych grup spółgłoskowych bądź – co jest chyba bardziej prawdopodobne – jako wpływ ukraiński, por. np. **schodzić, zejść** (ukr. *cxódumu*,

ziūmú), **zrosnąć** (ukr. *зросту́ти* i in.). Czasowniki **spominać**, **spomnieć**, **strząsnąć**, **strzymać** mogą być też podtrzymanymi pod wpływem ukraińskim archaizmami.

Do omawianej grupy derywatów można też zaliczyć czasowniki z tematami na *s-* (a więc z utratą prefiksu *w-*):

sadzać ‘wsadzać’ (StS, Z)

Trzeba uważać, jak się sadza [chleb] do pieca, żeby się nie spalił. (StS); *Napalamo i sadzamo, i chlip.* (Z)

siadać ‘wsiadać’ (StS)

Na 3 maja, 11 listopada ja siadam na koń i na defiladę.
por. ukr. *сідати*

stanąć, **stawać** ‘wstanać, wstawać’ (D, H, M, N, O, Z)

[Rano] *stawać czszeba, stawać.* (H); *Stawadź zza stoła.* (M); *My male były, my nie czuły, co zabrały, a rano stanęły, mama duże zaplakano.* (N); *Bende leżał tutaj, tu słonko grzeje, ja mówię stawaj, jić, bō umrzesz na podwórzu.* (O); *Wona raniusko stanęła, taj poszła.* (Z)

por. ukr. *ставати, ставати*

stawiać ‘wstawiać’ (N)

Na te jame, godum, o to siud'e, staf beczke, fstawil, postawil beczke.

Wskazane powyżej uproszczenia w obrębie prefiksów pojawiają się także w gwarach Polski etnicznej (Strokowska 1987: 187; Szymczak 1961: 216). Notowane były też dla języka pogranicza polsko-wschodniosłowiańskiego (Golachowska 2006: 134) oraz dla polszczyzny Kresów północnych (Dwilewicz 1997: 73) i południowych (Sojka-Masztalerz 1999: 239; Seiffert-Nauka 1993: 82; Zaleski 1975: 130).

2.2. Formacje mające odpowiedniki w języku ukraińskim bądź (i) rosyjskim

Podane poniżej gwarowe derywaty prefiksalne, różniące się od ogólnopolskich doбором odmiennych prefiksów do tych samych podstaw w celu przekazania tego samego znaczenia, mają formalnie zbieżne i znaczeniowo identyczne odpowiedniki w języku ukraińskim bądź (i) rosyjskim. Zebrałam 110 tego typu formacji, przy czym 10 z nich dodatkowo znalazło potwierdzenie w polskim materiale gwarowym (są to czasowniki **dostawić**; **nagnać**₁; **obczyścić**, **obczyszczać**₃; **obgrodzić**; **obmieszać**; **roztłumaczyć**; **wyleźć**, **wylazić**; **wysadzić**; **wyskoczyć**; **zrodzić**)⁷⁵.

⁷⁵ Gwarowe formacje południowokresowe, które znalazły potwierdzenie wyłącznie w polskim materiale gwarowym, zostały opisane w rozdz. II.2.5.

dostawić₂ ‘zostawić, pozostawić’ (M)

[Ni] *wzieni do armji, ino dustawili ruzbudowyŕwać ziemé; Mnie i teraz dustawili, o, polskich ksiąszkóf.*

por. ukr. *ocmáwumu*, ros. *ocmáвumъ*; w (M) też *ostawić*
w SGP *dostawić* z Galicji Wschodniej oraz z Beskidów

nadłubać ‘wydłubać’ (Mk)

Ktoś nadłuból te dziure.

por. ukr. *надлۇbatu*

nadrukować ‘wydrukować’ (M)

Było w gazecie nadrukuwane.

por. ukr. *надрукувáти*, por. też ros. *напечатать*

nadzielić ‘przydzielić’ (M)

Nom iszczé nadzielili ziemi.

por. ukr. *надилúти*; w (M) też *wydzielić* ‘przydzielić’

nagnać₁ ‘zagnać, zagonić’ (Mk)

Musze ci nagnać du roboty.

por. ukr. *нагнáти* obok *загнáти*

w SGP z Łukowca (Mazowsze)

namoknąć₂ ‘zmoknąć’ (N)

Pod deszcz po^opadła, namokła, wun namuk, [ja] namoknyŕm, [wy] namoknici, [oni] namoknu.

por. ukr. *намóкнутu*; w (N) również *zmoknąć*

narosnąć₂ ‘wyrosnąć’ (StS)

Już narosła młoda [pszczoła].

por. ukr. *наростú*; w (StS) również *wyrosnąć*

nasiadać₁ ‘osiadać’ (O)

To wŕe muszki widno, no je na wazonach to takie, ŕe najit jego nie widno z^lefsim, takie on'o asz śliskie, to kaŕo, mgła nasiadła...; Liut nasiada i on'o potemu tak opsypuje sie.

por. ukr. *нацидáти*

naszukać ‘poszukać’ (M)

Nogi bolo cy coŕ, to on naszuka pijafkóf w rowié; Tsza naszukađ dwanaście strawów.

ukr. *нашукáти*; w (M) też *poszukać*

naścielić ‘pościelić’ (D, O, StS)

Abo nic nie było, no słoma naścieliona i... nijakiego matrasa ni było. (O); Semereke naścielo, panie, ładno [na podwórzu na czas wesela]. (StS)

por. ukr. *настелúти*; w (O) zanotowano też *pościelić*

natargować ‘utargować’ (Mk)

Natargowali dziś troche.

por. ukr. *натаргувáти*, ros. *наторговáть*

natrzeć₂ ‘zetrzeć’ (O)

*Z buraka... naterli na terycy i f szmacine nacisneli juszki czerwonej, i piszym; Z nater-
tych baraboliuuy placki.*

por. ukr. *натерти*; w gwarze zanotowano też *zetrzeć*

naznaczować ‘wyznaczać’ (O)

A misa czterdzieści kil dać w rok, jajek kilka tam dać, mleko kilio tam mnie naznaczowali.

por. ukr. *назначувати*

naznaczyć ‘zaznaczyć’ (Mk)

Naznacz se, dokont masz czytać.

por. ukr. *назначіти* obok *зазначіти*

obciąć₃ ‘ściąć’ (Z)

Można wopciońić i drzewo, tzeba kosi uopciońić.

por. ukr. *обтяти* obok *стяти*; w (Z) też *ściąć* w tym znaczeniu

obetrzeć, obcierać₃ ‘wytrzeć, wycierać (twarz, naczynia)’ (D, Mk)

Ubeczszij tu troche.

por. ukr. *обтира́ти, обтерти* obok *отура́ти, отерти*; w (D) też *wcierać* ‘wycierać’

obczyścić, obczyszcząć₃ ‘oczyścić, oczyszczać’ (M, StS)

Bydziema upczyszczadz i ubrabiać. (M); Buraki sie opczyści. (StS)

por. ukr. *обчища́ти, обчи́стити* obok *очища́ти, очи́стити*; w (M, StS) również *oczyszcząć, oczyścić*

Cyran 1977 z Konińskiego i ziemi stężyckiej

obeprzeć ‘oprzeć’ (N)

Deska leżała i tako była łajka, opiroł, obepar.

por. ukr. *обне́рти* obok *оне́рти*

obganiać się ‘oganiać się’ (O)

Bije czy jak wono tam, wona wubgania sie fsio muchi, (...) to wona ma chwest na to, żeb wona nim sie wobganiała.

por. ukr. *обганя́тися*

obegnać, obganiać ‘odegnać, odganiać’ (Mk, O)

Obegnej ut siebi te dziciaki. (Mk); Wona [krowa] wubgania muchi. (O)

por. ukr. *обганя́ти*

obgrodzić ‘ogrodzić’ (D, M, Mk)

S patykuf te uo tag ubgrodzo uo kruh'om. (M); Sonsiat obgrodził chatupe s fszystkich stron. (Mk)

por. ukr. *обгороді́ти* obok *огороді́ти*; w (M) również *ogradzać*

Cyran 1977 z gwar malborskich, gwary opoczyńskiej i wieluńskiej

obkradać ‘okradać’ (D)

por. ukr. *обкрада́ти* obok *окрада́ти*, ros. *обкра́дывать*

oblomać się ‘połamać się’ (Z)*Drabina si oblomi, ta i spadni.*por. ukr. *обломітися* obok *поломітися, полама́тися*; w (Z) też *połamać***obmieszać** ‘wymieszać’ (W)*Ubmiszać tak te kluski s syra.*por. ukr. *обмішати* obok *вимишати*; w (W) również *wymieszać*

Cyran 1977 z Kaszub

obmijać ‘omijać’ (D)por. ukr. *обминати* obok *оминати*; w (D) też *omijać***obmlócić** ‘wymłócić’ (Mk, O)*Już ubmlócili pszynice. (Mk); Wyrwać, wobmlócić siemnie, powiązać te garstki w mantli, niść do rzeki, natoczyć. (O)*por. ukr. *обмолотити* obok *вімолотити*, ros. *обмолотить* obok *вымолотить*; w (O) również *wymłócić***obsądzić, obsądzać** ‘osądzać (niesprawiedliwie)’ (H, M, Mk, O)*Upsondzałam ksiendza. (H); Upsondzajo, jedna druge upsondza. (M); Una každegu musi upsondzać. (Mk); Je, że tak chtoś wopsondzić kogoś [chce]. [Co to znaczy?] A obgadać. A ot jak s kimiś sie zdybie w dzień i bede za was coś roskazywać, kažo, że wobgaduje wże jich czy wopsondza. (O)*por. ukr. *обсуджувати, обсуди́ти*, ros. *обсужда́ть, обсуди́ть***obsmalić** ‘osmalić’ (N)*Zakłuły, opsmaliły [wieprza].*por. ukr. *обсма́лити* obok *осма́лити*; w (N) również *posmalić***obsmolić** ‘osmolić, pokryć smołą’ (Mk)*Fundamynt już obsmulili.*por. ukr. *обсмолі́ти* ‘zalewać, przesączać smołą’ obok *осмолі́ти* ‘pokryć smołą z wierzchu’**obstrugać** ‘ostrugać’ (D)por. ukr. *обстрига́ти*, ros. *обстрога́ть, обстрига́ть*; w (D) również *ostrugać się* ‘ogolić się za pomocą brzytwy’**obszachrować** ‘oszachrować, oszukać’ (StS)*Nikt go nie zrabował i nikt go nie obszachrował.*por. ukr. *обшахрва́ти*, też *обшахра́ти***obuczać** ‘nauczać, uczyć’ (Mk)*Obuczo was trocha f szkoli.*por. ukr. *обуча́ти*, ros. *обуча́ть***obwinąć** ‘owinać’ (Mk)*Obwiń se dobrze szyje szalikiem; Czsza mocnu obwinońć dziecku, bu zimnu na dworze.*por. ukr. *обвини́ти*, ros. *обви́ть*

obzywać 'przezywać, wyzywać' (Mk); **poobzywać** 'powyzywać' (Mk)

Ni ubzywej mnie, bu powim tami; Un poobzywoł mnie na różne sposoby.

por. ukr. *обзивати*, ros. *обзывать*

obżyć się 'zżyć się' (N)

Ony że i nie chciały sie wracać, one tam obżyły sie, uzlubily si [?] obżyły si.

por. ukr. *обжитися* obok *зжитися*

oddać₃ 'wydać (resztę)' (StS)

[W sklepie tę resztę dla mnie] *oddaj.*

por. ukr. *віддати*; w (StS) również *wydać*

odjechać, odjeżdżać₂ 'wyjeżdżać' (StS)

Ludzi płakali za nim [po księdzu], jak on odjeżdżał; Polak odjechał [stąd], my jemu zapłacili [za ziemię].

por. ukr. *виїжджати*, *віїхати*; w (StS) również *wyjechać*

odkładać₂ 'składać (jaja)' (O, StS, Z)

[Ryba] *jajka wotkłada* [do wody]. (O); [Matka pszczoł] *jajka otkłada i (...) one [pszczoły] piecentują to* [woskiem]. (StS); *To motyl, a otkłada, jak my kaem [każem 'mówimy'], jajka utkłada.* (Z)

por. ukr. *відкладати*

odróżniać₂ 'wyróżniać' (D)

por. ukr. *відрізняти*

odżyć₂ 'przeżyć (życie)' (W)

My wże sfoji udużyli, co nam byłu trudnu, my pszyżyli sfoji.

por. ukr. *віджити*, ros. *отжить*; w (W) również *przeżyć*

okończyć 'ukończyć (szkołę)' (O)

Wosiem klias wona okonczyła i pojechała do Kijowa.

por. ros. *окончить*; w (O) również *ukończyć*

pobiednieć 'zbiednieć, przen. schudnąć' (Mk)

Coś ona tak pobidniała, ma pewni jake zgryzote.

por. ukr. *побідніти*, por. też ros. *обеднеть*

poczyścić₁ 'oczyścić, obrać' (N, StS)

Poczyścić marchfie. (N); *Zakopał [buraki] na ogrodzie, zimo dostaje i koniam daje, poczyści ich, oni ich lubili.* (StS)

por. ukr. *почистити* obok *очистити*, ros. *почистить* obok *очистить*

poczyścić₂ 'wyczyścić (np. sierść)' (Mk, N, StS)

Poczyść se sam buty. (Mk); *Czszeba dać jeść, pić, tam poczyścić fszysko.* (N); *Poczyścił [konie].* (StS)

por. ukr. *почистити* obok *вічистити*; w (StS) również *wyczyścić*, w (N) *wyczyścić* 'wykastrować'

podpalić ‘rozpalić (w piecu)’ (D)

por. ukr. *підпаліти* obok *розпаліти*

podświecić ‘przyświecić, poświecić’ (Mk)

Poświeć mi tam latarko.

por. ukr. *нідсвітíти*

podwieść ‘zawieść, sprawić zawód’ (Mk)

Podwiedłaś mnie f taktij cienszkij chwili.

por. ukr. *нідвєстíти*

podwieźć₂ ‘przywieźć’ (Z)

Krupy podwieźli [do sklepu].

por. ukr. *нідвєзті́ти*; w (Z) również *przywieźć*

podzwonić ‘zadzwoić’ (StS, W, Z)

Głowa kolhospu podzwonił tam. (StS); *Podzwonić.* (W); *Podzwonił w Wołoczyski i pszybik.* (Z)

por. ukr. *підзвоні́ти*, ros. *позвоні́ть*

pointeresować się ‘zainteresować się’ (Z)

Ktoś sie pointeresował.

por. ukr. *поінтересува́тися* obok *зайнтересува́тися*

pokrzywiać się ‘wykrzywiać się, robić miny’ (O); **pokrzywiać** ‘wykrzywiać twarz, przedrzeźniać’ (D)

S pýskiem coś ja robie nie to, co czszaba, pokszywiam sie. (O); *Nie pokszywaj sie.* (D)

por. ukr. *покривля́тися* ‘krzywić się jakiś czas’ obok *вукривля́тися* ‘wykrzywiać się, krzywić się’; w (O) również *wykrzywiać się*

polegnąć, polegać ‘wylegać (o zbożu)’ (O)

[Taki deszcz, że zboże będzie] *poligać*; [Jak jest słońce, to zboże] *nie poliognie.* (O);

Pszienica, żyta pulęgało tak o. (N)

por. ukr. *поля́гти* obok *виля́гти*, ros. *полéчь*; w (O) również *wylegnąć*

poleźć ‘wleźć (na górę)’ (StS, Z)

Kto polezie tam, żeby na tom wieże do kościoła. (StS); *Ja polas na górę [na strych].* (Z)

por. ukr. *полі́зти* obok *вілі́зти*; w (StS) również *wyleźć* w tym znaczeniu

pomyć₂ ‘umyć’ (M, Mk, N, O, Z)

[A jak już zjedli, to trzeba...] *pomyć, spszontać.* (M); *Chce jeszcze pomyć naczyni* (Mk); *Sie zarznie, si poparzę, sie pomyje harno* [kurę] (N); *Zdybała tych czszy barabolię, pomyła jich czystom wodom* (O); *Niczym nie pomyjesz* [włosów]. (Z)

por. ukr. *помі́ти* obok *умі́ти*; w (M) też *umyć*, w (N) *wmyć* ‘umyć’

pomyć się₂ ‘umyć się’ (O)

Wzion uin rano potemu pomył sie.

por. ukr. *помі́тися* obok *умі́тися*, ros. *помы́ться* obok *умы́ться*

pomydlić 'namydlić' (M)*Do rowu wypierzy, pomydli sie.*por. ukr. *номілити* obok *намíліти***popadać**₁ 'wypadać' (Mk)*Teras kulejka popada na ciebi.*por. ros. *попа́дaть***poparzyć** 'sparzyć' (N, W, Z)*Sie zarznie, si poparzę [kurę]. (N); Jak sie jusz poparzy [mak] (...). (W); Bielizne zaliva sie gorącym ukropem, to o poparzyć czszaba bilizne. (Z)*por. ukr. *нопа́рyти* 'sparzyć' obok *сна́рyти* 'zagotować na małym ogniu'; w (N) także *sparzyć się* 'sparzyć się (o roślinach pod folią)'**poparzyć się** 'sparzyć się, zaparzyć się' (M, StS)*Guronyj wody leli [do prania], żep puparzyło sia. (M); Wody sie zakipcza i sie leje wody, ono [ziarno] poparzy sie i robi sie taka kasza s tego. (StS)*por. ukr. *нопа́рyтися***popaść**₃ 'wpaść' (W)*Pupadni [w wodę], to ftopi si.*por. ukr. dial. *нопа́сyти* 'wpaść' obok ogólnoukr. *ynaćyти***poskubać** 'oskubać' (N, StS, W)*Si poskubi akuratno [kurę] i kladzie sie czy do supu, czy do borszczu. (N); [Gęsi] skubiom, skubajo rýnkami ładnie poskubajom, poskubajom. (StS); Fsio tak grupsze poskubała. (W)*por. ukr. *поскyбaти* obok *оскyбaти***postąpić, postapać**₃ 'wstąpić, wstępować' (Z)*Postopać f technikum; Córka postompila moja we Lwowi do szkoły.*por. ukr. *постyпaти, постyпíти*, ros. *постyпáть, постyпíть***potrzeć**₂ 'zetrzeć (na tarce)' (Mk, O, StS)*Poczszyj bulby na placki tarte. (Mk); [Barabole na barabolanniki trzeba] czszyc, [ona] poterla, [on też] poter. (O); Buraki sie zgotuje i sie potrze; Kartoflu sie oczyści i sie potrzy. (StS)*por. ros. *пoтepéть*; w (O) także *натpе́ць*₂ oraz *зетpе́ць***powrócić**₃ 'odwrócić' (Mk)*Powróć to do mni, bu ni widze.*por. ukr. *пoвepнýти*, ros. *пoвepнýть***powrócić się, powracać się**₂ 'obrócić się, odwrócić się' (Mk, Z)*Powróć si w druge strone. (Mk); Pzodek [element wozu] powraca sie w jedne i w druge strone. (Z)*por. ukr. *пoвepтaтися, пoвepнýтися*, ros. *пoвopáчивaться, пoвepнýться*

przemienić, przemieniać ‘zamienić, zmienić’ (Mk, Z)

Weś to pszemiń na winkszy rozmiar. (Mk), *Zastabla jim dziecko i skazali pszemjeniać klimat dla dziecka.* (Z)

por. ukr. *переміняти, перемінити*

przymyślić ‘wymyślić’ (Mk)

To iju nicikawu, pszutyś coś niwegu.

por. ukr. *придумати, рос. придумать*

przyprosić ‘zaprosić’ (H)

Chtóra tam bliszsza ródzina, to poszła, sama pszypusila ji, żeby pszyszli na take to czysło.

por. ukr. *принпросити* obok *запросити*, ros. *пригласить*; w (H) również *zaprosić*

przyspieszyć ‘pospieszyć, ponaglić’ (Z)

[Świnia] *kszyczy, bo jeść chce... pszyspieszyć ji dać jeść.*

por. ukr. *приснишати*

rozcierać ‘ucierać’ (N)

Mak roscirac’ w makuczszé, rozetar... mak.

por. ukr. *розтирати* obok *утирати*, ros. *растирать*

rozemleć ‘zemleć’ (Z)

Jag by troszke ukraść, jak ty fkradla, to tsza na żarnach, pszyszła rozmella.

por. ukr. *розмолоту* obok *змолоту*, ros. *размолотъ* obok *смолотъ*

rozmalować ‘pomalować’ (M, W)

Pisanka ruzmaluwana chstanie [!] sie bardzo ładna. (M); *Jak kto chciał, tó sobi ruzmalował* [skrzynię]. (W)

por. ukr. *розмалювати* obok *помалювати*

rozpisać się, rozpisować się₁ ‘podpisywać się, podpisać się’ (H, Mk, N)

Nie umiemy sie rozpisać. (H); *Rospisz si tu w doli.* (Mk); *Jak lik'ep konczył, to si nauczył rozpisować; Tato mój był niehr'atny, nawet sie rozpisać nie umjoł.* (N)

por. ukr. *розписуватися, розписатися*, ros. *подписываться, подписаться* obok *расписываться, расписаться*

rozwównywać ‘wygównywać (ziemię)’ (N)

Zimi pszekuriuju, harnińko rozrównuju.

por. ukr. *розрівнювати* obok *вирівнювати*

roztłumaczyć ‘wytłumaczyć’ (O, StS)

Jakiś takij tuman natchodzi, (...) ja nie wumne roztłumaczyć, ni to dészcz, ni to nie dészcz, no to taka jakaś mraka i takim walem sie sunie. (O); *Nie może to roztłumaczyć.* (StS)

por. ukr. *розтлумачити* obok *вiтлумачити*; w (StS) również *wytłumaczyć*

w SGP z Lubelskiego

schwalić ‘uchwalić, zatwierdzić’ (Mk)

Un schwalil tyn protokół.

por. ukr. *схвалити*

spleść, spletać ‘wypleść, wypłatać’ (N, O, W)

Pliść koszyka, kosze zapłatać, splety, un wylut koszyka. (N); [Koszyk trzeba] *spliść*, [ja] *spliete*, [ona] *spliecie*, [oni] *splieto*. (O); *S prentóť taka spliciona kulyska.* (W)
por. ukr. *сплітáти, сплєтєти* obok *вунітáти, вунлєтєти*; w (N) też *wypłatać, wypleść*, w (W) – *wypleść*, w (O) *wyplitać*

udziwić się ‘zdziwić się’ (M)

Ўона sie udziwila.
por. ros. *удивиться*

uhodować ‘wyhodować, utuczyć’ (M)

Pumaścic tsza, źeb jo uuhodować.
por. ukr. *узоувáти*; w (M) też *wyhodować*

ukisnąć ‘skisnąć, skwaśnieć’ (M)

A potem ukiśnie [mleko].
por. ukr. *укіснути* obok *скіснути, прокіснути*; w (M) również *skisnąć*

upaść I₃ ‘spaść (o śniegu, gradzie)’ (N)

Śnik wupať, [Grad] wybiji fszysťko, jak upadni, to wybiji na ogrodach fszysťko.
por. ukr. *упáти*; w (N) również *wpaść* oraz *wypaść*

uprzeć się, upierać się ‘zaprzeć się’ (O)

Upira sie, upira sie jak wól... wrota. [Ja się też] upiram, [oni się też] upirajo, [oni się już] uperli.
por. ros. *упирáться*; w (O) również *zapierać* ‘zamykać drzwi’

usiąść₃ ‘obsiąść’ (W)

Jak ona [mszyca] fsiondzie...
por. ukr. *уцітєти* obok *оцітєти*; w (W) również *obsiąść*

wybrać, wybierać₃ ‘zebrać plony, nasiona’ (H, M, N, StS, W, Z)

Sieli, najsampszút ćurali, a potem sieli, a potem wybierali kunopie. (H); *Wybiroma suszki s kunopi.* (M); *Po fszysťkimu si wybierze na ogrodzi cybula.* (N); *Wybierajo* [konopie]. (StS); *Wybierać.* (W); *Wybirać baraboli u nas kaźu, wybiraju, wykidaju z jamki i wybiraju źe barabolki, a to czsza jiść na wogrót, jak mlode barabolki, to czsza tak z boku troszeczeki, kopnela, tut, tut, tut, z boku, a to reszte odbija sie, kopi sie, barabolka kopie si, a potem wybira sie wźe jak wykopi sie.* (Z)
por. ukr. *вубирáти*; w (Z) również *zbierać*

wydychać ‘oddychać’ (N)

[Duszno.] *nazbięraťo sie tego duchu, nie można wedychać.*
por. ukr. *вїддїхáти* obok *дїхáти*

wyleźć, wylazić₄ ‘wleźć, włązić (na górę)’ (H, M, N, StS, W)

Zliś i wylisć na góre. Wylis po drabinie na góre. (H); *Drabine, źeby wylisć, pu drabinie wylazili na dach.* (M); *Dzieś tam n'a piec po cichu wylozie.* (N); *Poszła wziała krzesło czy taki stół, wylazła* [na strych], *zdzjela.* (StS); [A do góry to trzeba...] *wylisć, i ja wylaźy, wylaźu.* (W)

por. ukr. *ввлáзиту, в́влáзиту*; w (N) też *włazić* ‘mieścić się’ oraz *wleźć* ‘wdepnąć (w błoto)’

w SGP z Tarnobrzeskiego, Wielkopolski, Lubelskiego, Podhala, Krakowskiego, okolic Olkusza (Małopolska) i in.

wymoczyć₂ ‘zmożyć (o deszczu)’ (N)

Dyśszyżyk pszeszoł (...) mały, nie wymoczył ziemi.

por. ukr. *в́вмочути*; w (N) również formacja *zamoczyć* w tym znaczeniu

wypaść II₂ ‘spaść (o gradzie)’ (N)

Dzisiaj grad wépot.

por. ukr. *в́впацти*; w (N) również formacje *upaść* i *wpaść* w tym znaczeniu

wysadzić₂ ‘posadzić (na czymś)’ (M)

Wysadziliżme [ją] na lószko.

por. ukr. *в́всадути* obok *носадути*

wysadzić₃ ‘wsadzić (wysoko)’ (O, StS)

Pietnastki stawim. Tych dwa snopy ja niegodna wysadzić na pietnastki. (O); Mnie się nie chciało wysadzić go [liści tytoniu] do góry, panie, to ja powiesił go na dworze. (StS)

por. ukr. *в́всадути*

w SGP z Beskidów i Podhala

wyskoczyć, wyskakiwać ‘wskoczyć, wskakiwać’ (StS, W, Z)

Takie żerdki podwyższone i ona to sobie wyskakuje, tam nocuje. (StS); Kogut może wyskoczyć na głowe. (W); Wyskoczył na góry i schował te krupy. (Z)

por. ukr. *в́вскочути* obok *в́вкóчути*

w SGP z okolicy Ropczyc (Podkarpacie)

zachodzić₈ ‘wychodzić, wypadać, wynikać’ (O)

Jak nas je czszydzieści, to nam zachodzi na dwie niedziel ras paść.

por. ukr. *зaxóдути*

zachodzić₉ ‘wchodzić’ (H, M, N, StS, Z)

Tam troche dalej, tam uwidita take sine te wo wrótka, ta i w nich zachućta, bo tam Oliá żyje. (H); Oni mówio, zachoccie, siadajcie. (M); Firtka i wrota to koło drogi, jak zachodzić się f podwórec. (N); Przejście było do kuchni, tu już zachodziło się z drugiej strony. (StS); Na kanalce na sirotku [stawu] lyszala sie woda i zachodzili [na środek stawu] meszczyzny, renkami takie wotaki zdorowe i tymi wotokami zachodzili, i tak ciongneli [ryby]. (Z)

por. ukr. *зaxóдути* obok *в́xóдути*, ros. *зaxод́уть* obok *в́xод́уть*

zaginać₂ ‘zginać, zgniatać’ (StS)

Sie płuka (...) i zagina, i płuka, i zagina, i tak sie wyprało.

por. ukr. *зaxи́нати* obok *згинати*; w (StS) również *zginać* w tym znaczeniu

zalożyć, zakładać₇ ‘wkładać’ (O, StS)

Zakładam reńkie f pazuszkie. (O); Zalożyć, panie [kasetę do magnetofonu]; Zemby mam cudze, spadajo, to tak zalożył, żeby godać lepij było. (StS)

por. ukr. *закла́дати, залож́и́ти*

zalazić₁ 'włazić, wchodzić (do góry)' (W)

[Po drabinie] *lizie sie, zalazi sie, zalazi.*

por. ukr. *залізти*, ros. *залезать*

zamieszać się 'wmieszać się (w tłum)' (StS)

Ludzie już ido z cerkwi, to zamieszala (...), zamieszala sie i przeszła do domu, przyszła do domu.

por. ukr. *замісїтися*

zaplukać 'wypłukać' (M)

Zaplukać ladno, wyprać ladno.

por. ukr. *заполоскати* 'zapaść'; w (M) również *wypłukać*

zapchać, zapychać₂ 'wepchnąć, wetknąć' (O, StS, W)

Zapychamo w ziemle czy tak uono sie czyszma. (O); Była taka zatula, że to zamykało sie, też lepiona z (...) gliny, zasuszona, wypalona i tam zatykało sie pierze, tam garmuszki czy (...) baniaki byli wienksze i to zapychali, zakryli tam. (StS); W niego zapchany taki czszonyk. (W)

por. ukr. *запихати* obok *впихати*

zasądzić, zasądzać 'osądzić, potępić' (Mk)

Zasondzam twój pustempek. (Mk); [Była konieczność] żeby pszyjeli do kolektywu, bo zasądzo, to zginiiesz. (Z)

por. ukr. *засудїти*

zasypuwać₂ 'nasypywać, napełniać' (N)

Takie jamy [ziemiaków] zasypuwały, jama na kartochle wuko^opana.

por. ros. *засыпать*; w (N) również *nasypywać*

zaszkląć 'oszklić' (Mk, N)

Tyli co zaszklil, ktoś znóf wybił szybe. (Mk); Szklar, kiedyś nazywały, kiedyś chodziły po sioli s szkłym, szkliły, to szklar, zaszklul wokno. (N)

por. ukr. *засклїти* obok *осклїти*, ros. *застеклїть* obok *остеклїть*

zawalić 'rozwalić, zburzyć' (M, W)

W mieście był kościół, to jego zawalili. (M); Może on [pień drzewa] upaść na chliu i zawalić chliu. (W)

por. ukr. *завалїти* obok *розвалїти*; w (M, W) również *rozwalić*

zdusić 'rozdusić, rozgnieść' (W)

Tak uo zdusić (...) to ziareczko.

por. ukr. *здуїти* obok *роздуїти*

zgotować 'ugotować' (H, M, N, O, StS, W, Z)

Obiat je, wobiat, a jesli nie zgotujeta, to nie bedzie obiadu. (H); Rusołu zgutuwała. (M); [Czy jajko się terebi?] To jag zgo^otować, to terebi się. (N); Marchefski zgotuje i cebulki pokrysze. (StS); Dumam sobie, no co ja wże zgotuje, nie ma co zgotować. (O); No zgutawali tych piroszków. (W); Cebulinie gotować, zbierać s cebuli i zgotować. (Z)

por. ukr. *зварїти*, ros. *сварить*; w (H, M, W) również *ugotować*

zgrzyć ‘pogryźć’ (H, StS)

Psy jego... zgrzyli. (H); Będzie taki sonczyk na sonczku, tag go zgryzom [pluskwy]. (StS)
por. ukr. *згрі́зти* obok *ногрі́зти*

złożyć₅ ‘odłożyć, zaoszczędzić’ (StS)

Z jednego roku, z drugiego roku troszke złożył, [kupił] blache.
por. ukr. *зложі́ти* obok *відложі́ти*

zrabować ‘obrabować’ (StS)

Nikt go nie zrabował i nikt go nie obszachrował.
por. ukr. *зрабува́ти* obok *обрабува́ти*

zrodzić ‘obrodzić, urodzić (o roślinach)’ (M)

Źona zródziła nam, no była młodziuchna, szkóreczka sie lupala, no nie gnila; Zrudziła sztyry stronccki.
por. ukr. *зроді́ти*
w SGP z okolic Kielc, a także z gwar nadszańskich

zszyć ‘uszyć’ (W)

Miała czszy czy cztery szszytych takich.
por. ukr. *зшійти* obok *ношійти*, ros. *сшьють*

Z genetycznego punktu widzenia zaprezentowane powyżej formacje można podzielić na zapożyczenia leksykalne (właściwe) oraz zapożyczenia semantyczne (Waszakowa 2005: 19)⁷⁶. Na liczne zapożyczenia z języka ukraińskiego i rosyjskiego, będące efektem zarówno sąsiedztwa, jak i kontaktów na różnych płaszczyznach, zwracają uwagę autorzy wielu prac dotyczących polszczyzny ogólnej (Karaś 1996; Lehr-Spławiński 1938; Minikowska 1970: 40–41; Rieger, Siatkowski 1993; Urbańczyk 1963: 303), gwar Polski etnicznej (Kwaśnicka-Janowicz 2008), a także pogranicza polsko-wschodniosłowiańskiego (Kość 1999; Nowowiejski 1997; Pelcowa 1997⁷⁷, Rembiszewska 2006) oraz polszczyzny północno- (Karaś 2002: 278–320; Sawaniewska-Mochowa 2002: 133–170)

⁷⁶ Za K. Waszakową (2005: 19) nie wyodrębniam tu zapożyczeń słowotwórczych jako bytów niejako wtórnych, powstających poprzez powielenie pojedynczych zapożyczeń leksykalnych: „(...) nie są znane wypadki przejmowania typów (wzorców, schematów) tworzenia wyrazów bez uprzedniego przejścia leksemów o takim schemacie”. Nieco inaczej tę problematykę traktują B. Walczak (1987) oraz H. Rybicka (1976). W tym miejscu można wspomnieć również interesującą koncepcję K. Witczaka (1992: 80–81), który wyróżnia zapożyczenia i przeniknięcia: „Z zapożyczeniem mamy do czynienia wtedy, gdy obcy wyraz nie natrafia na żadną mikrostrukturę o pokrewnym znaczeniu, na żaden synonim, innymi słowy zapełnia on tylko »pustą klatkę« w systemie semantycznym języka. (...) W przypadku zaś gdy obcy wyraz napotyka w systemie leksykalnym języka na rodzimy synonim, który oznacza znane już pojęcie i który należy do określonej mikrostruktury semantycznej, mamy do czynienia z przeniknięciem”.

⁷⁷ Tu też por. bogatą bibliografię dotyczącą zapożyczeń wschodniosłowiańskich (s. 190–191).

i południowokresowej (tu przede wszystkim obszerne opracowanie A. Krawczyk – 2007; por. też Kurzowa 1983; Нерон 2004)⁷⁸.

Do zgromadzonych w tym rozdziale zapożyczeń leksykalnych zaliczam takie wyrazy, które w języku ogólnopolskim (bądź w gwarach Polski etnicznej) nie mają równobrzmiących odpowiedników, np. **okończyć** (por. ros. *окончить*), **pointeresować się** (por. ukr. *поінтересуватися*), **rozmalować** (por. ukr. *розмалювати*); wszystkie zostały zaadaptowane do systemu słowotwórczego polszczyzny gwarowej, to znaczy, że można je uznać za podzielne słowotwórczo i motywowane na gruncie języka-biorcy (Waszakowa 2005: 16). Zapozyczenie tego typu konstrukcji nie napotyka w gwarach południowokresowych przeszkód, jest procesem swobodnym z uwagi na pokrewieństwo języków i bilingwizm, a co za tym idzie – istnienie w obu językach jednostek zbieżnych formalnie, choć niekoniecznie tożsamyh semantycznie: „Fakt, iż dwa języki, nawet bliskie sobie, dysponują podobnymi polami pojęciowymi i leksykalnymi, nie oznacza, że mamy do czynienia z pełnym paralelizmem w tym zakresie. Różnice mogą bowiem sprowadzać się do różnic zakresów pojęć, ujawnianych poprzez mechanizm ich łączliwości” (Greń 2004: 181)⁷⁹.

Formacje, które mają homonimy w polszczyźnie ogólnej bądź gwarowej, uznaję za zapożyczenia semantyczne, np. **namoknąć** ‘zmoknąć’ – ogpol. *namoknąć* ‘nasiąknąć płynem’, **upaść** ‘spaść (o śniegu, gradzie)’ – ogpol. *upaść* ‘zmienić pozycję ze stojącej na leżącą’, **rozpisać się** ‘podpisać się’ – ogpol. *rozpisać się* ‘napisać obszernie’; z gwar południowokresowych: **obciąć**₁ ‘ciąciem skrócić’ – **obciąć**₂ ‘oddzielić kawałek’ – **obciąć**₃ ‘ściąć, oddzielić od podstawy’, **spleść**₁ ‘plecieniem połączyć (np. włosy)’ – **spleść**₂ ‘wypleść, wyrobić coś, płotąc (np. kosz)’ (N) i in. Homonimia ta jest wynikiem wielofunkcyjności prefiksów czasownikowych w językach słowiańskich (oraz w gwarach). Należy jednak pamiętać, że szereg tego typu derywatów na gruncie gwar południowokresowych może nie mieć homonimów. Pewna grupa spośród wymienionych czasowników, zakwalifikowanych tu do zapożyczeń semantycznych, może mieć w gwarach odpowiedniki (duplety) równe ogólnopolskim, jak: **nadzielić** obok **wydzielić** (M), **obmijać** obok **omijać** (D), **pokrzywiać się** obok **wykrzywiać się** (O) i in.

⁷⁸ Obszerą bibliografię związaną również z kontaktami polsko-wschodniosłowiańskimi i zapożyczeniami zestawiała Z. Sawaniewska-Mochowa (1991; 1995).

⁷⁹ E. A. Karpiłowska (2007) poprzez zestawienie gniazd słowotwórczych czasowników *pisać* (ogpol.) i *nuc-amy* (ukr.) – wydawałoby się tożsamyh semantycznie – pokazała różnice między językowym obrazem świata związanym z tymi wyrazami, funkcjonującym w świadomości użytkowników obydwu języków i realizującym się w ich działalności językowej.

W przypadku wielu spośród podanych derywatów trzeba mówić nie tyle o zapożyczaniu, co o kalkowaniu, tj. o zastąpieniu poszczególnych morfemów obcych odpowiadającymi im semantycznie morfemami rodzimymi (Walczak 1999: 72). Do kalk zaliczam te formacje, w których obce morfemy (prefiksalne lub rdzenne) zostały zastąpione odpowiednimi morfemami rodzimymi, np. **podpalić** ‘rozpalić (w piecu)’ (por. ukr. *niðnalúmu*), **podświecić** ‘przyświecić, poświecić’ (por. ukr. *niðcwiúmu*), **powrócić się** ‘odwrócić się’ (por. ukr. *powernúťsia*, ros. *powernúťsia*), **przemyślić** ‘wmyślić’ (por. ukr. *pridyúmatu*, ros. *pridyúmat’*) i in. Na uwagę zasługuje tu formacja **wydychać** ‘oddychać’, w której prefiks *eid-* został zastąpiony zbieżnym formalnie *wy-*, obok takich zapożyczeń jak: **oddać** ‘wydać (resztę)’, **odkładać** ‘składać (jaja)’, **odróżniać** ‘wyróżniać’ oraz **odżyć** ‘przeżyć (życie)’, gdzie w miejscu ukraińskiego prefiksu *eid-* mamy polski odpowiednik semantyczny *od-*. Być może w przypadku **wydychać** ‘oddychać’ mamy do czynienia ze szczególnym przypadkiem adaptacji czy substytucji fonetycznej, polegającej na tym, że zapożyczający zdaje sobie sprawę z odpowiedniości fonetycznych, lecz nie kojarzy ich z konkretnymi morfemami (Rieger 2004a: 30); w zebranych materiale jest to jednak zjawisko w zasadzie izolowane (por. np. cytowane we wstępie do rozdz. II. czasowniki **izdziwiać się** ‘dziwić się’ czy **perestraszyc** ‘przestraszyć’).

Różnice w prefiksacji, które ujawniają się przy okazji konfrontacji materiału gwarowego, ukraińskiego (rosyjskiego) oraz ogólnopolskiego, wynikają z różnej repartycji prefiksów w językach blisko ze sobą spokrewnionych (a także w gwarach w obrębie danych języków⁸⁰), jaka ukształtowała się na przestrzeni wieków. Mamy zatem formacje **popaść**₃ ‘wpaść’ oraz **postąpić** ‘wstąpić’, gdzie prefiks *po-* sygnalizuje ruch ku środkowi (funkcję tę w języku ogpol. realizuje przede wszystkim prefiks *w-*), **rozwównywać** ‘wyrównywać (ziemię)’ i **rozmalować** ‘pomalować’, w których przedrostek *roz-* wskazuje na objęcie czynnością nazwaną przez podstawę całej powierzchni przedmiotu bądź obiektu (w języku ogólnopolskim w tej funkcji głównie *za-*, *po-*, *wy-*). W przykładach **pobiednieć** ‘zbiednieć, przen. schudnąć’, **pomyć**₂ ‘umyć’, **pomyć się**₂ ‘umyć się’, **schwalić** ‘uchwalić, zatwierdzić’ prefiksy pełnią funkcję wyłącznie aspektową.

Grupa formacji z *ob-* w miejscu ogpol. *o-*: **obeprzeć**, **obganiać się**, **obganiać**, **obegnać**, **obkradać**, **obmijać**, **obsmalić**, **obstrugać** to dowód na różną repartycję wariantów tego samego prefiksu *o-* // *ob-* w języku polskim, ukraińskim i rosyjskim. W każdym z tych języków przedrostek *o-* // *ob-* cechuje

⁸⁰ O różnej repartycji znaczeń czasowników prefiksalnych w gwarach rosyjskich por. Ровнова 2003.

swoista łączliwość, czasem mogą one występować wymiennie (np. *obstukać* – *ostukać*, *obtluc* – *otluc*, por. Śmiech 1986: 81–85), jednak substytucja nie zawsze jest możliwa – na co zwracają uwagę autorzy szeregu opracowań (por. m.in. Maryniakowa 1993; Krucka 2006; Krupianka 1969). Szeroki zakres występowania prefiksu *o-* // *ob-* uwarunkowany wpływami wschodniosłowiańskimi w polszczyźnie współczesnej inteligencji lwowskiej podkreślała B. Pacan (por. 2000: 173).

W zaprezentowanym powyżej materiale można wyróżnić także czasowniki, które wpisują się w znane polszczyźnie ogólnej modele derywacyjne, jak *nadlubać* ‘wydlubać’, *nasiadać*₁ ‘osiadać’, *naścielić* ‘pościelić’, gdzie prefiks *na-* niesie znaczenie działania na powierzchnię (jak w ogpol. czasownikach *nalepić*, *nasypać*), czy formacje *podzwonić* ‘zadzwonić’, *pointerosować się* ‘zainteresować się’, w których formant *po-* wskazuje na moment początkowy akcji nazwanej przez podstawę (jak w ogpol. *poczuć*, *podać*).

Kolejny problem stanowią zmiany w determinacji rekcji przez poszczególne przedrostki wynikające z kalkowania bądź zapożyczeń na poziomie semantyki (Wróbel 1998: 544). Przykładowo czasownik *podpalić*, który w polszczyźnie zwykle bezpośrednio łączy się z dopełnieniem (*podpalić* – co? *papiery*, *budynek*), w materiale południowokresowym notowany jest w znaczeniu czasownika *rozpalić*, który łączy się z okolicznikiem miejsca (*rozpalić* – gdzie? *w piecu*, *pod kotłem* itp.), podobnie czasownik *zgryźć*, który w języku polskim ma ograniczoną konotację składniową, gdyż występuje głównie we frazeologizmach (*zgryźć orzech*) bądź rzadziej w znaczeniu ‘miażdżyć zębami’, w materiale ma znaczenie czasownika *pogryźć* o dużo większej łączliwości.

Większość z podanych wyżej formacji potwierdzonych także w gwarach polskich była notowana na pograniczu polsko-wschodniosłowiańskim, w związku z czym ich więź genetyczna z językiem ukraińskim (bądź rosyjskim) nie budzi wątpliwości. Formacje *obczyszcząć*, *obczyścić*₃, *obgrodzić*, *obmieszać*, notowane w gwarach etnicznych z dala od sąsiedztwa wschodniego, powstały tam niezależnie i najprawdopodobniej są przejawem tendencji do przypisywania prefiksowi *ob-* znaczenia konkretności i wysokiej efektywności działania w przeciwieństwie do znaczenia wariantu *o-*, który wiąże się z czynnością bardziej ogólną, powierzchowną. Tendencja ta została zapoczątkowana w polszczyźnie w XVI w. i jest ciągle żywa w gwarach (por. SSłp. 2005: 40–41; Krupianka 1969: 146–148).

2.3. Formacje równe ogólnopolskim archaizmom

Zanotowano 37 formacji, w których łączliwość formantów jest odmienna od ogólnopolskiej, jednak zgodna z normą XIX-, XVIII-wieczną i starszą. Wśród podanych tu czasowników siedem rejestrowano także w opracowaniach gwa-

rowych⁸¹ (*naśpiewywać, pośmiewać się, przepierać się, roztworzyć, skipieć, uschnąć, zamnożyć się*). Zapisano:

nadawać₂ ‘podawać’ (StS)

[Zboże do młócenia] *nadawała kobieta, bo to zafsze męszczyźni nadawali, ale męszczyzna nie beńdzie za darmo nadawał, jemu czeba zboża dać.*

nakłócić₁ ‘skłócić’ (Mk)

Musisz zafsze nakłócić fszyskich w domu.

naśpiewywać ‘wyśpiewywać, śpiewać’ (Mk)

Pszes cały czas naśpiwuje te same pieśnie.

w SGP z Kujaw

obgarnąć ‘ogarnąć’ (Mk)

Pożar obgarnol cale chałupe.

obgarnąć się ‘ogarnąć się’ (Mk)

Obgarnij si, bu wyglondasz jak niszczy. [ros. нуиуи ‘żebrak, biedak’]

obwalać się ‘uwałać się’ (D)

odorać, odorować ‘oborać, oborywać’ (H)

Nie odorać, a na co odorować jego, jak ono że zasiane już... kiedy że wora sie, fsio sie odworuje, żeby nie było tam takiego nic.

odrosnąć ‘podrosnąć’ (W)

Troszki odrosno i że fsechno, troszki podrośnie (...), to fsio.

w (W) również *podrosnąć*

pobić₇ ‘wbić’ (StS)

Tam pobity ty gwoździ.

w (StS) również *wbić*

podganiać ‘poganiać, opędzać’ (D, Z)

Czsheba do chudoby podganiać, to wże taka nazywa sie... ona nazywa sie nahajka. (Z)

pokładać ‘podkładać’ (StS)

Pokłada sie coś, jakież, panie, deski sie pokłada abo coś, a samom ziemie to zgnije.

poostrzyć ‘naostrzyć’ (O)

[Jak się kosa stępi, to ją] *poųszczsze czy potoczce, potoczce u nas mówi sie.*

posłyszeć ‘usłyszeć’ (M, StS)

[Na spowiedzi nie trzeba głośno mówić, tylko trzeba...] *pu cichu, żeb drugie nie pusłyszeli. (M); Posłyszeli, że tutaj Ruski. (StS)*

w (StS) również *usłyszeć*

⁸¹ Formacje południowokresowe, które znalazły potwierdzenie wyłącznie w polskim materiale gwarowym, opisano w rozdz. II.2.5.

pośmiewać się 'naśmiewać się' (Mk)*Ludzi za plecami si puśmiwajo zy mni.*

w SGP z Górnego Śląska

powyższać się 'wywyższać się' (Z)*Lachi woni troszki ni lubili nas takich ot Mazuróf, oni powyszszali siebi, powyszszali.***przeminąć** 'pominać' (Mk)*Pszemińmy te fakty.***przepierać się** 'spierać się' (Mk)*Nie zna faktóf, a si pszepiera zy mno.*

w SGP z okolic Przasnysza (Mazowsze)

rozrodzić się 'urodzić się' (Mk)*Sama si ni mogła rozrodzić i mjala cesarke.***roztworzyć** 'otworzyć' (Mk, StS)*Rostwósz okna, bu dusznu f chalupi. (Mk); Ojciec roztworzył drzwi. (StS)*w (Mk, StS) również *otworzyć*

w SGP z ziemi dobrzyńskiej, z Mazowsza, z okolic Łukowa, z Lubelszczyzny, Kujaw, Poznańskiego

skipieć 'wykipieć' (M)*Mliko skipi.*

w SGP w zn. 'wrzeć' z okolic Bochni

ugonić 'wygonić' (W)*Wgonić.***ugorzeć** 'zgorzeć⁸², spalić się' (W)*[Trzeba pilnować] żyby uonu [mleko] ni wgurzału.*w (W) również *zgorzeć***umarznąć** 'zmarznąć' (Z)*Kartofel ta wo gniła, była po kahatach umarzła.*w gwarze zanotowano również *zmarznąć***uschnąć₂** 'wyschnąć, obeschnąć' (Mk)*Trocha żyym już uschła s tyj ulewy.*

w SGP z Kujaw

wmaczać 'zamaczać, maczać' (D, W)*Wmacza si łyżeczki w wody.*w (D, W) również *zamaczać*

⁸² W słownikach współczesnego języka polskiego wyraz notowany z kwalifikatorem *przestarz(ały)*.

wsadzić ‘wysadzić, posadzić (o roślinach)’ (Mk, W)

Fsadze tu troche cybuli. (Mk); *Pomედory fsadzi sie.* (W)
w (W) również *posadzić*

wyboleć ‘przeboleć, odżalować’ (Mk)

Una ni mogła tegu wybolić.

wykręcać ‘przekręcać (słowa)’ (Z)

Jak po polski, oni zousim wże wykryńcaju.

wystawić ‘postawić (budynek, dom)’ (D, Mk, Z)

Un wystawił take kaminice. (Mk); *Tu był kościół, to kościół rozruszyli, tam wystawiła sobi kobjeta chate, ah Boże, postawiła chate na probostwi.* (Z)
w (Z) również *postawić*

zabić, zabijać₂ ‘wbić, wbijać’ (H, N, O, StS, Z); **pozabijać** ‘powbijać’ (N, Z)

A czop to co zabija sie, to jak czop. (H); *W balku tam zabityj takij dobryj ćwah.* (N); *Wysadzili nas f step i kolek zabityj, i napisano na tym kolku: posiolok Oziornoje.* (O); *Jemu pieńćcalowe gwoździ zabili w głowe.* (StS); *F te ucho zabija si ronczka.* (Z); *Sko-bli pozabijane, klamka zakładosz.* (N); *Koła te skrenty lusznie pozabijane.* (Z)
w (StS) też *wbijać, wbić*

zagrzęznąć ‘ugrzęznąć’ (D)

zakładać₉ ‘nakładać, okładać’ (N)

Maziom zakładać, zamoszczyć [trzeba ranę].

zamnożyć się ‘rozmnożyć się, zaplenić się’ (StS)

Fszeńdzie gdzie sie zamnoży [kret], gorszego nie ma jak to stworzenie, ono szkodliwe, ono fszystko wyniszczy; Jakiś kliszczy zamnożył się.
w SGP z okolic Ropczyc (Podkarpacie)

zapalić ‘podpalić’ (N, StS)

Były te, co koło niego służyły tam, i zapolity zachrystji. (N); *Zapalili kilka chat.* (StS)
w (N) zanotowano również *podpalić*

zasypać, zasypować₂ ‘posypać, posypywać’ (N), też **zasypywać**₂ (M)

[Ziemie w domu] *zmoszczały glėnu, zmoszczały, pioskiem zasypowały, słomom zaście-lały, za Ruzdwo słomu zaścilały, zasypały i fsio.* (N); [Podłogę] *glino zasypywali.* (M)

zawlec ‘nawlec’ (N)

Zawlic nitke w jigle.

złożyć, składać₆ ‘włożyć, umieścić w środku’ (StS, Z)

Sie otwieralo wierzch [skrzyni], a tam sie wszystko składało. (StS); *Kapusty nakwasiliŃ, na sztykównicy nasiekam sobi, posolu, listeczka, percu troszky dać, pusoli si i w diżeczki, w diżeczki zložym.* (Z)

Obecność w gwarach archaicznych konstrukcji słowotwórczych sygnalizuje się w szeregu opracowań dotyczących gwar Polski etnicznej (Ананьева 2001;

Dejna 1993: 199–200 i in.; Gala 2000; Gala 2002a: 152; Strokowska 1987: 189), a także gwar północnokresowych (Karaś (red.) 2001: 210) i południowokresowych (Krawczyk 2007: 38–46). Zachowane w gwarach archaizmy traktuje się często jako żywe dowody na potwierdzenie zjawisk, o których można wnioskować na podstawie źródeł historycznych: „[Gwary], ustalone w rezultacie procesów innowacyjnych, mogą zachowywać stan dawniejszy w stosunku do polszczyzny ogólnej czy innych gwar. Mogą zatem przechowywać pewien zasób leksyki dawnej, która funkcjonuje w gwarze, być może występuje w ograniczonym zakresie i poświadcza dawne, istotne dla danej gwary wykładniki derywacyjne i ich funkcje” (Gala 2000: 34).

Dla 6 formacji w materiale zanotowano dublety słowotwórcze: *posłyszeć – usłyszeć* (H, StS); *ugorzeć – zgorzeć* (W); *wmaczać – zamaczać* (D, W); *wsadzić – posadzić* (W); *zabijać, zabić₂ – wbijać, wbić* (StS); *załazić, zależeć – włazić, wleżeć* (M, N). Ich obecność w gwarach może być dowodem na inny przebieg w polszczyźnie południowokresowej procesu leksykalizacji znaczeń czasowników prefiksalnych, tj. zacierania się przejrzystej budowy morfologicznej i wynikającego z niej znaczenia (Długosz-Kurczabowa, Dubisz 1999: 24; por. też Pastuchowa 2007: 124). W polszczyźnie proces ten rozpoczął się w XVII w., a trwał do XIX–XX w. W jego wyniku formacje neutralne i wzajemnie wymienne w kontekstach zaczęły zyskiwać znaczenie metaforyczne (*zachwycić, dolegać*) bądź konkretne (*schwycić, przylegać*), ogólne (*narysować*) bądź szczegółowe (*odrysować*), całkowite (*nagnieść*) bądź częściowe (*nadgnieść*) (por. Krupianka 1981: 104–106). Znamienne jest, że choć leksykalizacji ulegały także wyrazy reprezentujące inne części mowy, proces ten dotyczył w ogromnym stopniu czasowników prefiksalnych. Według niektórych badaczy „prefiksacja (...) jest tą dziedziną, która zajmuje jedno z pierwszych miejsc na liście różnic między językiem dzisiejszym i ówczesnym” (Wilczewska 1977: 5–6).

Echa różnicowania się formacji z różnymi prefiksami na przestrzeni wieków można dziś obserwować w języku religii (przekłady Biblii, słowa kołęd i pieśni religijnych, modlitwy), który stanowi jedno z ważniejszych źródeł podtrzymania polszczyzny na Kresach południowo-wschodnich, gdzie identyfikacja religijna jest często ważniejsza od narodowej czy językowej (Rieger 1996a: 137 i nast.; Rieger 1996b: 118 i nast.; Dziegiel 2003b: 83–84). Nie można wykluczyć, że nadanie językowi polskiemu na Kresach południowo-wschodnich funkcji sakralnej łączy się z obecnością w codziennej polszczyźnie gwarowej wielu z podanych powyżej formacji archaicznych.

2.4. Formacje potwierdzone w ogólnopolskim materiale historycznym oraz w słownikach języka ukraińskiego bądź (i) rosyjskiego

Kolejną grupę – liczącą 84 czasowniki – stanowią formacje, które jednocześnie mają potwierdzenie w materiale historycznym oraz w języku ukraińskim bądź (i) rosyjskim. Włączone tu 22 czasowniki były notowane także w polskich źródłach gwarowych (są to: *nacząć*, *naczynać*; *nagniewać się*; *namyśleć*; *obłysieć*; *obezwać się*, *obzywać się*; *oddać*, *oddawać*, *poddawać*; *opytać* #; *oświęcić* #; *pomrzeć*, *pomierać*; *powierzyć*; *rozzuć*; *sprawić*, *sprawiąć* #; *ubić*, *ubijać* #; *ujechać*; *wygodzić*; *wypłacić*; *wyrobić*; *wyrozumieć*; *wyzuć*; *zaginać*; *zapóźnić się* #; *zbić*; *zeprzeć się*), przy czym tylko pięć z nich zarejestrowano na zachód od pasa pogranicznego polsko-wschodniosłowiańskiego i Małopolski (powyżej zostały oznaczone symbolem #). Zapisano:

nacześcić ‘zacześcić, zawiesić na czymś’ (H)

Nacześcić na haczki.

por. ukr. *наченіти*

nacząć, *naczynać* ‘zacząć, zaczynać’ (H, M, Mk, N, O, W, Z)

Naczeni chudobe zabirać. (H); *Naczynali wod nas.* (M); *Nacznijmy s tegu.* (Mk); *Naczyna porcić sie.* (N); [Wóz to są koła i co jeszcze?] *Ta nacznem s pszodu: koła, teras idzie dyszel.* (O); *Wże szmat tych puumirało, co naczynali toj kościół* [budować]. (W); *Wikami ziemia nie obrabiała si, a potemu naczeni obrabiać.* (Z)

por. ukr. *начинати*, *начати* obok *зачинати*, *зачати*, ros. *начинать*, *начать*; w (H, M, O, W, Z) też *zaczynać*, *zacząć*, w (M, Mk, N, O) *rozczynać*, *rozcząć*, w (H) *rozpocząć* # w SGP z okolic Tykocina, Cyran 1977 z Łomżyńskiego i z gwar siedleckich

nacząć się, *naczynać się* ‘zacząć się, zaczynać się’ (H, N, W, Z)

Naczyna sie rozwidniać. (H); *Samo kartochla mlodo sie naczyna.* (N); *Naczynajo sie żniwa.* (W); *Zara sie naczena wojna.* (Z)

por. ukr. *начатися* obok *зачатися*, ros. *начаться*; w (W) też *zaczynać się*, w (Z) – *rozcząć się* oraz *zacząć*

nagnić ‘nadgnić, trochę zgnić’ (Mk)

Tyn pumidur troche nagnity.

por. ukr. *нагнути*

nagniewać się ‘pogniewać się’ (M, O, StS)

Ja sie na nio nagniewala. (M); *Nagniewala sie.* (O); *Nagniwali sie.* (StS)

por. ukr. *нагнуватися*

w SGP z okolic Gdowa – Bochni (Małopolska), z Domaniewic (Łowickie)

*nagotować*₂ ‘przygotować’ (StS)

Wszystko nagotowano [do budowy kościoła].

por. ukr. *наготувати*, ros. *наготовать*; w (StS) też *przygotować*

namyśleć ‘pomyśleć’ (Z)*Ja sobi namysłala, że u nas ukraiński jes na... uczytelki, nauczycieli.*por. ukr. *надумати*; w (Z) również *pomyśleć*

w SGP z Podhala

nawiesić, nawieszać₂ ‘powiesić, wieszać’ (StS, W)*Nawieszono [drzwi do stodoły]. (StS); Nawiesić na kuleczku. (W)*por. ukr. *навесити*, ros. *навесить*; w (StS) również *powiesić***obkręcić** ‘okręcić’ (StS)*Później ładnie sznurkiem opkreńcił.*por. ukr. *обкрутити* obok *окрутити***obkręzać** ‘okrażać’ (M)*Naz opkrężajo.*por. ukr. *обкружляти***obłysieć** ‘ołysieć’ (D)por. ukr. *облицити*, ros. *облысеть* obok *полысеть*

KSGP notuje

obmarznąć ‘zmarznąć’ (Mk)*F tym roku obmarzli te korzonki.*por. ukr. *обмерзнути***obmotać, obmotywać**₁ ‘omotać, omotywać’ (D, M, Mk, N, O, Z)*Koło sie up... jakościk żelazem jakoż ubmotywali. (M); Ubmotej gazeto dobrze. (Mk); Unucami obmotuju [stopy], taj f postoły. (N); Obmotuje sie i sze zalipia sie, kiedyś to se glinom zalipiali, a teras to puastelinem. (O); Pszeńdziwo czy klaki uobmotywało sie, zwionzało ciasno i dopro tak pszendli. (Z)*por. ukr. *обмотувати*, ros. *обматывать***obmówić**₂ ‘omówić’ (Mk)*Tera obmówimy tyn rozdział.*por. ukr. *обговорити* obok *оговорити*, ros. *обговорить***obezwać się, obzywać się** ‘odezwać się, odzywać się’ (Mk, N, O)*Obezwała si ta, co zna otpoweć. (Mk); Jedna do drugi sie nie obzywały. (N); Ja sie nie obezwała, ja siedziała krowe pasła. (O)*por. ukr. *обзиватися*, *обізватися* obok *відзиватися*, *відізватися*; w (N) również *odzywać się*, *odezwać się*

w SGP z Podhala, Galicji, z okolic Nowego Sącza, Wadowic, Ropczyc, Tarnobrzega i in., Cyran 1977 z Podhala, Rzeszowszczyzny, Sądeckzczyzny

oddać, oddawać₂ ‘wydać (za mąż)’ (M, N, O); **pooddawać** ‘powydawać (za mąż)’ (O)*Fsi ženili i uddawali. (M); Woddały nio zamusz. (N); Kažo, że wu nich tam je dziuczyna, chcieliby wodac. (O); Takie młode, że pooddawane niedawno, to mołodyce u nas. (O)*por. ukr. *віддавати*, *віддати*; w (N, O) też *wydawać*, *wydać*

w SGP z Podola i okolic Drohobycza

oddać się, oddawać się₂ 'wyjść za mąż' (H, O, Z)

Ja sie oddala pirszy ras za mąsz. (H); *Jak ja sie oddala... Siedemnaście liad było, jak sie woddała.* (O); *Pojechała tam do... uczyta sie, a potem sie oddala i tak sie zostala.* (Z)

por. ukr. *віддаватися, віддатися*

odkwitnąć₂ 'przekwitnąć' (Z)

Lipa kwitnie abo wże odkwitła, abo tam kwitnie, a odkwitła wże ftedy, kiedy że sie tej kjąt opsypuje.

por. ros. *отцвету́*

opytać 'zapytać' (Mk)

Chce opytać kaźdegu, czy tak były naprawde.

por. ukr. *опитати*

w SGP z Kaszub

oświęcić 'poświęcić (pokarmy)' (StS)

Prentko oświeńcila [koszyczek w Wielkanoc].

por. ukr. *освятíти*, ros. *освятíть*; w (StS) też *poświęcić*

w SGP *oświecenie* 'poświęcenie' z Poznańskiego

pobaczyć 'zobaczyć' (N)

U nos s proga witku ogrody i widno ściszkze, to poboczycie.

por. ukr. *побачути*; w (N) też *zobaczyć*

pobić₅ 'rozbić, potłuc' (N, O, Z)

Żarna pobily. (N); *Uczastkowuj zara pszyjdzie i zaras żarna pobije.* (O); *Tam nawet szyby pobity.* (StS); [*Żarna*] *pobili dzie f kogo.* (Z)

por. ukr. *побíти* obok *розбíти*; w (O, StS) również *rozbić*

pobić₆ 'zabić' (Z)

Wón te dzieci pobil i w loch zakopał.

por. ukr. *побíти* obok *убíти, вбíти, забíти*; w (Z) też *zabić*

pobywać 'przebywać, być' (M)

Pani sinator pobywała f Chmilnicku.

por. ukr. *побывати* obok *пробывати*

pogolić się 'ogolić się' (Z)

Pobruć sie czy pogolić się.

por. ukr. *поголі́тися* obok *оголі́тися*

pogorzeć 'zgorzeć, spalić się' (N)

Zapolity zachrystji i tam pogorzalo było fsio.

por. ukr. *погорíти* obok *згорíти*; w (N) też *zgorzeć*

pojaśnić, pojaśniać 'wyjaśnić, wyjaśniać' (Mk, O, Z)

Pojašnjij mi to jeszcze ras. (Mk); *No jak wam... pojaśnić, to ja nie wim.* (O); *Mnie nikto nie pojaśniał.* (Z); *Ja nie pamientam tak dobrze, żyb ja pojaśniła.* (Z)

por. ukr. *пояснювати, поясніти* obok *віяснити, виясняти*

pokradać ‘podkradać, kraść’ (M)*Pukradajoncy było bolszenstf'o.*por. ukr. *покра́жа* ‘kradzież’ obok *кра́жа* ‘ts.’**pomrzeć, pomierać** ‘umrzeć, umierać’ (H, M, N, O, Z)*I to ja jeszcze nie chce pomierać.* (H); *Mnie było może lat tsynaście, jak ona pumarła.* (M); *Ono [dziecko] pomarło, nie wyczszymało.* (N); *Mój tato pomar był, u mnie dwa-naście liat jak ras.* (O); *Siostra była, to pomarła.* (Z)por. ukr. *поміра́ти, помéрти* obok *уміра́ти, умéрти* oraz *вміра́ти, вме́рти*; we wszystkich gwarach również *umierać, umrzeć*

w SGP z okolic Krakowa, Bochni i Wadowic, z okolic Ropczyc (Podkarpacie), z Lubelszczyzny, z Drohiczyzna, z gwary nadsańskiej, z Kielecczyzny, z okolic Tarnobrzega i in.

poprawić ‘naprawić’ (N)*Sporcony, sporcił, [trzeba go] sprawić abo poprawić; Gorczek, jak co że gorczek rozbił sie czy dziurawił, to można jego sprawić abo poprawić, jego wże nie sprawi si, wykinuć.*por. ukr. *пола́днати* obok *нала́днати*; w (N) również *sprawić***porodzić się** ‘urodzić się’ (H)*Pliegno sie, porodziło sie, to ji pliengnie sie.* (H)por. też ukr. *поро́дитися* obok *уро́дитися* oraz *вро́дитися*; w (H) również *urodzić się***poszanować** ‘uszanować’ (Mk)*Czsa puszanować cudze rubote.*por. ukr. *пошану́вати***poszkodzić** ‘zaszkodzić’ (StS, Z)*Coś poszkodzi i do lekarza idzie to podleczyć.* (StS); *F cebuliniu zakraszone to nie poszkodzi nic.* (Z)por. ukr. *пошко́дити* obok *зашко́дити***poszyć₃** ‘uszyć’ (H, M, N, W)*Worek poszyć, worki szyli tam jakieś.* (H); *Kóściumy nam puszyli.* (M); *Ja żeb poszyła wom sztany.* (N); *Koldre puszyli.* (W)por. ukr. *поши́ти*; w (M, O) również *uszyć***powierzyć** ‘uwierzyć’ (Mk)*Ni puwierze, dupóki ni zubacze.*por. ukr. *пові́рити*, ros. *пове́рять*

w SGP z kwalifikatorem „litewskie”

powrócić₂ ‘zawrócić’ (N, O, W)*Wygnąć, nawróciđ, nawróciđż gadaju, jak una [krowa] sze nie duszła do szkody, to nawrócić, koni można toże powrócić.* (N); *Jich stantont powrócili, oni sie wrócili stantont.* (O); *Powrócili nas [z zesłania].* (W)por. ukr. *поверну́ти*; w (N) także *nawrócić* ‘zawrócić’

powrócić₄ ‘zwrócić’ (W)*Jemu piniendzy puwrócili.*

por. ukr. повернути, ros. повернуть

przemarnować ‘zmarnować’ (H)*Jusz nie szkoda samyj siebie, jusz tak o pszymarnowane życie.*

por. ukr. промарнувати obok змарнувати; w (H) również zmarnować

przygaszcząć ‘ugaszczać’ (O)*A potemu gości sze pszygaszczajo.*

por. ukr. пригостіти obok угостіти; w gwarze notowano również ugaszczać

rozciągać₃ ‘przeciągać (w czasie)’ (O)*To kiedyś święta nie święta, jak wjelganocno nie spowjadane, teras rosciongajo do świętego Piotra.*

por. ukr. розтягати obok протягати

rozmlócić ‘wymłócić’ (Z)*Pełne ziarno, roz... rozmlócić, ni wy... wymłócić to jest.*

por. ukr. розмолотіти obok вімолотіти; w (Z) również wymłócić

rozpowiedzieć, rozpowiadać ‘opowiedzieć, opowiadać’ (H, M, Mk, N, O, StS, Z)*Jakim sposobem un popat do Polszczy, to ja wum toże rospowiem. (H); Chyba fsio można ruspuwiedzić. (M); Rozpowjadasz straszne durnoty pu ulicy; Czsa to rospowiedzieć wszystkim. (Mk); Baba nom rospowidala. (N); No tosz mama rospowjadala. (O); Ja wam tak nie rospowiem i nie rostółkuje. (StS); Mój ojciec lińniczuj, nam rospowie. (Z)*

por. ukr. розповідати, розповісти obok onovidati, onovіstі; w (M, StS, W, Z) też opowiadać, opowiedzieć, w (O) opowiadać

rozzuć, rozzuwać ‘zzuć, zdjąć buty’ (N, W)*On te buty zzuł, rozuwo. (N); Rozzuwać. (W)*

por. ukr. роззүти; w (N) również zzuć

w SGP z okolic Augustowa i Tykocina

skąsać ‘pokąsać, pogryźć’ (W)*[Owady] me tak lapy skunsali.*

por. ukr. скысати obok покысати

spiec₁ ‘upiec’ (H, M, N, O, StS, W, Z)*Chlieba nam spiekli. (H); Spiec chlip, a potem i balabuh, żep prendzyl e upig. (M); Pset płuminiem spiekly takie, potpołek. (N); Mięśic ciasto i spic chlip. (O); Spieczcie mie korowaj, bo ja ide do swej chresny na wesele. (StS); Spiec. (W); Ja spieczce, wy każecie, ja bede jutro chlip piekla, a ʋu każe i my bedziem pjekli, oni spieczu, tak spieczu. (Z)*

por. ukr. спекти, успечь; w (M, N) również upiec

sprawić, sprawiać₁ ‘wyprawić, urządzić’ (D, H, M, Mk, N, O, StS)*Nu wesele sprawiac, czszeba ugaszczać jich. (H); Sprawiajo se dzieciom imieniny. (M); Jutru bede sprawjac moji urudziny. (Mk); Dawni wesele sprawjaly. (N); Wesele sprawić. (StS)*

por. ukr. *справля́ти, спра́вуму*
w SGP z okolic Kielec

ubić, ubijać₃ ‘zabić, zabijać’ (O, StS, W, Z)

Tam na jego woczach uoberwało reńki, wysmalilo uoczy i ten człek sie prosił, że nie wbijajcie mnie. Bez nogu, bez ronk sie lyszył, bez wocz i prosi sie, nie wbijajcie mnie, ja chce żyć. (O); *Jednego nie ma, żeby był tego [po wojnie] nie skaleczony albo ubity.* (StS); *Ubić.* (W); *Nie chce sie trudzić, un chce kogoś ubić.* (Z)

por. ukr. *уби́вати, уби́ти* obok *вби́вати, вби́ти* oraz *забу́вати, забу́ти*, por. też ros. *уби́вать, уби́ть*; we wszystkich gwarach również *zabijać, zabić*
w SGP z okolic Przasnysza (Mazowsze)

ujechać ‘wyjechać’ (M)

Ujechał.

por. ros. *у́ехать*; w (M) też *wyjechać*
w SGP z okolic Przasnysza (Mazowsze) i z Lubelskiego

uniżać ‘poniżać’ (H, M)

Tam unizali. (H); *Unizone byli.* (M)

por. ros. *уни́жать*

upaść I₂ ‘spaść, zlecieć’ (H, StS)

Z góry upadli wo ftej chacie, tak na góre jiszli, liezli tam coś kuram jakiegoś ziarna dostać i upadli. (H); *Łazłem na orzecha i ulamała sie gałęzia, ja upał, ręka poleciała.* (StS)

por. ros. *упа́сть*

wybić₈ ‘zbić, wymierzyć karę’ (D, Mk)

Un gu dobrze wybil za to. (Mk)

por. ukr. *ви́бути*

wygodzić ‘dogodzić’ (Mk)

Jemu trudnu wygodzić.

por. ukr. *ви́годіти* obok *до́годіти*

w SGP z Podhala, z Lubelskiego, z Galicji, Górnego Śląska, Poznańskiego

wypłacić₂ ‘zapłacić (podatek)’ (H)

U mnie nic nie było, jeden był byczek taki malieńki i pszyszli zabrali, bo ojciec nałoga nie wypłacił i zabrali jego.

por. ukr. *ви́платити* ‘spłacić, np. dług?’; w (H) również *zapłacić*

w SGP z Beskidów

wyprawić się ‘poprawić się’ (Mk)

Un ju si wyprawił.

por. ukr. *ви́правитися*

wyrobić₇ ‘zrobić (np. rękodzieło)’ (StS)

Świntia z dykty wyrobiona; Świstaki wyrobił, nu to strugać to jakiś ja wiem tam, jakiś świstak czy co on wystrugał sobi.

por. ukr. *ви́робити* obok *зро́бити*; w (StS) również *zrobić*

w SGP z Galicji, Krakowskiego, z Górnego Śląska, z okolic Rabki (Małopolska)

wyrozumieć ‘zrozumieć’ (Mk)*Umij gu wyrozumieć.*por. ukr. *вірозуміти* obok *зрозуміти*

w SGP z okolic Augustowa, Górnego Śląska, Kieleckiego i Krakowskiego

wysłać, wysyłać₂ ‘zesłać, zsyłać’ (H, M, N, O, W, Z); **powysyłać** ‘posyłać’ (M, O, Z)*Nas byli wysłani na Kazachst^{an}, tenty.* (H); *Moja siostra była wysłana na Puławę.* (M); *Ftedy tak i wysyłały, represⁱrowały i fsio.* (N); *Brat jego starszyj uże był tam wysłanyj sze w dwadzieścia dziewionym roku, a nas w czszydziesci szóstym wysyłałi.* (O); *Wysyłałi to sam (...) tyj zimó tam toży sztyrdzieści, a pińdziesiont hradusóf mrós i wysłali.* (W); *Nas wysłali f Kazachstan.* (Z); *Tszecia cząstka wioski nas powysyłałi.* (M); *A tych powysyłałi sto kilometry od domu.* (O); *Powyselałi (...) na Sybir.* (Z)por. ros. *ссылать, сослать* obok *высылать, выслать* oraz *засылать, заслать*, ukr. *заси́лати, засла́ти* obok *виси́лати, ві́слати*; w (H, M) również *zsyłać, zesłać***wytkać** ‘utkać’ (Z)*No uże jag wytkali, uono [plótno] na warstaci bjerze sie tka, wytkałisz jego, wybilali, bilili.*por. ukr. *ві́ткати* obok *утка́ти***wytrzeć**₂ ‘rozetrzeć’ (Z)*Wytszyć, wytszyć, klósek wzionć na rency wytszyć i probować, jak ziarno mientkie czy twarde.*por. ukr. *ві́терпу*; w (Z) również *rozetrzeć***wyzuć** ‘zzuć, zdjąć buty’ (Mk)*Tu wyzuj buty.*por. ukr. *ві́ззяти*

w SGP z Krakowskiego, z Tarnowskiego, z Wielkopolski, z okolic Przasnysza (Mazowsze)

wyzwać, wyzywać₂ ‘wezwać, zawołać (np. do szkoły)’ (H, M, Mk, N, O, StS, Z)*Zafsze nas do dęrektora wyzywali.* (H); *Wyzywali ru... uojców i matków du... du szkoły.* (M); *Nauczycil mnie wyzywoł du deski.* (Mk); *Tszeba wyzwać sze z rejonu uże tych [lekarzy].* (N); *Na każdyj urok po pieńć razy wyzywajo, pytajo.* (O); *Oni [KGB] cały tydzień wyzywali ludziw.* (StS); *Fszyszkich wyzywali tych ludzi.* (Z)por. ukr. *візивати, ві́звати*, ros. *вы́звать, вызы́вать***zajść**₁₁ ‘przyjść, zapanować’ (N)*To za Nimca, to jak Nimec zaszet [tj. jak Niemcy przyszli do wsi].*por. ukr. *захóдути***zachować**₂ ‘schować’ (N)*Schować, ja schowam, schowaju abo zachowaju; Zachowaj, żeby nichto nie naszol.*por. ukr. *захováти* obok *сховáти*; w (N) również *schować***zacichnąć** ‘ucichnąć’ (H, M)*Szcze coś kszyczała, kszyczała i zacichła.* (H); *Zaciechło, a jaka pszyczyna, nie wiem.* (M)por. ukr. *зати́хнути*

zaczerstwieć 'szczerstwieć' (N)*Šfižyj chlip zaczerstfil.*por. ukr. *зачерствіти*, ros. *зачерствѣть***zagasić** 'zgasić' (N, O)*Ja zagaszę, oni zagaszu [świecę]. (N); Zagasić to liampa, jak sie świeci, to liampe zagasić. (O)*por. ukr. *загасіти* obok *згасіти***zagestnąć** 'zgeśtnieć' (W)*[Kasza] zageśni na tym mliku; Ona [zupa] zagięśni.*por. ukr. *загуснути* obok *згуснути***zaginąć**₂ 'zginać, stracić życie' (StS)*Katastrofa sie stała, oni też zagineli.*por. ukr. *загинути* obok *згинути*; w (StS) również *zginąć*

w SGP z okolic Rabki (Małopolska)

zajechać, zajeżdżać₂ 'wjechać' (H, M, N, O, StS)*Wrota, wrota je, kiedy na podwórze zajiżdżaju, to wrota. (H); Ja jag raz jichala to, wiency³ i, ras to ino, tożma zajichali f staf. (M); Zajiżdżały do... f kluni dźwirze, zaiżdżo⁴. (N); My psywozim siano, to my wotczyniamo wrota i zajeżdżamo na podwórze i tu skidamo siano. (O); Zajeżdżał do stodoły. (StS)*por. ukr. *заїжджати* obok *віжджати*; w (N) również *wjechać***zakazywać**₁ 'nakazywać' (M)*Jusz pora groch kosić zakazujō.*por. ukr. *зака́зувати* 'zabraniać', dial. 'nakazywać' obok ukr. *нака́зувати* 'nakazywać'**zaleknąć się** 'złęknąć się' (H)*Wąsz zwinienty był na dźzewie i ja zobaczyła, uciekla, zalienkla się, taka ja szcze młoda była.*por. ukr. *зляка́тися* obok *злякати́ся*, *переляка́тися***zaleźć, zalazić**₂ 'wleźć, wbić się w coś' (M, N, O, W)*Ni będzie pływadź, ino zalizie w rzyke. (M); O to zalazła stikla (...) na polu tam dzieś rozerżnela. (N); Toże czszaska, jak zalizie, czszaska, czszaska, jak ono zalizie, to to czszaska zaliazła tam. (O); F krowy uoni zalażu pot skóry [chrabąszcze]. (W)*por. ukr. *залізти*, *залізути*, ros. *залезать*, *залезть*; w (M, N) również *włazić*, *wleźć***zalożyć**₈ 'położyć' (Z)*Tam fundament zalożyli.*por. ukr. *заложити*; w (Z) również *położyć***zapalić**₃ 'rozpalić' (M, N)*Ja sie zebrał, poszoł, jemu puładował ten kociuł, zapalił. (M); Zapolić f piecu, drewa zapolić. (N)*por. ukr. *запалити* obok *розпалити*

zapóźnić się ‘spóźnić się’ (Mk)*Ni moze si zapóźnić na rubote.*por. ukr. *занізнитися*

Śmiech 1986 z Łęczyckiego

zasadzić₂ ‘wsadzić, uwięzić’ (M)*Na dziesięć lad du turmy zasadzo.*por. ukr. *засадути*; w (M) również *wsadzić***zaswatać** ‘wyswatać’ (Z)*Starosty zaswataju, ta robju zarenczynu.*por. ukr. *засватати* ‘uzyskać zgodę rodziców panny młodej na ślub’ obok*вісватати* ‘wyswatać’**zawarzyć** ‘uwarzyć, ugotować’ (N)*To kompot, że sie nazywa zawarzony kompot.*por. ukr. *зваріти*, ros. *сварить***zbić**₈ ‘wybić, zniszczyć’ (W)*Buraki zbiło.*por. ukr. *збіти* obok *вібнути*; w (W) też *wybić*

w SGP z okolic Nowego Sącza i Kalwarii Zebrzydowskiej i z okolic Bochni

zbić, zbijać₉ ‘ubić, ubijać (np. masło, jajo)’ (M, N, StS)*Maśniczka, to co masło zbijali. (M); A to zbijaju [masło], po prostu bańke naliwu, jo zbijum, zbić, wy zbijocie. (N); Zbij pjene, idź zbij pjane. (StS)*por. ukr. *збивати*, *збіти*, ros. *сбивать*, *сбить*; w (M) również *ubić***zeprzeć się** ‘oprzeć się, wesprzeć się’ (Mk)*Zepszyi si na porynczu.*por. ukr. *спёртися*

w SGP z Kalwarii Zebrzydowskiej, okolic Tykocina, Kieleckiego i Wielkopolski

zesłabnąć ‘zasłabnąć’ (M, Mk)*Zesłabność. (M); Ktoś zesłabnoł fkuścieli. (Mk)*por. ukr. *заслабнути* ‘zachorować’; w (M) również *zasłabnąć* ‘zasłabnąć, zachorować’**zmurować** ‘wymurować, wybudować’ (N)*Fundamend jusz zmurowali.*por. ukr. *змурувати* obok *вімурувати*; w (N) również *wymurować***zniżyć** ‘obniżyć’ (W)*Zniżyć ceny.*por. ukr. *знизити*, ros. *снизить*

W opracowaniach dotyczących kontaktów językowych polsko-wschodniosłowiańskich podkreśla się rolę sąsiedztwa językowego w podtrzymywaniu konstrukcji archaicznych: „spośród różnych interpretacji językowych faktów

regionalnych dawnej polszczyzny na Kresach i na pograniczu najbardziej prawdopodobna wydaje się ta, która zakłada ich archaiczność wspieraną paralelnymi zjawiskami językowymi z ukraińszczyzny. Archaiczność tej polszczyzny ujawnia się zresztą nie tylko w warstwie cech tożsamyh z ukraińskimi” (Kość 2000: 461; por. też Rieger 2002: 29–31). Często jednak niemożliwe jest odróżnienie archaizmów podtrzymanych pod wpływem obcym od interferencji – nie znamy bowiem przeszłości gwary, przede wszystkim przybliżonego czasu zasiedlenia wsi oraz pochodzenia osadników (Rieger 2002: 16–17). Ta sama trudność dotyczy także dawnego języka ogólnopolskiego. Jak zauważa Grażyna Rytter (1992: 6) – „pożyczki wewnątrzsłowiańskie niełatwo jest odzielić od kontynuacji prasłowiańskiego dziedzictwa w poszczególnych językach (...). Ustalenie kierunku zapożyczania utrudnione jest przez obecność licznych polonizmów w tzw. prostej mowie ruskiej”.

Zapożyczenia wschodniosłowiańskie zaczęły intensywnie przenikać do polszczyzny ogólnej i regionalnej już w XV–XVI w., nasycenie polszczyzny (w odmianie pisanej) ukrainizmami było największe w XVII w. (Łesiów 1995: 251). Współcześnie nie da się sprawdzić, kiedy dana formacja weszła do zasobu gwary – czy była używana już w momencie przesiedlenia, czy też została nabyta w nowym miejscu.

Wśród podanych wyżej formacji znalazły się czasowniki, które w polszczyźnie ogólnej mają swoje zleksykalizowane odpowiedniki bądź całkiem już wyszły z użycia, lecz pozostał po nich ślad w postaci wyrazów pokrewnych: *pobywać* – por. ogpol. *pobyć*, wyłącznie aspekt dokonany, *porodzić (się)* – por. ogpol. *poród*, *powierzyć* ‘uwierzyć’ – por. ogpol. *powierzyć* ‘zlecić coś komuś’ bądź ‘polecić kogoś czyjejś opiece’, *poszanować* ‘uszanować’ – por. ogpol. *poszanowanie* ‘szacunek, poważanie’, *pomierać*, *pomrzeć* ‘umierać, umrzeć’ – por. ogpol. *pomrzeć*, wyłącznie aspekt dokonany, *wygodzić* ‘dogodzić’ – por. ogpol. *wygoda*, *wygodny*, *wyrozumieć* ‘zrozumieć’ – por. ogpol. *wyrozumiały*. W polszczyźnie południowokresowej czasowniki te są nadal żywe.

Zwraca uwagę grupa derywatów z prefiksem *za-* w miejscu ogpol. *z-* (*s-*): *zachować* ‘schować’, *zacherstwieć* ‘scherstwieć’, *zagasić* ‘zgasić’, *zageścić* ‘zgeścić’⁸³, *zaleknąć się* ‘zleknąć się’, *zapóźnić się* ‘spóźnić się’, *zaginać* ‘zginać’.

Warto wspomnieć także o formacji *nagnić* ‘nadgnić, trochę zgnić’ (Mk), gdzie prefiks *na-* wnosi znaczenie ‘nieco, trochę’. Przedrostek *na-* w takiej funkcji, tj. wskazującej na małą intensywność czynności oznaczonej podstawą, był produktywny w historii języka polskiego, obecnie całkiem wyparł go prefiks *nad-* (SStp. 2005: 27–28).

⁸³ Por. jednak ogpol. *zageścić*.

W materiale z poszczególnych gwar zanotowano liczne dublety słowotwórcze (dla 37 formacji spośród 84 zgromadzonych, tj. dla ponad 40%): *nacząć się – począć się* (Z), *nagotować – przygotować* (StS), *nawiesić – powiesić* (StS), *pobić₁ – rozbić* (O, StS), *pobić₂ – zabić* (Z), *pogorzeć – zgorzeć* (N), *poprawić – sprawić* (N), *porodzić się – urodzić się* (H), *poszyć – uszyć* (M, O), *powrócić – nawrócić* (N), *przemarnować – zmarnować* (H), *przygaszczać – ugaszczać* (O), *rozmlócić – wymlócić* (Z), *rozpowiadać, rozpowiadzieć – opowiadać, opowiedzieć* (M, StS, W, Z), *spiec – upiec* (N), *wysłać, wysyłać – zesałać, zsylać* (H, M), *wytrzeć – rozetrzeć* (Z), *zachować – schować* (N), *założyć – położyć* (Z), *zasadzić – wsadzić* (M), *zbić – ubić* (M), *zestabnąć – zastabnąć* (M), *zmurować – wymurować* (N), *nacząć, naczyznać – zacząć, zaczynać* (H, M, W, Z), *nacząć, naczyznać – począć, poczynać* (Mk, N), *namyśleć – pomyśleć* (Z), *obzywać się, obezwać się – odzywać się, odezwać się* (N), *oddać, oddawać – wydać, wydawać* (N, O), *oświęcić – poświęcić* (StS), *pomrzeć, pomierać – umrzeć, umierać* (H, M, N, O, Z), *rozzuć – zzuć* (N), *ubić, ubijać – zabić, zabijać* (O, StS, W, Z), *ujechać – wyjechać* (M), *wypłacić – zapłacić* (H), *wyrobić – zrobić* (StS), *zaginąć – zginąć* (StS), *zbić – wybić* (W).

W językoznawstwie istnieje co najmniej kilka stanowisk odnośnie do redundancji słowotwórczej – przejawiającej się w istnieniu dubletów strukturalno-semantycznych (p. schemat I). Po pierwsze, uznaje się ją za zjawisko przejściowe, podlegające próbie czasu, w wyniku której elementy o słabszej pozycji zostają z systemu wyrugowane. Taki pogląd można zauważyć m.in. w pracach M. Sajewicza (1989: 267; 2001: 96–99; 2002: 463), który pokazuje, że zwykle elementami par (bądź szeregów) dubletów są formacje mocne, tj. okrzeple w gwarze, oraz słabe, czyli recesywne bądź świeżo zapożyczone (por. też Jaros 2002: 61). W odniesieniu do polszczyzny XIX-wiecznej Danuta Buttler (1984: 281–282) pokazała, że słabszy spośród dubletów mógł przejmować sferę użycia przenośnych, a mocniejszy – dosłownych.

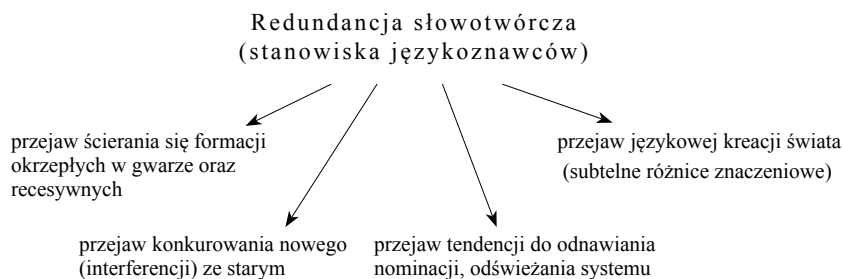
Po drugie, redundancję umieszcza się na pograniczach semantyki – jako przejaw językowej kreacji świata, sposobu myślenia i przekazywania sensów, przejawiających się na wyrazistym planie słowotwórczym. Potwierdzeniem tego jest istnienie formacji redundantnych tak w staropolszczyźnie, jak też w polszczyźnie ogólnej, np. *wróżbiarz – wróżbita*, *zbójca – zbój – zbójnik* i in. (Kleszczowa 1998: 53–56).

Po trzecie, można tego typu pary traktować jako przejaw swoistej tendencji do odnawiania nominacji, odświeżania systemu, co jest związane z naturalną kreatywnością użytkowników języka (Kleszczowa 2004: 55–56).

Po czwarte natomiast, redundancja jest przejawem konkurowania nowego ze starym – nowe elementy systemu słowotwórczego (bądź leksykalnego)

wchodzą do gwary coraz silniej, jednak rozmówca przypomina sobie w trakcie wypowiedzi słownictwo rodziców czy dziadków (Rieger 2010).

Schemat I. Redundancja słowotwórcza (stanowiska językoznawców)

Próbą weryfikacji tych stanowisk na podstawie materiału południowokresowego mogłyby być badania idiolektów przedstawicieli poszczególnych pokoleń z nastawieniem na uzyskanie formacji współrzedzonych, ewentualnie podparte badaniami statystycznymi na większej grupie tekstów.

Grupę derywatów notowanych tak w źródłach historycznych, jak i w słownikach ukraińskich oraz w polskich słownikach gwarowych Z. Kurzowa (1983: 280–300) określa jako regionalizmy południowokresowe (i południowopolskie), jest to jednak osobny problem o charakterze leksykalnym.

2.5. Formacje potwierdzone w polszczyźnie gwarowej

Pośród czasowników prefiksalnych znalazły się 24 formacje, które mają potwierdzenie w opracowaniach dotyczących gwar rdzennej Polski⁸⁴:

nacyganić ‘ocyganić, oszukać’ (Mk)

Un mnie nacyganił.

KSGP notuje

napodgryzać ‘ponadgryzać, nadgryźć’ (Mk)

Ktoś napudgryzoł i wyrzucioł.

KSGP notuje

nawiązać ‘związać’ (N)

Poszła tam każe do styrty, nawiązała wiąske słomy i pszyniese do domu dawać czy dla krowy czy tam...

w (N) również *związać*

w SGP ze Śląska Cieszyńskiego

⁸⁴ Lista opracowań – p. wstęp do rozdz. II.2. oraz bibliografia.

obczerniać ‘oczerniać’ (Mk)*Uni tylko umjo upczerniać kaźdegu.*

w SGP z Poznańskiego

obgacić ‘ogacić, ocieplić mury na zimę’ (Mk)*Chałupe na zime czsza obgacić.*

KSGP notuje

obkryć, obkrywać ‘okryć, ocieplić’ (D, N)*[Kopce] zrazu zakrywaju słomu, potym zimur^m opkrywaju. (N)*

Cyran 1977 z okolic Rawicza (Wielkopolska)

obtanieć ‘stanieć’ (Mk)*Co si stału, ży momka optaniła.*

KSGP notuje

obżerać się ‘użerać się (z kimś)’ (D)

w SGP z okolic Tykocina (pn. Podlasie)

odinaczać ‘przeinaczać’ (D)

KSGP notuje

podchmarzyć się ‘zachmurzyć się’ (Z)*Potchmarzy sie i grzmi.*# KSGP notuje *podchmurzyć się***scyganić** ‘ocyganić, oszukać’ (Mk)*Un mnie znóf scyganił.*

w SGP z Tarnobrzieskiego, Cyran 1977 z Sandomierskiego

spaćkać się ‘upaćkać się, ubrudzić się’ (D)

KSGP notuje

spanować ‘opanować’ (Mk)*Czsa pryntku spanować swoji nerwy.*

w SGP z okolic Bochni – Gdowa (Małopolska)

splewić ‘wyplewić’ (W, Z)*[I wczoraj ja...] pliwila czy wypliwila. [I trzeba tę choptę...] wyplewić. [Czy można splewić?] Nu wżywa si splewić, nu niczestu. (W); Zakonczyli plewić, spliwili, spliwili. (Z)**w (W, Z) również wyplewić*

KSGP notuje

sprawić₄ ‘naprawić’ (N)*Gorczek, jak co że gorczek rozbił sie czy dziurawił, to można jego sprawić abo poprawić, jego wże nie sprawi si, wykinuć.**w (N) również poprawić*

w SGP z okolic Olkusza (Małopolska) i Górnego Śląska

ubiedować się 'nabiedować się, nacierpieć się w biedzie' (Mk)

Tyleśmy si ubiduwali za tyn rok.

Cyran 1977 z okolic Łowicza

wpuszczać₂ 'spuszczać, opuszczać (na dół)' (H, M)

[Trzeba wiadro do kiernicy] *fpuskać i nabierać wodę.* (H); *Fpuszcze wiadro i nabiere wody.* (M)

w (M) również *spuskać*

w SGP z Poznańskiego

wykazywać 'pokazywać' (StS)

Ksiąć czegoś jego [obraz] schował i jego nie wykazuje.

w (StS) również *pokazywać*

w SGP z Poznańskiego, Śmiech 1986 z Wielkopolski

wykosztować 'zakosztować, spowodować duże koszty, wydatki' (Mk)

Tyn gas nas troche wykosztował f tyn roku.

w SGP z Poznańskiego

wyotwierać 'pootwierać' (Mk)

Wyotwieram okna na ościsz.

KSGP notuje

wyzamykać 'pozamykać' (Mk)

Nikogu ni ma, bu dźwi wyzamykane.

KSGP notuje

zapiekać₂ 'dopiekać, dokuczać, przeszkadzać' (Mk)

Cały czas una mu zapieka.

w SGP z Kujaw, okolic Międzyrzecza (Lubelszczyzna)

zgrzać 'nagrząć' (StS)

Wengiel to żyłaza nie nagrzeję dobrze, ono spali, a nie zgrzeje [o pracy w kuźni].

w SGP notowane (lokalizacja nieokreślona)

zremontować 'wyremontować' (H, M)

Po mojemu un uże jegó zremontował. (H); *Zrymontowany.* (M)

w (H, M) również *wyremontować*

KSGP notuje

Spośród podanych derywatów pięć notowano na terenie Małopolski bądź w gwarach pogranicza polsko-wschodniosłowiańskiego (są to: **obżerać się, scyganić, spanować, sprawić i zapiekać**).

Sporo przykładów innej od ogólnopolskiej prefiksacji czasowników w gwarach pokazuje W. Cyran (1977: 110–117). Na zjawisko to zwraca uwagę także W. Śmiech (1986: 15–16), wskazując na pewne gwarowe niuanse znaczeniowe oraz podkreślając rolę peryfrazy – na przykładach *wydziurawić* 'wy-bić dziurę' i *przedziurawić* 'prze-bić dziurę'. Te spostrzeżenia można od-

nieść również do materiału zaprezentowanego powyżej, np. użycie prefiksu **wy-** w formacji **wykazywać** ‘pokazywać’ mogło mieć na celu podkreślenie czynności ‘wydobywania czegoś na zewnątrz’ (jak w ogpol. czasownikach *wyjąć, wydobyć*); użycie prefiksu **z-** // **s-** w formacjach **zgrzać** ‘nagrząć’, **zremontować** ‘wyremontować’, **splewić** ‘wyplewić’ mogło służyć wskazaniu na intensywność, globalność procesu, ‘zrobienie czegoś całkiem, dokładnie’. W formacjach **wyotwierać** ‘pootwierać’ (Mk) i **wyzamykać** ‘pozamykać’ (Mk) prefiks **wy-** sygnalizuje ogarnięcie czynnością wielu (bądź wszystkich) obiektów (jak w ogpol. *wylapać, wytruć*).

Szereg podobnych osobliwych czasowników prefiksalnych (także dublety gwarowo-ogólnopolskie) pokazuje dla gwar Polski centralnej A. Strokowska (1987: 186–188).

2.6. Innowacje południowokresowe

Pozostałych 55 formacji nie znalazło potwierdzenia ani w materiale historycznym, ani gwarowym, ani w słownikach języka ukraińskiego i rosyjskiego. Większość z nich pojawiła się w materiale jednokrotnie – mogą być to zatem innowacje lokalne bądź idiolektalne:

dopodglądać ‘popodglądać’ (Mk)

Dopodglondej jich tu chwile.

dopodgryzać ‘ponadgryzać, nadgryźć’ (Mk)

Ktoś dopodgryzol i zastawił.

nabrudzić ‘ubrudzić’ (Mk)

Ktoś nabrudził te spódnice.

nadziwiać ‘wydziwiać’ (Mk)

Tak nadziwiłaś, ży asz fštyd.

w (Mk) również *wydziwiać* ‘dokazywać’

nagadywać ‘wygadywać’ (Mk)

Coś tak nagadujisz na niego, a to niprawda.

najeżdżać₁ ‘przyjeżdżać’ (M, O, Z)

Ksionc najiżdżał do tyj kapliczki skojszi. (M); U nas to liudzi takie oni najeżdżone. (O);

Ksionc najiżdża co niedziela siudy pszyjżda. (Z)

w (M, O, Z) również formacja *przyjeżdżać*

nalatwić ‘załatwić’ (Mk)

Dziś musze dużu nalatwić w urzendach.

naremontować ‘wyremontować’ (StS)

[Kiedy się zepsuje maszyna, to co trzeba zrobić, żeby dobrze pracowała?] *naremontować* (...) *naremontować i naprawić*.

nasyłać 'nadsyłać, przysyłać' (Mk)

Nasylej mi świeże wjadomości.

natłumaczyć 'wytlumaczyć' (N)

To tak mnie natłumaczyła.

obkłuwać 'nakłuwać (wrzód)' (O)

Mojij sioszczyszë był na pjersiach toj naryu. Co tam nie robili, wopkluwali, żeby nie narywało, to fsio.

obśmiszyć się 'ośmiszyć się' (D)

odgrodzić₂ 'ogrozić' (D)

odkocić się 'okocić się' (StS)

[Owca] *otkociła się.*

odłączyć się₂ 'rozłączyć się (o małżeństwie)' (D)

odpierać się 'wypierać się' (N)

Jo tam trochy otpirala si, otpirala si, odgaduwala si.

odzywać 'wyzywać, przezywać' (H)

Jeszcze to ji Cyganami odzywali, różnie.

w gwarze zanotowano również formację *wyzywać* 'wzywać'

oprać 'wyprać (do końca)' (Mk)

Opralam dziś fszystku.

pocisnąć 'wycisnąć' (StS)

To pojilka, woda cieknie, ona [krowa] pociśnie sobie wode, pije.

w (StS) również *wycisnąć*

podbudzić 'obudzić' (Mk)

Ide gu podbudzić, niech puwoli wstaje.

poliniać się 'wylinieć, wypłowieć' (N)

Poliniaju sie, zliniaju sie te nitki kroszone.

poplewić 'wyplewić' (O)

Czy bede pliewila, czy poliewje, (...) sze czeba poplewić do końca, czyŕsto.

potłumaczyć 'wytlumaczyć' (StS)

Jeden drugiemu nie potłumaczył, nie powiedział.

w (StS) również *wytłumaczyć*

przebierać się 'ubierać się' (N)

To co spi si i to co pszebiro sie czlek.

w (N) również *ubrać się*

przeczytywać 'wyczytywać, sprawdzać listę' (O)

Pszeczytuje... każdego uczenika, każdego uczenika po familji.

przedmienić ‘zamienić’ (Mk)

Pszedminiej tak, by nichtu ni widziol.

przydeptać ‘podeptać’ (H)

[*Jak hurma idzie, to może wszystko nogami*] *pszydeptać.*

przygadywać, przygadać ‘zagadywać, zaczynać rozmowę’ (Mk)

Po tym fszyskim jeszcze pszygaduji do mni; Ni gniewej si, pszygadej ty.

przysłać ‘zesłać’ (Z)

Jich potem f Kazachstan pszysłali.

w (Z) również *wysłać* ‘zesłać’

przyluc ‘utłuc’ (M)

Pszytlucze sie, namoczy sie czut’ i f stempe sie tlucze, tlucze.

w (M) również *utluc*

ugartać ‘podgarniać, podsypywać’ (M)

Sadzi sie [ziemiaki], potym sie sapuje [ziemię], ugartata sie.

w (M) również *podgartać*

wkuwać ‘podkuwać’ (N)

Kowol, kowol tylko kuje, kiedyś skuwoł.

w (N) również *podkuwać*

wsechać ‘wysychać (o glinie)’ (O)

Kiedyś to se glinom zalipiali, a teras to puastelinem, no to puastelinem, to sie nie, nie-dobrze, bo fšecha, a glinom samo lepsze.

w (O) również *wysechać* ‘wysychać’

wybić₁₀ ‘odbić, zdobyć’ (StS)

Tak my kościół wybili; My ten kościół wybili, tak, taka to była, no sześ lat tej wojny.

wybić₁₁ ‘wbić (jaja do ciasta)’ (M, StS, W)

Bede bliny piekła, wybije jajko, pusole. (M); Kartofflu sie oczyści i sie potrzy i sie wybije jajko czy dwie. (StS); Sie wybiji [co się wybije?] jajka. (W)

wykrzyczeń ‘skrzyczeń’ (Mk)

Nasampirf wykszyczy mnie, a potym si pudlizuji.

wyparzyć ‘sparzyć (mak)’ (W)

Wyparzy si tyj mak.

w (W) również *poparzyć*

wytanieć ‘potanieć’ (Mk)

Coś trochu wytaniału, ali i tak je drogu.

wzgotować ‘ugotować’ (M)

[*A gdzie te garnuszki trzymali?*] *Dzie garnuszki tszymali? A wzgotujo i dó, s du tego uo jag du kumory zanieso.*

w (M) również *ugotować* i *zgotować*

zabijać₃ 'przybijać' (W)*Szczebli zabjajo, pszybijajo, pszybijajo tak.*

w (W) również przybijać

zaginać się 'wyginać się, giąć się' (M)*Putparty dymbowy kołyk, taki słup, żeb nie u, ni zaginala sie ścilina.*

w (M) również wyginać się

zajść₁₀ 'przejsć, przeprowić się' (Z)*Tam robi si czszynsowina, tendy człowiek nie może zajść.*

w (Z) również przejsć

zakryć, zakrywać₃ 'przykryć, przykrywać' (N, W)*Jigły jak opadnu [z drzew], to uny grzebiu i nakrywaju skopce, jak zakrywaju kartofli, buroki, to uny na wiszch. (N); Zakryji [siano], żyp ono ni zamakalo. (W)*

w (N) również przykryć, w gwarze (W) – nakryć

zakuć 'podkuć' (N)*Zakutyj ko^oń.*

w (N) również podkuć

zalepić 'zlepić (pierogi)' (M)*Zalepie, zalepie, zalepie i tak pirogi.***zalewać**₅ 'wlewać' (M, O)*Tak zaliwajo w jakeś posude. (M); Gilza uot ot snarada prymerno. Ona spliaszczona, a z boku dziurka..., to tam zaliwa sie tyj wo, tut gnot. (O)***zamieszać**₁ 'wymieszać' (StS)*Kasze gotuje czy, to zamiesza razem i wylewa w koryto i to spożywajo.*

w (StS) również wymieszać w tym znaczeniu

zamurować 'wymurować' (Z)*Werande to postawił sam (...) to sam tenwo zamurował je i pomalował, i fsio.*

w (Z) również wymurować

zaplatać₂ 'wyplatać (kosze)' (N)*Pliść koszyka, kosze zaplatać, splethy, un wyplut koszyka.*

w (N) również spleść i wypleść

zasolić₁ 'przesolić' (Mk)*Zupa znóf zasolona.***zasypywać**₁ 'nasypywać (dużo śniegu)' (M)*Kupa śnigu jidzie, my tak kažema. [A sypie można powiedzieć?] Fu... fury, te fosy [tj. zaspy] zasypuje.***zatluc** 'potłuc (ziarno na kaszę)' (O)*Zatluc, zatluc, to to mam jego zatluc, zatluc to nu jego... obziubrować. To zatluc sie nazywa, no z jeczmienu pencak, jeczmiń sie tlucze to fsie te... na nim no szkórki te, fsio to won'o ma woptluc z niego.*

zażerać się ‘użerać się, zapamiętywać się w zajadłości’ (Mk)

Ni zażerej si z nim, jeszcze ci si pszyda.

zbić₇ ‘wbić’ (StS)

Zbij jajko [do ciasta na bliny]; To jajko zbij [do placków].

w (StS) również *wbić, wybić, pobić*

W odniesieniu do materiału zgromadzonego w poprzednich paragrafach zaprezentowane tu derywaty cechuje większa przypadkowość, nieseryjność. Można zauważyć kilka punktów zbieżnych ze wcześniejszym materiałem, jak np. występowanie *za-* w miejscu *w-* w formacji oznaczającej ruch do środka: **zalewać** ‘wlewać’, *za-* w miejscu ogólnopolskiego *z-* (*s-*): **zalepić** ‘zlepić’.

Postać wymienionych formacji może wynikać również z osłabionej sprawności językowej użytkowników polszczyzny południowokresowej, zaburzeń kompetencji językowej wynikających z oddalenia od centrum językowego, obcego sąsiedztwa językowego, a także bilingwizmu. Z drugiej strony innowacyjność tę można traktować w kategoriach pozytywnych – jako przejaw procesu uzupełniania zasobu leksykalnego gwary nieskrępowanego kontaktem z językiem ogólnopolskim.

Materiał trzeba by również odnieść do bardziej szczegółowych opracowań z zakresu dialektologii ukraińskiej (słowniki bądź prace słowotwórcze), jednak dla czasowników źródła są na razie jeszcze dosyć skromne.

2.7. Formacje z pustym prefiksem

Kolejną grupę stanowią czasowniki, w których – z punktu widzenia języka ogólnopolskiego – prefiks jest semantycznie i gramatycznie pusty (Śmiech 1986: 35; Wróbel 1998: 563), stanowi formalną nadwyżkę. Tego typu derywaty nazywane są w opracowaniach formacjami tautologicznymi (SStp. 2005: 14), czasownikami z prefiksem naddanym (Kurzowa 1993a: 218) – w odniesieniu do derywatów z jednym prefiksem, bądź też intensiwami prefiksalnymi lub ekspresywizmami prefiksalnymi – w odniesieniu do formacji poliprefiksalnych (Kawka 1973; Krupianka 1994; Szymczak 1965). Zanotowano 21 tego typu formacji:

dopodokrawywać ‘dokroić’ (Mk)

Ić dopodokrawuj plackóf.

dopodokuczać ‘dokuczyć’ (Mk)

Potrafisz mi dopodokuczać.

naodziać ‘odziać’ (N)

Nawodzić i skinuć.

w SGP z Kujaw, z okolic Przasnysza (Mazowsze), z Wielkopolski i in.
L notuje

naoprzykrzyć się 'sprzykrzyć się, naprzykrzyć się' (Mk)

Naopszykszytu mni si tu siedzić.

naponacinać 'nacinać wiele razy' (Mk)

Co tu tak naponacinane.

naponakładać 'nakładać wiele razy' (Mk)

Naponakładej na talerzy kotlety.

naponaliwać₁ 'nalać wiele razy' (Mk)

Naponaliwej fszyskim szampana.

naponaliwać₂ 'wylać coś, porozlewać' (Mk)

Coś tu fszyndzi naponaliwane.

naponarabiać 'zrobić coś wiele razy' (Mk)

Coś tu naponarabjałaś, ży ni moge si polapać.

nasiadać₂ 'siadać' (W)

Nasiadaju na tyj pszyspie.

w SGP z okolic Siedlec i Łukowa

odpuszczać 'puszczać' (Mk)

Mama mnie nie odpuszcza z domu.

por. ukr. *відпускáти*, ros. *отпускáть*

L notuje

pokupić 'kupić' (M)

Tożma pokupili Mat... Matke Boske uo.

por. ukr. *покупíти* obok *купíти*, ros. *покупáть* obok *купíть*

w SGP ze Śląska, z Małopolski, z Podhala, z Beskidów, z Wielkopolski i in.
SXVI notuje, L notuje

ponawrócić 'nawrócić' (N)

Trudno ponawrócić te, co siemdziesiąt let godały: niet Boha i fsio.

Cyran 1977 ze Śląska

poobiecać 'obiecać' (M)

Puubicali jusz fsio.

por. ukr. *пообіця́ти*, ros. *пообещáть*

poofiarować 'ofiarować' (N)

Jalmużna, ofiara na kościół abo, nu, co komu co poufjarujesz.

powymarznąć 'pomarznąć' (W)

Tak powymarzło, a orzechy to het pomarzli, pszy samym korzeniu wymarzli.

przykupić 'kupić' (O)

Strawa to to będzie gotowana strawa, a takie ґо to, że coś pszykupione czy kilbasa, czy syr:

por. ukr. *прикупіти* 'dokupić', ros. *прикупить* 'dokupić'

spotknąć się 'potknąć się' (O)

Spotknąć się.

por. ukr. *спіткнутися*, ros. *споткнуться*

zaodziać się, zaodziewać się 'odziać się, odziewać się' (W, Z)

Zawodziać si, zawodziwać si. (W); Ja nie miał f co sie wuzuć, nie miał f co sie zawodzias. (Z)

w SGP z okolic Przasnysza, Cyran 1977 notuje z Małopolski i Kurpi

zawdać 'zadać, podać ciężar na plecy' (D)

por. ukr. *завда́ти*

w SGP z gwar nadbużańskich

zawdawać się 'zadawać się' (D)

por. ukr. *завда́ватися*

Wśród zebranych przykładów mamy formacje z jednym prefiksem: *nasiadać, odpuszczać, pokupić, poobiecać, przykupić, spotknąć się*, z dwoma prefiksami, przy czym za pusty należałoby uznać pierwszy z ciągu: *ponawrócić, naoprzykrzyć się, powymarznąć*, z dwoma prefiksami, przy czym pusty jest prefiks bezpośrednio łączący się z tematem słowotwórczym: *zawdać, zawdawać się* oraz z trzema prefiksami, gdzie pozbawiony ładunku semantycznego jest prefiks pierwszy: *dopodokrawywać, naponacinać, naponakładać, naponaliwać₁, naponaliwać₂, naponarabiać*. Dwuprefiksalne formacje *naodziasć* oraz *zaodziewać się, zaodziasć się* mają temat związany (← ~dziasć, por. *nadziasć, rozdziasć, wdziasć*). W sześciu formacjach zdublowaniu ulega prefiks bezpośrednio łączący się z podstawą: *dopodokrawywać, naponacinać, naponakładać, naponaliwać₁, naponaliwać₂, naponarabiać*.

Na 21 czasowników cztery znalazły potwierdzenie w języku ukraińskim bądź (i) rosyjskim: *odpuszczać, pokupić, poobiecać, przykupić, zawdawać się*. Również pięć formacji było notowanych w gwarach Polski etnicznej: *nasiadać, pokupić, ponawrócić, zaodziewać się, zaodziasć się*. Formacje *odpuszczać* i *naodziasć* notuje Linde. Do przykładów nie zostały włączone formacje notowane w słownikach współczesnego języka polskiego, najczęściej jako przestarzałe: *dopomagać, dopomóc* (StS); *przyoblekać się, przyoblec się* (D); *przyodziewać się* 'odziewać się' (D); *rozminąć się* 'minąć się' (Z).

Podobne derywaty pojawiały się w dawnej polszczyźnie ogólnej (SSStp. 2005: 55, 84 i in.), były notowane również w opracowaniach dotyczących dawnej polszczyzny północnokresowej (Kawyn-Kurzowa 1963: 128;

Krupianka 1994; Kurzowa 1993a: 227) oraz współczesnych gwar północno- (Karaś 2002: 271–275; Zielińska 2002: 115–116) i południowokresowych (Czarnecka 2006: 131; Kurzowa 1983: 121; Seiffert-Nauka 1993: 82), a także gwar polski etnicznej (Cyran 1977: 114–117; Kawka 1973; Szymczak 1965). Zjawisko znane jest także z gwar rosyjskich (Ровнова 2003: 277–278). Analogiczne formacje, głównie z jednym prefiksem, funkcjonują także w polszczyźnie ogólnej, por. np. *powrócić*, *pozostać*, *usiąść*, *zaaresztować*, *zaofiarować*⁸⁵ i in.

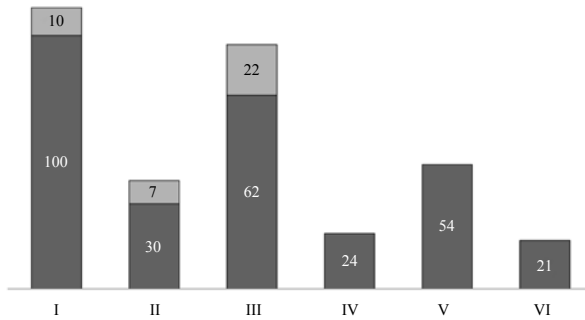
W opisie synchronicznym tego typu prefiksom odmawia się funkcji semantycznej (Wróbel 1998: 563); w opisie kognitywnym przypisuje się im pewną funkcję, choć z zastrzeżeniem, że jest ona trudna do wyodrębnienia i nie zawsze czytelna (Przybylska 2006: 34–35). W odniesieniu do gwar uważa się, że dodatkowe prefiksy są nośnikami znaczenia ekspresywnego, podkreślają intensywność, natężenie czynności (stanu) wyrażonej przez formację prefiksálną. M. Szymczak (1965: 431) nazywa to „funkcją kompletywną lub uzupełniającą” prefiksu. Wydaje się, że wyodrębnione z materiału południowokresowego formacje dwuprzedrostkowe rzeczywiście kumulują dodatkowy ładunek ekspresji w porównaniu z odpowiadającymi im formacjami z jednym prefiksem. Na tym tle wyróżnia się czasownik niedokonany *dopodokuczać* – być może użyty tu dodatkowy prefiks ma podkreślać wynikającą z kontekstu semantyczną perfektywność formacji; na analogiczne zjawisko zwracano uwagę w odniesieniu do materiału historycznego (Krupianka 1994; Kucala 1966).

Trzeba mieć na względzie, że przytoczone derywaty – niemające odpowiedników wschodniosłowiańskich – powstawały doraźnie, w określonej sytuacji, pod wpływem emocji; wszystkie notowano w bazie materiałowej jednokrotnie. Można je traktować jako fakty jednostkowe, idiolektalne neologizmy bądź – jak proponuje Aleksandra Krupianka (1994: 31) w odniesieniu do języka Mickiewicza – doraźne, nieświadome kontaminacje. Niewątpliwie istnienie i funkcjonowanie takich formacji w gwarach polskich na Ukrainie wymaga jeszcze sprawdzenia.

⁸⁵ W odniesieniu do współczesnej polszczyzny ogólnej – w ujęciu normatywnym – H. Satkiewicz (1987: 408 i nast.) operuje określeniem *prefiksacja nieuzasadniona*.

Proporcje poszczególnych grup pokazuje wykres IV⁸⁶:

Wykres IV. Czasowniki z osobliwościami prefiksacji

- I czasowniki z odpowiednikami ukraińskimi (rosyjskimi) – 110 derywatów (w tym 10 formacji potwierdzonych w gwarach etnicznych bądź pogranicza)
- II czasowniki równe archaizmom – 37 derywatów (w tym siedem formacji potwierdzonych w gwarach etnicznych bądź pogranicza)
- III czasowniki równe archaizmom, równocześnie mające odpowiedniki rosyjskie (ukraińskie) – 84 derywaty (w tym 22 formacje potwierdzone w gwarach etnicznych bądź pogranicza)
- IV formacje potwierdzone wyłącznie w gwarach etnicznych bądź pogranicza – 24 derywaty
- V innowacje południowokresowe – 54 derywaty
- VI czasowniki z pustym prefiksem – 21 derywatów

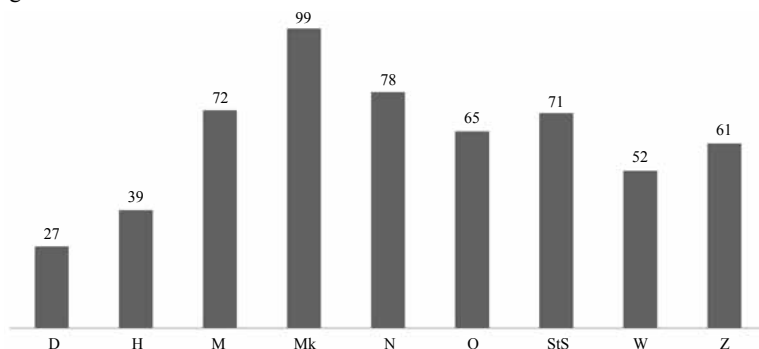
w sumie: 330 czasowników

Jak widać, grupy I i III wyraźnie dominują pod względem liczebności nad pozostałymi. Świadczy to o silnych wpływach wschodniosłowiańskich na omawiane gwary. Zaskakuje liczebność grupy II, która pokazuje, że żywotne są w gwarach nie tylko formacje historyczne, które mogły zostać podtrzymane wpływem języka ukraińskiego czy rosyjskiego, ale również takie czasowniki, które nie mają swoich odpowiedników formalnych we wspomnianych językach wschodniosłowiańskich. Interesująca jest grupa VI – mogłoby się wydawać, że formacje z pustym prefiksem pojawiają się w gwarach sporadycznie i wszędzie są ograniczone do tych samych przykładów, tymczasem w zebranych materiale stanowią ponad 6% zebranych formacji.

⁸⁶ W zestawieniu nie uwzględniałam derywatów, w których osobliwości prefiksalne wynikają ze zjawisk fonetycznych.

Poniższy wykres V pokazuje liczbę czasowników osobliwie prefigowanych zapisanych dla każdej z gwar⁸⁷:

Wykres V. Liczba czasowników z osobliwościami prefiksacji uzyskanych z poszczególnych gwar

Najciekawszy – najbardziej różnorodny i liczny – materiał uzyskano z (Mk), następnie – z (N), (M) i (StS). Powyższe dane są jednak mocno związane z ogólną liczbą derywatów czasownikowych zebranych z poszczególnych miejscowości i w oderwaniu nie mogą świadczyć o nasyceniu omawianych gwar czasownikami osobliwie prefigowanymi (por. rozdz. III. Podsumowanie i wnioski).

3. CZASOWNIKI BEZPREFIKSALNE

Z bazy materiałowej wyekscerpowałam 20 czasowników, które – z punktu widzenia polszczyzny ogólnej – wydają się defektywne, są bowiem pozbawione oczekiwanego prefiksu. Uznałam, że czasowniki te powinny się znaleźć w niniejszej publikacji przy okazji przeglądu formacji z osobliwościami prefiksacji, ponieważ ukazują swobodne podejście użytkowników omawianych gwar do zjawiska prefiksacji. Ponadto, co podkreślam we wnioskach do rozdziału II.3., ogromna większość z nich współfunkcjonuje w gwarach z dubletami prefigowanymi.

Ze względu na to, że zaprezentowane poniżej wyrazy nie są derywatami – z ogromnym prawdopodobieństwem brak prefiksu nie wynika w nich z deprefiksacji – poniższych czasowników nie ujmuję w ogólnej statystyce.

dobyć, dobywać ‘wydobyć, wydobywać’ (M, O, StS)

A tam dubyli tam dzieś te... (M); *Worał wogrót, to sie kości dobywali.* (O); *Zakopali, wyjechali, pojechali, on dobywa, co tam jest.* (StS)

⁸⁷ Dane ze wszystkich gwar nie sumują się, ponieważ poszczególne formacje mogły się powtarzać.

por. ukr. *добувати, добути*, ros. *добывать, добыть*

L notuje

w SGP w innym znaczeniu – ‘dostać (od kogoś)’, ‘zdobyć’

dychać ‘oddychać’ (H, O, W)

Kiedy jidzie dyszcz, to ja sie zadychuje, kaszliom, a kiedy słonko, tak o ciepło, to lia mnie dobrze, a jak fsiolie szcze nocuje, to toże sie zadychuje i to dychać niczym ni ma.

(H); [Człowiek] *dycha* (O); *Takij duch, ży dychać ni ma czym.* (W)

por. ukr. *дихати, рос. дышать*; w gwarach (H, W) również *oddychać* w znaczeniu ‘odpoczywać’

L notuje

dziurawić się ‘przedziurawić się, dk.’ (N)

Jak co że gorzek rozbił sie czy dziurawił, to można jego sprawić.

por. ukr. *дирівити* ‘stawać się dziurawym’

SXVI notuje tylko ndk., L notuje tylko ndk.

kończyć się ‘skończyć się, dk.’ (N)

Jag wojna sie kończyła, posle tej wojny; Zima sie kończęła, a wiesna sie jeszcze nie naczenna.

por. ros. *кóнчиться*; w (N) również *skończyć się*

SXVI notuje ndk. i dk., L notuje tylko ndk.

mieniać (się)₁ ‘zmieniać (się)’ (O, StS); **pomieniać** ‘pozmieniac’ (M, N)

Czasy sie mieniajo i zakony sie mieniajo. (O); *To strych sie mieniało* [w czasie remontu chaty]. (StS); *Jusz pasporty nom puminiali.* (M); *Siedzo i tyko tabliczki pominiały na tych dźwirzach.* (N)

por. ukr. *міняти, мінятися* obok *зміняти, змінятися*, ros. *менять, меняться*

SXVI notuje, L notuje

w SGP z Wielkopolski

mieniać (się)₂ ‘zamieniać (się), wymieniać (się)’ (M, O, W, Z)

My krowy swoje miëniali. (M); *Jak szliub bjero, to mjeniajo sie wobronczkami.* (O);

Dzieci miniaju [szmacie na cukierki]. (W); *To nieboszka matka brala szła miniała, to kosti'um* [na jedzenie]. (Z)

por. ukr. *міняти, мінятися* obok *зміняти, змінятися*, ros. *менять, меняться*

SXVI notuje, L notuje

w SGP z Litwy

nając, najmać ‘wynając, wynajmować’ (H, M, W)

Un sobi czszymał i sobi najmał. (H); *Najmali chłopcy take chate.* (M); *Najeni chaty, dzie próżne byli.* (W)

por. ukr. *наймати, найняти*, ros. *нанимать, нанять*

SStp. notuje, SXVI notuje, L notuje

w SGP z Kujaw, Kaszub, Mazowsza, z Lubelskiego, okolic Przasnysza, z gwar nadszańskich

najmować się 'wynajmować się' (N); **najmywać się** 'wynajmować się' (Z)

Un sie najmował, sie nazywał najmyt, najmyt, bo on sie (...) najmuje na robote, najmyt. (N); *Byli taki, ży chodzili najmywać się, mlócić.* (Z)

SStp. notuje, SXVI notuje, L notuje

SGP strony zwrotnej nie notuje

należć 'znaleźć' (M, W)

Najdzie cości. (M); *Ni najdziemu.* (W)

por. ros. *наймі́;* w (M) również *należć*

SStp. notuje, SXVI notuje, L notuje

w SGP z Sandomierskiego, Kujaw, okolic Żarek i Siewierza (Śląsk), Pilicy (Mażowsze), z Kaszub, z Małopolski, z Poznańskiego i in.

nerwować się 'denerwować się' (StS)

[Indyk] *nerwuje sie.*

por. ukr. *нервувáтися*

ostać (się), ostawać (się) 'zostać' (H, M, N, StS, Z)

Zabierali co tam, krowy zabierali, poduszki, co tam takie było, zabierali, no zabrali, ostalo, jak to każo, jedna chatka. (H); *Ja sie ustala syroto.* (M); *Tam ostaji si, o to, ot zimi kawaleczek zostaji si, że ono tak zeźniente.* (N); *On sie ostal [w Skałacie].* (StS); *Ostal sie jeden zomp, a te powylatali.* (Z)

por. ros. *оста́ваться, оста́ться;* w (N, StS, W) również *zostawać (się), zostać (się)*

SStp. notuje (także z *się*), SXVI notuje (także z *się*), L notuje (także z *się*)

w SGP (także z *się*) z Kujaw, Kaszub, Wielkopolski, z okolic Bochni, Ropczyc (Podkarpackie), Tykocina (Podlasie północne) i in., Cyran 1977 notuje z okolic Siedlec, Dolnego Śląska i z okolic Schodni (Górny Śląsk)

ostawić, ostawiać 'zostawiać' (H, M)

Kiedy tam poszywa sie ze słomy, ostawia sie takie dziure, żeby wozduch zachodził, to to strop sie nazywa. Pszy koszeniu nazywało sie bruda, broda, co ty brode kaže ostawił. (H); *Du hrama zabirali chlip, ni ustawiali nidz.* (M)

por. ukr. *оставля́ти, оста́вуми,* ros. *оставля́ть, оста́вуми*

SStp. notuje, SXVI notuje, L notuje

w SGP z Małopolski, Kaszub, Kujaw, Wielkopolski, Górnego Śląska, z Sandomierskiego, z gwar nadszańskich, z okolic Tarnobrzega i Ropczyc (Podkarpackie) i in.

pożywać 'spożywać, jeść' (N)

U noz brukwy nie pożywaju°.

por. ukr. *поживáти;* w (N) również *spożywać*

SStp. notuje, SXVI notuje, L notuje

prztać 'sprzątać' (O); **poprztać** 'posprzątać' (O):

I pszontac można i f chacie, to uże dorożki myć, pajonki zagertywać, ściany popszontac; F chacie, na podwórzu czy f chliwie cza popszontac.

por. ukr. *прятати,* ros. *прятать* 'chować'; w (O) również *sprzątać*

SXVI notuje *prztać*

przedać, sprzedawać 'sprzedawać' (H, M, N, O, StS, W, Z)

Poszół do miasta, tu był w aptece, pszydawał lekarstwa. (H); *Tsza było pszedać krowe.* (M); *Pszedawać abo kupić.* (N); *Skazali, wy nie macie prawa nic pszedać, ni krowy, ni czego.* (O); *W sklepie pszedaje.* (StS); *Aftobus oni chco pszedać.* (W); *Wy pszŷdajecie ksionszki, o, a ja kupuje.* (Z)

por. ukr. *продавати, продаму*, ros. *продавать, продать*; w (O, M, StS, W) również *sprzedawać, sprzedać*

SStp. notuje, SXVI notuje, L notuje

w SGP z okolic Przasnysza (Mazowsze), okolic Ropczyc (Podkarpace), okolic Cieszyzna, z Beskidów, z Lubelskiego

puścić 'wpuścić (do środka)' (StS)

Czasem powietrze trza puścić [przez okno do domu].

por. ukr. *нычміму* obok *внычміму, унычміму*, ros. *нычміть*

rodzić się 'urodzić się, dk.' (Z)

Tam rodzili sie i tam poženili sie.

por. ukr. *родітись*, ndk. i dk., ros. *рождаться, родиться*; w (Z) również *narodzić się* i *wrodzić*

rzucić, rzucać 'wrzucać' (StS)

Rubili płótno, później bielili, rzucali do wody, ścielili do słońca; Rzucili go tam takiego związanego [do rzeki].

w (StS) również *wrzucać* w tym znaczeniu

sądzić 'osądzić, dk. czasownik dwuaspektowy (?)' (Z)

A megu [ojca?] na dziesięć lat sondzili i ȳun wo wremja wojny (...) umar; ȳun toj człowiek sie wrócił, jak jego na dziesięć lat sondzili.

por. ukr. *судіти*, ndk. i dk.

wrócić, wracać 'zawracać' (H, M, O, StS)

Ide do kościoła, wracajo mnie. (H); *Ȳczytele stojo na dzieź na drodze i wracajo dzieci.*

(M); *Nas wrócili s tej stancji, a fsio nasze pojechało... tantendy, na Kozakstan.* (O);

Potem wrócili nas s Kijowa do Berdyczowa. (StS)

por. ukr. dial. *ворочати*, ros. *вернуть* 'skierować kogoś z powrotem'; w (M) również *nawracać*

L notuje

Na omawiany problem zwracają uwagę autorzy opracowań dotyczących dawnej polszczyzny kresowej (por. Krupianka 1988; Kawyn-Kurzowa 1963: 124–127; Kurzowa 1993a: 218–220), a także współczesnych gwar północnokresowych (Dwilewicz 1997: 74; Karaś (red.) 2001: 210–211; Zielińska 2002: 114–115) i południowokresowych (Czarnecka 2006: 131–132; Rudnicki 2000: 151; Seiffert-Nauka 1993: 82), jak również gwar Polski etnicznej (Cyran 1977: 117–118). Przyjmuje się, że w polszczyźnie ogólnej zjawisko to jest na etapie zanikania: „ewolucja polskiego systemu werbalnego polega na stałym wzroście liczby czasowników prefiksalnych, na wypieraniu przez nie mniej znacze-

niowo precyzyjnych czasowników bezprzedrostkowych” (Buttler 1972: 276). Spośród przytoczonych wyrazów formy *nająć*; *najmować się*; *ostać się*, *ostawić się*; *ostawić się*; *ostawiać się* są notowane także w słownikach polszczyzny ogólnej (p. bibliografia), jednak z kwalifikatorem *przestarzałe*. Według badań A. Janowskiej (2007: 80) zjawisko przejmowania znaczeń podstaw przez derywaty, którego efektem może być współlistnienie w omawianych gwarach wspomnianych wyżej form bezprefiksalnych i prefiksalnych, zaczęło się już w staropolszczyźnie.

Jak pokazują podane wyżej przykłady z materiału południowokresowego, wszystkie zanotowane czasowniki bezprefiksalne mają swoje ukraińskie bądź (i) rosyjskie odpowiedniki – z wyjątkiem form *rzucić*, *rzucić* ‘wrzucać, wrzucić’ (te nie mają zresztą także potwierdzenia w materiale historycznym) oraz *najmować się*. Na 20 przywołanych czasowników sześć nie znalazło potwierdzenia w opracowaniach historycznojęzykowych, są to: *dziurawić się*; *nerwować się*; *puścić*; *rodzić się*; *sądzić*; *wracać*, *wrócić*. Duża grupa spośród pozostałych – na co warto zwrócić uwagę – funkcjonuje na poziomie polszczyzny ogólnej jako tematy związane (por.: *dychać* – *oddychać*, *wydychać*; *nająć* – *wynająć*, *odnająć*; *należć* – *odnaleźć*, *wynaleźć*, *znaleźć*; *przątać* – *sprzątać*, *zaprzątać*; *przedawać* – *wyprzedawać*, *sprzedawać*, *zaprzędać*). Niektóre z nich pełnią funkcję podstaw słowotwórczych również w gwarach południowokresowych, o czym świadczą zanotowane w gwarach pary: *dychać* – *oddychać* ‘odpoczywać’ (H, W); *kończyć się* – *skończyć się* (N); *należć* – *znaleźć* (M); *pożywać* – *spożywać* (N); *przątać* – *sprzątać* (O); *przedawać*, *przedać* – *sprzedawać*, *sprzedać* (O, M, StS, W); *ostawiać się*, *ostać się* – *zostawiać się*, *zostać się* (N, StS, W), obok tego mamy jednak: *poprzątać* ‘posprzątać’ (O); *poostawiać* (M) itd.

Spośród podanych form osiem notowano także w opracowaniach dotyczących gwar Polski etnicznej, są to: *dobyć*; *mieniać się*₁; *należć*; *przątać*; *przedawać*, *przedać*; *najmać*, *nająć*; *ostawiać się*, *ostać się*; *ostawiać*, *ostawić*.

Czasowniki *kończyć się*, *rodzić się* oraz *sądzić* są – jak wynika z kontekstów – dwuaspektowe (podobnie jak w języku ukraińskim).

4. PRZEGLĄD FORMACJI PARADYGMATYCZNYCH

Zanotowano ok. 400 czasowników odprzymiotnikowych i odrzeczownikowych utworzonych w wyniku derywacji paradygmatycznej (rzadziej paradygmatyczno-postfiksalfnej).

Wśród derywatów odprzymiotnikowych na szczególną uwagę zasługują formacje procesualne, w których wskazuje się na nabycie przez subiekt (bądź obiekt) danej cechy (Wróbel 1998: 570–571) związanej z ko-

lorem, jak: *bladnąć* ‘blednąć’ (Mk) (← *blady*), *ciemnieć* (O) (← *ciemny*), *czernieć* (O) (← *czarny*), *czervenieć* ‘czerwienieć’ (Z) (← *czzerwony*), też *czzerwonić się* ‘stawać się czerwonym’ (Z) (← *czzerwony*), *jaśnieć się* ‘(o niebie) robić się jasnym’ (Mk) (← *jasny*), *szarzeć* (W) (← *szary*), *szarzeć się* ‘świtać lub zmierzchać’ (Mk) (← *szary*), *żółcieć* ‘żółknąć’ (H) (← *żółty*), też *żółknąć* (H, StS) (← *żółty*), bądź związanej z właściwościami fizycznymi, jak: *chudzieć* ‘chudnąć’ (Mk) (← *chudy*), *grubieć* ‘stawać się grubym, tyć’ (Mk) (← *gruby*), *moknąć* ‘stawać się mokrym’ (N, O, W) (← *marny*); *mokrzeć* ‘stawać się mokrym’ (N, O) (← *mokry*), bądź też związanej z innymi jakościami, jak: *czerstwieć* (N) (← *czerstwy*), *dziurawić się* ‘stać się dziurawym’ (N) (← *dziurawy*), *gluchnąć* (Mk) (← *gluchy*), *głupieć* (Mk) (← *głupi*), *gorzknieć* (Mk) (← *gorzki*), *lodowacieć* ‘stawać się lodowatym, marznąć’ (Mk) (← *lodowaty*), *marnieć* ‘marnieć, niszczyć, stawać się marnym’ (D) (← *marny*) i in.

Wyrazistą kategorię stanowią także odprzymiotnikowe formacje kauzatywne, w których sygnalizuje się świadome działanie agensa na obiekt w celu uzyskania określonego podstawą efektu (Wróbel 1998: 571), np. *bielić*₁ ‘wystawiać na słońce, aby uzyskać biały kolor; wybielać’ (H, M, N, O, StS, W, Z) (← *biały*), *bielić*₂ ‘malować na biało’ (O) (← *biały*), *chłodzić* (D) (← *chłodny*), *gładzić*₂ ‘lepić, wyrównywać ściany chaty gliną’ (H, M) (← *gładki*), *koślawić* ‘wykrzywiać buty’ (Mk) (← *koślawy*), *sinić* ‘farbować na niebiesko’ (Mk) (← *siny* ‘niebieski’; tu możliwa również motywacja rzeczownikowa przez rzeczownik *synka* ‘niebieska farbka’); tu także odprzysłówkowa formacja *głębić się* ‘wchodzić głęboko, zagłębiać się’ (StS) (← *głęboko*) i in.

Nieliczne są odprzymiotnikowe formacje stanowe (Wróbel 1998: 570), jak *chorować* (M, StS) (← *chory*), *chytrować* ‘oszukiwać’ (Mk) (← *chytry*), *chytrzyć* ‘oszukiwać’ (Mk) (← *chytry*), *ciekawieć* ‘budzić ciekawość’ (← *ciekawy*) (M, StS), *krzywać* ‘utykać, kuleć’ (D) (← *krzywy*), *publiczyć* ‘hańbić, ośmieszać publicznie’ (Mk) (← *publiczny*), *radować się* (H, M) (← *radosny*), *slabować* ‘chorować’ (D, M, Mk, O, Z) (← *slaby*).

Wśród formacji rzeczownikowych ogromną grupę stanowią derywaty od nazw zjawisk dźwiękowych (Wróbel 1998: 574–575, 580⁸⁸), za-

⁸⁸ H. Wróbel postuluje rozdzielenie tego typu formacji na derywaty mutacyjne od nazw wytworów akustycznych (*tupać* ← odgłos „*tup*”) oraz derywaty transpozycyjne od nazw zjawisk dźwiękowych (*tupotać* ← *tupot*). Moim zdaniem osobne rozpatrywanie tych dwóch typów nie zawsze jest możliwe (np. *kokotać* ← odgłos „*kokot*” czy *kokotać* ← **kokot* ← odgłos „*koko*”); por. też budowę formacji typu *kudak* + *tać*, *roch* + *kać*), dlatego traktuję podane wyżej formacje jako jedną grupę.

równy od odgłosów wydawanych przez zwierzęta – kury: *gdakać*₁ (Mk), *kodkodakać* (H, N), *kokotać* (O, StS), *kudaktać* (Mk), *kudkodakać* (M, W, StS), koguty: *kukurykać* (H), gęsi: *gęgotać* (Mk), *giegać* (O, StS), *gigać* (StS), *giegotać* (O), kaczkę: *kwakać* (O, StS), indyki: *gelgotać* (M), *gulgotać* (Mk), *klumkać* (StS), świnię: *kwiczeć* (W), *rochkać* (N, StS, W), owce: *bekać* (StS), *beczyć* (D), *beczeć* (H, N, O, StS), *meczeć* (O), krowy: *buczeć* (Mk), *muczeć* (StS), *mukać* (W), *ryczeć* (O, StS), konie: *forkać* ‘parskać’ (StS), psy: *harkotać* (O), *haukać* (D, N, O, W, StS), *hawczeć* (H, Z), *hyrkotać* (W), koty: *miaukać* (N), ptaki: *ćwirkać* (D), *świrkać* (D), od dźwięków wydawanych przez ludzi: *achać* ‘wykrzykiwać *ach*’ (Mk), *burknąć*₁ ‘od niechcenia, niegrzecznie odpowiedzieć’ (D), *chargotać* ‘charczeć’ (Mk), *chichotać się* ‘chichotać’ (O), *chlipać* ‘łkać’ (Mk), *ciamkać* ‘mlaskać, głośno jeść’ (D), *ciomać* ‘całować (o dziecku)’ (O), *czychać*, *czychnąć* ‘kichać’ (O), *ékać* ‘ssać’ (Mk), *cmakać* ‘mlaskać’ (Mk), też *émać* (Mk), *hykać* ‘czkać’ (Mk), *pchińkać* ‘kwilić, popłakiwać’ (O), *pczychać* ‘kichać’ (D), też *pszczychać* (D), też *psiechać* (Mk), *serbać* ‘siorbać’ (D), też *sierbać* (Mk), jak i formacje od odgłosów towarzyszących różnym czynnościom i stanom, jak upadek z wysokości: *babachnąć* (Mk), *buchnąć*₁ (StS), *dzenkąć* (D), *gruchnąć* (Mk), *hepnąć* (Mk), uderzenie: *chlasnąć* (Mk), *topnąć* (H), *pacnąć* (D), *rypać* (D, Mk), sączenie się płynów: *ciurać* (Mk), *dyrczeć* (N), *dziurczeć* (N), *dziurkotać* (N) (tu może także motywacja podtrzymująca przez rzeczownik *dziura*) i inne: *bulgotać* ‘wrzeć’ (Mk), *grzechotać* ‘tłuc, bić czymś głośno’ (Mk), *kycać* ‘skakać, hycać’ (M), *pstrykać* ‘zrobić zdjęcie’ (D), *szłopać* ‘kłapać’ (Mk), *szulupotać* ‘szeleścić, łopotać’ (D), *szurac* ‘szorować nogami, powłóczyć’ (M, Mk), *telepać* ‘trzaskać drzwiami’ (M), *tyrkać* ‘turkotać’ (D), też *tyrkotać* (D). Formacje *barabanić* ‘bębnąć’ (Mk) i *tarabanić* ‘terkotać, brzęczeć’ (D, H, O) mogą być motywowane także przez nazwy instrumentu (por. ros., ukr. *барабáн, тарабáн* ‘bęben’, ros. *барабáнитъ, тарабáнитъ*, ukr. *барабáнити, тарабáнити*).

Liczne są także odrzeczownikowe formacje derywowane od nazw środków czynności – od nazwy materiałów: *belkować* ‘stawić dom (z belek)’ (StS) (← *belka*), *dylować* ‘budować z dylów’ (StS) (← *dyl*), *gnoić* ‘nawozić gnojem’ (M, Mk) (← *gnój*), *smolić* ‘zalewać fundament smołą’ (Mk) (← *smoła*), *szabrować* ‘tynkować’ (Mk) (← *szaber* ‘rodzaj kamienia’), *szklić*₁ ‘wstawiać szyby’ (Mk) (← *szkło*), *szmalcować* ‘brudzić się czymś tłustym’ (Mk) (← *szmalec* ‘smalec’), od nazwy narzędzi: *bronować* (D, M, O, Z) (← *brona*), *hakować* ‘spulchniać ziemię za pomocą haków, radlic’ (D, O) (← *haki*), *heblować* (StS) (← *hebel*), *maszynować* ‘szyć na maszynie’ (D) (← *maszyna*), *młynkować* ‘młynkować, czyścić zboże za pomocą młynka’ (D) (← *młynek*), *pytłować* ‘pytłować, mleć’ (M, N, O) (← *pytel*), *sapać* ‘usuwać chwasty za pomocą *sapy*, motyki’ (D, H, O, W, Z) (← *sapa* ‘motyka’), też

sapować (M) (← *sapa* 'motyka'), *szuflować* 'przerzucać szuflą' (Mk) (← *szufla*), od nazwy substancji: *chlorować* 'wywabiać chlorem' (Mk) (← *chlor*), *krochmalic* (Z) (← *krochmal*), *lekować* 'leczyć' (M, Mk, Z) (← *lek*), *mączyć* 'posypywać mąką' (Mk) (← *mąka*), *solić* (N, Z) (← *sól*), i inne, jak: *bombić* 'bombardować' (N) (← *bomba*), *chmarzyć się* 'chmurzyć się, (o niebie) zasnuwać się chmurami' (H, Mk, N, W) (← *chmura*), też *chmurzyć się*₁ (N) (← *chmura*), *latać* (O) (← *lata*), *sznurować* 'zawiązywać (buty)' (O, W, Z) (← *sznurówka*) i in.

Związaną z powyższą, lecz mniej liczną kategorię stanowią odrzeczownikowe derywaty od nazw wytworów bądź pseudowytworów (Wróbel 1998: 580), jak: *cudować* 'wydziwiać, chcieć cudów' (Mk) (← *cuda*), *fotografować* 'fotografować' (N, W) (← *fotografia*), *szachrować* 'oszukiwać' (D) (← *szacher* 'oszustwo', p. SJPD), *szutkować* 'żartować' (O, Mk) (← *szutka* 'żart', por. ukr., ros. *uýmka*); tu też formacje od nazw istot młodych: *cielić się* '(o krowie) mieć młode' (N, Z) (← *ciela*), *kocić się* '(o kocie, króliku, owcy) mieć małe' (N, Mk) (← *kot*) i in.

W bazie materiałowej znalazła się też spora grupa formacji transpozycyjnych, w których nastąpiło ściągnięcie w jeden wyraz (właśnie czasownik) znaczeń dwóch wyrazów będących elementami związku frazeologicznego (ręczownik + czasownik) (Wróbel 1998: 575), np. *bidować* 'cierpieć biedę' (Z) (← *bida*), też *biedować* (H, M, Mk, N, O, StS) (← *bieda*), też *biedzić* (Mk) (← *bieda*), *borgować* 'mieć kredyt, być dłużnym' (Mk) (← *borg* 'dług'), *głodować* 'cierpieć głód' (H, O, W) (← *głód*), *komunikować* 'udzielać komunii' (M) (← *komunia*), *obiadać* 'jeść obiad' (N, M, O, W, Z) (← *obiad*), też *obiadować* (D) (← *obiad*), *obłogować*₁ 'leżeć odłogiem' (N) (← *oblóg* 'odłóg'), *obłogować*₂ 'zostawiać niezaorane pole na rok' (H) (← *oblóg* 'odłóg'), *podwieczorkować* 'jeść podwieczorek' (W) (← *podwieczorek*), *represiuować* 'stosować represje' (M, N, Z) (← *represje*), też *represiuwać* (N) (← *represje*), też *represować* (H, M, N, O) (← *represje*), *szczedrakować* 'składać życzenia (święteczne)' (Mk) (← *szczedrak*, *szczodrak* 'rodzaj bułeczki, którą dawano jako zapłatę za życzenia', p. Chromik 2008: 80; por. ukr. *уєдпáк* 'ten, kto chodzi z życzeniami', *уєдпáкyвáму*), *szlubować* 'brać ślub kościelny' (H) (← *szlub* 'ślub'), *śniadać* 'jeść śniadanie' (N, O, StS) (← *śniadanie*), *świętować* 'obchodzić święto' (M) (← *święto*), *wieczerzać* 'jeść wieczerzę' (M, N, O, W, Z) (← *wieczera*) i in.

Pozostałe kategorie są reprezentowane mniej licznie. Odnotowano grupę formacji pochodnych od nazw za wodów, funkcji itp. (Wróbel 1998: 576), jak: *drużczyć* 'być drużbą na weselu' (Mk) (← *drużba*), *drużyć* 'przyjaźnić się' (Mk) (← *druh* 'przyjaciel', por. ukr. *дpуз, дpужiмy*, ros. *дpуз, дpужiмь*), *furmanić* 'pracować jako furman' (H, Mk) (← *furman*), *kalikować* 'być ka-

leką, kuleć' (D) (← *kalika* 'kaleka'), **kolegować** 'być kolegą, przyjaźnić się' (Mk, StS) (← *kolega*), **koleżankować** 'być koleżanką, przyjaźnić się' (Mk) (← *koleżanka*), **majstrować**₁ 'być majstrem' (StS) (← *majster*), **nauczycielować** 'uczyć' (Z) (← *nauczyciel*), **stróżować** (H, N, Z) (← *stróż*), **towarzyszować** 'towarzyszyć' (N) (← *towarzysz*), **uczycielować** 'uczyć' (Z) (← *uczyciel*) i in.

W materiale wyróżnić można także szereg derywatów od nazw miejsc, np. **aresztować** (H) (← *areszt*), **bazarować** 'sprzedawać na bazarze, handlować' (M) (← *bazar*), **kwaterować** 'wynajmować pokój' (StS) (← *kwatery*), **szkolić się** 'uczęszczać do szkoły' (D) (← *szkoła*), **szkolować** 'uczęszczać do szkoły' (D) (← *szkoła*), tu także określenia kierunkowe, jak: **bakierować** 'skręcać, zbaczać z drogi' (Mk) (← *bakier*), **boczyć się** 'gniewać się, omijać bokiem' (Mk) (← *bok*), **bokować** 'omijać innych, unikać' (Mk) (← *bok*) i in.

Pozostałe kategorie reprezentowane są mniej licznie. Wspomnieć można jeszcze odrzeczownikowe formacje kauzatywne, które oznaczają bierną, spowodowaną przez agensa, zmianę obiektu w to, co wskazuje podstawa (Wróbel 1998: 577), np. **bałwanić** 'oszukiwać, robić z kogoś bałwana' (Mk) (← *bałwan*), **iwanić** 'ogłupiać kogoś' (← *Iwan* 'obraźliwie, pogardliwie o Ukraińcu') (Mk), **rukować** 'zwijać' (StS) (← *rukka*), **walaszyc** 'rzezać, kastrować' (D) (← *walach*); orzeczownikowe formacje porównawcze, które wskazują, że dany obiekt ma cechy innego obiektu wskazanego przez podstawę (Wróbel 1998: 576), jak: **indyczyć się** 'zaperzać się, gniewać się' (D) (← *indyk*), **koziolkować** 'przewracać się' (Mk) (← *koziolatek*), **sobaczyć** 'wyzywać, poniżać kogoś' (Mk) (← *sobaka* 'pies', por. ukr., ros. *coβάka*), **szczurzyć się** 'najeżyć się, postawić się' (D) (← *szczur*); odrzeczownikowe formacje procesualne, które sygnalizują, że obiekt staje się tym, co wskazane jest przez podstawę (Wróbel 1998: 576), np. **dziadować** 'żebrać' (Mk) (← *dziad*), **dziwoczyć się** 'stroić się, uważać się za dorosłą pannę' (D) (← *dziwka* 'panna') i in.

5. ZMIANY W ZAKRESIE UŻYCIA NIEKTÓRYCH PRZYROSTKÓW TEMATYCZNYCH

Językoznawcy nie są zgodni co do statusu cząstek czasownikowych typu **-owa-**, **-iwa-/-ywa-**, **-uwa-**. W opracowaniach traktuje się je raz jako tematotwórcze przyrostki fleksyjne (Wróbel 1998: 539), innym razem jako sufiksy słowotwórcze (Nagórko 1998: 89⁸⁹, 183). Miloš Dokulil (1979: 205) pisze o „gramatycznych sufiksach tematycznych”, których podstawowa funkcja ma charakter fleksyjny,

⁸⁹ „Jako kategoria morfologiczna aspekt musi mieć swoje wykładniki w postaci morfemów gramatycznych. (...) Cząstki te mają charakter nie tyle fleksyjny, co słowotwórczy. Oznacza to,

a wtórna – słowotwórczy, przy czym derywaty odrzeczownikowe i odprzymiotnikowe utworzone za pomocą tych przyrostków traktuje się jako paradygmatyczne. Wobec kumulacji funkcji fleksyjnych i słowotwórczych należałoby włączać problematykę związaną z omawianymi częstkami także do analiz słowotwórczych, co w wielu opracowaniach – również w niniejszym – jest czynione.

Na osobliwości dystrybucji przyrostków tematycznych w gwarach zwraca się uwagę w szeregu opracowań dotyczących gwar Polski etnicznej (por. m.in. Dembecka 1977: 78–83; Strokowska 1987: 183–186; Urbańczyk 1968: 54), a także gwar pogranicza polsko-wschodniosłowiańskiego (Rembiszewska 2006: 207; Warchoń 1967: 158–160) oraz polszczyzny północno- (Karaś 2002: 210–211; Kawyn-Kurzowa 1963: 110–113; Kurzowa 1993a: 415–416; Zielińska 2002: 113) i południowokresowej (Czarnecka 2004a: 196; Czarnecka 2006: 130–131; Dzięgiel 2001: 106–107; Dzięgiel 2003b: 379; Harhala 1931: 172–173; Rudnicki 2000: 152–153; Seiffert-Nauka 1993: 85–87 i in.).

5.1. Model: $-wa_{-1} \rightarrow -wa_{-2}$

Na terenie Polski zasięg poszczególnych przyrostków tematycznych kształtuje się następująco: osobliwe czasowniki z **-owa-** (typu *pisować*, *wylatować*) występują przede wszystkim w Wielkopolsce, na Śląsku, w środkowo-południowej Małopolsce; czasowniki z **-uwa-** (typu *miłować*, *rachuwać*) są charakterystyczne dla Małopolski, Warmii i Malborskiego; czasowniki z **-iwa-/ywa-** (typu *kupywać*, *wyjmywać*) dominują na Mazowszu, w północno-wschodniej Wielkopolsce, na Kujawach, Kociewiu, północnych Kaszubach i Krajnie, przy czym granice tych obszarów są umowne i płynne, ponieważ typ **-iwa-/ywa-** w gwarach rdzennej Polski cechuje największa ekspansywność (Dejna 1993: 207–208; por. też Dunaj 1971: 81 i nast.; Urbańczyk 1968: 54). W języku ukraińskim występuje wyłącznie iteratywny przyrostek **-uwa-**, choć w przeszłości, tj. w XV–XVI w., używany był również formant **-iwa-/ywa-** (Dunaj 1971: 127).

Na Kresach wypieranie przyrostka **-owa-** przez **-iwa-/ywa-** rejestrowano w dawnym dialekcie północnokresowym (Kurzowa 1993a: 283–284), jak również współcześnie na Litwie kowieńskiej (Karaś 2002: 210–211; Zielińska 2002: 113). Także w dawnej polszczyźnie południowokresowej ekspansywny był przyrostek **-iwa-/ywa-** (Strumiński 1973: 355), obecnie jednak wśród czasowników z osobliwościami w zakresie przyrostków notowany jest sporadycznie (Seiffert-Nauka 1993: 87). Także w zgromadzonym tu materiale wy-

że na ogół poza znaczeniem dokonanym (...) wnoszą one do znaczenia całej konstrukcji pewne dodatkowe elementy treści”.

rażnie dominują czasowniki, w których iteratywny formant *-iwa-/-ywa-* jest zastępowany przez *-owa-* lub *-uwa-*.

5.1.1. Formacje z przyrostkiem *-owa-*

Tego typu czasowniki zanotowano głównie w gwarze (N), jeden przykład z (W):

dopytować się 'dopytywać się' (N)

Ja nie dopytowała si.

por. ukr. *допитуватися*

L notuje

Strokowska 1987: 183

odkopować 'odkopywać' (N)

Czszeba odkopować zimi, rombać siekirum; Ścicha rano odkopował.

por. ukr. *відкóпувати*

wykopować 'wykopywać' (W)

Wykupowali [torf].

por. ukr. *відкóпувати*; w (W) również *wykopować* (ten sam informator) oraz *wykopywać* (inny informator)

w SGP z Małopolski

zakopować 'zakopywać' (N)

Chto chyczejszy był, to zakopował [ziarno].

por. ukr. *закóпувати*; w (N) również *zakopywać* (inny informator)

w SGP z gwar nad Rabą

zasypować 'posypywać' (N)

[Ziemie w domu] zmoszczały glénu, zmoszczały, pioskiem zasypowały, słomom zaścilały, za Ruzdwo słomu zaścilały, zasypały i fsio.

w (N) również *zasypuwać* (inny informator)

Formant *-owa-*, we współczesnej polszczyźnie literackiej stosunkowo rzadki, był produktywny ok. XVI–XVII w., zwłaszcza w języku potocznym, najprawdopodobniej pod wpływem czeskim, stąd i dziś skoncentrowanie iteratywów z *-owa-* w gwarach największe jest w pasie pogranicznym polsko-czesko-słowackim (Rudnik-Karwatowa 1982: 62–63; Dunaj 1971: 81 i nast.). Na oboczność *-owa-* oraz *-iwa-/-ywa-* w formacjach współrzdennych wskazywała dla gwar południowej Wielkopolski Władysława Dembecka (1977: 75–80), podobnie dla gwary Domaniewka M. Szymczak (1961: 118).

Z. Kurzowa (1993a: 283, 415–416) pokazała, że w dawnej, XVI–XVIII-wiecznej polszczyźnie północnokresowej przeważały formacje z *-owa-*, zaś współcześnie takiej przewagi potwierdzić nie można. W polszczyźnie południowokresowej częściej notowany był przyrostek *-owa-* (oraz *-uwa-*) w miej-

scu **-iwa-/-ywa-** (Dzięgiel 2003a: 126–127; Kurzowa 1983: 111; Rudnicki 2000: 152; Seiffert-Nauka 1993: 87).

5.1.2. Formacje z przyrostkiem **-uwa-**

Przeważają przykłady z (N) oraz (H); w (D, Mk, Z) czasowników tego typu w ogóle nie zanotowano:

pokazywać ‘pokazywać’ (N)

Pokazywały biskupa [w telewizji].

por. ukr. *пока́зувати*

powysypywać ‘powysypywać’ (H)

Byli takie rozhawory, że zboże powysypywali, te pszenice, a ludziom nie dali, żeby zrobić głót.

przenocować ‘przenocować’ (N)

Do wieczora pszenocowała.

por. ukr. *переночува́ти*

przywiązuwać ‘przywiązywać’ (StS)

A do tych lat [na dachu] przywienzuwali słome.

por. ukr. *прив'язува́ти*; w (StS) również *przywiązuwać* (inny informator)

Strokowska 1987: 184 notuje *przywężzować*

rozstrzeluwać ‘rozstrzeliwać’ (H, M, N)

Dawaj bedo rozszczyliuwać. Jak oni zaczeni jich rozszczyliuwać, to pustawili w rzont i woni szczyliali. (H); Dó W'inicy, do turmy, tam roszczeluwali. (M); Chto w Boga wierzył, to tych rozszczeluwały. (N)

por. ukr. *розстрілюва́ти*

spisować ‘spisywać’ (H)

To dlia mnie czszeba tam miesiunc chodzić po chatach spisować.

por. ukr. *списува́ти*

w SGP *spisować* z okolic Tykocina, z gwar nadrabskich

wychowuwać ‘wychowywać’ (N)

Mnie tak po prostu wychowuwały moi rodzice.

por. ukr. *вихо́вувати*

wykopuwać ‘wykopywać’ (W)

Gline wykopuwali.

por. ukr. *вико́пувати*; w (W) również *wykopować* (ten sam informator)

wylatuwać ‘wylatywać’ (N, W)

Z drzew wylatuwało. (N); Żeby słoma tak nie wylatuwała (...). (W)

w (W) także *wylatywać* (inny informator)

w SGP *wylatować* z okolic Tarnobrzega (Podkarpacie)

wysiedziować 'wysiadywać' (N, O)

Jedna gienseczka była i wysiedziowała dziewięć gięńsiontek. (O); Ptaszki wysidziuju swoich jajka. (N)

por. ukr. *вусіджувати*; w (O) także *wysiadywać* (inny informator)

wystukuwać 'wystukiwać, obstukiwać' (N)

Takie były krubeczki, fte krubeczki nakładały gliny i wystukuwały, wuna sechła ta cegła.

por. ukr. *вистукувати*, ros. *выстукивать*, np. rytm

wysypuwać 'wysypywać' (H, M)

U mnie nic nie było, nie było co wysypuwać; To, co masz, zboże jakie, wysypuwali, z-abirali. (H); Z garnuszków u nas pszyjdzie, w garnuszkę, to wysypuwali. (M)

zakazuwać 'zakazywać' (N)

Ksionc daże Andźrzej zakazuwały; Jakie zakazuwały [tu: nakazywali], takie szyły Żydy.

por. ukr. *закáзувати*

w SGP *zakazować* z okolic Ropczyc

zakopuwać 'zakopywać' (H, StS)

Tut na słupach chaty stawiali, słupy zakupuwali. (H); Już skóry zakopuwali. (StS)

por. ukr. *законýвати*; w (StS) również *zakopywać* (inny informator)

w SGP *zakopować* z gwar nadrabskich

zasypuwać₁ 'zасыpywać (cukrem)' (W)

Zasypuwali maliny [cukrem].

w (W) również *zасыpywać* (ten sam informator i inny informator)

zasypuwać₂ 'nasypywać' (N)

[Kadłubek] może un pszyciku, że tam sporconyj, to zasypuwały ziarno.

w (N) również *zасыpować* (inny informator)

zdybuwać 'zdybywać, znajdować' (H)

Garki f piec fsuwali, tam zdybuwali.

por. ukr. *здúбувати*

w SGP *zdybować* „z Rusi” oraz z gwar nadszańskich

zsypuwać 'wsypywać' (N)

Słumniki nazywały sie, splecione is słomé (...) ssypuwały tudy ziarno.

w SGP *zsypować* z Kaliskiego

Przyrostek **-uwa-** (nienotowany w polszczyźnie literackiej, lecz obecny w gwarach Polski etnicznej) przypisuje się: 1) wyrównaniom do tematu czasu teraźniejszego czasowników typu *maluję, zawiązuję* (Dejna 1993: 207) (por. też Kucala 1994: 321); 2) prawu serii, jak w *magluwać, przylatuwać* (Habraj-ska 1996: 189); 3) interferencjom ukraińskim, jak w *pokazuwać, przemyślu-wać* i in. (dotyczy to gwar sąsiadujących z ukraińskimi) (Kość 1999: 121).

W omawianych gwarach kresowych ustalenie źródła sufiksu **-uwa-** nie za-wsze jest możliwe. W odniesieniu do niemal wszystkich podanych wyżej for-

macji z **-uwa-** (z wyjątkiem **rozstrzeliwać**) można mówić o wyrównaniu do tematu czasu terażniejszego z **-u-**, jednak w przypadku większości formacji (12 na 18) widać też wpływ analogicznych czasowników ukraińskich (literackich odpowiedników ukraińskich nie ma **wylatuwać** oraz szereg derywatów z rdzeniem **-sypuwać**, tj. **powysypuwać**, **wysypuwać**, **zasypuwać**₁, **zasypuwać**₂, **zsypuwać**). Być może zatem trzeba upatrywać tu odwrotnego zjawiska, tzn. swobodnego wcielania do gwary formacji ukraińskich na **-uwa-** dzięki podtrzymującemu czynnikowi w postaci perfectum na **-u-**.

Dodatkowa trudność związana z **-uwa-** dotyczy rozgraniczenia zasięgu przyrostków **-owa-** oraz **-uwa-**. Nieakcentowana samogłoska *o* we wspomnianych gwarach – co sygnalizowałam już parokrotnie w niniejszej pracy – jest wymawiana ze zwężeniem do *ó*, a nawet do *u*, zwłaszcza w sylabie przed akcentem, dlatego do ustalenia właściwej postaci czasownika potrzebny jest bezokolicznik lub forma 3 os. l. poj., mamy bowiem *ugotowała*, *zgotowała*, ale *ugotować*, *zgotować*; *pochuwali*, ale *pochować*; *budowali*, *zbudowali*, ale *budował*, *zbudował*. Zebrano też kilka dubletów czasownikowych z **-owa-** i **-uwa-**: **zakopować** (N) – **zakopuwać** (H, StS), **zasypować** (N) – **zasypuwać**₁ (W), **zasypuwać**₂ (N).

5.1.3. Formacje z przyrostkiem **-iwa-/-ywa-**

Zanotowano tu czasowniki z czterech wsi (M, O, StS, Z):

naliwać ‘nalewać’ (Z)

Tendy naliwa si wody.

por. ukr. *наливати*, ros. *наливать*

przyjmywać ‘przyjmować’ (Z)

Cosz my zrobim, cza fsio pszyjmywać.

skupywać ‘skupować’ (M)

Skupywali u tutaj.

w (M) również **skupować** ‘kupować’ (inny informator)

zajmywać się ‘zajmować się’ (O, StS)

Ja nawet nie spodziewał sie na to nic, bo ja tym nie zajmował sie. (O); Zajmywali sie [cielętami]. (StS)

w (O, StS) także **zajmac się** (O – ten sam informator, StS – inny informator),

w (StS) także **zajmować się** (ten sam informator)

w SGP „z Rusi”

zdejmywać ‘zdejmować’ (StS)

Zdejmywał.

w (StS) również **zdejmować** (ten sam informator) oraz **zdejmac** (inny informator)

5.1.4. Formacje z przyrostkiem *-ewa-*

Pojawia się tu jeden przykład – powstały prawdopodobnie pod wpływem rosyjskim:

wojewać ‘wojować’ (StS)

Gdzie oni wojewali.

por. ukr. *воювати*, ros. *воевать*; w (StS) również formację *wojować* (ten sam informator oraz inny informator)

5.2. Model: *-a-*, *-i/-y-* → *-wa-*

Wydaje się, że budowa wielokrotnych derywatów z *-wa-* jest bardziej przejrzysta niż czasowników z przyrostkami *-a-* bądź *-i/-y-*, które tworzą – obok iteratiwów, jak *rzucać*, *nosić* – także formacje nieiteratywne, jak *obrać*, *kupić*. Stąd zapewne w gwarach pojawiają się formacje z iteratywnym *-wa-*. Wysoką produktywność formantów iteratywnych, zwłaszcza przyrostka *-owa-*, notuje gwar dla Polski centralnej A. Strokowska (1987: 183). Ekspansję *-owa-* w miejsku *-a-* na terenie Małopolski oraz Śląska poświadcza B. Dunaj (1971: 84–85). Szereg tego typu formacji zarejestrowano dla polszczyzny na Kowieńszczyźnie (Karaś 2002: 210–211; Zielińska 2002: 113). Formacje z *-iwa/-ywa-* w miejsku *-i/-y-* są częste zwłaszcza na Mazowszu, w Łowickim, Łęczyckim oraz na północy Kielecczyny i Lubelszczyzny (Dunaj 1971: 86).

5.2.1. Formacje z przyrostkiem *-owa-*

W omawianym materiale przeważają czasowniki notowane w (N):

towarzyszować ‘towarzyszyć’ (N)

My towarzyszywały, chodziły z nimi.

por. ukr. *товаришувати*

wyklócić ‘wyklócać, mlócić’ (N)

Potym że czszeba iść (...) okoloty wyklócić, tak, okoloty czszeba rozbilke robić.

wyparżować ‘wyparzać’ (N)

Wyparżować.

por. ukr. *випарювати*, ros. *выпаривать*

wypiekować ‘wypiekać’ (StS)

[A korowai nie pieką?] *Pieką, moja baba opiekuje dużo, dużo, już wypiekowała do Muczanówki i tu Skalacie i już to nadojadło mnie.*

wyświęcić ‘wyświęcać’ (N)

F tymu centru wyświęcowali ziemie pot kościół.

por. ukr. *висвячувати*

wyżalować się 'wyżalić się' (D)

por. ros. *пожаловаться*; w (D) formację *pożalować się* 'ts.'

L notuje

5.2.2. Formacje z przyrostkiem *-uwa-*

Materiał tu przytoczony pochodzi głównie z (O):

gościuwać się 'gościć się' (M)

Pokła oni tam gościuwali sia, to...

por. ukr. *гостюва'ту*

naznaczuwać 'wyznaczać' (O)

A misa czterdzieści kił dać w rok, jajek kilko tam dać, mleko kilio tam mnie naznaczuwali.

por. ukr. *назначувати*

pluwać 'pluć' (O)

W uoczy pliuwali, goroncymi baraboliami w uoczy kidali, fsio róbili.

por. ukr. *плювати*

L notuje *plwać*

ponasadzuwać 'ponasadzać' (O)

Liudzi bahato dźrzewa wyniszczyli, a teras sze ponasadzuwali.

por. ukr. *понасáджувати*

porozwaluwać 'porozwalać' (O)

Rozegnali [wszystkich bogatych], chaty porozwaliuwali, powalili.

por. ukr. *порозва́лювати*

przejaśniuwać się 'przejaśniać się' (O)

Pszejaśniuwa sie.

por. ukr. *проя́снюватися*; w (O) również *przejaśniać się* (inny informator)

przyjeżdżuwać 'przyjeżdżać' (O)

Liudzie pszyjeżdżuwali, paczali sie na te Matkié Boskie.

w (O) również *przyjeżdżać* (inny informator)

rozkułaczuwać 'rozkułaczać' (Z)

Roskułaczuwali to zabierali chudobe.

w (Z) również *rozkułaczać* (inny informator)

5.2.3. Formacje niepewne: z *-owa-* bądź z *-uwa-*

Wobec niemożliwości jednoznacznego ustalenia postaci bezokolicznika jako wyraz hasłowy przyjęto temat czasu teraźniejszego (por. Dunaj 1971: 9) (np. *sproszuj-*). Przeważa tu materiał z (N, O, StS):

dopiekuj- się ‘dopiekać się’ (Z)

*Kida si krupe (...) biere zawijam f coś jo, zawijam i tak stawjam i fsio, i wona dopi-
kuj si tam.*

niedowidzuj- ‘niedowidzieć’ (N)

Niedowidzuj, nie moge czetać.

obsmażuj- ‘obsmażać’ (StS)

Obsmażuje sie na smalcu.

por. ukr. *обсмажувати*

odduszuj- ‘odduszać, odcedzać’ (N)

Jak sŷr sie odgrzewo, to sie odduszuj si syr.

por. ukr. *віддүүувати*

podgartuj- ‘podgarniać’ (O)

Radło to to, że podgartuje sie baraboli.

por. ukr. *нидзартувати*

poświadczuj- ‘poświadczać’ (Z)

Sfadek pośfiatczuj, że wot wun jego widział.

por. ukr. *носвідчувати*

sproszuj- ‘spraszać, zapraszać’ (O)

Mołoducha chodzi, sproszuje na weselie.

por. ukr. *спрощувати*, por. też ros. *спрашивать* ‘pytać’

wymaczuj- ‘wymaczać’ (W)

Głowe sie wymaczuj.

por. ukr. *вимочувати*, ros. *вымачивать*

wyplatuj- ‘wyplatać’ (StS)

Wyplatuje sie kołacz.

w (StS) również *wyplatać* (ten sam informator)

wywaluj- ‘wywalać’ (O)

Z ziemi brŷły takie wywalujom sie. Wywaliuje sie ziemia.

por. ukr. *вивалювати*, ros. *вываливать*

zakręcej- ‘zakręcać’ (StS)

Chwost [się świni] zakrencuje.

por. ukr. *закрүүвати*, ros. *закрүүчивать*

zapaluj- ‘zapalać’ (W)

Zapaluje sie ta kupka.

por. ukr. *запалювати*

w SGP zanotowano *zapalować* z Górnego Śląska i z okolic Rabki

zaproszuj- ‘zapraszać’ (O)

Zaproszuj tego Żyda i цон szyje w domu, doma szyje [kożuch].

por. ukr. *запрощувати*

zazdrostuj- ‘zazdrościć’ (N)

Wu mnie nim'a (...) tak to zazdrostuje; [Nie trzeba tak...] zazdrostować.

w SGP z okolic Tykocina

zruszuj- ‘zruszać, ruszać’ (N)

Wiater; słoⁿneczko ta ji sechni, zruszaju [siano] dwa, czszy razy.

por. ukr. *зрушувати*

5.2.4. Formacje z przyrostkiem *-iwa-/ywa*

Nie zanotowano przykładów z (D, N, W):

podgarnywać ‘podgarniać’ (StS)

Kartofli podgarnywać, podgarnić kartofli trzeba.

L notuje

podgartywać ‘podgarniać’ (Mk)

Na polu czsza podgartywać bulby.

poprzykładywać ‘poprzykładać’ (StS)

Poprzykładywał takie paleczki.

powywaliwać ‘powywalać’ (O)

Fsio powywaliwali, pjece pówynos 'ili, fsio.

por. ukr. *повивалювати*

skupowywać ‘skupować’ (M)

Skupuwywał u tu świnię.

w (M) również *skupować* (inny informator), *skupywać* (ten sam informator)

spaliwać ‘spalać, palić’ (H)

Palili, chaty palili, żyto, zboże spaliwali na temu jak rośło.

por. ukr. *спалювати*

wygartywać ‘wygarniać’ (O, StS)

[Żar trzeba] *wygarnić* [i stale trzeba go] *wygartywać*. (O); *I tak sie wygartywało*. (StS)

por. ukr. *вигартóвувати*

L notuje *wygarnywać* w tym znaczeniu

w SGP *wygartować* z Małopolski

wykladywać ‘wykładać, uczyć’ (H)

Ni wykładywali takiego pszydmiotu f szkolie jak historija.

por. ros. *выкładaвать*; w (H) również *wykładać* (inny informator)

wysadywać ‘wysadzać (rośliny)’ (M)

A potem wysadywali na ґо... na polu tam.

por. ukr. *висаджувати*, ros. *высаживать*

zagertywać ‘zagarniać, zgarniać’ (O)

I pszontać można, i f chacie to uże dorożki myć, pajonki zagertywać.

por. ukr. *загарто́вувати*
 L notuje *zagarnywać* w tym znaczeniu
 # w SGP *zagartywać* z Małopolski

zapaliwać 'zapalać' (Z)

Żyr zapaliali.

por. ukr. *запáлювати*
 # w SGP *zapałować* z Górnego Śląska i z okolic Rabki

zaścieliwać 'zaścielać' (Z)

Na słomi spali, weretu zaścieliwało, taj sobi spali.

por. ukr. *застéлювати*; w (Z) również *zaścielać* (inny informator)

zgartywać 'zgarniać' (Z)

Pszewracać [suche siano], nu roszczszonsać, zgartywać i składać f kupy.

L notuje *zgartywać*

5.2.5. Formacje z przyrostkiem *-ewa-*

Zanotowano dwie formacje z (O):

rozdwojować 'rozdwajać' (O)

Droga... rozdwojuje. Rozdwojewać.

por. ukr. *роздво́ювати*, ros. *раздвóивать*

zamulewać 'zamulać się, pokrywać się mułem' (O)

Zamuliewać.

por. ukr. *заму́лювати*

5.3. Model: *-wa-* → *-a-*

Zanotowano osiem tego typu formacji, przy czym brak przykładów z (H, Mk, N):

przygatawiać 'przygotowywać' (Z)

F sobote pszygatawiali jidzenie; Pióra drobno pszygatawiali [na pierzyny].

por. ukr. *приготовля́ти*, ros. *приготовля́ть* obok *приготáвливать*; w (Z) również *przygotowywać* (ten sam informator)

w SGP z ziemi dobrzyńskiej

przyjmać 'przyjmować' (D)

por. ukr. *прийма́ти*, ros. *принимáть*; w (D) również *przyjmować* 'częstować'

w SGP z Mazowsza, z ziemi dobrzyńskiej; Dejna 1993: 225 z Kielecczynny

rozminać 'rozminować' (O)

Wun duże bahacio tysioncu minu rozminał.

w (O) również *rozminować* (ten sam informator)

wstąpać 'wstępować' (O)

To byli wioski tak blisko soszy tantej, tej drogi, to fstompali, to liudzi niszczyli.

por. ukr. *вступати*, ros. *вступать*

w SGP z Beskidów

wysypać ‘wysypywać’ (StS, Z)

Wysypają [zboże] na takim płaszczatki. (StS); [Co to znaczy tyrebić?] *Stronczek rozrywa si i fasola wysypa.* (Z)

por. ukr. *висипати*, ros. *высыпать*

L notuje

zajmac ‘zajmować, zabierać’ (M, O, StS, W)

Zajmali. (M); *Taki jest jary, no takie kiedyś liudzi kopali takie szyrokie, żeby woda jim nie zajmala polia.* (O); *Zajmajcie obronę [w czasie wojny].* (StS); *Pastuchi zajmaju, goniu f pole.* (W)

por. ukr. *займати*, ros. *занимать*; w (O) również *zajmywać* (inny informator)

L notuje

w SGP z Kujaw, Wielkopolski, Małopolski, Kielecczyzny, okolic Przasnysza i Zakrocymia (Mazowsze), z Lubelszczyzny, Radomskiego i in.; Dejna 1993: 225 dla Kielecczyzny; Szymczak 1961: 114 dla Domaniewka i okolic

zajmac się ‘zajmować się’ (M, O, W, Z)

To tak sie zajmali (M); *On słyszał fsio takie, no on tym nie zajmł sie.* (O); *Zajmac sie* (W); *Ja tym zajmam si.* (Z)

por. ukr. *займатися*, ros. *заниматься*

L notuje

zdejmac ‘zdejmować’ (M, O, StS, W, Z)

Jak sie zawala ta puszczecka, tsza zdymadź jo. (M); [Ja] *zdejmac i my zdejmamo, bendziemy zdejmac. U nas kore [z drzewa] kažo, że zdejmajo, zdejmamo kore.* (O); *Zdejmała tamto, zdjela tamto.* (StS); *Kszyżyki zdejmali.* (W); *Zdymasz wod duchó[wki].* (Z)

por. ukr. *знімати*, ros. *снимать*

L notuje

w SGP z okolic Tarnowa (Małopolska), z Kujaw, Mazowsza, z Radomskiego, Lubelskiego i in.; Dejna 1993: 225 z Kielecczyzny, Szymczak 1961: 114 z Domaniewka i okolic

Formacje bezprzyrostkowe notowano głównie w gwarach Polski północnej (Urbańczyk 1968: 54); dla niektórych formacji zasięg ten przesuwają się na południe – z Łęczyckiego formacje zakończone na *-jmac* notował M. Szymczak (1961: 114, 118), z Kielecczyzny K. Dejna (1993: 224–225). Tego typu czasowniki rejestrowano także w polszczyźnie południowokresowej (Czarnecka 2006: 131; Dzięgiel 2001: 176; Kurzowa 1983: 110–111). Ich obecność w polskich gwarach południowokresowych przypisuje się wpływowi ukraińskiemu (Dzięgiel 2001: 176; Dzięgiel 2003a: 127–128), choć – jak pokazuje materiał – trzeba tu upatrywać także śladów historycznego rozwoju polszczyzny.

5.4. Model: *-a-* → *-i-/-y-*

Zanotowano jedynie trzy przykłady:

przygotować ‘przygotować’ (H, Mk, W)

Raniuchno mama kaže, że ja tam coś pszygotowie jeść. (H); *Prosze pszygotować dokumenty do putpisania.* (Mk); *Przygotować.* (W)

por. ukr. *пpиготóвyти*, ros. *пpиготóвyть*

przygotować się ‘przygotować się’ (Mk, N)

Masz si pszygotować na drugi ras du otpuwiedzi. (Mk); *Pszygotowima sie.* (N)

por. ukr. *пpиготóвyтися*, ros. *пpиготóвyтися*

w SGP z okolic Kielc

rozstrzelić ‘rozstrzelać’ (M)

A tego nasze russtszelili starosté. (M); *Żydóweczka z dziciontkiem... i rustszelili jich.* (M)

por. ukr. *розстрілювати*, ros. *расстрелять*

w SGP z Poznańskiego, okolic Przasnysza (Mazowsze), z Lubelszczyzny

Liczne przykłady tego typu pokazały dla polszczyzny północnokresowej m.in. Z. Kurzowa (2002: 210–211) i H. Karaś (1993a: 415).

Zebrany materiał pokazuje, że ekspansja przyrostków tematycznych nie wygląda tak samo we wszystkich omawianych gwarach. W gwarach (N) oraz (W) zanotowano *-owa-*, *-uwa-* oraz *-i-/-y-* (w W także *-a-*), w (H) i (M) w ogóle nie zanotowano osobliwych formacji z *-owa-*. Największe zróżnicowanie cechuje gwary (O, StS, Z). Wydaje się, że pogłębione studia – na większym materiale – mogłyby przynieść tu wiele interesujących wniosków.

6. WTÓRNA ITERATYWIZACJA

Wśród zebranych czasowników znalazło się szereg niedokonanych formacji prefiksalnych dublujących znaczeniowo odpowiednie czasowniki bezprefiksalne używane w gwarach, jak: *napalać* – *palić* (H), *powieszać* – *wieszać* (M, O), bądź występujące w polszczyźnie ogólnej, jak: *namaczać* (Z) – ogpol. *moczyć*, *napować* – ogpol. *poić* i in. (dla formacji z niepewną postacią przyrostka tematycznego w bezokoliczniku przyjęto jako wyraz hasłowy temat czasu teraźniejszego):

namaczać ‘moczyć’ (Z)

Uwinzywali po dziesińć garsti [konopi] i maczamo, namaczamo f stawi.

por. ros. *намáчивать*

SXVI notuje, L notuje

KSGP notuje

namotować 'motać' (Z)

Namotowało sie warsztat, ona robiła na warsztacie... ona robiła na warsztacie, ono sie namotowało tam taki klembeg był.

por. ukr. *намóтувати*

namydłuj- 'namydlać, mydlić' (N)

Mydłym namydłuji si.

por. ukr. *намíлювати*, ros. *намыливать*

KSGP notuje *namydłować*

napalać 'palić (w piecu)' (H, M, W, Z)

F piecu, napaliali f piecu, piekli. (H); *F piecu sie napala patykami.* (M); *Napala si f temu piecu.* (W); *Napalamo i sadzamo i chlip.* (Z)

por. ukr. *напáлювати*; w (H) również *palić*

XXVI notuje, L notuje

KSGP notuje

napaluj- 'napalać, palić' (O)

Tam sie napaljuje.

por. ukr. *напáлювати*; w (O) również *palić* oraz *napalać*

napować 'poić' (N, O, W, Z)

Fczora napowała kunia, bedziesz ty napował ze kunia, [ja] napoji, [wy] napojici. (N); *Ja każe, ja napowała, no uńo nie pilo.* (O); *Napówać.* (W); *Wody nabira tam sobie kro-wy napować.* (Z)

por. ros. *напáивать*, ukr. *напувати*

L notuje *napawać* już w zn. przenośnym

KSGP notuje

nasadzać 'sadzić (rośliny)' (M)

Tszy razy nasadzała, tak fsio rośnię.

por. ukr. *наса́джувати*, ros. *наса́живать*; w (M) również *sadzić*

XXVI notuje, L notuje

natoczać 'toczyć' (Z)

Natocza sie na tokarnym stanku, toczy sie.

por. ukr. *натóчувати* 'ostrzyć'; w (Z) również *toczyć*

L notuje *nataczać*

pomieszczać się 'mieścić się' (H, Z)

A to było dwie dużych palatkuł, a sztyry małych, daże sztyry ili czszy małych i my tam s'ie cale lato pomieszczaliś. (H); *Ni pomieszcza si zboże, ot to na dworzy składali.* (Z)

por. ukr. *поміща́тися*, ros. *помещáться*

pomiędzywać 'mieszać' (O)

Pomiędzywać wu nas kažo.

por. ukr. *помішувати*; w (O) również *mieszać*

XXVI notuje *pomieszczać*

powieszać 'wieszać (kogoś oraz coś)' (M, O, StS, W)

Puukladajo i puwiŝszajo tak. (M); *Wun do tego sie nie pszyczynil, zeby jego powieszac.* (O); *Potem sie powieszalo* [pranie]. (StS); [Lampę] *tam powieszajo.* (W)

por. ukr. dial. *nobiuamu* 'zabić przez powieszenie'; w (M, O) również *wieszac* SXVI notuje *powieszac* 'zadać śmierć przez powieszenie'

w SGP z okolic Wielunia i Radomska (Łódzkie)

przeczytuj 'czytać' (H)

Fsie tyje te ksionszki, fsie pszeczytuje.

por. ukr. *pročútywamu*, ros. *перечúтывать*

SXVI notuje, L notuje

KSGP notuje

przypaszczac 'gościć' (O)

A potemu goŝci sze przypaszczajo.

por. ukr. *призоща́му*

rozmieszuj- 'mieszać' (Z)

Troszki monki kida si, soli, sody, rozmiszuji si, wot wam bliny.

por. ukr. *розмішуваму*

KSGP notuje *rozmieszowac*

umaczac 'maczać, moczyć' (M)

Mietle umaczo i tak pu guro tak pukropjo.

w SGP *umoczac* z Poznańskiego; KSGP notuje

umiędlac 'międlić' (H)

Taka byla [międlica] i miendlili, najsampszut umindliali, miendlili.

w (H) również *międlic*

usiadać 'siadać' (M)

Konia zapszengnie i usiadać i tsza.

por. ukr. *yciðamu* 'siadać' i 'wsiadać'; w (M) także *siadać* w zn. 'wsiadać (do autobusu)'

L notuje

KSGP notuje

wybieliwac 'wybielać, bielić' (W)

Luk [ług] taki, zeby wybieliwalo [plótno].

por. ukr. *вибілювати*, ros. *выбѣливать*; w (W) również *bielic* i *wybielac*

wyczyszczywac 'wyczyszczać, czyścić' (StS)

Wyczyszczywal to to [drewno], szkrabal.

KSGP notuje *wyczyszczowac*

wyduuszuj- 'wyduszać, dusić' (W)

Z narywu szczszeżyń wyduszuju.

por. ukr. *видушуваму*; w (W) również *wyduszac*

wylazuj- ‘wylazić, leźć’ (StS)

[Kurczęta] *ze skarłupki wylazują.*

w SGP *wylazować* z Podhala, okolic Opatowa (Świętokrzyskie) i okolic Cieszyna; KSGP notuje

wymakać ‘moknąć’ (StS)

Ona wymakała [o konopiach].

L notuje

KSGP notuje

wyzbieruwać ‘zbierać (starannie)’ (W)

Na polu kłóska sie lyszeli, to kiedyś wyzbierowali.

por. ukr. *ви́збу́рювати*

KSGP notuje

zakąsuj- ‘kąsać, zagryzać (na śmierć)’ (W)

Pczoły zakąsują [trutnia].

zakiszuj- ‘kisić, zakiszać’ (StS)

Kisz [kukurydzę], *zakiszują na zimę.*

w gwarze zanotowano również formę *kisić*

KSGP notuje *zakiszować*

zakurzuj- ‘kurzyć, palić papierosa’ (W)

Zakurzują papierosa.

por. ukr. *за́курювати*, ros. *за́куривать*

KSGP notuje *zakurzować*

zamaszczuwać ‘maścić, brudzić’ (N)

Zamaszczuwały (...) *zamaszczona, brudna.*

por. ukr. *замі́шувати*

zamiesiać ‘miesić’ (Z)

Roszczyńnia sie, potem ta roszczyna wyrobi, zamiesiać sie.

por. ukr. *замі́шувати*; w (Z) także *miesić*

L notuje *zamiesiać, zamięszać*

zapaliwać ‘zapalać, palić’ (Z)

Żyr zapaliali.

por. ukr. *запа́лювати*

w SGP *zapalować* ze Śląska i z okolic Rabki (Małopolska)

zapawać ‘poić’ (Z)

Jak cielontko małuśkie je, to dawać zapawać to cielontko [naparem z lnu].

L notuje *zapoivać* ‘zaczynać poić’, ‘pojąć, zalewać’

zaścieliwać ‘zaścielać, ścielić’ (Z)

Na słomi spali, weretu zaścieliwało [się], *taj sobi spali.*

por. ukr. *засте́лювати*

zmieszuj- ‘mieszać’ (StS)*Ona to sobie zmieszuje.*por. ukr. *змішувати*, ros. *смешивать*; w (StS) również *mieszać*# KSGP notuje *zamieszować*

Wydaje się, że niedokonane czasowniki prefiksalne musiały powstać wtórnie – poprzez dodanie iteratywizującego sufiksu tematycznego do dokonanej formacji prefiksальной, np. *poić* → *napoić* → *napować*, *toczyć* → *natoczyć* → *natoczać* itd., jako dowód można przyjąć formacje z charakterystycznymi dla gwar sufiksami tematycznymi *-uwa-*, jak *wyzbieruwać* (W), *zamaszczuwać* (N), bądź też z gwarową, różną od ogólnopolskiej repartycją pozostałych iteratywnych przyrostków tematycznych, jak w *wyczyszczywać* (StS), *wyduzować* (W) i in. Zjawisko to jednak może być także śladem historycznego rozwoju iteratywów (Kucala 1973: 196–197). Według D. Buttler (1972: 276) tworzenie wtórnych formacji niedokonanych od czasowników prefigowanych (jak *zgromadzać się*, *utapiać się*) było zjawiskiem typowym dla polszczyzny XIX-wiecznej.

Rzeczywista relacja znaczeniowa między niedokonanym czasownikiem prefiksальnym i bezprefiksальnym (tj. np. *napować* – *poić*) nie zawsze jest oczywista. Najczęściej niosą one to samo znaczenie, jednak może się zdarzyć, że prefiksalna podstawa formacji iteratywnej (jak *napoić*) nie jest „czystym” perfectivum, lecz niesie dodatkowy ładunek semantyczny – wówczas również prefiksalne imperfectivum będzie ten ładunek kumulowało, por. na przykład formacje *wymakać* (StS) z elementem dużej intensywności zjawiska wobec neutralnego *moczyć* czy *zapaliwać* (Z) z zaznaczonym momentem początkowym akcji wobec *palić*.

Andrzej Bogusławski (1963: 101) w odniesieniu do podobnego materiału z języka rosyjskiego (formacje typu *измерять* ‘mierzyć’, *забинтовывать* ‘bandażować’) zauważa, że nawet pozornie tożsame semantycznie czasowniki współrdzenne mogą zawierać jakąś indywidualną modyfikację znaczeniową, która warunkuje współlistnienie odpowiedniej formacji sufiksальной. Przykłady analogicznych par mamy także w polszczyźnie ogólnej, por. np. *ogradzać* – *grodzić*, *wysychać* – *schnąć*, *zgrabiać* – *grabić* i in.

Trudno wobec tego ostatecznie stwierdzić, czy w gwarach południowokresowych mamy do czynienia z wtórną imperfektywizacją, tj. tworzeniem czasowników niedokonanych od dokonanych prefiksальных, mimo (prawdopodobnego) istnienia odpowiednich niedokonanych czasowników bezprefiksальных (tak zjawisko to ujmuje A. Bogusławski 1963: 101 i nast.), czy też z wtórną iteratywizacją, tj. podkreślaniem za pomocą odpowiedniego przyrostka tematycznego wielokrotnego charakteru czynności wyrażonej przez

prefigowaną podstawę (por. m.in. Kurzowa 1993a: 415; Karaś 2002: 210; Zielińska 2002: 113–114). Większa próba materiałowa mogłaby pokazać, czy zjawisko to prowadzi w efekcie do wzbogacenia systemu o nowe jednostki, bardziej wyraziste i bogatsze semantycznie, czy też powoduje po prostu eliminację mniej wyrazistych czasowników bezprefiksalnych.

III. PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Choć dane liczbowe i zestawienia, które pojawiają się w publikacji, z oczywistych względów mają charakter orientacyjny, umożliwiają jednak pokazanie rozległości pewnych zjawisk, uchwycenie proporcji. Pozwalają też na weryfikację dotychczasowych ustaleń dotyczących słowotwórstwa polszczyzny Kresów południowych w zakresie czasowników (p. rozdz. I.2.). Większość z tych spostrzeżeń znalazła potwierdzenie w zaprezentowanym i przeanalizowanym w pracy materiale.

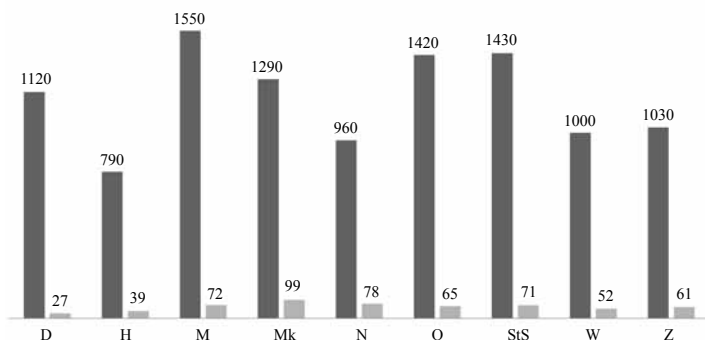
W obrębie derywatów czasownikowych można zatem wydzielić formacje z osobliwościami prefiksalnymi (p. rozdz. II.2.). Nie są to jednak przypadkowe, chaotyczne realizacje – można wśród nich wyróżnić dość przejrzyste i spójne grupy. Duża baza materiałowa pozwoliła również na ukazanie pewnych proporcji – na 330 wszystkich derywatów czasownikowych z odstępstwami w prefiksacji⁹⁰ aż 194, tj. 58%, ma odpowiedniki w języku ukraińskim bądź rosyjskim, przy czym 84 czasowniki, tj. 25% ogółu, mogą być podtrzymanymi przez ten wpływ obcy formacjami historycznymi (por. też wykres IV, rozdz. II.2.7.). A zatem większość spośród osobliwie prefigowanych czasowników to efekt ścierania się form rodzimych, w tym także dawniejszych, oraz obcych, pochodzących z zapożyczeń bądź przeniknięć językowych (por. Witczak 1992: 80–81). Odstępstwa te mogą być także przejawem rozchwiania walencji czasowników⁹¹, wyrównywania struktury semantycznej dwóch (bądź kilku) derywatów współrzdennych do struktury formacji silniejszej – bardziej okrzepłej w gwarze bądź częściej używanej (por. też Buttler 1976: 72–73). Udało się pokazać, że w badanych gwarach funkcjonują również formacje prefigowane o charakterze innowacyjnym – jednak ich liczba jest stosunkowo niewielka (54 czasowniki, tj. 16%).

⁹⁰ Nie licząc tych formacji, w których odstępstwa wynikają ze zjawisk fonetycznych.

⁹¹ Termin „walencja” odnosi się „nie tylko do struktury semantycznej złożonej z wyrazu-centrum i jego obligatoryjnych uzupełnień treściowych, ale i do formalnej, morfologiczno-syntaktycznej jej reprezentacji” (Buttler 1977: 69).

Trudne jest stwierdzenie, jak duży wpływ na taki obraz systemu słowotwórczego mógł mieć charakter bazy materiałowej (formacje uzyskane z różnych źródeł, spora rozpiętość czasowa⁹², nierównomierna lokalizacja wsi i in. – por. rozdz. I.5.1.). Niewątpliwie nie da się powiązać przedstawionych danych z ogólną liczbą formacji uzyskanych z poszczególnych miejscowości (por. rozdz. I.5.1.), co pokazuje wykres VI:

Wykres VI. Liczba czasowników z osobliwościami prefiksacji w zestawieniu z przybliżoną liczbą derywatów czasownikowych uzyskanych z poszczególnych gwar

Jak widać, w gwarze (M), z której udało się uzyskać najwięcej derywatów, zaledwie co 21 można zaliczyć do czasowników osobliwie prefigowanych ($1550 \div 72$)⁹³, natomiast w gwarze D – co 45, co wydaje się zaskakujące, zważywszy na sposób zbierania materiału (słownik ks. Chromika zawiera głównie słownictwo nietypowe, por. rozdz. I.5.1.). Stosunkowo najwięcej czasowników z odstępstwami pochodzi z (N) – co 12 derywat prefiksalny uzyskany z gwary jest osobliwie prefigowany. Nie jest zatem zasadą, że w miejscowościach z lepiej zachowaną gwarą polską, jak (H) czy (N), czasowników z odstępstwami w prefiksacji jest znacznie mniej niż we wsiach z polszczyzną w regresie, jak (StS). Mimo to widać wyraźnie, że na słowotwórstwo w gwarach mocno oddziałuje obce otoczenie językowe – przy równoczesnym braku kontaktu z językiem ogólnym (lub jego ograniczeniu).

Przejawem współwystępowania w gwarach formantów rodzimych i obcych mogą być również czasownikowe dublety słowotwórcze. Jest to jedno

⁹² Nagrania zbierane na przestrzeni 16 lat, lecz jeśli wziąć pod uwagę zapisy od przesiedleńców – 30 lat.

⁹³ Dokładne współczynniki dla wszystkich gwar: D = 45,18; H = 20,25; M = 21,52; Mk = 13,03; N = 12,3; O = 21,85; StS = 20,14; W = 19,23; Z = 16,88.

ze zjawisk reprezentatywnych dla polszczyzny kresowej, które wymaga szczegółowego opisanie w osobnym opracowaniu.

Za charakterystyczne należy uznać także zjawiska związane z fonetyką, które widać w następujących grupach formantów:

- 1) Prefiksy *prze-* i *przy-* oraz *u-*, *w-* i *o-* (p. rozdz. II.2.1.).
- 2) Sufiksy tematyczne *-owa-* i *-uwa-* (p. rozdz. II.5.).

Zaskakująco liczna jest zwłaszcza pierwsza z grup – na podstawie zebranego tu materiału widać, jak mocno zazębiają się w gwarach polskich na Ukrainie zjawiska fonetyczne, morfologiczne i semantyczne (por. przykłady zgromadzone w podrozdz. II.2.1.3. oraz II.2.1.6.).

Gdy przystępowałam do opracowywania materiału gwarowego, zakładałam istnienie namacalnych różnic między poszczególnymi gwarami. Analiza zgromadzonych formacji nie ujawniła jednak wyraźnych kontrastów. Niewątpliwie na tle wszystkich gwar wyróżnia się materiał z (N) – zanotowano tu najwięcej czasowników z osobliwościami prefiksacji (p. wyżej). Zaskakuje materiał uzyskany z (StS) – mimo że we wsi na co dzień praktycznie nie używa się już gwary polskiej, na poziomie słowotwórstwa nie widać tu większych wpływów wschodniosłowiańskich niż w pozostałych gwarach.

Pewne różnice między gwarami uwidaczniają się w osobliwej dystrybucji czasownikowych przyrostków tematycznych (p. rozdz. II.4.) – w gwarach (N, W) dominują czasowniki z *-owa-*, *-uwa-*, jak *towarzystwować*, *wychowywać*, w gwarach (H, M) natomiast nietypowych formacji z *-owa-* w ogóle nie zanotowano. W pozostałych gwarach niekonsekwentnie pojawiają się różne przyrostki.

Poza czasownikami z różnego typu osobliwościami w publikacji zgromadzone również formacje regularne, istniejące w gwarach polskich na Ukrainie paralelnie do języka ogólnopolskiego – tak prefiksalne, jak i paradygmatyczne. Obok derywatów od podstaw równych ogólnopolskim, w materiale zdecydowanie najliczniejszych, notowano również regionalizmy (poświadczony m.in. w SGP oraz SGPK), a także formacje z podstawami genetycznie obcymi, tj. zapożyczonymi z języka ukraińskiego bądź rosyjskiego (por. np. rozdz. II.2.5. i II.4.).

Z zebranego i poddanego analizie materiału wynika, że o swoistości zjawisk słowotwórczych w gwarach południowokresowych świadczy nie tylko zasób formantów czy fakt osobliwego ich funkcjonowania w poszczególnych derywatach. Istotne jest również współfunkcjonowanie czy konkurowanie derywatów rodzimych z formacjami, w których widoczne są wpływy obce, zależności i proporcje pomiędzy poszczególnymi grupami, a także wpisywanie się zapożyczeń w relacje motywacji słowotwórczej w gwarach. Widać też wyraźnie, jak dynamiczny jest gwarowy system słowotwórczy, w którym ściera się stare z nowym, rodzime z obcym, dialektalne z ogólnym.

SKRÓTY NAZW MIEJSCOWOŚCI

pBr – Boryczówka*
pBW – Borki Wielkie
D – Draganówka
pFr – Firlejów
pHn – Hanaczów
H – Hreczany
pKcz – Kaczanówka
pKr – Krowinka
pKz – Kozłów
M – Maćkowce
Mk – Mościska (i okolice)
N – Nowosielica
O – Oleszkowce
pSr – Sorocko
StS – Stary Skałat
pT – Tuligłowy
W – Wójtowce
Z – Zielona

* Litera „p” oznacza, że materiał zawarty w pracy pochodzi od przesiedleńców z danej wsi.

BIBLIOGRAFIA

- Ананьева Наталия Евгеньевна, 1991, *К вопросу о префиксальных deverбативных глаголах в „польщи́зне кресовой” (часть I)*, [w:] SPK, t. VI, s. 71–84.
- Ананьева Наталия Евгеньевна, 2001, *Префиксальные глаголы в древнепольском языке (XIV–XV вв.) и современных польских диалектах. Опыт семантико-синтаксического анализа* (автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора филологических наук – на правах рукописи), Москва 2001.
- Bakun-Kiczyńska Magdalena, Rieger Janusz, 2004, *Morfologia czasownika w gwarze wsi Wójtowce na Podolu*, [w:] SPK, t. XI, s. 135–189.
- Bąk Piotr, 1968, *Gwara okolic Kramska w powiecie konińskim (zarys fonetyki i słowotwórstwa)*, Wrocław – Warszawa – Kraków.
- Bogusławski Andrzej, 1963, *Prefiksacja czasownikowa we współczesnym języku rosyjskim*, Wrocław – Warszawa – Kraków.
- Buttler Danuta, 1972, *Zmiany słownikowe w polszczyźnie przelomu XIX i XX w.*, cz. II: *Budowa i znaczenie czasowników*, „Poradnik Językowy”, z. 5, s. 276–204.
- Buttler Danuta, 1976, *Innowacje składniowe współczesnej polszczyzny: walencja wyrazów*, Warszawa.
- Buttler Danuta, 1977, *Polskie warianty syntaktyczne w zakresie walencji wyrazów*, [w:] *Wariancja normy we współczesnych słowiańskich językach literackich. Księga referatów V Sesji Międzynarodowej Komisji Słowiańskich Języków Literackich w Krakowie, październik 1975 r.*, pod red. Stanisława Urbańczyka, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk.
- Buttler Danuta, 1984, *Zmienność znaczeń wyrazów w polszczyźnie przelomu XIX i XX w.*, cz. III: *Repartycja semantyczna dubletów słowotwórczych*, „Poradnik Językowy”, z. 5, s. 277–289.
- Cechosz-Felczyk Iwona – p. też JPU 2002; JPU 2007.
- Cechosz-Felczyk Iwona, 2001, *Polska gwara Oleszkowiec na Podolu. Fleksja imienna i werbalna*, Kraków.
- Cechosz-Felczyk Iwona, 2004, *Słownictwo gwary Oleszkowiec i Hreczan (Greczan) na Podolu*, Kraków.
- Chromik Józef, 2008, *Draganówka. Ludzie – mowa – tradycja*, [w:] *Słownictwo kresowe. Studia i materiały*, pod red. Janusza Riegera, Warszawa, s. 13–111.
- Cyran Władysław, 1960, *Gwary polskie w okolicach Siedlec*, Łódź.
- Cyran Władysław, 1977, *Tendencje słowotwórcze w gwarach polskich*, Łódź.
- Cyran Władysław, 1981, *Słowotwórstwo historyczne a słowotwórstwo współczesne i słowotwórstwo gwarowe*, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN”, t. XXVII, Łódź, s. 23–28.

- Czarnecka Katarzyna, 2004a, *Uwagi o gwarze polskiej w Baryszu w Tarnopolskiem (na podstawie zapisów Karola Dejny)*, [w:] SPK, t. XI, s. 191–199.
- Czarnecka Katarzyna, 2004b, *Cechy gwary Tuligłów utrwalone w „Słowniku”*, [w:] SGPTK, s. 14–16.
- Czarnecka Katarzyna, 2006, *Uwagi o słowotwórstwie czasowników odczasownikowych w gwarach polskich na Ukrainie*, [w:] JPKW, t. III, s. 129–142.
- Czarnecka Katarzyna, 2010, *Fonologia czy słowotwórstwo? O kilku zjawiskach w gwarach polskich na Ukrainie*, [w:] SPK, t. XII.
- Czarnecka Katarzyna, Kowalska Dorota, Rudolf-Ziółkowska Elżbieta, 2007, *Słownictwo gwarowe przesiedleńców z Ukrainy. Słownik porównawczy kilku wsi w Tarnopolskiem*, oprac. z materiałów zebranych pod kierunkiem Władysława Paryła przez Katarzynę Czarnecką, Dorotę Kowalską, Elżbietę Rudolf-Ziółkowską pod kierunkiem Janusza Riegera, Kraków.
- Черняк Валентина Семеновна, Панив Михаил Иванович, 1984, *Тексты из села Новоселица (Украинская ССР)*, [w:] SPK, t. III, s. 177–182.
- Dejna Karol, 1986, *Atlas gwar polskich. Kwestionariusz-notatnik*, Łódź.
- Dejna Karol, 1993, *Dialekty polskie*, wyd. II, Wrocław – Warszawa – Kraków.
- Dembecka Władysława, 1977, *Słowotwórstwo czasowników w gwarach południowej Wielkopolski*, Poznań.
- Deptuchowa Ewa, Wanicowa Zofia, 2000, *Funkcje i znaczenia przedrostka „za-” w staropolskich czasownikach odczasownikowych*, [w:] *Studia Historycznojęzykowe*, t. III: *Rozwój polskiego systemu językowego*, pod red. Kazimierza Rymuta, Wiesława Rzepki, Kraków, s. 145–153.
- Długosz-Kurczabowa Krystyna, 1986, *Sposoby przejmowania obcych formantów rzeczownikowych do polskiego systemu słowotwórczego*, „Poradnik Językowy”, z. 4, s. 222–228.
- Długosz-Kurczabowa Krystyna, Dubisz Stanisław, 1999, *Gramatyka historyczna języka polskiego. Słowotwórstwo*, Warszawa.
- Dobrzyński Walenty, 1967, *Gwary powiatu niemodlińskiego*, cz. II: *Morfologia. Teksty gwarowe*, Wrocław.
- Dokulił Miloš, 1979, *Teoria derywacji*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk.
- Doroszewski Witold (red.), 1958, *Kwestionariusz do badań słownictwa ludowego*, z. 1–4, Wrocław.
- Doroszewski Witold, 1954, *Słowotwórstwo a geografia lingwistyczna (mechanizm działania analogii w słowotwórstwie gwarowym)*, „Poradnik Językowy”, z. 5, s. 2–13.
- Dubicka Barbara, 1986, *Niektóre odrębności słowotwórcze polszczyzny wileńskiej*, [w:] SPK, t. IV, s. 71–79.
- Dunaj Bogusław, 1971, *Iteratiwa typu „bierać”, „pisywać” w języku polskim*, Kraków.
- Dwilewicz Barbara, 1997, *Język mieszkańców wsi Bujwidze na Wileńszczyźnie*, Warszawa.
- Dwuźnik Hanna, 1972, *Dublety słowotwórcze w kategorii nazw cech we współczesnym języku polskim*, „Prace Filologiczne”, t. XXIII, Warszawa, s. 63–68.
- Dzięgiel – p. też JPU 2002; JPU 2007.
- Dzięgiel Ewa, 2001, *Polska gwara wsi Zielonej na Podolu na tle innych gwar południowokresowych. Fleksja imienna i werbalna*, Kraków.
- Dzięgiel Ewa, 2003a, *Polshczyzna na Ukrainie. Sytuacja językowa w wybranych wsiach chłopskich i szlacheckich*, Warszawa.

- Dzięgiel Ewa, 2003b, *Kresowa gwara Nowosielicy koło Polonnego a gwary w rdzennej Polsce*, [w:] *Języki mniejszości i języki regionalne*, pod red. Elżbiety Wrocławskiej i Jadwigi Zieniukowej, Warszawa, s. 375–388.
- Dzwonkowski Roman (red.), 2004, *Głód i represje wobec ludności polskiej na Ukrainie 1932–1947. Relacje*, Lublin.
- Ejsmunt Izabela, 2006, *O pewnych cechach słowotwórstwa gwarowego*, [w:] *Ze studiów nad gramatyką i leksyką języka polskiego i ukraińskiego*, pod red. Feliksa Czyżewskiego, Sławomira Gali, *Rozprawy Sławistyczne*, t. XX, Lublin, s. 113–123.
- Fadecka Anna, 2006, *Funkcje czasownikowego prefiksu „u-” w gwarze Luboli*, [w:] *Ze studiów na gramatyką i leksyką języka polskiego i ukraińskiego*, pod red. Feliksa Czyżewskiego, Sławomira Gali, *Rozprawy Sławistyczne*, t. XX, Lublin, s. 87–100.
- Falińska Barbara, Kowalska Anna, 1993, *Z doświadczeń nad badaniem leksyki i słowotwórstwa na obszarze gwar mieszanych*, [w:] *Gwary mieszane i przejściowe na terenach słowiańskich. Księga referatów Międzynarodowej Sławistycznej Konferencji Naukowej w Lublinie i Zamościu 25–28 kwietnia 1989 roku*, pod red. Stefana Warchoła, *Rozprawy Sławistyczne*, t. VI, Lublin, s. 55–62.
- Feleszko Kazimierz, 2003, *Bukowina – moja miłość. Język polski na Bukowinie Karpackiej do 1945 roku*, t. II: *Słownik*, pod red. Ewy Rzetelskiej-Feleszko, Warszawa.
- Gala Sławomir, 2000, *Słowotwórstwo gwarowe a słowotwórstwo polszczyzny ogólnej*, „*Rozprawy Komisji Językowej ŁTN*”, t. XLV, Łódź, s. 29–36.
- Gala Sławomir, 2002a, *O potrzebie badań słowotwórstwa gwarowego*, [w:] *Dialektologia jako dziedzina językoznawstwa i przedmiot dydaktyki. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Karolowi Dejnie*, pod red. Sławomira Gali, Łódź, s. 147–154.
- Gala Sławomir, 2002b, *Problematyka słowotwórcza w kwestionariuszach i atlasach gwarowych*, [w:] *Studia Dialektologiczne*, t. II, pod red. Joanny Okoniewej, Bogusława Dunaja, Kraków, s. 111–117.
- Golachowska Ewa, 2006, *Język i kultura mieszkańców wsi włościańskich i szlacheckich dawnej ziemi drohickiej na Podlasiu. Studium socjolingwistyczne*, Warszawa.
- Górniewicz Hubert, 1967, *Formanty przyrostkowe rzeczowników w gwarach malborskich*, cz. I, s. 13–53, cz. II, s. 53–82, „*Rozprawy Komisji Językowej ŁTN*”, t. XIII, Łódź.
- Greń Zbigniew, 2004, *Konfrontacja leksykonów w językach genetycznie i typologicznie bliższych*, „*Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*”, t. XXXIX, Warszawa.
- Grochola-Szczepanek Helena, 2002, *Rzeczowniki złożone w gwarach polskich*, Kraków.
- Grzegorzczkova Renata, Puzynina Jadwiga, 1998, *Problemy ogólne słowotwórstwa*, [w:] *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, pod red. Renaty Grzegorzczkovej, Romana Laskowskiego, Henryka Wróbla, Warszawa, s. 361–387.
- Habrajska Grażyna, 1996, *Z zagadnień słowotwórstwa gwarowego*, [w:] *Studia Dialektologiczne*, t. I, pod red. Bogusława Dunaja, Jerzego Reichana, Kraków, s. 185–190.
- Harhala Władysław, 1931, *Gwara polska okolic Komarna. II. Morfologia*, „*Lud Słowiański*”, t. II, z. 2, s. A 156–177, [za:] SPK, t. XI, s. 221–242.
- Jadacka Hanna, 2004, *Czy istnieje słowotwórstwo normatywne?*, „*Poradnik Językowy*”, z. 2, s. 91–100.
- Jadacka Hanna, 2005, *Kultura języka polskiego. Fleksja, słowotwórstwo, składnia*, Warszawa.
- Janowska Aleksandra, 2007, *Polisemia staropolskich czasowników. Źródła, swoistość, konsekwencje*, Katowice.

- Jaros Irena, 2002, *Zagadnienie wariantywności słowotwórczej na przykładzie nazw środków czynności*, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN”, t. XLVII, Łódź, s. 51–63.
- Karaś Halina (red.), 2001, *Język polski na Kowieńszczyźnie. Historia. Sytuacja socjolingwistyczna. Cechy językowe. Teksty*, Warszawa – Wilno.
- Karaś Halina, 1996, *Rusycyzmy słownikowe w polszczyźnie okresu zaborów*, Warszawa.
- Karaś Halina, 2002, *Gwary polskie na Kowieńszczyźnie*, Warszawa – Puńsk.
- Karpiłowska Eugenia A., 2007, *Gniazda słów jako językowy obraz świata. Perspektywy badań porównawczych*, „LingVaria”, nr 2 (4), s. 27–41.
- Kawka Maciej, 1973, *Intensywa prefiksalne (na materiale gwarowym)*, „Poradnik Językowy”, z. 3, s. 139–143.
- Kawyn-Kurzowa Zofia, 1963, *Język filomatów i filaretów: przyczynek do dziejów języka polskiego XIX wieku. Słowotwórstwo i słownictwo*, Wrocław – Warszawa – Kraków.
- Kleszczowa Krystyna, 1998, *Staropolskie kategorie słowotwórcze i ich perspektywiczna ewolucja. Rzeczowniki*, Katowice.
- Kleszczowa Krystyna, 2004, *Przypadek i prawidłowość w przemianach systemu słowotwórczego*, „Poradnik Językowy”, z. 6, s. 51–66.
- Kostecka-Sadowa Anna, 2008a, *Słownictwo gwar polskich w Mościskach i wsiach okolicznych*, [w:] *Słownictwo kresowe. Studia i materiały*, pod red. Janusza Riegera, Warszawa, s. 113–260.
- Kostecka-Sadowa Anna, 2008b, *Stan współczesnej polszczyzny Mościsk i okolic*, [w:] *Współczesna polszczyzna. Stan – perspektywy – zagrożenia*, pod red. Zofii Cygal-Krupy, Kraków – Tarnów, s. 247–255.
- Kość Józef, 1999, *Polszczyzna południowokresowa na polsko-ukraińskim pograniczu językowym w perspektywie historycznej*, Lublin.
- Kość Józef, 2000, *Archaizmy a interferencje w strefie polsko-ukraińskich kontaktów językowych*, „Slavia Orientalis”, z. 3, s. 451–462.
- Kowalska Anna, 1975–1979, *Zróżnicowanie słowotwórcze gwar Mazowsza i Podlasia. Rzeczownik*, t. I–II, Wrocław.
- Krawczyk Aleksandra, 2007, *Zapożyczenia leksykalne w sytuacji wielojęzyczności. Ukraiinizmy i rusycyzmy w gwarze Maćkowiec na Podolu*, Warszawa.
- Kreja Bogusław, 1996, *Słowotwórstwo w aspekcie normatywnym*, [w:] *O zagrożeniach i bogactwie polszczyzny*, pod red. Jana Miodka, Wrocław.
- Krucka Barbara, 2006, *Kontrasty polsko-rosyjskie w zakresie morfologii a zjawiska interferencji (na podstawie języka polskich studentów ze Wschodu)*, Łask – Warszawa.
- Krupianka Aleksandra, 1969, *Formacje czasownikowe z przedrostkiem „o- (ob-)” w języku polskim*, Toruń.
- Krupianka Aleksandra, 1979, *Czasowniki z przedrostkami przestrzennymi w polszczyźnie XVIII wieku*, Warszawa – Poznań – Toruń.
- Krupianka Aleksandra, 1981, *Uwagi o repartycji przedrostków czasownikowych w polszczyźnie XVIII i XX wieku*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Linguistica”, z. 2, Łódź, s. 103–113.
- Krupianka Aleksandra, 1988, *Rywalizacja czasownikowych form przedrostkowych i bezprzedrostkowych w polszczyźnie XIX wieku (na materiale języka Adama Mickiewicza)*, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN”, t. XXXIV, Łódź, s. 89–96.
- Krupianka Aleksandra, 1994, *O tak zwanych intensywach prefiksalnych w polszczyźnie północnowschodnich pisarzy XIX wieku*, [w:] SPK, t. VII, s. 27–34.

- Kubiński Roman, 1923, *Błędy ortograficzne i gramatyczne w zdaniach uczniów lwowskich*, „Język Polski”, r. VIII, s. 145–148.
- Kucała Marian, 1966, *Rozwój iteratiwów dokonanych w języku polskim*, Wrocław.
- Kucała Marian, 1973, *Czy czasowniki „bierać”, „pisywać” są wynikiem depreksacji?*, „Język Polski”, r. LIII, s. 194–197.
- Kucała Marian, 1994, *Słowotwórstwo czasowników w dialektach*, [w:] *Encyklopedia języka polskiego*, pod red. Stanisława Urbańczyka, Wrocław.
- Kurzowa – p. też Kawyn-Kurzowa.
- Kurzowa Zofia, 1958, *Język pamiętników krzemienieckiego lekarza*, „Poradnik Językowy”, z. 1, s. 7–16, z. 2, s. 49–57 [za: Kurzowa Zofia, *Z przeszłości i teraźniejszości języka polskiego*, t. III, Kraków 2007, s. 142–162].
- Kurzowa Zofia, 1983, *Polszczyzna Lwowa i Kresów południowo-wschodnich do 1939 roku*, Warszawa – Kraków.
- Kurzowa Zofia, 1993a, *Język polski Wileńszczyzny i Kresów północno-wschodnich XVI–XX w.*, Warszawa – Kraków 1993 [lokalizacja wg wydania II, Kraków 2006].
- Kurzowa Zofia, 1993b, *O mowie Polaków na kresach wschodnich*, Kraków 1993 [lokalizacja wg: Kurzowa Zofia, *Z przeszłości i teraźniejszości języka polskiego*, t. III, Kraków 2007, s. 1–55].
- Kurzowa Zofia, 1997, *Historia i współczesność języka polskiego na Kresach południowo-wschodnich*, [w:] *Historia i współczesność języka polskiego na Kresach wschodnich*, pod red. Irydy Grek-Pabisowej, Warszawa.
- Kuśnierz Robert, 2005, *Ukraina w latach kolektywizacji i Wielkiego Głodu (1929–1933)*, Toruń, s. 125, 135–137.
- Kwaśnicka-Janowicz Agata, 2008, *Żywotność wschodnich sławizmów leksykalnych w gwarach Małopolski południowo-wschodniej*, „LingVaria”, z. 1 (5), s. 133–139.
- Laskowski Roman, 1966, *Derywacja rzeczowników w dialektach laskich*, cz. I: *Abstracta, collectiva, deminutiva, augmentativa*, Wrocław – Warszawa – Kraków.
- Laskowski Roman, 1971, *Derywacja rzeczowników w dialektach laskich*, cz. II: *Rzeczowniki z formantem w funkcji przedmiotowej*, Wrocław – Warszawa – Gdańsk.
- Lehr-Splawiński Tadeusz, 1938, *Wzajemne wpływy polsko-ruskie w dziedzinie językowej*, [w:] *Szkice z dziejów rozwoju i kultury języka polskiego*, Lwów – Warszawa, s. 105–127 [za: *Studia z dziedziny językoznawstwa słowiańskiego*, Warszawa 1966, s. 130–142].
- Łesiów Michał, 1995, *Zagadnienie polsko-ukraińskich wzajemnych stosunków językowych*, [w:] *Studia z językoznawstwa słowiańskiego*, pod red. Michała Łesiowa, Michała Sajewicza, *Rozprawy Sławistyczne*, t. X, Lublin, s. 245–258.
- Malec Tadeusz, 1976, *Budowa słowotwórcza rzeczowników i przymiotników w gwarze wsi Rachanie pod Tomaszowem Lubelskim*, Warszawa.
- Maryniakowa Irena, 1993, *Gramatyka konfrontatywna rosyjsko-polska. Morfologia ze słowotwórstwem*, Warszawa.
- Minikowska Teresa, 1970, *Uwagi o wpływach ruskich w XVI wieku*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Nauki humanistyczno-społeczne. Filologia Polska”, z. 8 (38), Toruń, s. 37–54.
- Nagórko Alicja, 1998, *Zarys gramatyki polskiej (ze słowotwórstwem)*, Warszawa.
- Nagórko Alicja, 2003, *Różnicowanie i unifikacja środków słowotwórczych w służbie pragmatyki*, [w:] *Komparacja współczesnych języków słowiańskich*, cz. 1: *Słowotwórstwo / Nominacja*, pod red. Ingeborg Ohnheiser, Opole, s. 217–233.

- Непоп Лідія Василівна, 2004, *Лексичні особливості польських говірок на території хмельницької та житомирської областей*, Київ.
- Nowowiejski Bogusław, 1997, *Z życia wschodnich slawizmów leksykalnych w mowie miast i miasteczek Białostockizny*, [w:] *Ze studiów nad gwarami wschodniosłowiańskimi w Polsce*, pod red. Feliksa Czyżewskiego, Lublin, s. 175–187.
- Pacan Beata, 2000, *Wpływ języka rosyjskiego i ukraińskiego na polszczyznę inteligencji lwowskiej pokolenia powojennego*, [w:] *Kontakty językowe polszczyzny na pograniczu wschodnim. Prace ofiarowane Profesorowi Januszowi Riegerowi*, pod red. Ewy Wolnicz-Pawłowskiej, Wandy Szulowskiej, Warszawa, s. 169–191.
- Pająkowska Maria, 1990, *Słowotwórstwo rzeczowników w gwarze kociewskiej*, Bydgoszcz.
- Pastuchowa Magdalena, 2007, *Dlaczego słowotwórstwo leksykalistyczne? Ogląd faktów diachronicznych*, „LingVaria”, nr 2 (4), s. 121–129.
- Pelcowa Halina, 1997, *Słownictwo wschodniosłowiańskie w gwarach Polski środkowo-wschodniej w świetle związków językowych polsko-ukraińskich*, [w:] *Ze studiów nad gwarami wschodniosłowiańskimi w Polsce*, pod red. Feliksa Czyżewskiego, Lublin, s. 189–203.
- Piernikarski Cezar, 1975, *Czasowniki z prefiksem „po-” w języku polskim i czeskim na tle rodzajów akcji w językach słowiańskich*, Warszawa.
- Pihan Alicja, 1992, *Z zagadnień literackiej polszczyzny północnokresowej XVII wieku*, [w:] *Słowiańskie pogranicza językowe. Zbiór studiów*, pod red. Kwiryny Handke, Warszawa, s. 121–127.
- Pociłujko Oksana, 1999, *Teksty ze Starego Skalatu i Potupanówki pod Tarnopolem z komentarzem językowym*, [w:] SPK, t. IX, s. 131–137.
- Przybylska Renata, 2006, *Schematy wyobrażeniowe a semantyka polskich prefiksów czasownikowych do-, od-, prze-, roz-, u-*, Kraków.
- Reichan Jerzy, 1996, *Problem syntetycznego ujęcia polskiego słowotwórstwa gwarowego. Zarys koncepcji*, [w:] *Studia Dialektologiczne*, t. I, pod red. Bogusława Dunaja, Jerzego Reichana, Kraków.
- Reichan Jerzy, 1998a, *Polskie słowotwórstwo gwarowe w aspekcie geograficznojęzykowym*, [w:] *Teoretyczne, badawcze i dydaktyczne założenia dialektologii*, pod red. Sławomira Gali, Łódź, s. 259–264.
- Reichan Jerzy, 1998b, *Typy odmienności słowotwórczych w gwarach polskich*, [w:] *Zagadnienia słowotwórstwa i składni w opisie współczesnych języków słowiańskich*, t. II, pod red. Michała Blicharskiego, Henryka Fontańskiego, Katowice.
- Rembiszewska Dorota Krystyna, 2006, *Dynamika rozwoju gwary Knyszyna i okolic na Podlasiu w XX wieku*, Warszawa.
- Rieger – p. też Bakun-Kiczyńska, Rieger 2004.
- Rieger – p. też JPU 2002; JPU 2007.
- Rieger Janusz (red.), 2008, *Słownictwo kresowe. Studia i materiały*, Warszawa.
- Rieger Janusz, 1996a, *Język polski na Ukrainie (rozpowszechnienie, funkcje, znaczenie, świadomość językowa)*, [w:] JPKW, t. I, s. 131–143.
- Rieger Janusz, 1996b, *Identyfikacja narodowa i religijna Polaków na Ukrainie*, [w:] *Trudna tożsamość. Problemy narodowościowe i religijne w Europie Środkowo-Wschodniej w XIX i XX wieku. Materiały z międzynarodowej konferencji „Samoidentyfikacja narodowa i religijna a sprawa mniejszości narodowych i religijnych w Europie Środko-*

- wo-Wschodniej”, *Lublin 19–21 października 1993*, pod red. Jana Lewandowskiego, Materiały Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej, t. IX, Lublin.
- Rieger Janusz, 1996c, *Co wiemy o języku polskim na Kresach wschodnich?*, [w:] JPKW, t. I, s. 13–14.
- Rieger Janusz, 2002, *Język polski na Ukrainie w XX wieku*, [w:] JPU 2002, s. 11–51.
- Rieger Janusz, 2004a, *Jak badać współczesne słownictwo kresowe?*, [w:] SPK, t. XI, s. 23–33.
- Rieger Janusz, 2004b, *Imiona i nazwiska w Wójtowcach i Zielonej koło Wołoczysk*, [w:] SPK, t. XI, 343–362.
- Rieger Janusz, 2004c, *Władysław Paryl i Jego dzieło*, [w:] SGPTK, s. 8–9.
- Rieger Janusz, 2010, *Wybrane problemy słowotwórstwa w gwarowej polszczyźnie południowokresowej*, [w:] SPK, t. XII.
- Rieger Janusz, maszynopis, *Tymczasowy kwestionariusz fonetyczno-morfologiczny*.
- Rieger Janusz, Siatkowski Janusz, 1993, *Kontakty polszczyzny z językami słowiańskimi*, [w:] *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*, t. 2: *Współczesny język polski*, pod red. Jerzego Bartmińskiego, Wrocław, s. 511–523.
- Ровнова Ольга Геннадьевна, 2003, *Специфика взаимоотношений формы и значения в аспектальной системе русских говоров*, [w:] *Славянское языкознание. Материалы конференции – к XIII Международному съезду славистов*, Москва, s. 271–288.
- Rudnicki Sergiusz, 2000, *Gwara polska wsi Korczunek koło Żytomierza. Fonetyka. Fleksja*, Warszawa.
- Rudnik-Karwatowa Zofia, 1982, *Formacje iteratywne w języku staroruskim XI–XVII wieku*, Wrocław.
- Rudolf-Ziółkowska Elżbieta, maszynopis, *Kwestionariusz słowotwórczy do badania gwar nadszańskich*.
- Rybicka Halina, 1976, *Losy wyrazów obcych w języku polskim*, Warszawa.
- Rytter Grażyna, 1992, *Wschodniosłowiańskie zapożyczenia leksykalne w polszczyźnie XVII wieku*, Łódź.
- Sajewicz Michał, 1989, *Duplety strukturalne w kategorii dewerbalnych „nomina agentis” w gwarach z pogranicza białorusko-ukraińskiego na Białostocczyźnie*, [w:] *Interferencje językowe na różnych obszarach Słowiańszczyzny*, pod red. Stefana Warchoła, Lublin, s. 265–271.
- Sajewicz Michał, 2001, *Z metodologii badań nad słowotwórstwem peryferyjnych gwar białoruskich Białostocczyzny*, [w:] *Język i kultura na pograniczu polsko-ukraińsko-białoruskim*, Lublin, s. 77–104.
- Sajewicz Michał, 2002, *Derywacja sufiksalna osobowych nazw subiektów w nadnarszańskich gwarach białoruskich Białostocczyzny. Deverbativa. Deadiectiva*, Lublin.
- Satkiewicz Halina, 1987, *Zagadnienia poprawności słowotwórczo-semantycznej*, [w:] Buttler Danuta, Kurkowska Halina, Satkiewicz Halina, *Kultura języka polskiego. Zagadnienia poprawności leksykalnej (słownictwo rodzime)*, t. II, Warszawa.
- Sawaniewska-Mochowa Zofia, 1991, *Bibliografia prac o polszczyźnie kresowej*, [w:] SPK, t. VI, s. 223–254.
- Sawaniewska-Mochowa Zofia, 1995, *Bibliografia prac o polszczyźnie kresowej*, [w:] SPK, t. VIII, s. 265–282.
- Sawaniewska-Mochowa Zofia, 2002, *Ze studiów nad socjolektem drobnej szlachty kowieńskiej XIX wieku (na podstawie słowników przekładowych Antoniego Juszkiewicza)*, Bydgoszcz.

- Sawaniewska-Mochowa Zofia, Zielińska Anna, 2007, *Dziedzictwo kultury szlacheckiej na byłych Kresach północno-wschodnich Rzeczypospolitej. Ginęca część kultury europejskiej*, Warszawa.
- Seiffert-Nauka Irena, 1993, *Dawny dialekt miejski Lwowa*, cz. I: *Gramatyka*, Wrocław.
- Sękowska Elżbieta, 1986, *Funkcje semantyczno-słotwórcze przedrostka „pod-” we współczesnej polszczyźnie*, [w:] *Polskie słownictwo i słotwórstwo*, pod red. Wiesława Borysia, *Studia Językoznawcze. Streszczenia prac doktorskich*, t. XI, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź, s. 101–141.
- Sierociuk Jerzy, 1991, *W sprawie wariantywności słotwórczej w gwarach (rozważania wstępne)*, [w:] *Wariancja w języku. III Opolskie Spotkania Językoznawcze, Szczedrzyk, 10–11.10.1989*, Opole, s. 175–178.
- Sierociuk Jerzy, 1996a, *Wybrane problemy metodologii badań i opisu słotwórstwa gwarowego*, [w:] *Studia Dialektologiczne*, t. I, pod red. Bogusława Dunaja, Jerzego Reichana, Kraków, s. 197–205.
- Sierociuk Jerzy, 1996b, *Budowa wybranych formacji rzeczownikowych – szczególnie nazw miejsc – w gwarach między Wisłą a Wieprzem*, Lublin.
- Sierociuk Jerzy, 1998, *Słotwórstwo języka współczesnej wsi (zarys problemu)*, [w:] *Teoretyczne, badawcze i dydaktyczne założenia dialektologii*, pod red. Sławomira Gali, Łódź, s. 265–272.
- Sierociuk Jerzy, 2005, *Problemy współczesnej dialektologii*, „Biuletyn PTJ”, t. LXI, Kraków.
- Sierociuk Jerzy, 2006, *Specyfika gwarowego słotwórstwa w świetle badań atlasowych*, „Діалектологічні студії”, z. 6, Львів, s. 135–143.
- Sierociuk Jerzy, 2007, *Swoistość słotwórstwa gwarowego (wybrane problemy)*, „LingVaria”, nr 1 (3), Kraków.
- Sierociuk Jerzy, 2008, *Wariantywność słotwórcza a problem ewolucji języka mieszkańców wsi*, [w:] *Współczesna polszczyzna. Stan – perspektywy – zagrożenia*, pod red. Zofii Cygal-Krupy, Kraków – Tarnów, s. 229–236.
- Sojka-Masztalerz Helena, 1999, *Niektóre zjawiska słotwórcze i leksykalne we współczesnej polszczyźnie lwowian*, [w:] *SPK*, t. IX, s. 237–243.
- Соколова Світлана Олегівна, 2003, *Префіксальний словотвір дієслів у сучасній українській мові*, Київ.
- Strokowska Anna, 1987, *Uwagi o słotwórstwie czasowników w gwarach Polski centralnej*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Linguistica”, z. 16, Łódź, s. 175–191.
- Strumiński Bohdan, 1973, *Ruskie aspekty polskiego „-ywać”*, „Slavia Orientalis”, XXII, s. 353–364.
- Symoni-Sułkowska Jadwiga, 1972, *Zróżnicowanie słotwórcze i leksykalne nazw z zakresu transportu i komunikacji w gwarach polskich*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk.
- Szymczak Mieczysław, 1961, *Gwara Domaniewka i wsi okolicznych w powiecie łęczyckim*, Łódź.
- Szymczak Mieczysław, 1965, *Czasowniki typu „dopodosypowywać” w gwarze Domaniewka*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, t. V, Warszawa, s. 427–433.
- Śmiech Witold, 1986, *Derywacja prefiksalna czasowników polskich*, Łódź.
- Urbańczyk Stanisław, 1963, *Charakterystyka staropolskich zapożyczeń wyrazowych z języka ukraińskiego*, [w:] *Studia linguistica in honorem Thaddaei Lehr-Splawińskiego*, Warszawa, s. 437–444 [za: *Szkice z dziejów języka polskiego*, Warszawa 1968, s. 295–304].

- Urbańczyk Stanisław, 1968, *Zdrobnienia typu „mateńka”, „serdeńko”, „maleńki”*. (*Drobiazgi ze stosunków językowych polsko-ruskich*), [w:] *Szkice z dziejów języka polskiego*, Warszawa, s. 356–359.
- Walczak Bogdan, 1987, *Między snobizmem i modą a potrzebami języka, czyli o wyrazach obcego pochodzenia w polszczyźnie*, Poznań.
- Walczak Bogdan, 1992, *Granica między jednostkami leksykalnymi rodzimymi i obcego pochodzenia*, [w:] *Opisać słowa. Materiały ogólnopolskiej sesji naukowej w rocznicę śmierci Profesor Danuty Buttler „Teoretyczne i metodologiczne zagadnienia leksykologii”*, Warszawa 4–5 marca 1992 r., pod red. Andrzeja Markowskiego, Warszawa.
- Walczak Bogdan, 1999, *Zapożyczenia leksykalne: teoria i metodologia badań*, [w:] *Polszczyzna północno-wschodnia*, pod red. Bogusława Nowowiejskiego, t. II, Białystok.
- Warchoła Stefan, 1967, *Gwary dawnej ziemi sężyckiej*, Wrocław – Warszawa – Kraków.
- Waszakowa Krystyna, 1992, *Zapożyczenia jako przedmiot badań słowotwórstwa synchronicznego*, *Z Polskich Studiów Sławistycznych*, seria VIII: Językoznawstwo, Warszawa.
- Waszakowa Krystyna, 1996, *Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego. Rzeczowniki z formantami paradygmatycznymi*, Warszawa.
- Waszakowa Krystyna, 2005, *Przejawy internacjonalizacji w słowotwórstwie współczesnej polszczyzny*, Warszawa.
- Wilczewska Krystyna, 1977, *Z zagadnień słowotwórstwa i semantyki. Analiza XVI-wiecznej rodziny czasownika „bić”*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk.
- Witczak Krzysztof, 1992, *Zapożyczenia i przeniknięcia a zagadnienie substratu. Przyczynek do teorii kontaktów językowych (na przykładzie leksyki pragermańskiej)*, [w:] *Kontakty języka polskiego z innymi językami na tle kontaktów kulturowych*, pod red. Jolanty Maćkiewicz, Janusza Siatkowskiego, *Język a Kultura*, t. VII, Wrocław, s. 79–85.
- Witkowska-Gutkowska Maria, 1999, *O staropolskich czasownikowych dubletach prefiksalnych i ich współczesnych odpowiednikach w polszczyźnie ogólnej*, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Linguistica”, z. 39, s. 85–93.
- Wróbel Henryk, 1998, *Czasownik*, [w:] *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, pod red. Renaty Grzegorzczkovej, Romana Laskowskiego, Henryka Wróbla, Warszawa, t. II, s. 536–583.
- Zaleski Jan, 1975, *Język Aleksandra Fredry*, cz. II: *Fleksja, składnia, słowotwórstwo, słownictwo*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk.
- Zielińska Anna, 2002, *Polska mniejszość na Litwie Kowieńskiej. Studium socjolingwistyczne*, Warszawa.

Słowniki i wydawnictwa wielotomowe

- JPKW – *Język polski dawnych Kresów Wschodnich*, pod red. Janusza Riegera, t. I, Warszawa 1996; t. II, Warszawa 1999; t. III, Warszawa 2006.
- JPU 2002 – Rieger Janusz, Cechosz-Felczyk Iwona, Dziegiel Ewa, *Język polski na Ukrainie w końcu XX wieku, cz. 1: Stan i status. Cechy charakterystyczne. Polszczyzna w Lwowskiem, Tarnopolskiem i na Podolu. Teksty*, Warszawa 2002.
- JPU 2007 – Rieger Janusz, Cechosz-Felczyk Iwona, Dziegiel Ewa, *Język polski na Ukrainie w końcu XX wieku, cz. 2: Polszczyzna w Lwowskiem, Żytomierskiem i na Podolu. Teksty*, Kraków 2007.
- KSGP – *Indeks alfabetyczny wyrazów z kartoteki „Słownika gwar polskich”*, pod red. Jerzego Reichana, t. I–II, Kraków 1999.
- L – *Słownik języka polskiego*, pod red. Samuela Bogumiła Lindego, t. I–VI, Warszawa 1807–1814.
- MSZP – *Mały słownik zaginionej polszczyzny*, pod red. Felicji Wysockiej, oprac. Ewa Deptuchowa, Mariusz Frodyma, Ludwika Szlachowska-Winiarzowa, Felicja Wysocka, Kraków 2003.
- SGP – *Słownik gwar polskich*, pod red. Jana Karłowicza, Jana Łosia, t. I–VI, Kraków 1900–1911.
- SGPTK – Władysław Paryl przy współpracy Mirosławy Mieszczankowskiej, *Słownik gwary przesiedleńców ze wsi Tuligłowy koło Komarna*, przygotowały do druku Katarzyna Czarnańska, Mariola Kłosiewicz-Lepianka pod kierunkiem Janusza Riegera, Kraków 2004.
- SGS – *Słownik gniazd słowotwórczych współczesnego języka ogólnopolskiego*, t. 1, Teresa Vogelgesang, *Gniazda odprzymiotnikowe*, Kraków 2001; t. 2, Hanna Jadacka oraz Magdalena Bondkowska, Iwona Burkacka, Elżbieta Grabska-Moyle, Tomasz Karpowicz, *Gniazda odrzeczownikowe*, Kraków 2001; t. 3, Mirosław Skarżyński, Małgorzata Berendt, Magdalena Bondkowska, Iwona Burkacka, Hanna Jadacka, Monika Olejniczak, Teresa Vogelgesang, *Gniazda odczasownikowe*, Kraków 2004; t. 4, Skarżyński Mirosław, *Gniazda motywowane przez liczebniki, przysłówki, zaimki, przymyki, modulanty, onomatopeje, wykrzykniki*, Kraków 2004.
- SJPD – *Słownik języka polskiego*, pod red. Witolda Doroszewskiego, t. I–XI, Warszawa 1958–1969.
- SJPSz – *Słownik języka polskiego*, pod red. Mieczysława Szymczaka, t. I–III, Warszawa 1988.
- SPK – *Studia nad polszczyzną kresową*, t. I, pod red. Janusza Riegera, Wiaczesława Werenicza, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1982; t. II, pod red. Janusza Riegera, Wiaczesława Werenicza, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1983, t. III, pod red. Janusza Riegera, Wiaczesława Werenicza, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź; t. IV, pod red. Janusza Riegera, Wiaczesława Werenicza, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1986; t. V, pod red. Janusza Riegera,

- Wiaczesława Werenicza, Wrocław – Warszawa – Kraków 1989; t. VI, pod red. Janusza Riegera, Wiaczesława Werenicza, Wrocław – Warszawa – Kraków 1991; t. VII, pod red. Janusza Riegera, Wrocław 1994; t. VIII, pod red. Janusza Riegera, Warszawa 1995; t. IX, pod red. Janusza Riegera, Warszawa 1999; t. X, pod red. Janusza Riegera, Warszawa 2002; t. XI, pod red. Janusza Riegera, Warszawa 2004; t. XII, pod red. Janusza Riegera, Warszawa 2010.
- SS – *Słownik staropolski*, pod red. Stanisława Urbańczyka, t. I–XI, Wrocław – Warszawa – Kraków 1953–2002.
- SStp. 2005 – Janowska Aleksandra, Pastuchowa Magdalena, *Słowotwórstwo czasowników staropolskich. Stan i tendencje rozwojowe*, Kraków.
- SXVI – *Słownik polszczyzny XVI wieku*, pod red. Marii Renaty Mayenowej, t. I–XXVII, Wrocław – Warszawa – Kraków 1966–1999.
- USJP – *Uniwersalny słownik języka polskiego*, pod red. Stanisława Dubisza, t. I–VI, Warszawa 2003.

ANEKS 1. CZASOWNIKI PREFIKSALNE

Aneks zawiera czasowniki prefiksalne omówione w publikacji. Liniją ciągłą podkreślono te, które zostały przytoczone w rozdz. II.1, liniją podwójną – czasowniki z osobliwościami prefiksacji omówione i przywołane w rozdz. II.2.2.–II.2.7.

Czasowniki z prefiksem *de-*

demobilizować się 'podlegać demobilizacji' (StS)

demoralizować 'psuć kogoś' (StS)

Czasowniki z prefiksem *do-*

dobalakać się, *dobalakiwać się* 'dogadać się' (Mk, N, O, Z)

dobawić, *dobawiać* 'dodać' (M, Mk, O, Z), *dobawlać* 'dodawać' (Z)

dobić się, *dobijać się*₁ 'domagać się, walczyć' (N, StS), *dobić się*₂ 'dostać się do jakiegoś miejsca' (H, O)

dobiwać 'dobijać, uśmiercać' (Mk)

dobierać się 'dobijać się, próbować się dostać' (W)

dobierać 'dobierać, brać więcej' (D)

doborować 'dowiercić do czegoś' (Mk)

dobrać się 'dostać się, dotrzeć gdzieś' (H, StS, W)

dobudować 'dobudować' (H, StS)

dobudzić 'z trudem obudzić' (Mk)

dochować się 'wyhodować' (Mk)

dochrapać się 'osiągnąć, mieć sukces' (D)

dociągać 'trwać do jakiegoś czasu' (StS)

doczekać 'doczekać, dożyć' (D, M, O, StS)

doczekać się 'doczekać się, dożyć' (D, W)

dodać, *dodawać* 'dodać, dodawać (do potrawy)' (N, O, Z, StS)

dodzierać 'drzeć, zniszczyć do końca' (Mk)

dodziobać 'skończyć dziobać' (Mk)

dogadać się, *dogadywać się* 'porozumieć się' (M, Mk, O)

doglądać 'doglądać, pilnować' (D, H, M, Mk, O, W, Z)

*dognać*₁ 'dogonić' (D, Mk, O, W), *dognać*₂ 'szybko wyrosnąć (o roślinach)' (M)

dogonić 'dogonić, doścignąć' (Z)

- dogruzić 'naładować (do końca)' (Mk)
dogryźć, dogryzać 'dokuczyć' (D, Mk)
dogrzać 'o jaju dogrzać, wygrzać' (M)
dohadywać 'domyślać się, zgadywać' (O)
dohodować 'o bydle dokarmić' (D)
dojadać 'kończyć jeść' (N, Z)
dojechać, dojeżdżać 'trafić, dotrzeć do celu' (W, StS)
dojrzyć 'rozwinąć się w pełni' (StS)
dojść, dochodzić₁ 'zbliżyć się do jakiegoś miejsca' (D, H, M, O, StS, Z), dojść, dochodzić₂
 'dojrzyć (o roślinach)' (StS, W)
dokinać, dokidać 'dorzucać, dodawać' (D, O)
dolecieć 'dobiec szybko, dopędzić' (W), też dolecić (D)
doleźć 'dopełznąć' (D)
dolączyć 'dodać, przyłączyć do czegoś' (StS)
dolożyć 'dodać, dorzucić' (D, O)
domiarkować się 'domyślić się' (D)
domiszać 'domieszać, dodać' (D)
domieszywać 'dodawać, mieszając' (W)
domłócić 'zmlócić do końca' (N, W)
domówić się 'porozumieć się' (M, Mk, W, Z)
domrozić 'wymrozić do końca' (H)
domurować 'dobudować, murując' (StS)
domyślać się 'domyślać się' (D, StS)
donosić, donieść₁ 'zdradzać, sprzedawać kogoś' (N)
donieść₂ 'poradzić sobie z ciężarem' (M)
doorać 'dokończyć, poprawić oranie' (StS)
dopadać 'dobiegać, doganiać' (D)
dopasować się 'przystosować się' (D)
dopełznąć 'pełzając, dotrzeć' (H)
dopikać 'dokuczać' (D), dopiec 'dokuczyć' (O)
dopiekać się '(o potrawie) dochodzić' (W)
dopiekuwać się '(o potrawie) dopiekać się, dochodzić' (Z)
dopilnować 'ustrzec' (StS)
dopirać, doprzeć '(o drzwiach) zamykać' (D)
dopodglądać 'popodglądać' (Mk)
dopodgryzać 'ponadgryzać' (Mk)
dopodokrawywać 'dokroić' (Mk)
dopodokuczać 'dokuczyć' (Mk)
dopomóc, dopomagać 'sprzyjać, pomóc' (N, StS, W)
doprowadzić₁ 'doprowadzić, stać się przyczyną' (StS, Z), doprowadzić₂ 'przywieść do celu' (M)
dopuszczyć 'umożliwić dostęp' (StS)
dopytować się 'dopytywać się' (N), dopytać się 'zapytać o szczegóły' (O)
dorabiać 'robić więcej, dodawać, robiąc' (StS, W)
dorachować się 'doliczyć się' (D, Mk)
dorobić 'zarobić dodatkową pracę' (StS)

- dorobić się** 'osiągnąć coś' (H)
dorosnąć 'stać się dorosłym' (StS)
dorwać₁ 'skończyć rwanie' (Mk), **dorwać**₂ 'dopaść' (Mk)
dosalać 'dodawać soli' (W)
doścignąć₁ 'zdążyć' (Mk), **dościgać, doścignąć**₂ '(o zbożu) dojrzewać' (D, H, M, Mk, O, W, Z)
dosiedzieć 'do końca wysiedzieć (jajo)' (M)
dosłużyć się 'zdobyć funkcję, służyć' (H)
dosłyszeć 'dobrze usłyszeć' (Z)
dostąpić 'przystąpić, zbliżyć się' (W, Z)
dostawić₁ 'dobudować do czegoś' (D, M, StS), **dostawić**₂ 'zostawić, pozostawić' (M)
dostroić 'dobudować' (M)
doświtać 'dnieć' (N)
dosypać 'dodać, sypiać' (StS)
doszkolić się 'doksztalcić się' (D)
doszukać się 'znaleźć' (Mk)
dotachać 'z trudem coś donieść' (Mk)
dotaszczyć się 'z trudem dojść' (Mk)
dotrwaniał 'kończyć trwonić' (Mk)
dotrzymać się 'przechować się, dotrwać' (M)
douczyć 'nauczyć do końca' (D, StS)
dowiadawać się 'dowiadawać się' (M), **dowiaadać się** 'dowiedzieć się' (M), **dowiedzieć się** 'dowiedzieć się' (M, N, StS)
dowierzać 'wierzyć do końca, ufać' (Mk)
dowieść 'doprowadzić' (H, M)
dozierać 'doglądać' (Mk), też **dozirać** (N)
doznać się 'dowiedzieć się' (Mk)
dozwolić, dozwałać 'zgodzić się, pozwolić' (H, O, M, Mk, Z)
dożenić 'dogonić, dopędzić' (D)
dożyć, dożywać 'dotrwać' (H, M, O, StS)

Czasowniki z prefiksem *na-*

- naaresztować** 'aresztować dużo osób' (Mk)
nabajdurzyć 'nakłamać' (Mk)
nabalamucić₁ 'wielokrotnie zbałamucić' (Mk), **nabalamucić**₂ 'zmacić wodę' (Mk)
nabechtać 'skrzyczeć' (Mk)
nabeczeć się 'napłakać się' (D)
nabić₁ 'nabić, uderzyć' (M, Mk, N), **nabić**₂ 'wbij dużo' (M, O), **nabić**₃ 'nabić, umieścić na czymś' (W), **nabić**₄ 'nakłaskać dużo, dobrze upychając' (Mk)
nabidować 'nabiedować, biedować' (StS), **nabidować się** 'nacierpieć się' (Mk, StS)
nabrać, nabierać₁ 'chwycić, brać, napełnić' (M, Mk, N, O, StS, W, Z), **nabrać**₂ 'zagarnąć, wziąć za dużo' (Mk), **nabrać**₃ 'nabrzmieć' (D), **nabrać**₄ 'oszukać, zwieść' (Mk)
nabrać się₁ 'wziąć się (skądś)' (W), **nabrać się**₂ 'oszukać się' (Mk)
nabolić się 'nacierpieć się' (D)
naborgować 'kupić dużo na kredyt, pożyczyć' (Mk)

- nabrechać 'nakłamać' (D, M, N)
nabredzić 'napleść głupstw' (Mk)
nabrudzić 'ubrudzić' (Mk)
nabrzęknąć 'nabrzmieć' (D)
nabuchać się 'upić się' (Mk), nabuńdziorzyć się 'nadaśać się' (D)
naburmoszyć się 'nachmurzyć, pogniewać się' (D), też naburmosić się (D)
nabyć się 'długo być' (Mk)
nachachmycić 'oszukać' (Mk)
nacharkać 'nasmarkać' (D)
nachembać 'okiełznać konia, założyć wędzidło' (O)
nachodzić się 'zmęczyć się chodzeniem' (N, Z)
nacholźdać 'okiełznać konia, założyć wędzidło' (StS)
nachylić 'ustawić pochyło' (StS)
naciachać 'narznąć' (Mk)
naciągnąć, naciągać₁ 'napiąć, naprężyć' (H, StS, W), naciągać₂ 'dużo wyciągać' (StS),
naciągnąć₃ 'włożyć (o butach, ubraniu)' (W, Z)
nacierać 'wcierać lek w skórę' (M, Z)
nacierpieć się 'bardzo cierpieć dłuży czas' (D, N, O)
naciesać 'naciosać, narąbać' (Mk)
naciskać₁ 'przyciskać, działać na coś siłą' (Z), nacisnąć₂ 'wycisnąć dużo czegoś' (O), na-
cisnąć₃ 'nacisnąć (o potrzebie fizjologicznej)' (StS)
naćkać się 'nasyć się (pospiesznie)' (D, Mk)
nadmić 'nadymić' (D)
nacyganić 'ocyganić' (Mk)
naczepić 'przyczepić, zawiesić na czymś' (H)
naczuchać, naczuchruwać 'drapać, podrapać' (O)
naczać, naczynąć 'zacząć' (H, M, Mk, N, O, W, Z)
naczać się, naczynąć się 'zacząć się' (H, N, W, Z)
nadać₁ 'nadać kształt' (N), nadawać₂ 'podawać (snopy do młockarni)' (StS)
nadeptać 'dużo rozdeptać' (Mk, W)
nadeptać się 'zmęczyć się deptaniem, chodzeniem' (Mk)
nadłubać 'wydłubać' (Mk)
nadoić 'dużo podoić' (W, Z)
nadojeść, nadojadać 'naprzykrzyć się' (Mk, O, StS)
nadokuczyć, nadokuczać 'bardzo dokuczyć, być nieznośnym' (D, W)
nadopiekać 'nadokuczać' (Mk)
nadrukować 'wydrukować' (M)
nadrzeć 'ukopać, nazbierać dużo' (N)
nadrzeć się 'nakrzyczeć się' (Mk)
naduć, naduwać 'nadmuchać, wtłoczyć powietrze do środka' (StS)
naduć się 'przen. pogniewać się' (Mk, O)
nadusić 'dużo wydusić' (W)
nadybać₁ 'napotkać, spotkać' (D), nadybać₂ 'znaleźć' (D)
nadychać się 'nawdychać się' (Mk)
nadymić 'napęlić dymem' (D, Mk)
nadziać 'nałożyć ubranie' (N)

- nadziękować się 'podziękować' (Z)
nadzielić 'przydzielić' (M)
nadziewać₁ 'napelniać nadzieniem, faszzerować' (N), nadziewać₂ 'nabijać na coś' (Z)
nadziobać się₁ 'wyklucić się' (Mk), nadziobać się₂ 'zmęczyć się długo wykonywaną pracą' (Mk)
nadziwiać 'wydziwiać' (Mk)
nadziwić się 'napatrzeć się' (D)
nadźwigać się 'utrudzić się dźwiganiem' (Mk)
nafukać 'nakrzyczeć' (Mk)
nagadać 'powiedzieć dużo' (N)
nagadywać 'wygadywać' (Mk)
nagartać 'nagarniać, nasuwać na coś' (Z)
nagiąć 'gięciem nadać kształt' (H)
nagłodować się 'bardzo głodować' (StS)
nagnać₁ 'zagnać, pośpieszyć, zagonić' (Mk), nagnać₂ 'zaropieć' (Mk)
nagnić 'nadgnić, trochę zgnić' (Mk)
nagniewać się 'pogniewać się' (M, O, StS)
nagnoić 'nawieźć ziemię' (Mk)
nagonić się 'zmęczyć się gonieniem' (Mk)
nagotować₁ 'dużo ugotować' (H, M, Mk, StS, Z), nagotować₂ 'przygotować' (StS) też gotować 'przygotować' (StS)
nagotować się 'zmęczyć się gotowaniem' (Mk)
nagrabić 'zgranać grabiami' (Mk)
nagromadzić 'zebrać w dużej ilości' (StS)
nagruzić 'naładować dużo' (Mk, StS)
nagryźć się₁ 'nazłościć się, zdenerwować się' (Mk), nagryźć się₂ 'namartwić się' (Mk)
nagrząć, nagrzewać 'zrobić coś ciepłym' (M, StS, Z)
nadhadać, nahadywać 'przypominać (sobie)' (D, O)
nahać 'napalić w piecu' (D)
naharować się 'napracować się' (Mk)
nahodować 'nakarmić, wyhodować, wychować' (D, N, Z)
nahulać 'zajść w ciążę, nie będąc mężatką' (Mk)
nahulać się₁ 'natańczyć się' (D), nahulać się₂ 'zmęczyć się hulaszczym trybem życia' (Mk)
nahulukać₁ 'nakrzyczeć, nawymyślać, skarcić' (D), nahulukać₂ 'zganić, napiętnować' (D)
nająć 'wynająć' (M, StS, W), najmać 'najmować, wynajmować' (H, M, Mk)
najeść się, najadać się 'najeść się, jeść do woli' (M, O, StS, W, Z), też najisć się (D)
najdować się 'znajdować się' (Mk)
najeżdżać₁ 'przyjeżdżać' (M, O, Z), najechnąć₂ 'zaatakować kogoś słownie' (Mk)
najechnąć się 'przyjechać w dużej ilości, najeżdżać się' (M)
najmywać się 'wynajmować się' (Z), najmować się 'wynajmować się' (H, M, Mk)
najść 'nadejść' (M)
nakaczać₁ 'nawałkować dużo (klusek)' (Z), nakaczać₂ 'napompować' (O)
nakadzić 'nadymić, zaneczyścić powietrze' (Mk)
nakakać 'zaneczyścić kałem' (D)
nakapać 'pokropić (o deszczu)' (W)
nakarmić 'dać jeść' (StS)

- nakazać** 'nagadać' (O)
- nakinąć**, **nakidać**₁ 'narzucić na wierzch' (D, H, M, N, O, Z), **nakinąć**, **nakidać**₂ 'nałożyć (o ubraniu)' (N, W), **nakinąć**₃ 'wytynkować' (D)
- nakiwać** 'pogrozić' (D)
- nałożyć**, **nakładać**₁ 'nałożyć, narzucić (na górę)' (H, N, StS, W, Z), **nakładać**₂ 'wkładać, umieszczać coś w czymś' (N, Z), **nakładać**₃ '(o ubraniu) zakładać' (N, W), **nałożyć**, **nakładać**₄ 'nakładać, wyznaczać podatek' (M, O, StS)
- nakłamać** 'nakłamać' (StS)
- nakłaść**₁ 'nakłaść, nałożyć na coś' (H, M, N, W), **nakłaść**₂ 'nakłaść, położyć dużo' (StS, Z)
- naklepać** 'naostrzyć, wyklepać kosę' (H)
- nakłócić**₁ 'skłócić' (Mk), **nakłócić**₂ 'wymieszać' (Mk, N)
- nakopać** 'nakopać, dużo wykopać' (StS)
- nakosić** 'nakosić, dużo skosić' (N)
- nakosić się** 'zmęczyć się koszeniem' (W)
- nakraść** 'dużo ukraść' (W)
- nakrasić**₁ 'dużo ubarwić, pomalować' (W), **nakrasić**₂ 'ufarbować' (Z)
- nakręcać** '(o włosach) zrobić loki' (D, W)
- nakryć**, **nakrywać**₁ 'położyć na czymś' (H, N, M, O, W, StS), **nakryć**, **nakrywać**₂ 'poszyć, pokryć chatę' (N, M, StS, W, Z)
- nakryć się**, **nakrywać się** 'położyć coś na sobie, przykryć się' (M, StS)
- nakruszyć** 'nakruszyć, rozdrobnić' (D, M)
- nakrzyczeć** 'nakrzyczeć, nawymyślać' (D, StS, Z)
- nakupić** 'kupić dużo, nakupić' (M)
- nakurzyć**₁ 'nadymić' (D), **nakurzyć**₂ 'pokryć kurzem' (D)
- nakwasić**₁ 'nakwasić, ukisić' (D, W, Z), **nakwasić**₂ 'przen. ucisnąć' (M)
- naląć**, **nalewać** 'napelnić, lejać' (M, N, O, W, StS, Z), też **naliwać** (Z)
- naladnać** 'naprawić' (Mk)
- naladnować się** 'poprawić się' (O)
- naladować**_I 'nakłaść na plecy, na wóz itp.' (D), **naladować**_{II} 'naprawić, zreperować' (StS)
- nalamać** 'dużo połamać' (M, StS), też **nalomać** (W)
- nalapać** '(o rybach) nałowić dużo' (Mk)
- nalatać się** 'nabiegać się' (D)
- nalatwić** 'załatwić' (Mk)
- nalazić się** 'nachodzić się' (Mk)
- nalecieć**₁ '(o wodzie) napłynąć' (StS), **nalecieć**₂ 'przylecieć w dużej ilości' (Z)
- nalepiac** 'lepiąc, przymocowywać' (Z)
- naleźć**₁ 'naleźć, przybyć w dużej ilości' (W), **naleźć**₂ 'znaleźć' (M, W)
- należeć** 'być czyjąś własnością' (O, StS), też **należyć** (StS)
- naligać** 'nalegać, nakłaniać' (D)
- nalupić** 'obrać' (M)
- namachać się**₁ 'napracować się, utrudzić się' (D, Mk), **namachać się**₂ 'zostać oszukany' (Mk)
- namaczać** 'moczyć' (O, Z), **namoczyć** 'zanurzyć w wodzie' (D, H, M, O, StS)
- namalować** 'przedstawić coś malowaniem, też nadać barwę' (M, StS)
- namanić się** 'ubzdurać coś sobie' (Mk)
- namarnować** 'namarnować dużo, tu: zamordować' (M)

- namaścić** 'posmarować' (D, N)
namawiać 'nakłaniać' (Mk)
namęczyć się 'zmęczyć się bardzo' (D, Z)
namilielić 'namłócić' (W), **namleć** 'zemleć dużo' (Mk, N, O, W, Z), **namłócić** 'zmlócić dużą ilość' (N, O, StS, W)
namnożyć się 'rozpanoszyć się' (W)
namoknąć₁ 'zawilgotnieć, wchłonąć płyn' (M, N, O), **namoknąć**₂ 'zmoknąć' (N)
namordować się 'zmęczyć się' (D)
namotować 'motać' (Z), **namotywać** 'nawijać' (O), **namotać**₁ 'namotać, nawinać' (O, W)
namotać₂ 'upleść' (W)
namówić 'nakłonić' (D)
namydluwać 'mydlić' (N)
namyśleć 'pomyśleć' (Z)
nanosić, **nanieść**₁ 'dużo przynosić' (O, W), **nanieść**₂ 'dużo znieść (o jajach)' (M, W)
naniuchać 'nawąchać' (D)
naobiecować 'naobiecywać' (Mk)
naobierać 'ropieć' (Mk)
naodziać 'założyć ubranie' (N), też **nawdziać** (N)
naodziwać 'zakładać ubranie' (Z)
naogłądać się 'napatrzeć się' (D)
naoliwić 'nasmarować oliwą sprzęt' (D)
naoprzykrzyć się 'sprzykrzyć się' (Mk)
naostrzyć 'uczynić ostrym' (H)
napaść, **napadać**₁ 'napadać, atakować' (H, N, StS, W), **napaść**, **napadać**₂ 'opanowywać, ogarnąć' (N, W), **napaść**₃ '(o pogodzie) gwałtownie zapanować' (M)
napakować 'zapakować dużo, stłoczyć' (M), **napakować się** 'przen. najęść się dużo' (Mk)
napalać 'palić (w piecu)' (M, O, StS, W, Z)
napalić 'rozpalić w piecu' (M, N, O, StS, W)
napaplużyć 'nawymyślać' (D)
naparpać 'nagrzebać, grzebaniem nabrać' (O)
napaść 'dobrze wykarmić zwierzę' (M, StS, Z)
napaskudzić 'napaskudzić, nabrudzić' (D, M, Mk, StS)
napatrzeć się 'przyjrzeć się' (W)
napatrzeć się 'przyjrzeć się' (M)
napchać 'wepchnąć dużo' (M, N)
napić się₁ 'wypić pewną ilość' (M, O, W), **napić się**, **napijać się**₂ 'napić się alkoholu, upić się' (D, Mk, N, O, StS), też **napiwać się** (StS)
napiekać 'nagrzewać piec' (H), **napieć** 'upiec dużo' (M, N, StS, W, Z)
napirac₁ 'napierać, naciskać' (D), **napirac**₂ 'napraszać się' (D)
napisać 'wyrazić coś na piśmie' (H, M, N, StS, W, Z)
napłakać się 'popłakać dużo' (D, N, Z)
napłatać 'upleść' (W)
napłukać 'wyplukać w dużej ilości' (M)
napodgryzać 'nadgryźć' (Mk)
napoić₁ 'dać pić' (M, N, O, Z), **napoić**₂ 'upić alkoholem' (M)
napomóc, **napomagać** 'dużo pomóc' (M, O)

- naponacinać 'nacinać wiele razy' (Mk)
naponakładać 'nakładać wiele razy' (Mk)
naponaliwać₁ 'nalać wiele razy' (Mk), naponaliwać₂ 'wylać coś' (Mk)
naponarabiać 'zrobić coś wiele razy' (Mk)
naponiewierać się 'poniewierać się długo' (Mk)
napować 'poić (zwierzynę)' (N, O, W, Z)
napowiedać 'naopowiadać' (M)
napożyczać 'pożyczać dużo' (O)
naprać 'dużo uprać' (Mk)
naprać się 'zmęczyć się praniem' (Mk)
napracować się 'zmęczyć się pracą' (H, StS, Z)
naprosić 'zaprosić wiele osób' (Mk)
naprosić się, napraszać się 'natrętnie wpraszać się' (D, Mk)
naprowadzić 'nakierować' (Mk)
naprząść 'uprząść dużo' (M, N, W, StS, Z)
napuchnąć 'mocno spuchnąć' (Mk)
napychać 'napychać, też faszzerować' (N, StS, W)
napyskować 'powiedzieć arogancko' (D)
narachowywać 'naliczać' (O), narachować 'naliczyć' (D, Mk)
naraić 'nastęczyć, polecić kogoś' (D)
narastać 'rosnąć, porastać' (W)
narębać 'narębać dużo' (StS)
naremontować 'wyremontować' (StS)
narobić 'dużo zrobić' (H, M, N, O, StS, W)
narobić się 'napracować się' (D, O, StS, Z)
narodzić się 'urodzić się' (M, O, StS, Z)
narosnąć₁ 'pokryć warstwą' (W), narosnąć₂ 'wyrosnąć' (StS)
narozkładać 'narozrzucać' (O)
narozpowiadać 'opowiedzieć dużo' (Mk)
narwać 'zerwać dużą ilość' (M, Mk, W, Z)
narwać się 'zwrócić się przeciw' (StS)
naryć 'ryciem zniszczyć dużo' (StS, Z)
narychtować 'przygotować' (Mk)
narysować 'przedstawić coś, rysując' (StS)
narznąć 'naciąć powierzchnię' (D)
narzucić 'rzucić w dużej ilości, nawrzucić' (M, StS)
nasadzać '(o roślinach) sadzić' (M), nasadzić '(o roślinach) posadzić dużo' (StS)
naschodzić się 'przyjść w dużej ilości' (Mk, W)
naścielać 'zaścielać coś na wierzchu' (Z)
naserbać 'nasionać, zjeść coś płynnego' (M)
nasiać 'posiać w dużej ilości' (Z)
nasiadać₁ 'osiadać' (O), nasiadać₂ 'siadać' (W), nasiadać₃ 'nastawać, prześladować' (StS)
nasieć 'drobno pociąć, nasiekać' (Mk, StS), nasiekać 'drobno pociąć, naszatkować' (M, Mk, O, W, Z)
naskładać 'złożyć dużo' (StS, W)
naskoczyć 'zaatakować' (Mk)

- nasłać* 'przysłać na siłę' (Mk)
naśmiać się, naśmiewać się 'wyśmiewać się z kogoś, wyszydzić' (N, M, O)
naśmiecić 'rozrzucić śmieci' (D, H)
nasolić 'dodać dużo soli' (Z)
naśpiewywać 'wyśpiewywać, śpiewać' (Mk)
naśpisywać 'pisanie skopiować' (W)
nastać się 'długo stać' (Mk)
nastawić 'postawić dużo' (StS)
nastradać się 'nacierpieć się' (O)
nastraszyć 'nastraszyć' (N)
nastraszyć się 'przestraszyć się' (D, N, O, W, StS, Z)
nastroić 'nabudować, wybudować w dużej ilości' (M)
nastroić się 'usposobić się psychicznie' (Mk)
nastrugać 'ustrugać dużą ilość' (Z)
nasuszyć 'ususzyć dużą ilość' (Z)
nasylać 'nadsyłać, przysyłać' (Mk)
nasypać, nasypywać 'napelniać, sypiąc, też nalewać' (N, M, StS, W, Z)
naszczepić '(o roślinach) zaszczepić dużo' (O)
naszczuć 'podburzyć przeciw komuś' (Mk)
naszczuryć 'nabuntować' (StS)
naszczurzyć się 'nastroszyć się' (W)
naszczypać 'naskubać w dużej ilości' (O)
naszczytać, naszczytywać 'naliczyć' (O)
naszkrabać 'naskrobać, skrobaniem osiągnąć' (StS)
naszkrobać 'naskrobać, obrać' (M)
naszmarkać 'nasmarkać' (D)
naszuffować się 'ciężko napracować się łopatą' (Mk)
naszukać 'poszukać, znaleźć po dłuższym czasie' (M)
naszyć₁ 'przyszyć na wierzchu' (Mk), *naszyć₂* 'uszyć dużo' (O)
naścielić 'pościelić, posłać' (D, O, StS)
natachać 'naprzynosić' (Mk)
natachać się 'zmęczyć się noszeniem, tachaniem' (Mk)
natarabanić 'zanieczyścić kałem' (D)
natargać 'dużo przynieść' (Mk)
natargać się 'zmęczyć się noszeniem, targaniem' (Mk)
natargować 'utargować' (Mk)
naterebić 'nałuskać' (N)
natłuc 'utłuc dużo' (N, Z)
natłumaczyć 'wytłumaczyć' (N)
natoczyć 'odłożyć, doszyć kawałek (spodni, spódnicy)' (N)
natracić 'stracić dużo' (Mk)
natrzeć₁ 'utrzeć dużo' (M, O), *natrzeć₂* 'zetrzeć' (O)
nauczyć, nauczać 'przekazywać wiedzę' (D, H, M, N, O, StS, W, Z), też *nawczyć* (N, Z)
nauroczyć 'rzucić urok' (M), też *nawroczyć* (O)
nawalić₁ 'nakłaść, nawrzucać' (Mk, O), *nawalić₂* 'dać bez umiaru' (Mk), *nawalić₃* 'zanieczyścić kałem' (D)

nawiać 'nawiać, nadmuchać' (H)
nawiązać 'związać' (N)
nawiedzić, *nawiedzać*₁ 'odwiedzić' (M, Mk), *nawiedzać*₂ 'odwiedzać zmarłych' (Mk)
*nawieszać*₁ 'powiesić w dużej ilości' (N), *nawiesić*, *nawieszac*₂ 'powiesić, wieszac' (StS, W)
nawieźć, *nawozić* 'nawieźć, dużo przywieźć' (M, StS, Z)
nawinąć, *nawijać* 'motać na coś (np. przędzę)' (O, StS, Z), też *nawiuwać* (O)
nawlec, *nawlekać* 'włożyć nitkę w uszko igły' (M), też *nawlic* (D)
nawołać 'zaprosić wiele osób' (Mk)
nawoskować 'pokryć woskiem' (W)
nawrócić, *nawracać* 'cofać się, wracać' (M, Mk, N)
nawracać się 'przyjmować religię' (M)
nawtykać 'pobić, zbić kogoś' (D)
*nawymyślać*₁ 'wiele czego wymyślić' (Mk), *nawymyślać*₂ 'wyłajać, zbesztać' (Mk)
nawyżymać 'nawyciskać dużo płynu' (W)
nażyc 'naścinać dużo' (M, N, O, W), też *nażnąć* (N, StS, Z)
nazbierać 'nazbierać' (M, O, StS, W, Z), też *nazbierać* (StS)
nażlić się 'nażłościć się' (Mk)
nazmiatać 'zmieść dużo' (O, Z)
naznaczować 'wyznaczać' (O), *naznaczyć*, *naznaczać*₁ 'ustanowić, określić, wyznaczyć'
 (H, M, N, W), *naznaczyć*₂ 'zaznaczyć' (Mk)
naznakować 'zaznaczyć' (D, W)
nazwać, *nazywać*₁ 'nadać nazwę, używać nazwy' (H, M, StS, W, Z), *nazywać*₂ 'nazywać
 się' (O), *nazywać*₃ 'przeżywać' (O, W)
nazywać się 'określać się jakąś nazwą, imieniem' (H, M, N, O, StS, W, Z)
nażyć się 'bardzo dużo zjeść (o zwierzętach)' (D, W)
*nażyć się*₁ 'przeżyć wiele, doświadczyć' (Mk), *nażyć się*₂ 'wzbogacić się' (Mk)

Czasowniki z prefiksem *nad-*

nadbierać 'nadbierać' (D), *nadejść* 'przyjść, przybyć' (O, Z)
naderwać 'nadwężyć siły wskutek ciężkiej pracy' (Mk)
nadgnąć 'zgnieć nieco' (Mk)
nadgonić 'popędzić, przyspieszyć' (Mk)
nadgryzać 'nagryzać częściowo' (Mk)
nadjechać 'przyjechać w danej chwili' (Mk, O, Z)
nadkąsić 'nadgryźć' (O)
nadkluwać się 'zaczynać się kluć' (O)
*nadlecieć*₁ 'zbliżyć się, lecać' (Z), *nadlecieć*₂ 'nadbiec szybko' (D)
nadłomać 'nadłamać' (Mk)
nadstawić 'nadbudować' (M)

Czasowniki z prefiksem *o-* // *ob-*

obadać 'zapoznać się z czymś, zbadać' (Mk)
obcałować 'pocałować dookoła, z każdej strony
 wycalować' (Mk, O)
obcharkać 'opluć, opluwać' (D)

- obchlastać** 'ochlastać (wodą)' (D)
obchlustać 'ochlapać, zamoczyć spodnie, buty' (D)
obchodzić₁ 'obchodzić, czcić (o świętach)' (N, M, StS), **obejsć**, **obchodzić**₂ 'oprowadzić inwentarz, doglądać' (M, O, StS), **obchodzić**₃ 'odwiedzać dużo mieszkań' (Z)
obchodzić się₁ 'postępować w jakiś sposób z kimś lub czymś' (Mk), **obejsć się**₂ 'poradzić sobie bez czegoś' (N, Z)
obciapać 'ubrudzić' (Mk)
obciapać się 'ubrudzić się' (O)
obciąć, **obcinać**₁ 'cięciem skrócić' (D, M, W, Z), też **obeciąć** (M), **obciąć**₂ 'oddzielić kawałek, odciąć' (Z), **obciąć**₃ 'ściąć, oddzielić od podstawy' (Z)
obciekać 'ciec małymi strugami' (D)
obcierać₁ 'uwierać' (Mk), **obcierać**₂ 'prać w ręku' (N), **obcierać**, **obetrzeć** 'wycierać twarz, ręce, naczynia' (D, M, Mk, O)
obciosać 'ociosać' (D, Mk)
obciunkać 'obsikać (o dzieciach)' (D)
obczerniać 'oczerniać' (Mk)
obczesywać 'obciosać' (M)
obczyścić₁ 'oczyścić, obrać', **obczyścić**₂ '(o drzewie) ociosać' (M), **obczyścić**, **obczyszcząć** 'oczyścić' (M, StS)
obdarować 'obdarować' (Mk)
obdrapać 'obetrzeć, porysować jakąś powierzchnię, odrapać' (D)
obdumać 'obmyślić' (N)
obdziabac 'przen. obciąć' (H)
obdzierać, **obdzierać**₁ 'oskubać, oczyścić z pierza' (H, M, W), **obdzierać**₂ 'zniszczyć, zedrzeć odzież' też **obdrzyć** 'odrzeć, obszarpać' (D), **obdzierać**₃ 'łuskać (o ziarnach)' (N)
obejmować 'otaczać ramionami' (D)
obeprzeć 'oprzeć' (N)
obrywać 'rwaniem odłączać coś od czegoś' (H, M, Z)
oberwać 'rwaniem odjąć, odłączyć' (M, Mk, O)
oberznąć 'obciąć' (W), też **oberznąć** (D, N, O), **obrzynać** 'obcinać' (W, Z)
obeszyć 'obszyć brzeg płótna' (D)
obeznać się 'zapoznać się, zaznajomić się' (Mk)
obezwać się, **obzywać się** 'odzywać się' (Mk, N, O)
obeżryć się 'obejsć, przejeść się' (D)
obgacić 'ogacić, obłożyć mchem, ściółką lub liśćmi mury na zimę' (Mk)
obgadywać₁ 'oczerniać, osądzać' (O), **obgadywać**₂ 'pyskować, dogadywać' (D), **obgadać**₁ 'omówić' (Mk), **obgadać**₂ 'oczernić, obmówić' (D, Mk, O)
obegnać, **obganiać** 'odganiać' (Mk, O)
obganiać się 'oganiać się' (O)
obgarnąć 'ogarnąć, objąć zasięgiem' (Mk)
obgarnąć się 'ogarnąć się, zadbać o siebie' (Mk)
obgrabać się 'przen. otrząsnąć się (z biedy)' (W)
obgrodzić 'ogrodzić' (D, M, Mk)
obgryźć, **obgryzać** 'gryzać, obejsć' (M, Mk)
obhulać 'obtańczyć' (D)
obić 'pokryć z wierzchu' (StS)

- obielić* 'pomalować ściany wapnem na biało' (Mk)
obielić się 'pobrudzić ubranie wapnem' (Mk)
obierać 'pobawiać skórki, skorupki' (N, Z), też *obirać* (D)
obintować 'obandażować' (H)
objeść, objadać 'zjadać z każdej strony' (D, H, W, Z)
objasnić 'uczynić jasnym' (M, Z)
objawić się 'objawić się' (O, StS)
objechać 'objechać' (StS)
objeść się 'zjeść dużo' (D)
obkakać 'pobrudzić kałem (o dzieciach)' (D)
obkaparzyć się 'ubrzdzić się' (O)
*obkidać*₁ 'obrzucać, np. błotem' (D), *obkidać*₂ 'obrzebić nicią materiał' (D)
*obkladać*₁ 'okładać dookoła' (M, Z), *obkladać*₂ '(o podatkach) nakładać' (O)
obkłuwać 'nakłuwać' (O)
obkradać 'okradać' (D)
obkroić, obkrajac 'okrajać dookoła' (M, Mk)
obkręcić 'okręcić dookoła czymś' (StS)
obkręcić się 'okręcić się dookoła' (Mk)
obkręzać 'okrążyć, zacieśniać krąg' (M)
obkryć, obkrywać 'okryć, ocieplić' (D, N)
obkutać 'owinać, otulić' (Mk)
obkutać się 'owinać się, np. chustką' (O)
*oblecieć, oblatywać*₁ 'odpaść, odlecieć' (M, W), *obletać* 'odlatywać, odpadać' (StS), *oblecieć*₂ 'pospadać' (W)
oblenieć 'wypłowieć' (StS)
oblepić 'pokryć chatę gliną od zewnątrz' (M, W)
*oblewać*₁ 'polewać wodą (w Wielkanoc)' (M), *oblewać*₂ 'emaliować, polewać gliniane garnki' (N)
oblezić 'lenieć, tracić sierść' (D), *obleż*₁ '(o zwierzętach) stracić sierść' (O), *obleż*₂ 'wypłowieć' (Mk, W), też *obliż* (Z), *obleż*₃ 'odpaść' (StS)
oblizac 'oblizac' (D)
oblocić 'ubrzdzić błotem' (D, Mk)
oblamać, oblamywać 'łamanie oddzielać' (StS)
oblomac się 'połamać się' (Z)
oblapać 'objąć, ścisnąć' (Mk)
oblapać się 'opamiętać się, połapać się' (Mk)
obłożyć 'otulić dookoła' (StS)
oblupić 'obrać' (M)
obluszczyć 'oczyścić z łusek' (StS)
oblysieć 'ołysieć' (D)
obmacywać się 'zwlekać, ociągać się' (O)
obmaczać 'moczyć' (M)
obmaić 'umaić' (M)
obmakać 'moknąć, zamakać' (W)
obmancić 'wycygnąć, wyciągnąć, wyprosić coś od kogoś' (D)
obmańcić 'oszukać' (D)

- obmanić, obmaniać 'oszukać' (H, O, Z)
obmarznąć 'zmarznąć' (Mk), też obmerznąć (O)
obmawiać₁ 'oczerniać, plotkować' (D, M), obmówić₂ 'omówić jakiś temat, sprawę' (Mk)
obmazać się 'umorusać się' (D)
obmiatać 'omiatać dookoła' (D)
obmierzyć 'zmierzyć dokładnie' (StS)
obmieszać 'wymieszać' (W)
obmijać 'omijać, stronić, unikać' (D)
obmłócić 'wymłócić' (Mk, O)
obmotać, obmotywać₁ 'omotać' (D, M, Mk, N, O, Z)
obmotać₂ 'opłatać kogoś, zjednać dla siebie' (D)
obmurdzać 'pobrudzić twarz' (D)
obmurdzać się 'umorusać się' (D)
obmurować 'otoczyć murem dookoła' (N, O)
obmyć 'umyć nieznacznie, splukać' (D, Mk, StS)
obniuchiwać 'obwąchiwać' (D), obniuchać 'obwąchać' (D, Mk)
obrobić, obrabiać₁ '(o ziemi) uprawiać' (M, Mk, N, O, StS, Z), obrobić₂ 'oczyścić, przygotować do użytku' (M), obrabiać₃ 'rozkradać' (Mk), obrobić się 'ukończyć pracę na czas' (Mk)
obrabiać 'odrabiać dookoła' (M, O)
obrabiać 'obszyć brzeg tkaniny' (Mk)
obrać 'zdjąć wierzchnią warstwę, lupinę' (N)
obrachować 'obliczyć, policzyć' (Mk)
obrachować się 'źle policzyć, stracić na czymś przez złe obliczenie' (Mk)
obrezywać 'obcinać' (StS)
obrudzić się 'pokryć się brudem, zanieczyścić się' (D)
obruszyć się 'oburzyć się' (D)
obryć się 'ogolić się' (M)
obryzgać 'obrzucić, ubrudzić błotem' (D, Mk)
obrzucać₁ 'obkładać czymś dookoła' (StS), obrzucać₂ 'tynkować' (Mk)
obsadzić 'posadzić dookoła' (H, M, Mk)
obsądzić, obsądzać 'osądzić (niesprawiedliwie)' (H, M, Mk, O)
obsiadnąć 'usiąść z wielu stron' (Mk), obsiąść 'usiąść z wielu stron' (W)
obsiewać 'zasiewać na całym polu' (H, N, StS)
obskubać 'oskubać, pozbawić piór' (D, StS, W, Z)
obsmalić 'osmalić, okopcić' (N)
obsmażować 'obsmażać' (StS)
obśmizzyć się 'ośmieszyć się' (D)
obsmolić 'osmolić, pokryć smołą' (Mk)
obsmuszyć₁ 'osmalić (np. kurę, gęsi po zabiciu)' (D), obsmuszyć₂ 'podciąć wysoko gałęzie drzew' (D), obsmuszyć₃ 'źle podstrzyć (wysoko)' (D)
obstawać₁ 'bronić kogoś' (Mk), obstać za kimś 'stanać po czyjejs stronie' (O), obstawać₂ 'wystarczyć na objęcie czegoś' (Mk)
obstrugać 'ostrugać, struganiem oczyścić' (D)
obstrugać się 'ogolić się brzytwą' (D)
obstrypywać się, obstrypać się 'strzępić się' (O)

obstrzyc 'ostrzyć, skrócić włosy' (D, M, Mk), też **obestrzyc** (M), **obstrzygnąć** 'obstrzyć' (Mk)

obsuwać się '(o chacie) chylić się' (W)

obsypywać 'sypać dookoła' (Mk), **obsypywać się**, **obsypać się** 'osypywać się, opadać i sypać się dookoła' (M, O, W, Z)

obszachrować 'oszukać' (StS)

obszargać₁ 'obszyć nicią długim ścięciem' (D), **obszargać**₂ 'zepsuć (opinię)' (D)

obszargać się 'porozdzierać, postrzępić się (o ubraniu)' (D)

obszkrabać, **obszkrabywać** 'oskrobać, wybrać, skrobiać' (O)

obszkrobać 'odrapać, oczyścić z czegoś' (D)

obszmorgać, **obszmorgiwać** 'odrywać główki lnu od łądy' (D, O)

obszyć₁ 'obrzebić, szyjąc' (M, W), **obszyć**₂ 'uszyć, np. dzieciom ubrania itp.' (D)

obtalać 'pobrudzić, uwaląć' (D, Z)

obtalać się 'ubrudzić się' (D, O)

obtanieć 'stanieć' (Mk)

obtargać 'podrzeć, postrzępić' (D)

obtłoczyć 'docisnąć ze wszystkich stron' (M)

obtłuc 'otłuc dokładnie' (O)

obuczać 'nauczać, uczyć' (Mk, O)

obudzić się 'wstać ze snu' (StS)

obwalać 'ubrudzić' (D)

obwalać się 'uwaląć, ubrudzić się' (D)

obwiać 'ogarnąć, otoczyć wiatrem' (W)

obwiązywać 'związać dookoła' (W)

obwinąć 'owinąć' (Mk)

obwodzić 'oprowadzać, pokazywać coś' (M)

obyć się 'wydarzyć się bez czegoś' (Mk, O)

obzierać 'ogłądać' (Mk)

obzierać się 'ogłądać się' (Mk)

obziubrować 'oczyścić ziarno' (O, StS)

obznajomić się 'zapoznać się z czymś' (Mk)

obzywać 'przezywać, wyzywać' (Mk)

obżaryć 'podsmażać ze wszystkich stron' (W)

obżerać się 'użerać się (z kimś)' (D)

obżyć się 'zżyć się'

ochlać się 'wypić dużo, schlać się' (D)

ochłonąć 'przyjść do siebie, odpocząć' (Mk)

ochraniać 'dawać ochronę' (M, O)

ochrzcić 'udzielić chrztu' (M, StS, W, Z)

ochwacić 'okuleć' (D)

ochwacić się 'okuleć' (O)

ocielić się '(o krowie) mieć młode' (M)

ociągać się 'ociągać się, lenić się' (D)

ociępać 'oczyścić włókno za pomocą cierlicy' (Z)

ocyganić 'okłamać' (Mk)

- oczyszczać*₁ 'oczyszczać, obierać' (StS), *oczyszczać*₂ 'czyścić z brudu' (M, StS), *oczyścić* 'wyczyścić, umyć' (StS)
- odrapać* 'oczyścić z czegoś' (D)
- odziać*, *odziewać* 'nałożyć (ubranie)' (D, H, M, Z), *odziać się*, *odziewać się* 'ubrać się' (D, H, M, Z)
- odziedziczyć* 'otrzymać w spadku' (D)
- ogacić* 'ocieplić chałupę słomą' (Mk)
- ogarnąć się* 'zadbać o siebie, lepiej się ubrać' (Mk)
- oglądać* 'patrzeć na coś' (D), też *oglonuć* (M)
- oglądnąć się* 'obejrzeć się za siebie' (StS), też *oglonąć się* (O)
- ogłupieć* 'zglupieć, zwariować' (M, Mk)
- ogolić* 'goleniem usunąć zarost' (StS)
- ogolić się* 'ogolić się' (D, Mk)
- ogradzać* 'grodzić, stawiać ogrodzenie' (M), *ogrodzić* 'ogrodzić, postawić ogrodzenie' (H, N)
- ogryźć się* 'odżywić się, lepiej wyglądać' (D)
- ogrzewać* 'czynić ciepłym' (StS)
- okazywać się* 'wychodzić na jaw' (H)
- okończyć* 'ukończyć szkołę' (O)
- okopać* 'skopać ziemię dookoła czegoś' (Mk)
- okopać się* 'osłonić się okopami' (StS)
- okrawać* 'odciąć nożycami' (D)
- okrążyć* 'otoczyć dookoła' (StS)
- okręcić* 'omotać dookoła' (M)
- okrzywić* 'stać się krzywym, okuleć' (D)
- okuć* 'obić coś metalem' (Mk)
- okupić się* 'dać coś na okup' (Mk)
- okwituwać* '(o zbożu) kwitnąć' (N)
- ołyścieć* 'stać się łysym' (D)
- omamić* 'oszukać' (Mk)
- omamić* 'omamić, oszukać' (D)
- omaścić* 'polać okrasą' (Mk)
- omijać* 'stronić, nie zbliżać się' (D)
- omłócić* 'zmłócić dokładnie' (M, StS)
- opaćkać* 'pobrudzić, poplamieć' (D)
- opaćkać się* 'ubrudzić się' (D)
- opadać* 'spadać z góry na ziemię' (M, N), *opasać* 'opasać' (H, N)
- opamiętać się* 'ocknąć się' (D)
- opaprać* 'ubrudzić' (Mk)
- oparkanić* 'ogrodzić parkanem' (D)
- opasywać się* 'zakładać pasek' (W), *opasać się* 'założyć pasek, rzemień, przepasać się' (D)
- opić się* 'wypić dużo' (Mk)
- opiekować* I *kogoś* 'opiekować się *kims*' (H)
- opiekować* II 'wypiekać dużo' (StS)
- opierać się* 'podtrzymywać się o coś' (N)
- opierać* 'wspierać o coś' (N, D)

- opisać*₁ 'opisać, opowiedzieć' (H, O), *opisać*₂ 'ubarwić pisankę' (M)
oplacać się 'być korzystnym' (StS)
oplukać 'plukaniem oczyścić' (StS)
opomnąć się 'opamiętać się' (Mk)
oporządkowywać 'oporządzać, obrządzać' (O)
oporządzić 'obrządzić, przyprowadzać do porządku' (Mk, O, Z)
opowiadać 'mówić o czymś' (M, O, W, StS, Z), też *opowiedać* (O), *opowiedzieć* 'powie-
 dzieć o czymś' (M, StS, Z)
oprac 'wyprać (do końca)' (Mk)
oprosić się '(o świni) mieć małe' (StS)
oprzątać 'oporządzać, sprzątać' (Mk)
oprzęgać 'przyzwyczajając do zaprzęgu młodego żrebaka' (Mk)
oprzytomnieć 'odzyskać przytomność' (Mk)
opublikować 'wydać drukiem' (M, N)
opuchnąć 'nabrzmieć' (Mk, Z)
*opuścić*₁ 'być nieobecny' (M, N), *opuścić*₂ 'skłonić w dół' (StS)
opuścić się 'zaniedbać się' (D, Mk)
opytać 'zapytać' (Mk)
osapować 'okopać rośliny' (M)
oskrobać 'obrać' (Mk)
oskubać 'pozbawić piór' (D, H, Mk)
oskubać się 'żart. podstrzyć się' (D)
oslepnąć 'stracić wzrok' (O, StS)
osłodzić 'dodać cukru' (Mk)
osmalać 'oczyszczając płomieniem' (StS)
osmolić 'pobrudzić' (Mk)
ostawać się 'zostawać' (H, N)
ostać 'zostać' (M)
*ostać się*₁ 'zostać, pozostać, ocaleć' (H, M, N, O, StS, Z), *ostać się*₂ 'skończyć się' (O)
*ostanowić się*₁ 'zostać', *ostanowić się*₂ 'zatrzymać się' (O)
ostawić 'zostawić, pozostawić' (H, M), *ostawiać* 'zostawiać' (H, M), też *ostawlać* (N)
ostrugać się 'ogolić się brzytwą' (D)
ostrzyć 'obciąć włosy' (M)
ostrzyć się 'obciąć włosy' (D)
ostudzić 'schłodzić' (D)
ostydnąć 'ostygnąć' (Mk)
osuszyć 'pozbawić wilgoci' (N)
oświetlać 'oświetlać' (StS)
oświęcić 'poświęcić' (StS)
oswobodzić, oswobadzać 'oswobodzić, wyzwolić' (M, Z)
oszalić 'zglupieć' (D)
oszkrobać 'oskrobać, obrać' (M)
otruć 'podać truciznę' (Z)
otruić się 'otruć się' (StS)
otrzyć 'omłócić z grubsza zboże' (D)
otrzymywać 'otrzymywać, dostawać' (Z), *otrzymać* 'otrzymać, dostać' (M)

otumanić 'ogłupić kogoś' (D)
otwarzać 'otwierać' (Z)
otwierać 'odmykać, też oddawać do użytku' (M, StS), *otworzyć* 'otworzyć, też oddać do użytku' (D, M, Mk, StS)
ozdobić 'przystroić' (D)
ozdrowieć 'wyzdrowieć' (H, M)
ozuć się 'założyć buty' (H, M, Z)
ożenić 'spowodować, że ktoś bierze ślub' (StS, Z)
ożenić się 'wstąpić w związek małżeński' (H, M, O, StS, Z)
ożerebić się 'ożrebić się' (H, N, StS)

Czasowniki z prefiksem *od-*

odbić 'odbić, biciem zniszczyć' (N)
*odbijać*₁ 'biciem oddzielać, otrząsać' (N, Z), *odbijać*₂ 'uderzać', 'bić po kolei, pomału' (O)
odbijać się 'oddzielać się od uderzenia' (N)
odbudować, *odbudowywać* 'budować na nowo' (M, StS)
odburknąć 'odpowiedzieć niegrzecznie' (D, Mk)
odbyć 'odbyć, odpracować' (M)
odbywać się 'dziać się, przebiegać' (StS)
odcedzić, *odcedzać* 'odlewać wodę' (D, Mk, W), też *odcadzić* (M)
odchlestać 'zdjąć koniowi uzdę' (D)
odchorować 'odchorować' (D)
odchowić 'wychować do wieku dorosłego' (Mk)
odchylić 'odsunąć' (StS)
odcinać, *odciąć* 'cięciem oddzielać' (StS, Z)
odczepiać 'oddzielać coś przyczepionego' (StS), *odczepić się* 'dać komuś spokój' (O)
odczynić, *odczyniać*₁ 'otworzyć' (N, O, W), *odczynić*₂ 'cofnąć urok' (Mk) (ukr. *відчиніти врóку*)
odczytać, *odczytywać* 'odczytać, odczytywać (oficjalnie, publicznie)' (M, W, StS)
oddać, *oddawać*₁ 'zwrócić' (D, M, StS, W, Z), też *odać* (Z), *oddać*, *oddawać*, 'wydawać za mąż' (M, N, O), *oddać*₃ 'wydać (resztę)' (StS)
*oddać się*₁ 'poświęcić się' (Mk), *oddać się*, *oddawać się*₂ 'wyjść za mąż' (H, O, Z)
oddalać 'odsuwać' (M), *oddalić się* 'odejść na odległość' (StS)
odduścić, *oddużać* 'odcisnąć, odcedzić' (O, StS), też *odusić* (Z), *oddużywać* 'oddużać' (N)
oddychnąć, *oddychać* 'odpocząć' (D, H, M, Mk, N, O, W, Z)
oddzielić, *oddzielać* 'odłączyć' (M, StS), *oddzielać się* 'rozwarstwiać się' (StS)
odebrać, *odbierać*₁ 'brać coś od kogoś' (D, O, StS, W), też *odbierać* (D), *odbierać*₂ 'odbierać (ścięte zboże)' (StS), *odbierać*₃ 'odbierać (o porodzie)' (Z)
odegrzać, *odegrzewać* 'ogrzzać ponownie, uczynić cieplejszym' (D, Z), też *odgrzać*, *odgrzewać* 'podgrzewać na nowo' (N, O, StS, W), też *odgrzywać* (D)
odejmować 'odliczać' (Mk)
odejść, *odchodzić*₁ 'oddalać się, opuszczać kogoś, coś' (H, M, N, O, StS), *odejść*, *odchodzić*₂ 'oddzielać się, odpadać' (M, O, StS), *odejść*₃ 'odjechać' (StS), *odjść*₄ 'odtajać' (D), *odjść*₅ 'oprzytomnieć z omdlenia, ocknąć się, przyjść do siebie' (D)
odepruć 'odpruć' (D)

- odeprzeć 'otworzyć' (Mk), też odeprzyć₁ (D), odeprzyć₂ 'odrzucić natarcie (np. żołnierzy)' (D), odpierać się 'wypierać się' (N)
- oderwać 'rwaniami oddzielić' (M, O)
- oderznąć 'odciąć' (D, N, O, StS, W)
- odesłać 'zawrócić' (Z)
- odetkać 'udrożnić coś zatkanego' (D)
- odzywać się, odezwać się 'powiedzieć coś' (D, N, StS)
- odzywać 'wyzywać, przezywać' (H)
- odfuknąć 'odpowiedzieć niegrzecznie' (Mk)
- odgadać 'odpowiedzieć' (D)
- odganiać₁ 'odpędzać' (D, Mk), odganiać₂ 'odprowadzać (np. krowy)' (D)
- odgarniać 'odsuwać przez garnięcie' (D), też odgartać (D)
- odgradzać₁ 'oddzielać ogrodzeniem' (D), odgrodzić, 'ogrodzić' (D), odgradzać się 'oddzielać się, izolować się od kogoś' (D)
- odgrzyzać się 'odpowiadać na zarzuty, zaczepki' (D)
- odgryźć 'odłączyć przez gryzienie' (N)
- odhadac, odhadywać 'odgadywać' (D), odhukiwać 'odkrzykiwać (np. w lesie)' (D)
- odhulać 'odtańczyć' (D)
- odinaczać 'przeinaczać' (D)
- odjąć 'odsunąć od czegoś' (StS)
- odjechać, odjeżdżać, 'odjechać, oddalić się' (StS), odjechać, odjeżdżać, 'wyjechać na zawsze, opuścić dane miejsce' (StS)
- odkazać 'odmówić' (D, Mk) (ros. *отказать*)
- odkąsić 'odgryźć' (Mk)
- odkidać 'odrzucać na bok' (D, H, M)
- odkiewać 'odkiewać, zdjęć koniowi uzdę' (D), też odkiewać (D)
- odkładać₁ 'zostawiać na później' (Mk, N), odkładać₂ 'składać (jaja, ikrę)' (O, StS, Z)
- odkocić się '(o owcy) mieć małe' (StS)
- odkopować 'wydobywać kopaniem' (N), odkopać 'wydobyć kopaniem' (M, N)
- odkręcać 'kręcąc, otworzyć' (W)
- odkryć, odkrywać₁ 'otwierać (drzwi, okno)' (D, M, StS, W), odkryć, odkrywać₂ 'otworzyć, oddać do użytku' (M, Mk, N, StS, Z) (ros. *открыть*), odkrywać₃ 'odnaleźć, zdradzić, donieść' (D)
- odkupić 'wynagrodzić przez kupno' (Mk)
- odkurzyć 'odpalić papierosa' (D)
- odkwitać₁ 'kwitnąć (niejasne)' (W), odkwitnąć₂ 'przekwitnąć' (Z)
- odlać 'odsączyć (ciecz)' (W), odlać się 'wysikać się' (D)
- odlatywać₁ 'lecać, oddalić się' (Z), odlecieć, odlatywać₂ 'odpaść' (M, StS, W), też odlecieć (D), odlecieć₃ 'odbiec, uciec' (D)
- odleżeć 'jakiś czas przeleżeć' (Mk), odleżyć 'odchorować' (D)
- odliczyć 'odjąć' (D)
- odlamać 'łamaniami oddzielić' (Mk), odlamać się 'oddzielić się w wyniku połamania' (StS)
- odlazić₁ 'odchodzić, oddalać się' (D), odlazić₂ 'odstawać' (D)
- odlączać 'oddzielać (podrośnięte źrebki od matki)' (StS), odlączyć się₁ 'oddzielić się' (StS), odlączyć się₂ 'rozłączyć się (o małżeństwie)' (D)
- odłożyć 'położyć na bok' (O)

- odludzić** 'pozbawić złudzeń' (Mk)
odlupać się 'odlupać się, (o łupinie) odpaść' (W)
odmówić₁ 'nie zgodzić się' (StS), **odmawiać**, **odmówić**₂ '(o modlitwie) odmawiać, wy-
 wiadać' (H, M, W, Z)
odmierzać 'mierzyć' (W)
odminusować 'odjąć' (Mk)
odmłodnieć 'zyskać młody wygląd' (Mk), **odmłodzić się** 'zyskać młody wygląd dzięki
 komuś, czemuś' (Mk)
odnieść₁ 'zanieść z powrotem' (Z), **odnosić**₂ '(o wietrze) odwiewać, nieść w dal' (N), **od-
 nosić się** 'dotyczyć' (M, W)
odnowić 'przywrócić nowy wygląd' (StS)
odorać, **odorować** 'oborywać pole' (H)
odparpać 'odgarnąć' (O)
odparzyć₁ 'wywołać zapalenie skóry' (D), **odparzyć**₂ 'zagotować' (N)
odpasąć się 'zdjąć pas, rzemień' (D)
odpaść 'oddzielić się i upaść' (StS)
odpętać 'zdjąć koniom pęta' (D)
odpisywać 'odpowiadać pisemnie' (O)
odplacić 'odwzajemnić' (D, Mk)
odpoczywać 'wypoczywać od zajęć' (O, Z)
odpowiedzieć, **odpowiadać** 'udzielać odpowiedzi' (H, M, O, StS)
odprać 'wyprać skutecznie' (Mk)
odprawiać₁ '(o mszy, nabożeństwie) sprawować' (M, O, StS, W, Z), **odprawiać**₂ 'wysłać
 kogoś' (H, M, O), **odprawiać się** 'wyjeżdżać' (StS)
odprażyć 'odparzyć, wywołać zapalenie skóry' (Mk)
odprężyć się 'odpocząć' (D)
odprowadzać 'odprawiać (o nabożeństwie)' (M)
odpruć 'pruciem oddzielić' (D)
odpuścić₁ 'przebaczyć, odpuścić (w modlitwie)' (D, M), **odpuścić**₂ 'odpuścić, zanie-
 chać' (M), **odpuścić**₃ 'puścić, odczepić' (StS), **odpuskać**₄ 'puszczać (dokądś)' (O), też
odpuszczać (Mk)
odrachować 'odliczyć' (D, Mk)
odratować 'przywrócić życie' (Z)
odrąbać 'oddzielić przez rąbanie' (M, N, O)
odremontować 'zrobić remont, wyremontować' (O, StS)
odrobić, **odrabiać**₁ 'odpracować' (H, M, W), **odrobić**₂ 'zdjąć zły urok' (O)
odroczyć 'odłożyć' (D)
odrosnąć 'podrosnąć (o warzywach)' (W)
odróżniać₁ 'odróżniać' (D, StS), **odróżniać**₂ 'wyróżniać' (D), **odróżniać się** 'różnić się'
 (M, StS)
odrzec 'odpowiedzieć' (StS), **odrzykać** 'odpowiadać, dawać znać' (D)
odrzygiwać się 'odbijać się' (H, O)
odrzynać 'odcinać' (N, O, W)
odsapnąć 'odpocząć' (D)
odsiedzieć 'odbyć karę, wyrok' (M, O)
odskoczyć 'skokiem odsunąć się' (StS)

odslabować 'odchorować' (D)
odstaniać 'wystawiać na widok' (D, O)
odsłużyć 'odbyć służbę' (StS)
odstąpić, odstępować 'odejść, ustąpić z miejsca' (H, M, StS, W)
odstąpić się 'odejść' (StS)
odsunąć, odsuwać 'otworzyć coś, co jest zamknięte na klucz, zasuwę' (M, N, O)
odsylać 'odsnurowywać' (D)
odszczypnąć 'otworzyć okno, drzwi zamknięte na klamkę' (O)
odskrobać 'odskrobać' (D)
*odszpilać*₁ 'wyjmować szpilki z włosów' (O), *odszpilać*₂ 'odpinać' (Mk)
odsztachnąć się 'przystróić się' (D)
odszukać 'odnaleźć' (D, M)
odśniżyć 'odśnieżyć' (D)
odśpiewowywać 'odśpiewywać, odpowiadać śpiewem' (W), też *odśpiewywać* (W)
odtajać 'roztopić się' (D)
odtulić 'nieco odsłonić, uchylić' (M)
oduczyć 'odzwyczaić' (Mk)
odwalić 'odsunąć coś ciężkiego' (Mk), *odwalić się* 'odczepić się' (Mk)
odwarzyć 'odgotować (niejasne)' (M)
odwiedzić 'przyjść w odwiedzinach' (StS)
odwiewać 'oczyszczać wianiem' (StS)
odwieźć, odwozić 'wioząc, odstawić coś' (StS)
odwiązać 'odsupłać' (D)
odwlekać, odwlec 'opóźniać' (Mk)
odwodzić 'namawiać do zaniechania czegoś' (Mk)
odwojować 'odebrać, odbić' (N)
odwołać 'cofnąć' (Mk)
odwracać 'zmieniać położenie' (StS), *odwrócić się* 'zmienić położenie' (Mk)
odwurknąć 'odpyskować' (D)
odwyknąć 'odzwyczaić się' (M, Mk)
odzielić się 'odłączyć się' (Z)
odznaczać się 'wyróżniać się' (StS)
odzwyczaić 'odwyknąć' (StS)
odzyskać 'zyskać na nowo' (StS)
odżeniać 'wyganiać, odprowadzać (np. krowy)' (D)
*odżyć, odżywać*₁ 'dojść do siebie' (M, N), *odżyć*₂ 'przeżyć (życie)' (W)
odżywić się 'dojść do siebie, lepiej wyglądać' (D)

Czasowniki z prefiksem *po-*

pobać się 'przestraszyć się' (M)
pobaczyć 'zobaczyć' (N)
pobakierować 'popsuć w dużej ilości' (Mk)
pobałakać 'pogadać, porozmawiać' (N, Z)
pobawić się 'spędzić czas na zabawie' (StS, W)

- pobić*₁ 'poturbować' (M, W, Z), *pobić*₂ 'biciem umieścić dużo' (StS), *pobić*₃ 'bić, tłuc (ziarna) jakiś czas' (StS), *pobić*₄ 'zwyciężyć, pokonać' (StS), *pobić*₅ 'rozbić, potłuc' (N, O, Z), *pobić*₆ 'zabić' (M, Z), *pobić*₇ 'wbić' (StS)
- pobić się*₁ 'wdać się w bójkę' (M), *pobić się*₂ 'rozbić się, potłuc się' (W)
- pobiec* 'udać się, biegnąć' (M, W, Z)
- pobiednieć* 'zbiednieć, przen. schudnąć' (Mk)
- pobielić* 'uczynić białym' (Mk, StS)
- pobladnąć* 'stać się bladym' (Mk)
- pobrać* 'wziąć wiele' (W)
- pobrać się* 'wziąć ślub' (H, M, N)
- pobruć się* 'ogolić się' (Z), też *pobryć się* (N)
- pobudować*₁ 'wzniesć budowlę' (H, N, StS, Z), *pobudować*₂ 'zbudować wiele, kolejno' (StS)
- pobudować się* 'zbudować sobie dom' (Mk, StS, Z)
- pobudzać* 'nakłaniać do czegoś' (Mk)
- pobywać* 'przebywać' (M), *pobyć* 'być gdzieś jakiś czas' (M, N, O, StS, W, Z)
- pocałować* 'złożyć pocałunek' (M, O, StS)
- pochlipywać* 'popłakiwać' (Mk)
- pochodzić*₁ 'pochodzić nieco' (D, StS), *pochodzić*₂ 'pochodzić, być skądś' (M, O, StS)
- pochować*₁ 'schować wiele, kolejno' (M, Mk, N), *pochować*₂ 'pogrzebać zmarłych' (D, H, M, Mk, N, StS, W, Z)
- pochrzcić* 'ochrzcić wiele' (M, Z), też *pokrzczić* (W)
- pochwalić* 'wyrzucić pochwałę' (O)
- pochylać się* 'stać się pochyłym' (W)
- pociąć* 'pogryźć, zniszczyć (o molach, myszach)' (M, Z)
- pociachać* 'pokroić, porznąć' (Mk)
- pociągnąć*₁ 'przesunąć ciągnięciem' (StS), *pociągnąć*₂ 'przesunąć czymś po jakiejś powierzchni' (StS), *pociągnąć*₃ '(o pogodzie) powiać' (O)
- pociec* 'zacząć ciec' (H, O)
- pocierać*₁ 'czyścić włókno z paździerzy' (H), *potrzeć*₂ 'zetrzeć (na tarce)' (Mk, O, StS)
- pocierpieć* 'ucierpieć, doświadczyć bardzo, wielokrotnie' (StS)
- pocieszyć się* 'rozweselić się' (D)
- pociomąć* 'pocałować (o dziecku)' (O)
- pocisnąć* 'wycisnąć' (StS)
- pociupać* '(o drzewie) porąbać' (D)
- pocudować* 'pokręcić, poplątać' (Mk)
- pocukrować* 'posłodzić, pocukrzyć' (D)
- pocukrzyć* 'posłodzić' (M)
- pocyganić* 'kłamać przez jakiś czas' (Mk)
- począć*, *poczynąć*₁ 'zaczynać, rozpoczynać' (M, Mk, N, O), *począć*₂ 'zrobić' (N), *począć się* 'zacząć się, rozpocząć się' (O, Z)
- poczekać* 'spędzić czas na czekaniu' (N, O)
- poczepiać*₁ 'przyczepić wiele, kolejno' (M, Z), *poczepić*, *poczepiać*₂ '(o praniu) powiesić' (M)
- poczuc* 'usłyszeć' (Mk, N)
- poczuc się*₁ 'uświadomić sobie' (Mk), *poczucować się*₂ 'odczuwać, czuć się' (Mk)
- poczuchrać* 'połechtać' (D)

- poczwnić* 'żartować' (N)
poczyrwnić 'zarumienić się' (D)
*poczyścić*₁ 'oczyścić, obrać' (N, StS), *poczyścić*₂ 'wyczyścić' (M, Mk, N, StS, W)
*poczytać*₁ 'czytać trochę' (M, N, Z), *poczytać*₂ 'uznać za coś' (H)
podać, *podawać*₁ 'przekazywać' (H), *podawać*₂ 'dawać, podnosząc do góry' (M, N, W), *podawać*₃ 'dawać przez jakiś czas' (Z), *podawać*₄ *na coś* 'wyglądać, zanosić się *na coś*' (O)
podarować 'dać za darmo' (StS, Z)
podoić 'dużo wydoić' (M, W)
podorastać 'dorosnąć, kolejno, o wielu' (StS)
podrapać 'drapaniem poranić' (M, StS, W)
podrapać się 'drapaniem poranić się' (D)
podrozszyć 'podrożyć' (M), też *podrożyć* (Mk)
podrutować 'opleść drutem' (D)
podrygiwać 'podskakiwać' (Mk)
podrzeć 'darcie rozdzielić, zniszczyć' (H, O, Z)
podrzeć się 'porwać się' (M, N)
podrzemać 'zdrzemnąć się nieco' (H)
poduć 'powiać jakiś czas' (Z)
podumać 'pomyśleć' (D, M, O)
podusić 'rozgnieść wiele' (M, Mk, N)
poduwać 'powiewać (o lekkim wietrze)' (O)
podużać 'móc, mieć siły, nadażać' (D)
podziabac 'pokłuć' (M)
*podziać*₁ 'umieścić' (StS), *podziać*₂ 'zawieruszyć' (D, N)
*podziać się*₁ 'zamieszkać gdzieś, znaleźć się w jakimś miejscu' (H, M, O, Z), *podziać się*₂ 'zagubić się, przepaść' (D, StS)
podziękować 'wyrazić wdzięczność' (M, Z)
podzielić 'dokonać podziału' (M)
podziwić się 'popatrzeć' (D)
podzwonić 'zadzwonić' (StS, W, Z)
podźwignąć, *podźwigać* 'podnieść ciężar' (D, W, StS), *podźwigać się* 'podźwignąć się, przeforsować się' (D, StS)
pofolgować 'zelżeć, złagodnieć' (D)
pogadać 'porozmawiać' (D, M, O, StS)
*poganiać*₁ 'przynaglać, popędzać' (D, Mk), *pogonić*₂ 'gnać krowy na pole' (N, W)
poginać 'zginać, umrzeć, o wielu' (M, N, StS, W, Z)
pogładzić 'głaskać przez jakiś czas' (N)
pogłaskać 'pogładzić ręką' (H)
pognać 'popędzić konie, krowy, gęsi itp.' (D, StS, Z)
pognić 'zgnić w dużej ilości' (N, Z)
pogodzić się 'pojednać się z kimś' (StS)
pogolić się 'ogolić się' (Z)
pogorzeć 'zgorzeć, spalić się' (N)
pogościć 'ugościć trochę, jakiś czas' (Z)
pograć 'spędzić trochę czasu na granii' (O)
pogrozić 'postraszyć' (Mk)

- pogruchotać* 'porozbijać' (Mk)
pogrucić 'załadować kolejno, dużą ilość' (Mk, O)
pogryźć 'rozdrobnić gryzieniem' (M, W)
pogrzebać 'pochować zmarłych' (D, M, StS), też *pogrzybać* (D)
pogrzmiąć 'grzmieć przez jakiś czas' (Z)
pohamować się 'opanować się, powstrzymać' (D)
poharatać 'pociąć' (Mk)
pohoduwać 'poczęstować' (Z)
pohuciać się 'pohuścić się' (D)
pohulać 'potańczyć' (D)
pohuścić się 'pobujać się na huśtawce' (D), *pohuźdać* 'pohuścić' (Mk)
pointeresować się 'zainteresować się' (Z)
pojąć, pojmować 'zrozumieć' (H, O)
pojmać 'przejmować' (O)
pojaśnić, pojaśniać 'wyjaśnić, wytłumaczyć' (Mk, O, Z)
pojawić się 'stać się widocznym, ukazać się' (H, M, O, StS)
pojechać 'udać się gdzieś' (M, N, O, StS, W, Z)
pojeść₁ 'zjeść trochę' (H, M, O, Z), *pojeść₂* 'zjeść kolejno, do końca' (M, N)
pójść₁ 'udać się, iść' (H, M, N, O, StS, W, Z), *pójść₂* 'pociec, polecieć' (StS)
pokaliczyć 'pokaleczyć, skaleczyć wielokrotnie' (StS), też *pokaleczyć* (StS)
pokaliczyć 'zachorować' (M)
pokarać 'ukarać' (O)
pokarmić 'nakarmić kolejno, o wielu' (O, StS)
pokąsać '(m.in. o psie, owadach) pogryźć' (N, O, Z)
pokasować 'zniszczyć, zmarnować wiele' (W)
pokazać, pokazywać 'uczynić widocznym, zademonstrować' (H, M, N, O, StS), też *pokazuwać* (N), *pokazywać się, pokazać się* 'wyłonić się, ukazać się' (M, StS)
pokinąć, pokidać₁ 'zostawić, też o dużej ilości' (D, H, M, N, O, Z), *pokidać₂* 'porzucić, zostawić, dk.' (N), *pokinąć się, pokidać się* 'zostawać' (M, Z)
pokielbasić 'popłatać' (Mk)
pokipieć 'pogotować się jakiś czas' (StS)
pokiwać₁ 'pogrozić palcem, ręką' (D), *pokiwać₂* 'machnąć, skinąć ręką' (D)
pokładać 'podkładać' (StS)
pokłaść 'położyć' (M, N, W, Z), *pokłaść się* 'położyć się' (StS, Z)
poklasować 'poklasyfikować kolejno, o dużej ilości' (Mk)
pokłękać 'klęknąć kolejno' (O, StS, W)
poklepać 'naostrzyć kosę' (N, O, StS)
pokłonić się 'złożyć pokłon' (W)
pokochoać 'poprzytulać, popieścić dziecko' (O)
pokolędować 'kolędować przez jakiś czas' (M)
pokradać 'podkradać' (M)
pokrajać 'pokroić' (D, M, StS), też *pokroić* (H, StS)
pokrajać się 'popękać, spierzchnąć' (W)
pokrapuwać₁ '(o deszczu) kropić, mżyć' (D), też *pokrapywać* (Mk), *pokropić₂* 'kropieniem pokryć powierzchnię' (M)
pokrasić 'pomalować, ufarbować' (M, W)

*pokręcić*₁ 'kręcić nieco' (StS), *pokręcić*₂ 'poskręcać' (StS), *pokręcić*₃ 'powiercić' (StS)
pokruszyć 'pokruszyć, posiekać, rozdrobnić' (D, H, M, StS), też *pokruszyć* (StS)
pokryć, *pokrywać* 'pokryć, poszyć (dach)' (D, M, StS, Z)
pokrzyzczeć 'krzyzczeć jakiś czas' (H), *pokrzyczyć* 'nawymyślać, skarcić' (D)
pokrzywiać 'wykrzywiać twarz, przedrzeźniać' (D), *pokrzywiać się* 'wykrzywiać się, robić miny' (D, O)
pokupić 'kupić' (M, Mk), *pokupować* 'kupić wiele rzeczy' (Mk)
pokwapić się 'pospieszyć się' (Mk)
połać, *polewać*₁ 'wylać na coś' (H, N, W), *połać*₂ 'emaliować' (StS)
*polecieć*₁ 'pocieknać' (N), *polecieć*₂ 'pobiec szybko' (M, StS, W, Z), *polecieć*₃ 'zniszczyć się' (StS)
polegnąć, *polegać* 'wylegnać, wylec (o zbożu)' (N, O)
polekszeć '(o chorym) poczuć się łżej, lepiej' (O)
polepić '(o podłodze, ścianie) wyrównać gliną' (O, StS, W, Z)
poleźć 'wleźć (na górę)' (StS, Z)
poleżeć 'leżeć jakiś czas' (H, M, Z)
policzyć 'sprawdzić liczeniem' (StS)
poliniać się 'wylinić, wypłowić' (N)
polubić 'poczuć sympatię' (D)
poluzować 'uczynić luźniejszym' (D), też *poluznić* (D)
poładnować 'przygotować' (Z)
*poładować*₁ 'naprawić, zreperować' (H, M, O), *poładować*₂ 'przygotować, zrobić' (H, M)
*połamać*₁ 'złamać wiele rzeczy' (O, StS, Z), też *połamać*₁ (D, H, M, N, O), *połamać*₂ 'złamać w wielu miejscach' (StS), też *połamać*₂ (H, Mk), *połamać się* 'zepsuć się, zniszczyć się' (StS), też *połamać się* (H, StS)
połapać 'złapać kolejno, o wielu' (O, W)
połaskotać 'połechtać' (D, O)
połatać 'naszyć łaty' (M)
*położyć*₁ 'umieścić gdzieś' (H, M, O, StS, W), *położyć*₂ 'położyć, o sposobie koszenia' (StS),
położyć się 'zająć pozycję leżącą' (StS, Z)
połupać 'porąbać' (W)
połyszać 'zostawiać' (O), *połyszyć się* 'zostać' (O)
pomacać 'dotknąć' (D, O)
*pomachać*₁ 'machnąć wielokrotnie' (N), *pomachać*₂ 'pogrozić' (D)
pomaścić 'posmarować' (Z)
pomącić 'poplątać, pomieszać' (Mk)
pomaczać 'umoczyć wielokrotnie' (StS)
pomączyć 'pobrudzić mąką' (Mk)
pomóc, *pomagać* 'przyjść z pomocą' (H, M, N, O, StS, W, Z)
pomalować 'pokryć farbą jakąś powierzchnię' (StS, Z)
pomarnować 'zmarnować wiele' (Z)
*pomarznąć*₁ 'zmarznąć, o wielu' (StS, W), *pomarznąć*₂ 'powymarzać' (W)
*pomaścić*₁ 'okrasić potrawę' (D, M, Mk, O, StS, W, Z), *pomaścić*₂ 'pobielić chatę' (D, H, W),
*pomaścić*₃ 'wypastować obuwie' (D), *pomaścić*₄ 'pobrudzić' (Z)
pomęczyć 'zamęczyć na śmierć, o wielu' (N)
pomiąć 'pognieść, podusić' (H, M, O, Z), też *pomnąć* (M)

- pomieǳić* 'obrobić len, konopie' (H)
pomieniać 'pozmieniać, zmienić' (M, N)
pomieszczać się 'mieścić się' (H, Z), też *pomiszcząć się* (StS), *pomieścić się* 'pomieścić się, o wielu' (StS)
pomieszać 'połączyć mieszaniami' (N), *pomieszzywać* 'mieszać' (O), *pomieszać się* 'połączyć się na skutek mieszania' (N), *pomieszzać się* 'oszaleć, zwariować' (H)
*pominać*₁ 'minąć, przejść obok' (Mk), *pominać*₂ 'pozostawić' (D)
pominiąć 'zamienić' (D, Mk)
pomłócić 'młócić po kolei' (W, StS)
pomoczyć 'zmoczyć nieco' (M)
pomodlić się 'spędzić jakiś czas na modlitwie' (M, N, O, Z), też *pomolić* (StS)
pomodykać się 'pomęczyć się' (N)
*pomoknąć*₁ 'zmoknąć, o wielu' (W), *pomoknąć*₂ 'moknąć jakiś czas' (O)
pomorosić 'pomżyć, drobno popadać' (N)
pomorszczyć się 'pomarszczyć się, stać się pomarszczonym' (W)
pomotać 'powikłać, poplątać' (D)
pomówić 'porozmawiać jakiś czas' (Mk, StS)
pomrzeć, *pomierać* 'umrzeć' (H, M, N, O, Z)
pomurac 'pobrudzić' (W)
*pomyć*₁ 'umyć, o wielu' (M, N, O, W), *pomyć*, 'umyć' (M, Mk, N, O, Z), *pomyć się*₁ 'umyć się, o wielu' (N, Z), *pomyć się*₂ 'umyć się' (O)
pomyǳić 'namyǳić, natrzeć mydłem' (M)
pomyłuć się 'pomylić się' (D), też *pomylić się* (Z)
pomyśleć 'spędzić czas na myśleniu' (Z), też *pomyślić* (D)
ponabierać 'nabierać kolejno dużą ilość' (Z)
ponabijać 'nabijać kolejno dużą ilość' (N, Z)
ponaduwać 'nawiać kolejno dużą ilość' (Mk, O)
ponaginać 'nagιάć kolejno dużą ilość' (Mk)
ponajadać się 'najeść się dużo' (M, W, Z), też *ponajedać się* (M)
ponakładać 'nałożyć kolejno dużą ilość' (Mk)
ponakłuwac 'nakłuć dużą ilość' (Z)
ponalewać 'nalać kolejno dużą ilość' (Mk)
ponapajać 'napoić dużą ilość' (M)
ponapawać 'napoić kolejno dużą ilość' (Mk)
ponapijać się 'napić się do syta' (M, Mk, O, StS, Z)
ponapisywać 'napisać kolejno dużą ilość' (Mk, Z)
ponaprawiać 'naprawić kolejno dużą ilość' (Mk)
ponarabiać 'zrobiac dużo czegoś' (Z)
ponarastać 'narosnąć w dużej ilości' (Mk)
ponasadzuwać 'nasadzić kolejno dużą ilość' (O)
ponaschadzać się 'zejść się tłumnie do jednego miejsca' (Mk)
ponasmiecać 'mocno nasmiecić' (W)
ponastawiać 'postawić kolejno dużą ilość' (Mk)
*ponasypywać*₁ 'nasypać kolejno dużą ilość' (W), *ponasypywać*₂ 'wsypać do środka dużą ilość' (W)
ponaszywać 'naszyć w dużej ilości' (N, Z)

- ponauczać się 'nauczyć się wiele' (M, O)
ponawodzić 'powprowadzać' (H)
ponawozić 'przywieźć dużo czegoś' (StS)
ponawrócić 'nawrócić' (N)
ponawtykać 'powtykać dużo' (D)
ponawybierać 'wybierać kolejno dużą ilość' (Mk)
ponieść 'niosąc, udać się gdzieś' (N)
poniuchać 'powąchać' (D, M, Mk)
poniżać się 'upokarzać się' (Mk)
ponosić₁ 'zanieść kolejno, o wielu' (StS), ponosić₂ 'nosić przez jakiś czas' (Mk), ponosić₃
 'mieć biegunkę przez jakiś czas' (Mk)
ponypać 'poszukać, przeszukiwać' (D)
poobcinać 'obciąć wiele czegoś, kolejno' (Z)
poobdzierać 'obdrzeć wiele czegoś, kolejno' (M)
poobiadać 'zjeść obiad' (M, N, W, Z)
poobiecać 'poobiecywać, obiecać wiele' (M)
poobierać 'obrać wiele' (O)
poobjadać 'objeść wiele czegoś, kolejno' (M)
pooblatać 'pooblatywać, spaść w dużej ilości' (StS)
pooblepiać 'oblepić wiele, kolejno' (M)
poobszywać 'obszyć wiele czegoś, kolejno' (Mk)
poobzywać 'powyzywać wiele razy' (Mk)
poociepać 'oczyścić włókno za pomocą cierlicy w dużej ilości' (Z)
poodbierać 'odebrać wiele czegoś, kolejno' (W)
pooddawać₁ 'oddać kolejno' (M), pooddawać₂ 'wydawać za mąż kolejno' (O, Z)
poodkrywać 'pootwierać' (H, StS)
poodrzucać 'odrzuć w dużej ilości' (StS)
poofiarować 'ofiarować' (N)
poorać 'zorać wiele, kolejno' (N)
poostawać się 'zostać, pozostać w dużej ilości' (M)
poostrzyć 'naostrzyć' (O)
pootwierać 'otworzyć wiele, kolejno' (H)
popadać₁ 'wypadać' (Mk) (por. ros. *nonadámь*), popadać, popaść₂ 'trafić' (H, M, N, O,
 StS, W, Z), też popadnąć (Mk) (ros. *nonáctь*), popaść₃ 'wpaść' (W), popaść się 'tra-
 fić się' (StS, Z)
popaduwać '(o deszczu) padać, kropić' (D)
popalić 'spalić wiele, kolejno' (M, O)
poparzyć 'sparzyć' (N, W, Z), poparzyć się 'sparzyć się, zaparzyć się' (M, StS)
popatrzeć 'popatrzeć, przyjrzeć się' (O, W, Z), też popatrzeć (H, M, StS), popatrzeć się
 'popatrzeć się' (M, O, Z), też popatrzeć się (M, StS, W)
popchnąć 'pchnięciem skrzywdzić' (D)
popękać 'pęknąć w wielu miejscach' (O, StS)
poperchnąć 'pomarszczyć się' (N, StS)
popić 'schlać się' (D)
popiec 'oparzyć' (W), popiec się 'oparzyć się' (Mk)
popieścić się '(o dziecku) powyglupiać się' (O)

- popijać* 'pić po czymś' (M)
popisać 'pisać kolejno' (H, StS)
popisać się 'pozapisywać się' (StS)
poplątać 'powikłać, poplątać' (D)
poplewić 'wyplewić' (O)
popłoszyć 'spłoszyć, o wielu' (W)
popłukać 'wypłukać, kolejno, o wielu' (H, M, N, W, Z)
popodnosić 'podnieść wiele' (M, StS)
popodpisywać się 'podpisać się wielokrotnie' (O)
popodratować 'nieco uratować' (StS)
popojeździć 'pojeździć dużo, często' (N)
popołudnać 'zjeść obiad' (M)
popomodykać się 'pomęczyć się dużo, często' (N)
poponadrywać 'naderwać nieco, w dużej ilości' (Mk)
poporać 'oporządzić' (N)
poporcić 'zepsuć, zniszczyć' (N)
popozostawiać 'zostawić w wielu miejscach' (Mk)
poprać 'poprać, kolejno, o wielu' (M, Mk, N, Z)
popracować 'pracować jakiś czas' (M, O, StS, W)
poprasować 'uprasować kolejno, o wielu' (M, N)
poprawiać 'robić poprawki' (M), *poprawić* 'naprawić' (N, StS, Z), *poprawić się*₁ 'zrobić się lepszym' (M, Mk), *poprawić się*₂ 'przytyć' (W)
poprobować 'sprawdzić, spróbować' (Z)
popróbować 'skosztować potrawy, spróbować' (H, StS)
poprosić 'wyrazić prośbę' (M, N, O, Z)
popruć 'spruć nieco' (O)
poprząść 'prząść jakiś czas' (Z)
poprzedać 'posprzedawać' (Mk)
poprzewracać 'przewrócić w dużej ilości' (M, O, W)
poprzytykać się 'poróżnić, powadzić, pokłócić się' (D)
poprzybijać 'przybić w dużej ilości' (O, W)
poprzychodzić 'przyjść w dużej ilości' (N)
poprzydzielać 'przydzielić wiele' (O)
poprzyjeżdżać 'przyjechać w dużej ilości' (M, Z)
poprzykidać 'przerzucić w dużej ilości' (Z)
poprzykładywać 'przyłożyć do wielu miejsc' (StS)
poprzywykać 'przywyknąć kolejno' (M)
popsuć 'zniszczyć' (H)
popuchnąć 'spuchnąć, o wielu' (H, M, O, Z)
popukać 'pukać przez jakiś czas' (Mk)
popuścić 'rozluźnić' (D, Mk)
popuskać '(o pędach, korzeniach) popuszczać' (O)
popychać 'pchając, poruszać' (O)
popytać 'zapytać o wiele' (N)
popytłować 'pytłowaniem przesiać wiele' (Z)
porąbić 'porąbać' (N), też *porąbać* (H, M, N, W, Z), też *porębać* (StS)

- poradzić*₁ 'udzielić rady' (StS), *poradzić*₂ 'uporać się' (StS, W)
poranić 'zranić w wielu miejscach' (Mk)
poręczyć 'polecić' (O)
poremontować 'wyremontować trochę' (Mk)
porewić 'pokrzyczeć (o krowie)' (N)
*porobić*₁ 'zrobić dużo' (M, Mk, N, StS, W, Z), też *poroblić* (N), *porobić*₂ 'popracować (trochę)' (D, Z), *porobić*₃ 'sfermentować' (M), *porobić*₄ 'rzucić zły urok' (Mk, O)
porobić się 'powstać (w dużej ilości)' (N, O)
porodzić się 'urodzić się' (H)
porosnąć 'pokryć się czymś' (StS, Z)
porozbierać 'rozebrać (na elementy)' (M, StS)
porozchodzić się 'rozejść się, o wielu' (M, StS)
porozciągać '(o mokrym płótnie) rozciągnąć w dużej ilości' (O)
porozdawać 'roздаć w dużej ilości, wielu' (StS)
porozjeżdżać się 'rozjechać się, o wielu' (M, Z)
porozkidać 'rozrzucić wiele' (D, O, Z)
porozkrywać 'rozkryć w dużej ilości' (M)
porozmawiać 'rozmawiać jakiś czas' (H, M, StS)
porozminać 'zmiąć, zmiażdżyć, rozgnieść, o dużej ilości' (O)
porozpedzać 'rozpedzić w dużej ilości' (StS)
porozpowiadać 'opowiedzieć dużo wielu osobom' (Mk)
porozrzucac 'rozrzucić wiele' (StS)
porozstrojuwać 'porozbudowywać, rozbudować, w dużej ilości' (O)
porozwalać 'zburzyć w dużej ilości' (M), też *porozwaluwać* (O)
porozwozić 'rozwieźć w dużej ilości' (StS)
poruchać 'poruszać, ruszyć trochę' (O)
poruczyć 'powierzyć komuś obowiązek, zadanie, tajemnicę' (D)
poruszać się 'zmieniać miejsce w określony sposób' (O)
*porwać*₁ 'zniszczyć rwaniem' (H, M, N, O, StS, W, Z), *porwać*₂ 'rwać w dużej ilości' (N),
*porwać*₃ 'rozdrobnić' (H)
porwać się 'zniszczyć się' (M, N, StS, Z)
poryc 'ryciem zniszczyć dużo' (Z)
porznąć 'porznąć, pociąć wiele' (M, N, O, StS, Z)
*posadzić*₁ 'umieścić w ziemi (o roślinach)' (H, M, N, O, StS, W, Z), *posadzić*₂ 'umieścić w pozycji siedzącej (o dziecku, o człowieku)' (H, N), *posadzić*₃ 'wsadzić do więzienia' (H, M, O, StS)
posapać 'wyplewić *sapaq*, w dużej ilości' (Z)
poschodzić się 'spotkać się, zejść się, o wielu' (O)
*pościelić*₁ 'rozłożyć pościel' (H, Mk, O, Z), *pościelić*₂ 'rozłożyć coś (płótno) równo, rozścielić' (M)
pościerać 'zetrzeć kolejno, w dużej ilości' (M)
posechnąć 'posechnąć, wyschnąć w dużej ilości' (StS)
posiewać 'siać' (M), *posiać* 'umieścić nasiona w glebie' (H, M, N, O, StS, W, Z)
*posiadać*₁ 'usiąść, o wielu' (M, N, StS, Z), *posiadać*₂ 'posadzać' (M), *posiadać*₃ '(o dójkach) spierzchnąć, popękać' (W)

- posiedzieć₁ 'usiąść na jakiś czas' (M, O, StS, W, Z), posiedzieć₂ 'pomieszkać' (D, O)
posiekać₁ 'rozdrobić siekaniem' (D, N, StS, W), też posieć (N, StS), posiekać₂ '(chatę) zbudować budynek, dom' (D)
posielić 'osiedlić, wywieźć' (M, Z)
posielić się 'osiąść, osiedlić się' (M)
posiwieć 'stać się siwym' (N)
poskarżyć się 'wypowiedzieć skargę' (O, Z)
poskładać₁ 'złożyć w jedno miejsce w dużej ilości, kolejno' (StS, W), poskładać₂ 'położyć' (N)
poskubać 'oskubać' (N, StS, W)
posłodzić 'dodać cukru' (W)
posłuchać₁ 'spędzić czas na słuchaniu' (M, W, StS), posłuchać₂ 'przyjąć czyjąś radę' (N, O, StS, Z)
posłyszać 'usłyszeć' (M, StS)
posłyszec₁ 'posłuchać' (H), posłyszec₂ 'usłyszeć' (M, StS)
posmalić 'osmalić kolejno' (N)
posmarować 'pobielić' (Z)
posmażyć 'smażyć jakiś czas' (Z)
posolić 'dodać soli' (H, M, N, O, Z)
pospalać 'spalić w dużej ilości' (M)
pospilkować się 'pobyć razem, w grupie jakiś czas' (M)
pospirać '(chatę) zbudować budynek, dom' (D)
pospirać się 'pokłócić, powaśnić się' (D)
pospisywać 'spisać w dużej ilości' (O)
pospowiadać 'wyspowiadać kolejno' (M, W)
pospowiadać się 'wyspowiadać się kolejno' (M)
posprzątać 'zrobić porządek' (StS, W, Z), też poprzętać 'posprzątać' (O)
postać 'stać jakiś czas' (W)
postąpić, postępować₁ 'zachować się w określony sposób' (N, W), postąpić₂ 'przejść kawałek' (O), postępować (H), też postąpić, postąpić₃ 'wstępować' (Z), postąpić₄ 'przydzielać' (O)
postarać się 'pokonać trudności poprzez starania' (M, StS)
postawić₁ 'umieścić coś (zwykle w pozycji pionowej)' (M, N, O, StS, Z), postawić₂ 'ustawić kolejno' (W), postawić₃, postawić₄ 'zbudować' (D, H, M, N, O, StS, W, Z)
postawić się 'zbudować sobie domostwo' (Z)
postroić 'pobudować, wznieść budynek' (H, N, M, W, Z)
postroić się 'pobudować się, zbudować sobie dom' (H, Z)
postrzepować 'strzepywaniem usunąć wiele' (N)
postukać 'stukać jakiś czas' (M)
posunąć, posuwać 'odepchnąć sunięciem' (W, Z)
poswarzyć się 'pokłócić się' (D, N)
posłać, posyłać 'wyprawić kogoś w jakimś celu' (H, M, O, StS, Z)
posypywać (M, StS), posypać 'pokryć coś z wierzchu czymś sypkim' (M, StS, W, Z), posypać się 'pokruszyć się' (Z)
poszanować 'uszanować' (Mk)
poszczytać₁ 'policzyć' (M, O), poszczytać₂ 'uznać' (O)

- poszkapić się* 'ośmieszyć się' (D)
poszkodzić 'zaszkodzić' (StS, Z)
poszkrobać 'podrapać' (D)
poszkrobać się 'podrapać, poszkrobać się' (D)
poszorować 'wyszorować w dużej ilości' (O)
poszpyrtać 'wyszukiwać, szukać' (D)
poszpyrtnąć się 'potknąć się' (D)
*poszukać*₁ 'spędzić czas na szukaniu' (D, M, StS), *poszukać*₂ 'znaleźć' (StS)
poszwarcować 'poczernić obuwie *szwarcem*' (D)
poszywać (H, M, O, StS, W, Z), *poszyć*₁ '(o dachu) pokryć słomą' (D, O, StS, W), *poszyć*₂
 'uszyć w dużej ilości' (Mk, StS), *poszyć*₃ 'uszyć' (H, M, N, W)
poślinić 'pokryć śliną' (D)
poślizgnąć się 'stracić równowagę na śliskiej powierzchni' (Mk, O)
pośniadać 'zjeść śniadanie' (N, Z)
pośpiewać 'spędzić jakiś czas na śpiewaniu' (M)
poświadczać 'poświadczać' (Z)
poświęcić 'dokonać poświęcenia' (H, M, N, StS, W)
poświsztywać 'pogwiszdywać' (D)
potachać 'ponieść coś ciężkiego' (Mk)
potalapać 'pobrudzić' (Z)
potaćńczyć 'spędzić czas na tańczeniu' (StS), też *potaćnować* (O)
potanieć 'stanieć, o wielu' (Mk)
potargać 'podrzeć' (D)
potargować się 'targować się trochę' (M, Mk)
potarmosić 'potrząść' (D)
*poterebić*₁ 'wyłuskać w dużej ilości' (N), *poterebić*₂ 'obrać w dużej ilości' (N, W)
*potłuc*₁ 'pognieść w dużej ilości' (H, Z), *potłuc*₂ 'rozdrobnić w dużej ilości' (N, StS)
potłumaczyć 'wytlumaczyć' (StS)
potoczyć 'naostrzyć' (O)
potrać 'potrzeć' (N)
potruć się 'otruć się, o wielu' (N, Z)
potrząść 'trząść czymś trochę' (W)
potrzaskać 'połamać' (D)
potrzaskać się 'popękać' (N)
potrzymać 'trzymać przez jakiś czas' (M, N)
potwierdzić 'poświadczyć wiarygodność' (N)
potykać się 'potykać się, tracić równowagę' (Mk)
potylerpać 'potrząść' (D)
potyrmosić 'potrząść, potarmosić' (D)
potyrypać 'potrząść' (D)
poubierać się 'ubrać, o wielu' (M, O)
pouciekać 'uciec, o wielu' (H), też *powciekać* (N, Z)
pouczyć 'nauczyć, o wielu' (StS)
poukładać 'ułożyć wiele, kolejno' (M)
poumierać 'umrzeć, kolejno, o wielu' (H, M, N, O, StS, W, Z), też *powmierać* (N, Z)
poustawiać 'ustawić wiele, kolejno' (M)

- powalać* 'pobrudzić, poplamieć' (D)
powalić 'zburzyć, rozwalić' (H, M, Mk, O, StS, W)
powalkować 'wałkować jakiś czas' (H)
powandrować 'podróżować, wędrować' (D)
powdżiewać 'włożyć ubranie, w dużej ilości' (N)
powiązać 'związać, w dużej ilości' (M, N, StS)
powieczerzać 'powieczerzać, zjeść wieczerzę' (H, M, N, O, W)
powieńczyć się 'wziąć ślub' (N)
powiercić 'wywiercić, o wielu' (StS)
powierzyć 'uwierzyć' (Mk)
powieść 'poprowadzić' (M, N, W, Z)
*powieszac*₁ 'wieszać, umieszczać w pozycji wiszącej' (M, O, StS, W), *powiesić*₁ 'umieścić w pozycji wiszącej' (M, N, StS), *powieszac*₂ 'uśmiercać przez powieszenie' (O, W), *powiesić*₂ 'uśmiercić przez powieszenie' (StS), *powiesić się* 'zabić się przez powieszenie' (M)
*powieźć*₁ 'wioząc, pojechać' (M, N, W), *powieźć*₂ 'zawieźć daleko' (H)
powłóczyć 'włóczyć (nogami), ciągnąć, wlec' (M)
powodzić się 'zachowywać się' (O)
powpadać 'poupadać, upaść, o wielu' (O)
*powracać*₁ 'wracać' (O), *powrócić*₂ 'zawrócić' (N, O, W), *powrócić*₃ 'odwrócić' (Mk) (ros. *повернуть*), *powrócić*₄ 'zwrócić' (W)
powrócić się, *powracać się*₁ 'wrócić' (H, M, N, O, W, Z), *powrócić się*, *powracać się*₂ 'obrócić się, odwrócić się' (Mk, Z), *powracać się*₃ 'poruszać się' (O, Z)
*powstać*₁ 'zostać utworzonym' (StS), *powstawać*, *powstać*₂ 'stanąć' (M, N)
*powybijać*₁ 'wybić, zniszczyć w dużej ilości' (O, StS), *powybijać*₂ 'pozabijać, zabić w dużej ilości, do cna' (H, M), *powybijać*₃ 'biciem zniszczyć (o gradzie, deszczu)' (M, W), *powybijać*₄ 'stłuc, połamać (o kończynach)' (W), *powybijać*₅ 'biciem zrobić wiele otworów' (W)
powychodzić 'wyjść (za mąż) kolejno' (M)
powyciągać 'powyciągać, wyciągnąć w dużej ilości' (StS)
powycierać 'wytrzeć kolejno, w dużej ilości' (M), też *powycirać* (Z)
powydzierać 'wydrzeć dużo' (W)
powyganiać 'wygonić kolejno, wiele' (H, W, Z)
powyjeżdżać 'wyjeżdżać kolejno, o wielu' (M, StS, W)
powykańczyć 'wykończyć coś stopniowo' (Mk)
powykidać 'powyrzucać, wyrzucić w dużej ilości' (N)
powylatać 'powylatywać, wylecieć kolejno, w dużej ilości' (Z), też *powylatywać* (M, Z)
powylazić 'wyleźć kolejno, w dużej ilości' (N, O, Z)
powyleczać się 'wyleczyć się skutecznie' (Z)
powymarznąć 'pomarznąć, wymarznąć w dużej ilości' (W)
powymaszczywać 'pobielić, wymaćścić wszystko' (O)
powymierać 'wymrzeć, umrzeć, o wielu' (M, Z)
powymłócać 'wymłócić w dużej ilości' (Mk)
powymrażać 'wymrozić w dużej ilości, do cna' (W)
powynajdywać 'znaleźć dużo czegoś' (Mk)
powynosić 'wynieść dużą ilość, kolejno' (O, StS, W)
powyprzągać 'wyprząc, odwiązać konie od wozu, o wielu' (D)

- powyrabiać 'zrobić w dużej ilości' (W), też powyrablać (N)
powyrąbywać 'wyrąbać wiele, kolejno' (O, Z)
powyrastać 'wyrósnać, o wielu' (M, O, StS, Z)
powyrzucać 'wyrzucić wiele' (W)
powyrzynać 'wyrznąć, wyciąć wiele' (Mk, Z)
powysechać 'poschnąć całkiem, w dużej ilości' (O)
powysychać 'poschnąć całkiem, w dużej ilości' (M, O)
powysyłać 'zesłać, wysłać, o wielu' (M, O, Z)
powysypywać 'wysypać wiele, kolejno' (H)
powyszkrabywać 'wyskrobać, wyrzeźbić wiele czegoś' (W)
powyszzywać 'wyszyć wiele' (M, Mk)
powyświęcać 'wyświęcić, o wielu' (StS)
powywaliwać 'wyrzucić wiele, kolejno' (O)
powywieszać 'wywiesić wiele' (StS)
powywozić 'wywieźć wiele, kolejno' (StS)
powyższać się 'wywyższać się' (Z)
powyżymać 'wyżąć, o wielu' (Mk)
pozabierać 'zabrać kolejno, w dużej ilości' (H, M, N, O, StS, W, Z)
pozabijać₁ 'poprzybijać, przybić wielokrotnie' (StS, W), pozabijać₂ 'powbijać, wbić wielokrotnie' (N, Z)
pozadłubywać 'dłubaniem umieścić coś w czymś, o wielu' (O)
pozaduwać 'pozawiewać, zawiąć w dużej ilości' (Mk, O)
pozakidać 'pozarzucać, zarzucić w dużej ilości, kolejno' (Z)
pozakładać 'założyć coś na czymś, wiele, kolejno' (StS)
pozakłuwać 'pozabijać, uśmiercić, o wielu' (M)
pozakręcać 'zapasteryzować, w dużej ilości' (Z)
pozamarzać 'zamarznąć w dużej ilości' (M)
pozamiatać 'zamieść wiele, kolejno' (M), też pozamietać (H)
pozamotywać 'pookręcać, zamotać wiele' (O)
pozamrażać się 'zamarznąć, o wielu' (M)
pozamykać 'zamknąć wiele, kolejno' (StS)
pozapierać 'pozamykać, zamknąć wiele, kolejno' (Mk)
pozapisywać 'zapisać kolejno, w dużej ilości' (M, N, Z)
pozapominać 'zapomnieć wiele, kolejno' (M, Z)
pozapuskać 'zapuścić, zaniedbać stopniowo' (W)
pozapychywać 'zapchać czymś wiele miejsc (np. dziur)' (Mk)
pozarastać 'zarosnąć stopniowo, w dużym natężeniu' (O)
pozasadzać 'zasadzić w dużej ilości, kolejno' (Mk)
pozaściągać się 'pozapinać guziki' (D)
pozasłaniać 'zasłonić kolejno' (H, O)
pozasychać 'zaschnąć kolejno, w dużej ilości' (StS)
pozatykać 'zatkać wiele czegoś' (N)
pozierać 'zebrać wiele, kolejno' (M, O, StS, W)
pozierać się 'zebrać się w dużej ilości' (N)
pozadawać 'zdać (majątek) kolejno' (M)
pozdęjmować 'pozdęjmować, zdjąć dużo' (StS), też pozdęjmać (H)

pozduwać 'poziewać, zwiać wiele czegoś' (Mk, O)
pozdychać 'zdechnąć, o wielu' (M, StS)
pozdzierać 'zedrzeć w dużej ilości' (W)
pozgarniać 'zgarnąć kolejno w dużej ilości' (N), też pozgartać (Z)
pozielenieć 'stać się zielonym' (W)
pozierać się 'patrzeć, przyglądać się' (D, N)
pozmarszczać 'pomarszczyć mocno' (Mk)
poznać, poznawać 'odgadnąć, spostrzec' (M, Mk, N, StS, W)
poznać się 'zaznajomić, poznać się' (D)
pozostać się 'pozostać' (StS)
pozrywać₁ 'zerwać w dużej ilości' (O, StS), pozrywać₂ 'przerwać, zakończyć' (M)
pozsuać się 'zsunąć się w dużej ilości' (StS)
pozwałać I 'zgadzać się' (Mk)
pozwałać II 'zrzucić, zwalić w dużej ilości' (Mk)
pozwiązywać 'związać wielokrotnie' (StS)
pozwłóczyć 'zwlec w dużej ilości' (M)
pozwolić 'wydać zgodę' (D, M)
pożalić się 'poskarżyć się' (D, Mk)
pożalować 'okazać komuś współczucie' (D, H, W)
pożenić I 'ożenić kolejno' (Z), pożenić się 'pobrać się, wziąć ślub' (D, M, N, W, Z)
pożenić II 'pognać, popędzić konie, krowy, gęsi itp.' (D)
pożmykać 'poprać w rękę' (M)
pożółcieć 'stać się żółtym' (M)
pożreć się 'pokłócić się' (StS)
pożyć 'żyć pewien czas' (M, N, Z)
pożyczyć, pożycząć 'zaciągnąć lub dać pożyczkę' (M, O, StS, Z)

Czasowniki z prefiksem *pod-*

podbawić 'dodać nieco' (Mk)
podbić₁ 'okuć (też o butach)' (M, N, W)
podbić₂ 'zaprawić potrawę mąką' (Mk, O), podbijać 'biciem spulchniać nieco' (N)
podbijać się 'kaleczyć nogi, stopy, kopyta' (StS)
podbiczować 'pomagać innym koniem wyjechać pod górę, wyciągnąć wóz z błota itp.' (D)
podbiec 'zbliżyć się, biegnąć' (O)
podbierać 'podnosić siano, żeby zarzucić je na wóz' (H, W), podebrać₁ 'zebrać, zgromadzić' (M), podebrać₂ 'o sposobie orania' (StS)
podbudzić 'obudzić' (Mk)
podchmarzyć się 'zachmurzyć się nieco' (Z)
podejść, podchodzić₁ 'zbliżać się do kogoś' (H, M, N, O, StS, Z), podejść, podchodzić₂ 'wznosić się do góry, wzbierać' (N), podchodzić, podejść₃ '(o słońcu) wschodzić, podnosić się' (N, W), podejść₄ 'podrosnąć (o cieście)' (H, W)
podciąć 'uderzyć od dołu' (M), podciąć 'podciąć' (D), podcinać 'obcinać nieco' (Z)
podczyniać 'presiewać, czyścić zboże na przetaku' (D)
poddać się 'ulec' (StS)
podjerzywać 'posądzać' (D)

- poderwać się* 'przedźwignąć się' (N)
podrywać 'zalecać się' (Mk)
podganiać 'poganiać, popędzać' (D, Z)
*podgarnąć*₁ 'zgarnąć w pobliże czegoś' (Mk), *podgarnąć*₂ 'trochę sprzątnąć' (Mk), *podgarnywać* 'okopywać ziemniaki, podgarniać ziemię na krzaczki' (Mk, O), też *podgarnywać* (StS), też *podgarnąć*₃ 'okopać ziemniaki' (StS)
podgatawiać 'przygotowywać' (O)
podglądać 'podglądać' (Mk)
podgorzeć 'przypalić się' (O)
podgrzać 'ogrzać nieco' (StS)
*podhaczyć*₁ 'przyczepić od spodu, zahaczyć' (Mk), *podhaczyć*₂ 'poderwać kogoś' (Mk)
podhajcować 'podpalić w piecu' (D)
podhuliwać 'hulać po kryjomu' (Mk)
podjąć, *podjąć* 'podnieść' (H, N)
podjechać, *podjechać*₁ 'zbliżyć się, jadać' (H, O, StS), *podjechać*₂ 'jeździć raz na jakiś czas' (StS)
podjeść 'zjeść nieco' (D)
podkazać 'podpowiedzieć' (H, N)
podkiadać 'podrzucać' (D, M, N, Z)
podkiekać 'podrzucić, wymieszać (np. pierogi)' (D)
podkinąć 'podrzucić, umieścić ukradkiem' (Z)
podkipieć 'podgotować się trochę' (W)
podkisnąć 'skisnąć nieco' (O, StS)
podkopać, *podkopywać* 'zruszyć od spodu' (M)
podkormić 'podsypać nawozem' (O)
podkręcać 'kręcić lekko w różne strony' (N, W)
podkrepić się 'wzmocnić się nieco' (O)
podkuć 'przybić podkowy' (N)
podkulić 'schować pod siebie (nogi)' (Z)
podlatywać 'wznosić się do góry' (O), *podlecieć* 'podbiec' (M), też *podlecić* (D)
podleczyć 'wyleczyć nieco' (StS)
podlekować 'podleczyć' (Mk)
podlekować się 'podleczyć się' (Mk)
podlepiac 'nieco oblepiać' (M)
podlizywać się 'przypochlebiać się' (D), *podlizać się* 'przypochlebić się' (Mk)
podłożyć, *podkładać* 'włożyć pod spód' (M, N, O, StS, W, Z)
podmaścić '(o chacie) nieco pobielić' (D)
podmienić 'zamienić ukradkiem' (W)
podmieść 'zmieść trochę' (O)
podnosić, *podnieść* 'unosić do góry' (M, N, O, StS, W, Z)
podnosić się, *podnieść się* 'unosić się do góry, rosnąć' (H, StS, Z)
podobiadać 'zjeść posiłek, obiad' (Z)
podorywać, *podorać* 'orać płytko' (O)
podpalić 'rozpalić w piecu' (D)
podprzeć, *podpierać* 'oprzeć o coś (też od spodu)' (H, M, N, O, StS, W, Z)
podpisać, *podpisywać* 'złożyć podpis' (M, StS, Z)

podpisać się, podpisywać się 'złożyć podpis, zgodzić się' (M, O)
podpołudniac 'jeść posiłek przedpołudniowy' (W)
podpowiedać 'dawać wskazówki' (M)
podpuścić 'opasać, założyć pasek (pod brzuch)' (N)
podpychać 'wkładać coś pod spód' (W), *podepchać* 'podłożyć coś pod spód' (StS)
podrosnąć, podrastać 'trochę urosnąć' (M, O, StS, W)
podratować 'dopomóc, uratować' (Z)
podrobić 'wykonać imitację' (StS)
podrzucać 'podkładać ukradkiem' (StS)
podrzynać 'podcinać od spodu' (H)
podsechnąć 'podeschnąć, wyschnąć nieco' (M, StS, W)
podsiwać 'przesiewać zboże przez sito' (W, Z), *podsiać* 'przesiać przez sito' (W)
podskakiwać 'skakać do góry' (M, O), *podskoczyć* 'skoczyć do góry' (N, O)
podskubywać 'skubać nieco' (M)
podysłyszeć 'podśluchać' (StS)
podsmalić 'osmalić nieco' (StS)
podsmażać 'smażyć nieco' (O), *podsmażyc* 'usmażyć nieco' (StS)
podścielić, podścielać 'ścielić pod spód' (H, M)
podśmiechiwać się 'kpić, natrząsać się z kogoś' (D, Z), też *podśmiechać się* (Z)
podstręczyć 'wyswatać' (O)
podstrzygać się 'strzyć się nieco' (D)
podsunąć 'wsunąć pod spód' (N, W)
podsuszyć 'wysuszyć nieco' (H, StS)
podświecić 'przyświecić' (Mk)
podsyypować 'sypać nieco' (O), *podsyypać* 'nasypać nieco' (M)
podszpilic 'przywiązać pod spodem' (M)
podszyc 'przyszywać od spodu' (O, Z), *podszyc* 'przyszyć od spodu' (M, N)
poduczyć się 'nauczyć się trochę' (N)
podwalić 'umieścić pod czymś' (Mk)
podwiać '(o wietrze) wiejać od spodu, spowodować przeziębienie' (M)
podwiązywać 'przywiązywać od spodu, nieco' (O), *podwiązać* 'przywiązać od spodu' (O)
podwieczerzać 'zjeść wieczerzę' (Z)
podwieść 'zawieść, sprawić zawód' (Mk)
*podwieźć*₁ 'przewieźć kogoś przez fragment drogi' (StS, Z), *podwieźć*₂ 'przywieźć' (Z)
podwyższyć, podwyższać 'podnosić' (StS)
podzolać 'podzelać' (D)

Czasowniki z prefiksem *prze-*

przebąblować 'spędzić czas na zabawie' (Mk)
przebajdurzyć 'przepuścić, przehulać' (Mk)
przebarachlic 'kupić za dużo odzieży' (Mk)
*przebić, przebijać*₁ 'przebić, przedziurawić' (N, O, StS), *przebić*₂ '(?) przebić, przybić' (Z),
przebijać się 'przebijać się, dostawać się gdzieś' (N, O)
przebiedować 'przeżyć jakiś czas w biedzie' (Mk, Z)
*przebrać, przebierać*₁ 'przebrać, odrzucić to, co zepsute, uszkodzone' (Mk, W), *przebierać*,
*przebrać*₂ 'sprzątać' (H, W)

- przebrać się, przebierać się*₁ 'zmienić ubranie' (Mk, Z), *przebrać się* 'ubierać się' (N, W)
przeborować 'przewiercić (studnię)' (O)
przebudzić się 'ocknąć się, przebudzić się' (M, O, W)
przebyć 'przeżyć jakiś czas' (W)
przecadzić 'przecedzić, cedzeniem oddzielić' (H, M, O, W), też *przecidzić* (StS)
przechlać 'przepić' (Mk)
*przejsć, przechodzić*₁ 'mijać coś, pokonywać przeszkodę' (D, H, M, N, O, StS, W, Z),
*przejsć, przechodzić*₂ 'przenikać' (D, H, N, Z), *przejsć, przechodzić*₃ 'mijać w czasie'
 (H, M, Mk, O, W, Z), *przejsć*₄ 'zmieniać na coś' (N)
przejsć się 'przespacerować się' (D)
przechować się, przechowywać się 'ukrywać się' (M)
przechowywać 'przechowywać, chować' (O, Z)
przechylić się 'przechylić, zgiąć się, schylić' (D)
*przeciągnąć*₁ 'przewieść przez otwór' (StS), *przeciągnąć*₂ '(o wietrze) przewiać' (H, O)
przeciekać 'przepuszczać ciecz' (N, W)
*przecierać*₁ 'przepuszczać coś np. przez sitko' (M, Mk, Z), *przecierać*₂ 'przecierać, trzeć,
 zmiękczać (o lnieniu)' (Z), *przecierać*₃ 'przecierać, trzeć (ługiem pranie)' (W)
przecierać się '(o niebie) przejaśniać się' (O)
przecinać 'przepoławiać' (Mk)
prze[ck]nąć się 'raptownie się obudzić' (H)
przeczytać 'skończyć czytać' (M, StS, W, Z)
przeczytywać 'wyczytywać, sprawdzać listę' (O)
przedać 'przekazać, dać przez kogoś' (Mk) (por. ros. *nepedať*, ukr. *nepedámu*)
przedłużyć 'sprawić, że coś trwa dłużej' (StS, Z)
przedzielić 'dokonać przedzielenia' (Z)
przedziobać 'dziobaniem przebić' (O)
przegadać 'nie dopuścić kogoś do głosu' (Mk)
przeganiać 'wyprzedzać' (D, O), *przegnać* 'przepędzić, wygonić' (Mk, O)
przegnąć 'przegiąć' (Mk)
przegapić 'przeoczyć' (Mk)
przegartać 'garnąć, przesuwając, przegarniać' (StS)
przegnić 'zgnieć na wylot' (W)
*przegotować*₁ '(o mleku, jedzeniu) doprowadzić do wrzenia' (H)
*przegotować*₂ 'gotować zbyt długo' (H, Mk)
przegrać 'zostać pokonanym' (StS)
przegrodzić, przegradzać 'grodzieniem oddzielać' (M, StS, W)
*przegryźć*₁ 'przekąsić, zjeść nieco' (Mk), *przegryźć*₂ 'przebrać zębami' (Mk)
przeimienować 'zmienić nazwę' (M, Z)
przejaśniać się '(o niebie) stawać się jasnym' (O), też *przejaśniać się* (O)
przejmować się 'martwić się' (StS)
przekabacić 'wpłynąć na kogoś' (Mk)
przekidać 'przerzucać' (D, H)
przekidać się 'przerzucać się, przenosić się' (Z)
przekląć 'rzucić klątwę' (N)
przeklinać 'mówić przekleństwa' (N, O, StS, Z)
*przekładać*₁ 'układać warstwami' (StS)

- przekopać 'skopać (ogród)' (Mk, StS)
przekopywać 'skopywać dokładnie (ogród)' (N, O, StS)
przekrzycić 'przechrzycić, zmienić wyznanie' (M)
przekurzyć 'przen. przegonić' (Mk)
przekwitnąć 'przeostać kwitnąć' (O)
przelamać się 'złamać się na pół' (W)
przeleźć, przelazić 'pokonać przeszkodę' (D, H, N)
przelecieć 'przebiec szybko' (D)
przelomac 'przelamać, złamać na pół' (W)
przełożyć, przekładać₂ 'przetłumaczyć na inny język' (StS, Z)
przemarnować 'zmarnować' (H)
przemarznąć 'zmarznąć na wylot, do cna' (StS), też przemerznąć (O)
przemęczyć się 'zmęczyć się bardzo' (Mk)
przemiędlić 'zmiędlić dokładnie' (N)
przemienić, przemieniać 'zmieniać, zmienić' (Mk, Z)
przemieszczać 'zamieszczać z grubsza' (Mk)
przemieszkac 'pomieszkać jakiś czas' (M)
przemikicić 'przekręcić, pomylić' (Mk)
przeminąć 'pominąć' (Mk)
przemlić 'przemleć, zemleć dokładnie' (N)
przemoknąć 'zmoknąć do cna' (O)
przemówić 'zagadać pierwszemu do kogoś' (Mk)
przemywać 'umyć z wierzchu, zdezynfekować' (O)
przenarodować 'zmienić przynależność narodową' (Mk)
przenikać 'przechodzić przez coś' (N)
przenocować 'przyjąć kogoś na noc bądź spędzić u kogoś noc' (H, M, O), też przenocować (N)
przenosić 'niosąc, zmieniać położenie' (StS)
przeorać 'zorać dokładnie' (O)
przepadać 'ginać, marnować się' (M, Z), przepaść 'umrzeć, ulec unicestwieniu' (D, H, M, Mk, N, O, StS, W, Z)
przepalać 'pałać, niszczyć (o słońcu)' (StS)
przepalić 'napalić od czasu do czasu (w piecu)' (Mk)
przepanować 'przeżyć (życie) jak pan' (Z)
przeparzuwać 'parzyć do cna (o słońcu)' (N)
przepchać 'przepchnąć, przewlec' (StS)
przepędzić 'przegnać, wygonić' (Mk)
przepić 'stracić na skutek picia (alkoholu)' (M, Mk), przepijać 'pić do kogoś, wznosić toast' (M, Mk, O)
przepierać się 'spierać się' (Mk)
przepisywać 'sporządzać kopię' (M, Z), też przepisać, przepisać₁ 'sporządzić kopię' (M)
przepisać₂ 'przekazać własność' (O)
przepisać₃ 'zameldować w innym miejscu' (H)
przepisać się 'zameldować się w innym miejscu' (Mk)
przepłatać '(o cieście, płocie) spleść na przemian' (O, StS)
przepłynąć 'przebyć trasę, płynąć' (M, W), też przepłyć (O)

- przepraszać* 'w zwrocie grzecznościowym' (H, StS)
przeprowadzić się 'przedostać się' (StS)
przeprowadzić 'przewieść, pomóc pokonać drogę' (StS)
przeprzeć 'przekonać' (Mk)
przepuskać 'przepuszczać, pozwalać przejść' (Mk), *przepuścić*₁ 'puścić, pozwolić przejść, przejechać' (Mk, M), *przepuszczać*, *przepuścić*₂ 'oczyścić zboże w młynku' (StS)
przepuścić 'przepuścić majątek' (D)
przepychać 'pchaniem przebijać' (StS)
przepytac się 'zapytać (się) po raz kolejny' (Mk)
przerabiać 'przetwarzać (na inny produkt)' (StS), *przerobić*, *przerobić*₁ 'zmieniać formę' (StS), *przerobić*₂ 'przepracować jakiś czas' (M, O)
przerachować się 'przeliczyć się, pomylić się w rachunku' (Mk)
przerastać 'przerastać, przebijać, rosnąć' (N)
przerwać, *przerwać* 'przerzedzać sadzonki' (M, Mk, W)
przerwać się 'naciągnąć mięśnie przy podnoszeniu ciężarów' (D)
przerzyć 'ryciem przebić, zniszczyć' (W)
przerznąć 'przeciąć' (H, N)
przerzucić 'przewertować, sprawdzić' (StS)
przesadzać, *przesadzić* 'sadzić gdzie indziej' (Mk, O)
przeschnąć 'przeschnąć, nieco wyschnąć' (N, StS)
przesiać, *przesiewać* 'przetrzasać przez sito' (M, W)
przesiedzieć 'siedzieć jakiś czas' (M)
przesiedlić 'przesiedlić, przeprowadzić w inne miejsce' (M)
przeskakać 'przeskakiwać' (StS), *przeskoczyć* 'pokonać przeszkodę skokiem' (M, StS)
przeskrobać 'zawinić, zrobić coś złego' (Mk)
przeskrobywać 'trochę, nie całkiem oskrobać' (Mk)
prześladować 'gnębić' (O, W)
przesłuchać się 'przesłyszeć się' (Mk)
przesolić 'dodać za dużo soli' (M, N)
przespać 'spędzić czas na spaniu' (W)
przespać się 'spędzić czas na spaniu' (StS)
przestać, *przestawać* 'przerwać działanie' (H, N, O, StS, W)
przestępować 'przechodzić, przedostawać się przez przeszkodę' (N), *przestąpić* 'przekroczyć (próg)' (W)
przestrajować się 'przestrajać się, przestawiać się' (O)
przestraszyć 'spowodować, że ktoś się zląkł' (H)
przestraszyć się 'złęknąć się' (M, O, StS, W)
przestudzić się 'przeziębnić się' (Mk, O, Z) (por. ros. *простудиться*)
przesuszać 'suszyć nieco' (Z), *przesuszyć* 'wysuszyć nieco' (N)
przesuwać 'zmieniać miejsce' (W)
przesyłać 'ślać dokądś' (M)
przesylić 'nawlec, przewlec nitkę' (D)
przeszastać 'roztrwonić majątek' (D)
przeszmuglować 'przemycić' (Mk)
przeszuflować 'przerzucić szuflą z miejsca na miejsce' (Mk)
przeszywać 'zmniejszać ubranie' (O)

przetaskać 'przetrasportować' (StS)
przetopić 'przerobić przez topienie' (H, Mk)
przetrbąć 'przen. przegryźć, zniszczyć' (N)
przetracić 'stracić wszystko' (Mk)
przetrząsać 'trzęsieniem rozrzucać pokosy siana' (H)
przetrzeć 'zmielić, rozdrobnić' (W)
przetrzymywać 'przeżywać mimo przeszkód' (N), *przetrzymać*₁ 'przetrawić' (D), *przetrzymać*₂ 'przechować' (M)
przewiać 'oczyścić zboże' (M, O)
przewiązywać 'związywać w połowie' (StS)
*przewieść*₁ 'przeprowadzić, przenieść' (N), *przewieść*₂ 'przeprowadzić, pokazać drogę' (Z),
*przewieść*₃ 'zmienić, przekształcić' (Z)
przewieźć, przewozić 'przetrasportować' (H, M)
przewinić 'przeskrobać, zrobić coś złego' (M)
przewlic 'przebrać się, zmienić ubranie' (D)
przewodzić 'przewodzić, kierować' (Mk, Z)
*przewrócić, przewracać*₁ 'odwracać drugą stroną' (M, StS, Z), *przewrócić*₂ 'przewrócić, zburzyć' (M)
przewracać się 'zmieniać pozycję' (M)
przewyższyc 'przewyciężyć, przemóc' (M)
przeziąść 'przegapić coś' (Mk)
przezimować 'spędzić gdzieś zimę' (StS)
przeznaczyć 'wyznaczyć do jakiegoś celu' (O)
przezywać 'nadawać przezwisko' (H, M, Mk, O, W)
przeżegnać się 'zrobić znak krzyża' (H, M, N, O, StS)
przeżuć 'żuciem rozdrobnić' (StS)
przeżwakować 'przeżuć, żuciem rozdrobnić' (StS)
*przeżywać, przeżyć*₁ 'żyć jakiś czas' (H, M, N, O, W, Z), *przeżyć*₂ 'ujść z życiem' (StS),
*przeżywać, przeżyć*₃ 'doświadczyć' (O, StS), *przeżywać*₄ 'martwić się' (H, Mk, StS),
*przeżywać*₅ 'zamieszkiwać' (Mk)

Czasowniki z prefiksem *przed-*

przedmienić 'przemienić, zamienić' (Mk)
przedstawić *sobie* 'wyobrazić sobie' (Mk, O)

Czasowniki z prefiksem *przy-*

przybawić 'dodać' (Mk)
przybić, przybijać 'biciem przyłączyć' (H, M, N, O, StS, W, Z)
przybiec 'przybliżyć się, biegnąć' (W, Z)
przybyć 'przyjść' (N)
przychajcować się 'przypodobać się' (D)
przychlibiać się 'pochlebiać' (D)
przyjść, przychodzić 'przyjść, też nastawać' (D, H, M, N, O, StS, W, Z)
przychować '(o inwentarzu żywym) powiększyć' (Mk)
*przycisnąć, przyciskać*₁ 'przygnieść' (N, O, StS, W, Z), *przycisnąć*₂ 'przygarnąć, przytulić' (O)

przycupić 'przyłapać, pochwyć, pojmać' (D, N)
przyczepić, przyczepiać 'przymocować' (D, H, M, N, W), przyczepić się 'uwziąć się' (N)
 mocować' (N), przyczepić się 'uwziąć się' (N)
przyczmilić₁ 'uderzyć' (D), przyczmilić₂ 'zamroczyć' (D)
przyczyniać 'zamykać (drzwi)' (W)
przyczynić się 'sprawić coś' (O)
przydeptać 'podeptać' (H)
przydusić₁ 'przycisnąć' (N), przydusić₂ 'stłumić' (N)
przydybać 'przyłapać na czymś' (D)
przydźwigać 'przynieść coś ciężkiego' (D)
przyfastrygować 'prowizorycznie przyszyć' (Mk)
przygadać, przygadywać 'zagadnąć, zacząć rozmowę' (Mk)
przyganiać 'przybiegać' (Mk)
przygartać 'przygarniać w jedno miejsce, do kupy' (W)
przygaszczać 'ugaszczać' (O)
przygatawiać 'przygotowywać' (Z)
przyjrzeć się, przyglądać się 'przyjrzeć się, popatrzeć' (M, Mk, O), przyglądnać się 'przyjrzeć, przypatrzeć się' (D)
przygnać 'gnając, przyprowadzić' (O)
przygorzeć 'przy palić się' (W)
przygotowywać 'organizować, przystosowywać' (Z), przygotować 'zorganizować, przystosować' (M, StS), przygotować 'przygotować' (H, Mk, W), przygotować się 'zorganizować' (StS), przygotować się 'przygotować się' (Mk, N)
przygrzyźć 'przen. zrobić komuś złośliwą uwagę' (Mk)
przygrzać, przygrzywać 'grzać potrawę' (D)
przyjąć₁ 'wziąć coś, stać się odbiorcą' (M), przyjąć, przyjmować₂ 'wziąć kogoś pod opiekę' (D, H, M, O, StS, Z), przyjąć₃ 'uczynić członkiem społeczności' (H, N, O, StS, Z),
przyjmać₁ 'przyjmować, brać' (O, W), przyjmać₂ 'brać kogoś pod opiekę' (D, M, W),
przyjmiąć 'przyjąć, wziąć' (StS), przyjmywać 'przyjmować, brać' (Z), przyjąć się 'zakorzenić się (o roślinie)' (O, StS)
przyjechać, przyjeżdżać 'przybyć' (M, N, O, StS, W, Z), przyjeżdżować 'przyjeżdżać' (O)
przykandybać 'przyjść, kulejać' (Mk)
przykazać 'dać rozkaz, nakazać' (O, StS)
przykidać 'przyrzucać, przygniatać' (W, Z), przykinać 'przygartać' (W)
przykisnąć 'o mleku) nieco skwaśnieć' (W)
przykladać 'kłaść na wierzchu' (M, N, Z)
przykladać się 'robić coś pilnie, z zapalem' (Mk)
przyklęknąć 'klęknąć' (M), przykląknąć 'przyklęknąć' (M)
przykraszać 'przyozdabiać' (W)
przykręcać 'umocować śrubą' (N, O, Z)
przykrepiać 'przymocowywać, przyczepiać' (O)
przykrochmalić się 'przyłgnąć, przyczepić się do kogoś' (Mk)
przykrócić 'ograniczyć' (Z)
przykryć, przykrywać 'położyć coś z wierzchu' (D, StS, W, Z)
przykrzyż się₁ 'nudzić się' (StS), przykrzyż się₂ 'tęsknić' (Mk)
przykupić 'kupić' (O)

- przykurzyć**₁ 'przyprószyć śniegiem' (Mk), **przykurzyć**₂ 'odpalić, przypalić (papierosa)' (D, Mk)
- przylapać** 'nakryć na złym uczynku' (D)
- przylecieć**, **przylatywać**₁ 'leć, przybyć' (M, Mk, O, StS, W, Z), **przylecieć**, **przylatywać**₂ 'przybiec szybko' (D, M, StS)
- przylegać się** 'przylegać, przyklejać się' (StS), **przyligać** 'przylgnąć' (D)
- przylazić** 'przychodzić' (D)
- przyłożyć** 'położyć na czymś ostrożnie' (M, O)
- przymierzać** 'mierzyć' (M)
- przemłacać** 'powtórnie młócić' (Z)
- przymówić** 'zrobić komuś złośliwą uwagę' (Mk)
- przymówić się** 'wygadać się' (Mk)
- przymyślić** 'wymyślić' (Mk)
- przynęcić** 'przywabić' (D)
- przynieść**, **przynosić** 'niosąc, dostarczać' (H, M, N, O, StS, W, Z), **przynieść** 'przynieść' (D)
- przyoblikać** 'ubierać, stroić' (D)
- przyodziewać się** 'ubierać, stroić się' (D)
- przyszczędzić** 'zaoszczędzić trochę' (Mk)
- przypakować**₁ 'dołożyć komuś, zbić' (Mk), **przypakować**₂ 'przyjść nie w porę' (Mk)
- przypalić** 'nieco spalić' (M, Z), **przypalać się** 'przypiekać się' (StS)
- przypasować**₁ 'dostosować do czegoś' (Mk), **przypasować**₂ 'przen. uderzyć kogoś' (Mk)
- przypełzać** 'przybliżyć się pełzaniem' (StS)
- przypiekać** '(o słońcu) grzać' (N)
- przy pinać**, **przy piąć** 'mocować, przyczepiać' (M, O, StS, W)
- przy plynąć** 'przybliżyć się, płynąć' (O)
- przypochlebiać się** 'przesadnie chwalić, dogadzać' (Mk)
- przypominać** 'wywoływać w pamięci' (StS, Z), **przypomnąć** 'przypomnieć' (H, M), **przypomnieć** 'wywołać w pamięci' (StS)
- przyprawić** 'dodać przypraw' (Mk)
- przyprosić** 'zaprosić' (H)
- przyprować** 'przywodzić kogoś, coś' (StS, Z)
- przyprzeć** 'zamknąć nie do końca, przymknąć' (Mk)
- przypuścić** 'założyć' (StS)
- przyrobić** 'powiększyć, robiąc' (Z)
- przyrosnąć** 'przytyć' (StS)
- przyrówniać** 'porównywać' (O)
- przyrublować** 'przymocować *rublem* (pawązem)' (O)
- przyruchać** 'poruszyć, zruszyć' (O)
- przyrychtować** 'przyszykować, przygotować' (D, Mk)
- przyrzynać** 'przycinać' (M)
- przysapować** 'opieścić nieco przy użyciu *sapy*, motyki' (M)
- przyschnąć** 'przyschnąć (z wierzchu)' (M)
- przysiudać** 'przyprować' (D)
- przyskakiwać** 'przybliżać się, skacząc' (StS)
- przyskoczyć** 'przen. przyjść szybko' (N)
- przysłużyć się** 'przypodobać się' (N)

- przysmażyć*** 'pod smażyć nieco' (M)
przysnąć się 'pojawić się we śnie' (H, O)
przysolić 'dodać komuś, nabić' (Mk)
przyspieszyć 'pospieszyć' (Z)
przysposobić 'przystosować' (StS)
przystać, przystawać₁ 'przyłgnąć' (D, StS), ***przystać, przystawać***₂ 'przyłączyć się' (Mk, O),
przystać₃ 'zgodzić się' (Mk), ***przystać***₄ 'przyżenić się, zamieszkać przy żonie, na jej gospodarstwie' (D, O)
przystąpić 'zbliżyć się' (StS)
przystawiać 'nieść przed sobą' (W), ***przystawić***₁ 'oprzec, postawić' (W), ***przystawić***₂ 'przyprowadzić, dobudować' (D)
przystroczyć, przystraczać 'podszyć' (O)
przystrzelić 'postrzelić' (StS)
przysunąć 'sunieciem przybliżyć' (M), ***przysunąć się*** 'przybliżyć się' (M)
przysłać, przysyłać₁ 'dostarczyć (np. przez pocztę)' (H, StS, W, Z), ***przysłać***₂ 'zesłać' (Z)
przyszpilić 'przypiąć' (M, Mk)
przysztukować 'przyszyć łąkę, dosztukować' (Mk)
przyszywać, przyszyć 'przymocować szyciem' (N, O, StS, W, Z)
przyswiecić 'oświetlić nieco' (N, W)
przytachać 'przynieść coś ciężkiego' (Mk)
przytaknąć 'potwierdzić' (D)
przytaskać 'przynieść coś ciężkiego' (D)
przytkać 'zatkać trochę' (Mk)
przyluc 'utłuc' (M)
przytrzymać₁ 'wyhodować' (O), ***przytrzymać***₂ 'potrzymać przez jakiś czas' (StS), ***przytrzymywać*** 'trzymać w pewnej pozycji' (N)
przytulić 'przygarnąć, przycisnąć do siebie' (M, O), ***przytulać się, przytulić się*** 'przylegać, przyciskać się do kogoś' (M, Z)
przytusić 'nieco udusić, ugotować' (M)
przyuczyć, przyuczać 'przysposabiać' (D, Mk, StS, Z), ***przyuczyć się*** 'przysposobić się' (StS)
przywalić₁ 'zarzucić, przykryć coś czymś' (Mk), ***przywalić***₂ 'uderzyć, zbić' (Mk), ***przywalić***₃ 'przen. przejść nie w porę' (Mk)
przywiązywać 'wiązaniem mocować' (H, M, N, O, StS, W, Z), ***przywiązuwać*** 'przywiązywać' (StS), ***przywiązać*** 'wiązaniem przymocować' (D, M, N, O, StS, W, Z)
przywitać 'pozdrowić kogoś' (M), ***przywitać się*** 'pozdrowić się wzajemnie' (StS, Z)
przyoblekać się 'ubierać, stroić się' (D)
przywieść, przywodzić 'przyprowadzić' (H, M, N, O, W)
przywieźć, przywozić 'wioząc, dostarczyć' (H, M, N, O, StS, W, Z)
przywyknąć, przywyknąć 'przyzwyczajając się' (H, M, StS, Z)
przyznać, przyznawać 'dać' (M, StS), ***przyznać się, przyznawać się*** 'ujawniać' (M, N, StS)
przyzwyczaić się 'przywyknąć' (Z)

Czasowniki z prefiksem *roz-*

- rozbalakać*** 'rozpowiedzieć' (N)
rozbebnąć 'rozpowszechnić, rozpowiedzieć' (D)

- rozbeltać** 'rozmieszać' (M)
- rozebrać**₁ 'zjąć ubranie' (O, StS), **rozbierać**, **rozebrać**₂ 'rozmontowywać' (M, N, O, StS, Z), **rozbierać**₃ 'dzielić' (Z), **rozebrać**₄ 'porozbierać, podzielić się' (D), **rozbierać się** 'zdejmować ubranie' (StS, W, Z), też **rozbierać się** (D), **rozbierać**₁ '(kogoś) zaczynać się źle czuć' (D), **rozbierać**₂ 'pozwalać sobie' (D)
- rozbić**₁ 'stłuc' (M, O, StS, Z), **rozbijać**₂ 'mlócić, rozbijać' (N), **rozbijać**, **rozbić**₃ 'burzyć, niszczyć' (M, StS), **rozbić**₄ 'podzielić, rozparcelować' (W), **rozbić się** 'stłuc się' (N, StS)
- rozboleć się** 'zacząć boleć' (W)
- rozbombić** 'rozwalić na skutek bombardowania' (Z)
- rozbudować**, **rozbudowywać** 'powiększyć, budując' (M, StS)
- rozbudzić się** 'obudzić się całkiem' (H)
- rozchapać** 'rozebrać, podzielić się' (D)
- rozchleznąć** 'zjąć koniowi uzdę' (D)
- rozchlapać**₁ 'rozlać chlapaniem' (Mk), **rozchlapać**₂ 'przen. opowiedzieć wszystkim, wypaplać' (Mk)
- rozciągać**₁ 'roztrząsać' (W, StS), **rozciągnąć**₂ 'rozłożyć' (Z), **rozciągać**₃ 'przeciągać (w czasie)' (O)
- rozcieńczać** 'rozrzedzać płyn' (D)
- rozcierać** 'ucierać' (N), **rozetrzeć** 'trąć, zmiażdżyć' (M, N, O, Z)
- rozciąć**, **rozcinać** 'cięciem rozdzielić' (StS, W)
- rozczapierzyć** 'rozłożyć, rozpostrzec' (N)
- rozczesać**, **rozczesywać** 'czesać, rozplątać' (M, O, W, Z)
- rozczynić**, **rozczyniać** 'rozrobić ciasto (na chleb)' (H, M, Mk, O, StS, W, Z)
- rozczynać** 'odczytać coś niewyraźnego' (Mk)
- rozdawać**₁ 'dawać wszystkim po kolei' (M), **rozdawać**₂ 'gościć, częstować' (D)
- rozdobić** 'podzielić' (Mk)
- rozdusić** 'rozgnieść' (N)
- rozdwojować** '(o drodze) rozwidlać się' (O), **rozdwojać** 'rozdzielać na dwoje' (M)
- rozdyłować** 'rozebrać, podzielić na dyle' (H)
- rozdziawić**, **rozdziawiać** '(o ustach) otwierać' (D, N, O), **rozziawić** (Mk)
- rozdzielić**, **rozdzielać** 'podzielić na części' (M, N, StS)
- rozdziobać** 'rozdziobać' (W)
- rozdziwać się** 'rozbierać się' (D)
- rozdrzeć**, **rozdzierać** 'zrobić dziurę' (N, StS, Z)
- rozejść się**, **rozchodzić się**₁ 'iść w różnych kierunkach' (M, StS), **rozchodzić się**₂ 'rozlegać się' (D), **rozejść się**, **rozchodzić się**₃ 'rozłączyć się (o małżeństwie)' (D, O, W)
- rozemleć** 'zemleć' (Z)
- rozerwać**₁ 'zniszczyć rwaniem' (Z), **rozerwać**₂ 'rozszarpać na części' (W), **rozerwać**₃ 'eksplodować' (D)
- rozesłać** 'wysłać w różne strony' (N)
- roześmiać się** 'zacząć się śmiać' (D)
- rozezłościć się** 'zacząć się złościć' (M)
- rozformiować** 'zdemobilizować' (StS)
- rozgadywać** 'rozpowiadać' (D), **rozgadać** 'pocieszyć' (D), **rozgadać się** 'zacząć gadać' (StS)

- rozegnać, rozganiać* 'rozpędzać' (D, M, O, W, Z), *rozganiać się* 'rozpędzać się' (D)
rozgarnąć₁ 'garnąć, rozsunać' (N), *rozgarniać* 'garnąć, rozsuwać' (W), też *rozgartać* (W,
 Z), *rozgarnąć₂* 'zburzyć, rozgrabić' (M)
rozglądnąć się, rozglądać się 'popatrzeć na boki' (D)
rozgorzeć się 'rozpalić się' (O)
rozgotować 'spowodować, że coś się rozpadło pod wpływem gotowania' (StS, W), *rozgo-
 tować się* 'rozpaść się pod wpływem gotowania' (W)
rozgrabić 'rozkraść' (D, Z)
rozgrzać się 'stać się cieplejszym' (H), też *rozegrzać się* (D, O)
rozharatać 'skaleczyć, rozciąć' (Mk)
rozhuciać 'rozbujać' (D)
rozhulać się 'roztkańczyć się, rozbawić' (D)
rozhuścić 'rozbujać' (D)
rozjeść się 'rozjątrzyć się (o ranie)' (D)
rozkaczywać 'rozwałkowaływać' (O), *rozkaczuwać* 'rozwałkowaływać' (Z), *rozkaczać* 'roz-
 wałkować' (N, O, StS, W)
rozkaparzyć 'rozpocząć robienie i nie dokończyć' (W)
rozkaścić 'rozgryźć' (Mk, O)
rozkiadać 'rozrzucać' (D, M, N), *rozkinąć* 'rozrzucić' (H, O)
rozkielzdać 'zdjąć koniowi uzdę' (D)
rozklaczyć się, rozklaczać się 'rozejść się, postrzępić się' (O)
rozłożyć, rozkladać₁ 'rozciągnąć, rozpostrzeć' (M, N, O), *rozłożyć, rozkladać₂* 'ułożyć
 w wielu miejscach' (M, StS)
rozklócić 'rozmieszać' (M, O, W, Z)
rozkluć 'rozdzielić na części' (StS)
rozkręcać 'puszczać w ruch, rozpędzać' (W)
rozkrzyć 'zrzucić przykrycie' (N)
rozkrzyszyć 'rozdrobić, podrobić (np. chleb)' (D)
rozkułaczyć 'poddąć kułaków represjom' (H, M), *rozkułaczać* 'poddawać kułaków repre-
 sjom' (H, M, Z), *rozkułaczuwać* 'rozkułaczać' (Z)
rozkurkulić 'rozkułaczyć' (M)
rozkwitnąć, rozkwitać 'zacząć kwitnąć' (O, StS, W), *rozkwitać się* '(o kwiatach) rozwijać
 się' (O)
rozlecieć się₁ 'rozpaść się' (O, StS, W), *rozlecieć się₂* 'upaść, zostać zlikwidowanym' (M),
rozlecić się 'rozbiec się' (D)
rozliczać 'rozdzielać' (N)
rozluźnić 'uczynić luźniejszym' (D)
rozłamywać 'łamiąc, rozdzielać' (N)
rozłazić się₁ 'rozchodź się' (D), *rozleźć się₂* 'rosypać się na części' (M), *rozleź się₃* 'roz-
 lać się, rozprzestrzenić się' (M)
rozmalować 'pomalować' (M, W)
rozmawiać₁ 'prowadzić rozmowę' (H, M, O, StS, W, Z), też *rozmawlać* (StS), *rozmawiać₂*
 'mówić' (StS), *rozmówić się* 'dogadać się, porozumieć się' (H, StS)
rozmazywać się 'roztkliwiać, rozczulać się' (D)
roz mieszać 'mieszaniami połączyć' (M, StS), też *roz mieszać* (H), *roz mieszuwać* 'mieszać' (Z)
roz mieszkąć się 'zamieszkać, rozgościć się' (M)

- rozminąć się* 'idąc, minąć się' (Z)
rozminiać 'rozmieniać na drobne' (D)
rozminować 'usunąć miny' (O), też *rozminac* 'rozminować' (O)
rozmlócić 'wymłócić' (Z)
rozmnóżyć się 'rozplenić się' (M, O, W), *rozmnazać* 'rozrodzić' (StS)
rozmrzązać 'rozpuszczać zamrożone' (M)
rozmrzążyć 'otworzyć przymrożone oczy' (H)
roznerwić się 'zdenerwować się' (Z)
*roznosić*₁ 'nieść w różne strony' (H, Z), *roznieść*₂ 'zburzyć, zniszczyć' (N), *roznieść* 'rozgrabić, rozebrać' (D), *roznosić się* 'rozlegać się' (D)
rozochocić się 'rozradować się' (D)
rozodziac się, rozodziewać się 'rozebrać się' (Z), *rozodziwać się* 'rozbierać się' (O), *rozodzić się* 'rozebrać się' (O)
rozpaczać się 'rozpaczać' (W)
rozpadnąć się 'rozpaść się' (M)
rozpalać 'palić (w piecu)' (W), *rozpalić* 'wzniecić ogień' (H, M, O, W, Z), *rozpalić się* 'zacząć się palić' (W)
rozpaprać 'rozrzucić, naśmiecić, rozgrzebać' (D)
rozparzyć 'rozgrzać' (H), *rozparzyć się* 'rozochocić się' (Mk)
rozpasać 'bawić się, popijać' (D), *rozpasać się*₁ 'przytyć' (Mk), *rozpasać się*₂ 'zdjąć pas' (D)
rozpatlać się 'potargać się' (O)
rozpękać 'rozkwitać (o pąku kwiatowym)' (W)
rozpętać 'rozwiązać, uwolnić konie' (D, StS)
rozpić 'wypić na spółkę' (Z)
rozpierać 'rozdrabniać' (W)
rozpisać 'ubarwić pisanekę' (M), *rozpisać się, rozpisać się* 'podpisywać się' (H, Mk, N)
rozplatać 'rozłączać to, co zaplecione' (M)
rozplodzić się 'rozmnożyć się' (M)
rozplątać 'rozwiązać zaplątane' (D)
rozpocząć 'dać początek, zacząć' (H)
rozpowiedzieć, rozpowiadać 'opowiedzieć' (H, M, Mk, N, O, StS, Z), *rozpowiedać* 'opowiadać' (M)
rozpowszechniać 'rozpowiadać' (D)
rozpoznać 'poznać mimo przeszkód' (StS)
rozprostować '(o plecach) rozprężyć' (D)
rozproszyc 'rozrzucić (po świecie)' (StS)
rozpruwać, rozpruć 'pruciem rozdzielać' (N, O)
rozprzedać 'sprzedać wszystko' (Mk)
rozprzedzielić 'rozróżnić' (Z)
rozprzęgać 'zdejmować koniowi uprząż' (D), *rozprzęgnąć* 'zdjąć koniowi uzdę' (M)
*rozpuścić*₁ '(o indyku) rozłożyć, rozpostrzeć (ogon)' (W), *rozpuszczać, rozpuścić*₂ 'rozpieszczać' (O), *rozpuskać* 'rozpuszczać, rozprzestrzeniać' (N), *rozpuściuwać się* '(o pąkach) rozwijać się' (O), *rozpuścić się*₁ 'uleć roztopieniu' (Mk), *rozpuścić się*₂ 'wpaść w niesobordynację' (Mk)
rozpuszyć 'spulchnić' (StS)

- rozpytywać* 'pytać' (O), *rozpytać się* 'zapytać, dociękać' (M)
*rozrobić*₁ 'rozrzedzić, rozcieńczyć' (StS), *rozrabiać, rozrobić*₂ 'orać, spulchniać' (StS)
rozradzać 'pocieszać' (Mk)
rozrąbać 'rąbaniem rozdzielić' (O, W)
rozrodzić się 'urodzić się' (Mk)
rozrównywać 'wyrównywać' (N)
rozróżniać 'rozpoznawać' (O)
rozruchać 'rozruszać' (Mk), *rozruszuwać się* 'rozpuszczać się, rozprowadzać się w płynie' (M), *rozruchać się* 'rozruszać się' (O), *rozrywać się* 'pękać' (H, O)
rozrzucać 'rzucać w różne strony' (StS), też *rozrucać* 'rozrzucać' (N), *rozrzucić* 'zlikwidować' (StS)
rozsadzać 'sadzić, rozdzielać' (StS, W)
rozsierdzić 'rozłożyć' (O), *rozsierdzić się* 'rozłożyć się' (D)
rozsięwać 'rozsięwać, siać' (W, Z)
rozskródlić 'rozorać, oraniem rozbić' (N)
rozstawać 'robić odstęp' (H), *rozstać się* 'odejść od siebie' (O)
rozstawić 'rozłożyć' (H)
rozstroić 'zburzyć, zlikwidować, zniszczyć' (H, M)
rozstrzelać 'zabić przez rozstrzelanie' (H, M, N, O, W, Z), *rozstrzelić* 'rozstrzelać' (M, O, Z), *rozstrzeliwać* 'zabijać przez rozstrzelanie' (O, Z), *rozstrzeliwać* 'rozstrzeliwać' (H, M, N)
rozsunąć się, rozsuwać się 'rozstąpić się, rozejść się na boki' (N, W)
rozsechnąć się 'rozeschnąć się' (O), *rozsychnąć się* 'schnąć, rozluźniać się' (Z), *rozsechnąć się* 'rozsychnąć się' (H)
rozsylić 'rozsznurować' (D)
rozsytać 'sytać, rozrzucić' (H), *rozsyptywać się, rozsytać się* 'rozpadać się' (M, O, Z)
rozszarować 'wypławić' (H)
rozszczepiać 'rozpinać' (O)
rozszczytać 'rozliczyć' (O)
rozszerzyć się 'powiększyć się' (StS)
rozszkrabać 'rozgrzebać' (N)
rozsznurować 'rozwiązać' (Z)
rozszpilić 'rozpiąć' (Mk)
rozścielić, rozścielać 'rozłożyć, rozpostrzec' (H, M, N, O, StS, W, Z), *rozścielać* 'rozścielać' (D)
roztaczać 'rozwałkować' (M)
roztajać '(o śniegu) roztopić się' (N), *roztajać się* 'roztopić się' (H)
roztopić się, roztopiać się 'topić się, zmieniać się w ciecz' (H, M, O, W)
*roztarabanić się*₁ 'rozklekotać się, wydać odgłos (o maszynie)' (Z), *roztarabanić się*₂ 'rozgadać się' (O)
roztlumaczyć 'wytłumaczyć' (O, StS)
roztracić 'roztrwonić' (Mk)
roztrubić się 'rozsytać się, rozdrobnić się' (O)
roztryndać 'roztrwonić' (D), *roztryndzić* 'roztrwonić' (D)
roztrząść, roztrząsać 'rozrzucić (siano, gnój)' (H, O, W, Z)
roztrzepać 'rozrzucić' (M)

rozturkać się 'rozgadać się' (O)
roztworzyć 'otworzyć' (Mk, StS)
rozwalić, rozwalać 'niszczyć, burzyć' (H, M, N, O, StS, W, Z), **rozwalić się** 'zniszczyć, rozpaść się' (Mk, StS, Z)
rozweselić, rozweselać 'uczynić wesołym' (M)
rozwiązać, rozwiązywać 'usunąć węzeł' (D, Z)
rozwidnić się, rozwidniać się 'dnieć, świtać' (D, M, N, W, Z), też **rozwidnieć się** (Mk)
rozwinąć 'odpakować' (M, O), **rozwijać się** 'wypuszczać liście' (M)
rozwlec 'rozebrać' (M)
rozwlóczyć 'rozciągnąć wokół' (M)
rozwozić 'rozwadniać, rozcieńczać' (Mk)
rozżalić się 'wyrazić żal przed kimś' (D, Mk)
rozzuć, rozzuwać 'zdjąć buty' (N, W), **rozzuć się, rozzuwać się** 'zdjąć buty' (M, Mk, O, StS, W, Z)
rozerznąć 'rozciąć' (M, StS), **rozerznąć** 'rozciąć, skaleczyć' (N), **rozrzynać** 'rozcinać' (N, O, W)

Czasowniki z prefiksem *u-*

ubabrać się 'ubrudzić się' (Mk)
ubiedować się 'nabiedować się, nacierpieć się w biedzie' (Mk)
ubrać (się), ubierać (się)₁ 'założyć ubranie' (D, H, M, Mk, N, O, StS, Z), **ubrać**₂ 'oblec coś' (D, Z), **ubrać, ubierać**₃ 'udekorować pomieszczenie, stroić' (D, H, M, StS, W), **ubrać**₄ 'posprzątać' (H), **ubrać się** 'kupić dużo odzieży' (Mk)
ubijać₁ 'biciem spieniać, zmieniać konsystencję' (M), **ubijać**₂ 'biciem rozdrabniać, tłuc' (StS, W), **ubijać, ubić**₃ 'zabijać, zabić' (O, StS, W, Z)
uciąć 'cięciem oddzielić' (H, O)
uciec, uciekać 'oddalić się szybko' (D, H, M, N, O, StS)
ucieszyć się 'odezwać radość' (O)
uczepić 'przymocować' (M, O), **uczeplać** 'mocować, przyczepiać' (N), też **uczepiać** (O), **uczepić się** 'uchwycić się, złapać się' (M, O)
udać się₁ 'udać się, powieść się' (StS), **udać się**₂ '(w ojca, matkę) być podobnym do ojca, matki, wdać się' (D, StS)
udawić się 'udławić się' (M)
udrzeć₁ 'urwać, porwać' (H), **udrzeć**₂ *sobie* 'wypić *sobie*' (O)
udziadować 'uźebrać' (Mk)
udzielić 'użyczyć, podarować' (H)
udziobać 'oddzielić dziobaniem' (Mk)
udziwić się 'zdziwić się' (M)
ugartać 'podgarniać, podsypywać' (M)
ugaszczać 'gościć' (H, M, O, Z), **ugościć** 'podjąć gości' (D, O, W, Z)
ugodzić się 'dojść do porozumienia, pogodzić się' (M)
ugonić 'wygonić' (W)
ugorzyć 'zgorzeć, spalić się' (W)
ugotować '(o posiłku) przyrządzić' (H, M, W)
ugryźć 'ukąsić' (D, H, StS)

- uhodować 'utuczyć' (M)
ujadać 'klócić się, pyskować' (Mk)
ujechać 'wyjechać' (M)
ujść 'przejsć, minąć' (Z)
ukazać 'przedstawić, pokazać' (N)
ukazać się 'pokazać się, zaprezentować się' (Mk)
ukąsić 'ugryźć' (H, M, O, W)
ukisnąć 'skisnąć, skwaśnieć' (M, Mk)
ukłęknąć 'klęknąć' (StS)
układać₁ 'kłaść w jakimś porządku' (StS, Z), układać₂ 'nakłaniać, przekupywać' (H)
ukłonić się 'złożyć ukłon' (M)
ukłuc 'wkłuc (?)' (M)
ukoronować 'założyć koronę, sakral.' (Z)
ukradnąć 'ukraść' (H), też ukraść (D, H, O, StS, W, Z)
ukrasić '(o jajkach wielkanocnych) pomalować' (H, N)
ukroić 'krojeniem oddzielić' (M)
ukryć się 'schować się' (H)
ukrzyć 'ukroić, rozdrobnić' (M)
ukrzyć się 'ukruszyć się' (M)
ulepić 'zrobić coś, lepiąc' (W)
uleżeć się '(o owocach) dojrzeć' (StS)
ułamać (się) 'ułamać (się), łamiać, oddzielić' (M, Z), też ułamać (się) (O, StS)
umaczać 'moczyć' (M)
umaić 'ozdobić zieleńią' (M)
umarznąć 'zmarznąć' (Z)
umrzeć, umierać 'przestawać żyć' (H, M, N, O, StS, Z), obok umrzyć (D)
umieścić 'schować, uprzątnąć' (D)
umiędlac 'międlić' (H)
umoczyć 'zanurzyć w płynie' (W)
umyć (się) 'umyć (się)' (D, M, StS)
umyślić₁ 'ułożyć w myśli, wymyślić' (Mk), umyślić₂ 'postanowić' (Mk)
uniewładnić 'obezwładnić' (Mk)
uniżyć 'poniżyć' (H, M), uniżyć się 'poniżyć się, upokorzyć się' (Mk)
upaćkać się 'ubrudzić się błotem, brudną wodą' (D)
upaść, upadać I₁ 'upaść, zmienić pozycję ze stojącej na leżącej' (D, H, M, N, O, StS, W, Z),
 też upadnąć (H), upaść I₂ 'spaść, zlecieć' (H, StS), upaść I₃ '(o śniegu, gradzie) spaść'
 (N, StS), upaść I₄ 'podupaść na zdrowiu' (H)
upaść II 'utuczyć' (D), upaść się 'utyć' (Mk)
upchnąć₁ 'wepchnąć, zmieścić' (Z), upchnąć₂ 'przen. z trudem sprzedać' (Mk)
upieknąć 'upiec' (StS), też upiec (H, M, Mk, N)
upierać się, uprzeć się 'zapierać się' (O)
upijać '(o bucie) uwierać' (Mk)
upirać się 'obstawać przy swoim' (D)
upleść 'plotać, wykonać coś' (M)
upłęgnąć się 'urodzić się' (H)
upominać się 'domagać się, dopominać się' (Mk, StS)

- uporządkować 'zrobić porządek' (M, StS)
uprażyć '(o mleku) ugotować' (M)
uprosić 'proszeniem osiągnąć' (O)
uprzęść 'uprząć' (StS)
uprzykrzyć się 'stęsknić się' (Mk)
uradzić 'postanowić, ustalić' (Mk, O)
uradzić się 'postanowić, porozumieć się' (O, Mk)
uratować 'uchronić, ocalić' (Z)
urazić 'zranić, zruszyć ranę' (Mk)
urąbać 'rąbaniem odjąć' (M)
urobić 'zrobić (?)' (Mk)
urodzić 'wydać na świat' (D, H, M, N, Z), urodzić się₁ 'przyjść na świat' (H, M, StS), urodzić się₂ 'obrodzić (o zbożu)' (H, M, StS, W)
urosnąć 'urosnąć' (M)
uruszyć 'udźwignąć' (Mk)
urwać 'rwaniem oddzielić' (H, O, StS)
urząć 'uciąć' (M, W), też urznąć (StS, Z), też urznąć (H, Mk)
uschnąć₁ 'uschnąć' (M), uschnąć₂ 'wyschnąć, obeschnąć' (Mk), usechnąć₃ '(o drzewie) wyschnąć, zeschnąć się, skurczyć się' (H, O)
usiąść₁ 'usiąść' (StS), usiadać 'siadać' (M), usiąść₂ 'usiąść, wsiąść' (StS), usiąść₃ 'obsiąść' (W)
usiec '(o trawie) skosić' (Mk)
usłyszeć₁ '(o dźwięku) odebrać, usłyszeć' (H, StS), usłyszeć₂ '(o zapachu) poczuć' (StS)
usmażyć 'przygotować, smażyć' (M)
uspokoić się 'stać się spokojnym' (H, M)
ustać 'zmęczyć się' (H, M)
ustanawiać się 'tworzyć się' (O)
ustatkować się 'ustatkować się' (M)
ustawiać się 'stawać w jakimś porządku' (M)
ustawlać 'ustawiać' (N)
ustąpić 'ustąpić, też spuścić cenę' (M, StS)
ustąpić się 'ustąpić' (M)
ustroić₁ 'przybrać' (Mk), ustroić₂ 'zbudować' (H)
ustupać 'ubić, udeptać' (H)
uszargać 'zabrudzić' (Mk)
uszyc 'wykonać coś, szyjąc' (H, M, O, StS, Z)
uśmiechać się 'reagować uśmiechem' (O)
uświęcać 'wyświęcać (na księdza)' (W)
utachać 'udźwignąć' (Mk)
utargować 'uzgodnić cenę' (Mk)
utłuc 'tłuczeniem rozdrobnić' (M)
utopić się 'stracić życie w wyniku utopienia się' (M, O)
utracić 'stracić' (Mk)
utrzeć, ucierać₁ 'utrzeć, rozdrobnić' (H, M, Mk, StS), utrzeć₂ 'zetrzeć (na tarce)' (Mk)
utrzymać, utrzymywać₁ 'wykarmić, zapewnić byt' (H, StS), utrzymywać₂ '(o języku, kulturze) podtrzymywać, używać' (StS)

utrzymać się 'pozostać w danym stanie' (N, StS, W)
*uwiązać, uwiązywać*₁ 'przywiązać, przyczepić do czegoś' (H, StS), *uwiązywać*₂ 'łączyć, wiązać' (Z)
uwidzieć 'zobaczyć' (H, Mk, O)
uwierzyć 'dać wiarę, przyjąć' (M, StS)
uwinąć się, uwijać się 'spieszyć się' (H, Mk)
uwolnić 'wyzwolić' (Mk)
uzbierać 'nazbierać określoną ilość' (M)
uznać 'dowiedzieć się' (Mk, O)
uzuwać 'zakładać obuwie' (Mk), *uzuć* 'obuć się' (Z), *uzuć się* 'ubrać się' (Z)
uźebrać 'zebraniem uzyskać' (D)

Czasowniki z prefiksem *w-*

wbić 'biciem umieścić w środku' (StS)
*wjechać, wchodzić*₁ 'wkroczyć do pomieszczenia' (M, N, StS), *wchodzić*₂ 'wchodzić, mieścić się' (StS)
wchrapać się 'przen. z trudem coś osiągnąć' (Mk)
wciapać 'wdepnąć w coś' (Mk)
wciągać się 'nabierać wprawy' (Mk), *wciągać* 'wciągać, chłonać' (Mk)
wcibnąć 'wetknąć' (D), też *wcibić* (Mk), *wcibiać się* 'narzucać się, wtrącać się' (D, Mk)
wcinać 'jeść z apetytem' (D)
wcierać 'trąć, smarować' (Mk)
wciągać 'wciągać' (H)
wcelować 'trafić do celu' (D)
wczepiać 'wkładać, mocować' (W), też *wczepiać* (M)
wdać się 'wrodzić się, być podobnym do kogoś' (Mk, StS)
wdepnąć 'wstąpić w coś' (D)
wdziewać 'ubierać, zakładać na siebie' (N)
wegnać 'wpędzić' (Mk)
wepchnąć 'pchaniem umieścić' (StS)
wepnąć się 'wpiąć się' (StS)
wetknąć 'umieścić w czymś' (D)
wezwać 'wezwać, przywołać' (StS)
wgonić 'wygonić' (W)
wgramolić się 'wejść z trudem' (Mk)
wjeżdżać 'wjeżdżać' (StS), *wjechać* 'wjechać' (N)
wkingąć 'wrzucić' (W)
wkleić się 'wejść bez kolejki, bez zaproszenia' (Mk)
wkluczyć 'włączyć światło lub urządzenie elektryczne' (Mk, N, O)
*włożyć, wkładać*₁ 'włożyć' (H, StS, W), *włożyć, wkładać*₂ 'ułożyć' (H, StS)
wkręcać 'kręceniem umieszczać w środku' (H)
wkrochmalić się 'przyjść nie w porę' (Mk)
wkryszycić 'rozdrobnić i wrzucić do czegoś' (D, H), też *wkruszyć* (Mk)
włać 'wlać' (M, Mk, N, O)
wkuwać 'podkuwać' (N)

- wlecieć** 'wlecieć' (O)
wlepić 'dać na siłę' (StS)
wleźć₁ 'wejść do środka' (N, Z), **włazić, wleźć₂** 'wspiąć się' (M, Z), **włazić, wleźć₃** 'mieścić się, wchodzić' (M, N, O)
władować 'włożyć dużo (na plecy, na wóz)' (D)
władować się 'wejść, nie będąc pożądanym' (Mk)
włączyć 'włączać, uruchamiać' (StS)
wmaczać 'zamaczać, maczać' (D, W)
wnosić 'nieść do środka' (Z), **wnieść się** 'wprowadzić się, zamieszkać' (Mk)
wpadać₁ 'padając, znaleźć się w środku' (O), **wpadać, wpaść₂** 'spadać, upadać (?)' (Mk, N, O, W, Z), **wpaść₃** 'spaść (o śniegu)' (N)
wpakować 'zjeść' (Mk), **wpakować się** 'przyjść nie w porę' (Mk)
wpalaszować 'zjeść z apetytem' (D, Mk), **wpaprać się** 'wmieszać się niepotrzebnie' (Mk)
wparadować się 'przyjść nie w porę' (Mk)
wpasować 'dogodzić, dopasować' (Mk)
wpatrzeć się 'utkwic w czymś wzrok' (Mk)
wpeleszyć się 'odwiedzić, będąc nieproszonym' (D)
wpiąć się 'wymknąć się (?)' (StS), **wpić się** '(o czymś, co uciska, uwiera) wgnieść się' (Mk)
wpieprzyć się 'przyjść nie w porę' (Mk)
wpirać 'wmawiać (na siłę)' (D), **wpirać się** 'wdzierać się na siłę' (D)
wpisać 'wpisać' (StS)
wpisać się 'zmieścić się, dopasować się' (Mk)
wplątać 'wciągnąć' (Mk), **wplątać się** 'wciągnąć się, uwikłać się' (Mk)
wprawić₁ 'przymocować, zamontować' (W), **wprawić₂** 'przyzwyczaić' (Mk)
wpuskać₁ 'wpuszczać' (H, N, M), **wpuszczać₂** 'spuszczać, opuszczać (na dół)' (H, M)
wpuścić 'wpuścić' (H)
wpychać 'wpychać' (StS)
wpychać się 'wdzierać się na siłę' (D)
wrąbać 'zjeść dużo' (O)
wrobić się 'nabrać wprawy, nawyku, przyzwyczaić się' (Mk)
wrodzić się '(w ojca, matkę) być podobnym do ojca, matki' (D, Mk)
wrzucać 'wrzucać' (StS)
wsadzić, wsadzać₁ 'wsadzić' (H, M, O, StS, Z), **wsadzić₂** 'wysadzić, posadzić (o roślinach)' (Mk, W)
wsechać 'wysychać (o glinie)' (O)
wskoczyć 'skacząc, znaleźć się wyżej' (N)
wsmarować 'uderzyć' (Mk)
wsolić 'zbić kogoś' (Mk)
wstanąć 'wstać' (N, M, Z), też **wstać₁** (N, O, StS), **wstawać₂** 'budzić się, wstawać ze snu' (D, O, StS), **wstawać₃** 'powstawać' (StS)
wstawić, wstawiać₁ 'wstawić' (D, H, N, O, StS, W), **wstawić₂** 'zainstalować' (StS)
wstąpić 'wstąpić, dołączyć' (M, O, StS), **wstąpić₂** 'wchodzić, wstępować' (O), **wstąpić₃** 'ustępować, odstąpić (?)' (StS)
wstromić 'wbić' (StS)
wstronuć 'wsunąć' (O)
wstrzykać 'wstrzykiwać' (Mk)

wsunąć, *wsuwać*₁ 'włożyć, sunąć' (H, N), *wsunąć*₂ 'upchnąć, sprzedać' (Mk), *wsuwać*₃ 'żart. jeść szybko' (Mk)
wsypywać 'wsypywać' (N), *wsypać* 'wsypać' (H, M, N, O)
*wszufłować*₁ 'wsypać szuflą' (Mk), *wszufłować*₂ 'zjeść z wielkim apetytem' (Mk)
wtachać 'z trudem wnieść' (Mk)
wtarabanić się 'przyjść nieproszonym' (Mk)
wtargać 'z trudem wnieść' (Mk)
wtrędościć 'zjeść' (Mk)
wtulić 'wcisnąć' (Mk)
wturlać 'wtoczyć' (Mk)
wtyknąć 'wetknąć, wetkać' (D), *wtykać* 'wpychać, wsadzać' (Mk), *wtykać się* 'narzucać się komuś' (Mk)
wwodzić 'wprowadzać' (H)
wzolić 'uderzyć' (Mk)
wzuć, *wzuwać* 'obuwać, obuć' (D, Mk, N, O, W, Z), *wzuć się* 'obuć się' (N, StS)
wżyć się 'zadomowić się, przywiązać się' (Mk, O)

Czasowniki z prefiksem *wy-*

wybaczać 'darować winę' (M, O)
wybadać 'pytać, dowiedzieć się czegoś' (Mk)
wybaluszyć 'wytrzeszczyć, szeroko otworzyć oczy' (D, Mk)
wybawić 'uwolnić' (Mk), *wybawić się* 'nabawić się do woli' (Mk)
*wybijać*₁ 'biciem wyjmować' (H, O), *wybić*₂ 'biciem zrobić otwór' (StS), *wybić*₃ 'biciem zniszczyć, spowodować szkodę' (M, StS, Z), *wybić*, *wybijać*₄ 'zabijać, o wielu' (M, StS, W), *wybić*, *wybijać*₅ '(o gradzie, deszczu) niszczyć zboża' (H, M, N), *wybijać*₆ 'biciem oczyszczać (ziarno, włókno)' (N, Z), *wybijać*₇ 'tkać płótno' (D), *wybić*₈ 'zbić, wymierzyć karę' (D, Mk), *wybić*₁₀ 'odbić, zdobyć' (StS), *wybić*₁₁ 'wbić (jaja do ciasta)' (M, StS, W)
wybidować się 'przeżyć jakiś czas w biedzie' (Mk)
wybidzić się 'przeżyć jakiś czas w biedzie' (Mk)
wybiegać 'biegnąć, opuszczać jakieś miejsce' (W), *wybiegnać* '(o mleku) wykpieć' (N)
wybielić, *wybielać* 'wybielić, uczynić białym' (O, StS, W, Z), *wybielić się* 'wyblaknąć' (M), *wybieliwać* 'bieleć, stawać się białym' (W)
wybiwać 'wybijać (o oknach)' (H)
wybladnąć 'wypłowieć' (Mk)
wyboleć 'przeboleć, odżalować' (Mk)
wyborować 'wywiercić' (StS)
wybrać, *wybierać*₁ 'dokonać wyboru' (H, StS), *wybrać*, *wybierać*₂ 'wyjąć' (N, O, StS), *wybrać*, *wybierać*₃ 'zebrać (plony, nasiona)' (H, M, N, StS, W, Z), *wybierać* 'wybierać' (D), *wybierać się* 'podróżować, wyruszać w drogę' (D), *wybrać się* 'wyprowadzić się' (M)
wybrzygać się 'wytryskać, wystrzeliwać' (StS), *wybrzygnąć* 'wytrysnąć' (StS)
wybuchać, *wybuchnąć* I, '(o wojnie) zaczynać się' (StS), *wybuchnąć* I₂ 'wytrysnąć' (D, StS)
wybuchać II 'wypić' (Mk)
wybudować 'wznieść budowlę' (StS), *wybudować* 'wybudować' (StS), *wybudować się* 'wybudować sobie dom' (Mk)

- wybyć** 'wyjechać' (Mk)
wycharzyć się 'załatwić potrzebę fizjologiczną' (Mk)
wychlać 'wypić' (Mk)
wychlapać₁ 'wylać' (Mk), **wychlapać**₂ 'przen. zdradzić tajemnicę' (Mk)
wychować, **wychowywać**₁ '(o dziecku) wychować' (N, StS), **wychować**, **wychowywać**₂ 'wyhodować' (StS), **wychowuwać** 'wychowywać' (N)
wychylić 'wypić szybko' (Mk)
wyciągnąć, **wyciągać** 'wyjmować' (D, H, M, N, O, StS, W, Z)
wyciec 'wypłynąć' (N)
wytrzeć₁ 'osuszyć przez wycieranie' (M, W, Z), **wytrzeć**₂ 'rozetrzeć' (Z), 'tarciami oczyszczać, wycierać' (M), **wycierać** 'prac w rękach' (W), **wytrzeć się** 'osuszyć się' (N), **wycierać**
wycierpieć 'doznać cierpień' (W), **wycirpieć** 'wycierpieć' (Z)
wyciąć, **wycinać**₁ 'cięciem robić kształt' (D, N, O, StS), **wycinać**₂ 'cięciem usuwać' (H, Mk, O, Z), **wyciąć**₃ 'przen. uderzyć' (D, O, W)
wyciosać 'ciosaniem nadać kształt' (N), **wyciosać** 'wyciosać' (Mk), **wycisnąć** 'wyciosać' (StS), **wyciosać** (N), **wyciosywać** 'ciosać' (W), **wycisywać** 'wyciosywać' (Z)
wyciepać 'wytrzeć, oczyścić konopie' (Z)
wycisnąć 'cisnąć, pozbawić wilgoci' (O, StS)
wyciupać 'oczyścić konopie na cierlicy' (Z)
wycudować 'wymyślić' (Mk)
wycyganąć 'wyłudzić' (Mk)
wycyrklować 'wycelować, trafić' (Mk)
wyczerpać się 'wyeksploatować, zmęczyć się' (StS)
wyczesać₁ 'dokładnie uczesać (konia)' (StS), **wyczesać**, **wyczesywać**₂ 'czyścić włókno specjalną szczotką' (H, M, W, Z), **wyczesać się** 'ładnie się uczesać' (Mk)
wyczuchać się 'wybrnąć, wyzdrowieć' (Mk)
wyczykiwać 'czekać długo' (D)
wyczyniać 'oczyszczać z grubsza zboże grabiami' (StS)
wyczypurzyć się 'wystroić się' (O)
wyczyścić₁ 'usunąć brud, śmieci' (M, StS, W), **wyczyszczać** 'czyścić, usuwać brud' (StS), **wyczyszczywać** 'czyścić, usuwać brud' (StS), **wyczyścić**₂ 'wykastrować' (H, N, O, StS)
wyczytać 'odnaleźć, czytając' (M)
wydać, **wydawać**₁ 'przydzielić, dać, oddać' (StS), **wydać**, **wydawać**₂ 'zdradzić, donieść' (M, Mk, O, W, Z), **wydać**, **wydawać**₃ 'wydać (za męża)' (Mk, N, StS), **wydać się**, **wydawać się**₁ 'wyjść za męża' (H, Mk, StS, Z), **wydawać się**₂ 'wychodzić drukiem' (Z)
wydalać 'wypędzać, wysyłać daleko' (D)
wydłubać 'wykonać coś na skutek dłubania' (H, O, W, Z)
wydmuchać 'dmuchaniem oczyścić, wywiać' (N)
wydoić 'skończyć dojenie' (M, N, StS, Z)
wydołać 'dać radę, podołać' (Mk)
wydrapać się 'wyleźć' (D)
wydrzeć₁ 'wygrzebać, wydłubać' (StS, Z), **wydrzeć**₂ 'zabrać, ukraść' (O), **wydrzeć się** 'wykrzyzczyć się' (Mk, O)
wyдумywać 'wymyślać' (M), **wyдумać** 'wymyślić' (H, N, O)
wydurownić się 'wyglupiać się' (D)

- wydużać** ‘wyciskać’ (W), **wydużować** ‘wydużać’ (W), **wyduścić**₁ ‘wyduścić, wycisnąć’ (M, Mk, W), **wyduścić**₂ ‘zmusić kogoś do powiedzenia lub zrobienia czegoś’ (Mk)
- wydychać** ‘oddychać’ (N)
- wydzierać** ‘wyznaczyć, dać’ (M)
- wydzierać** ‘gwałtem zabierać’ (Mk, O), **wydzierać się** ‘krzyczeć’ (Mk)
- wydzierać** ‘wydziobywać (otwory)’ (M)
- wydzierać** ‘marudzić’ (Mk)
- wyfajnić** ‘wyładnieć’ (D)
- wyfotoграфować** ‘skopiować kolejno przez fotografowanie’ (StS)
- wyfukać** ‘wykrzyczeć, wyłajać publicznie’ (Mk)
- wygadać** ‘zdradzić czyjąś tajemnicę’ (Mk)
- wygarbować**₁ ‘wyprawić skórę’ (D), **wygarbować**₂ ‘wyłoić (skórę), ukarać’ (D)
- wygartywać** ‘wygarniać’ (O, StS), **wygartać** ‘wygarniać’ (W), **wygarnąć** ‘wymieść’ (M, O, StS, W, Z)
- wygibywać się** ‘wykręcać się, wiercić się’ (Mk)
- wyginąć** ‘wymrzeć’ (M, StS)
- wyginać się** ‘chylić się’ (M, W)
- wyglądać**₁ ‘prezentować się’ (H, N, O, StS, W, Z), **wyglądać**₂ ‘wyglądać, wystawać’ (N), **wyglądać**₃ ‘oczekiwać’ (D, Z), **wyglądnięć** ‘wyjrzeć’ (D)
- wyglądzić**₁ ‘wyrównać’ (Mk), **wyglądzić**₂ ‘wyprasować, uczynić gładkim na skutek prasowania’ (N, O)
- wyglancować** ‘wypolerować, wypastować obuwie’ (D, Mk)
- wyglębić** ‘wyżłobić, uczynić głębokim’ (W)
- wyglodzić** ‘głodzeniem wyczerpać, osłabić’ (Mk)
- wygmyrać** ‘wyszukać, wyszperać’ (D)
- wygnąć** ‘wypędzić’ (D, H, M, N, O, W, Z), **wygnaniać** ‘wypędzać’ (D, H, M, N, O, W), **wygonić się** ‘naganiać się do woli’ (Mk), **wygnąć się** ‘(o roślinie) wyciągnąć się, wybujać’ (H)
- wygnoić** ‘nawieźć gnojem’ (N)
- wygodzić** ‘dogodzić’ (Mk)
- wygotowywać** ‘prac, gotując’ (W), **wygotować**₁ ‘uprac, gotując’ (Z), **wygotować**₂ ‘ugotować do końca’ (StS)
- wygrać** ‘dostać wygraną’ (StS)
- wygramolić się** ‘wyleźć z trudem’ (D)
- wygruzić** ‘wyładować’ (StS)
- wygrzyź** ‘zrobić otwór na skutek gryzienia’ (M)
- wygrzebywać** ‘wygrabiać’ (N), **wygrzebać** ‘grzebaniem odsłonić’ (N), **wygrzebać się** ‘wyleźć z trudem’ (D)
- wygrzewać** ‘czynić gorącym’ (StS)
- wyhawkać** ‘wyszczekać’ (D)
- wyhodować** ‘wykarmić’ (D, M, O), **wyhodować się** ‘spaść się, utyc’ (W), **wyhodować** ‘wychować’ (Z)
- wyhuciać** ‘wykołysać’ (D)
- wyhulukać** ‘zbesztać kogoś’ (D)
- wyhuścić** ‘wykołysać’ (D)
- wyiskać** ‘wyszukać (zwł. o insektach)’ (D)

- wyjadać, wyjeść* 'zjadać do cna' (M, O)
wyjąć 'wydostać' (H, M, N), *wyjmować* 'wydostawać' (N, StS), *wyjmac* 'wyjmować' (M, StS, W)
wyjechać, wyjeżdżać 'opuścić jakies miejsce' (H, M, O, StS, W, Z), *wyjeżdżać* 'wyjeżdżać' (D)
*wyjsć, wychodzić*₁ 'opuścić miejsce' (H, M, N, O, StS, W, Z), *wychodzić*₂ 'ukazywać się' (StS), *wyjsć, wychodzić*₃ 'wystawać' (StS), *wychodzić*₄ 'być efektem, wynikać' (M, Z), *wychodzić, wyjsć*₅ 'udawać się' (O, StS, Z), *wychodzić*₆ 'wypadać, zdarzać się' (H, O, StS), *wychodzić*₇ '(za męż) brać ślub' (H, N), *wyjsć*₈ '(o roślinach) wzejść' (O), *wychodzić się* 'wychodzić, być efektem' (Z)
wykaczać 'wymaglować' (O, Z)
wykalupić 'wydobyć, wyluskać' (N)
wykantować 'oszukiwać' (Mk)
wykarabkać się 'wykaraskać się' (M, Mk)
wykaraskać się 'wyjść cało' (Mk)
wykarmić 'dostarczyć pokarmu' (StS)
wykazywać 'pokazywać' (StS)
wykąpać 'urządzić kąpiel, umyć' (Z)
wykinąć, wykidać 'wyrzucać' (D, H, M, N, O, W, Z), *wykinuć* 'wyrzucić' (N, W)
wykipieć 'wygotować się, ulotnić się' (O)
wykitować 'zdechnąć' (Mk)
wykiwać 'oszukiwać' (Mk)
wyklepać 'klepiąc, naostrzyć kosę' (H, Z)
wykluczyć 'wyłączyć' (Mk, N, O)
wykluwać się 'wylęgać się' (O)
*wykladać*₁ 'eksponować' (StS), *wyłożyć, wykladać*₂ 'pokryć jakąś powierzchnię' (StS), *wykladać*₃ 'uczyć' (H, M), *wyłożyć*₄ 'wylec (od deszczu)' (M, W), *wykladywać* 'wykladać, uczyć' (H)
wyklócić 'dobrze wymieszać' (Mk), *wyklócić*₂ 'dokładnie młócić' (N)
wykluwać 'wydłubywać' (O)
wykołupywać się 'wykluwać się' (O)
wykołysać 'wypieścić' (D)
wykombinować 'uzyskać, zdobyć' (D)
wykończyć 'doprowadzić do końca' (Z)
wykopywać 'wydobywać, kopiąc' (M, N, O, W), *wykopować* 'wykopywać, wydobywać, kopiąc' (W), *wykopać*₁ 'wydobyć to, co zakopane' (M, StS, W, Z), *wykopać*₂ 'kopiąc, zrobić dół' (H, M, N, O, StS, Z)
wykopyrstnąć się 'przewrócić się' (Mk)
wykorczować 'wykarczować' (M, O)
wykorzenie 'usunąć, zlikwidować' (W)
wykorzystać 'spożytkować' (StS)
wykosić 'skosić całkiem' (H, N, O, W, Z)
wykosztować 'zakosztować, spowodować duże koszty, wydatki' (Mk)
wykrasić 'pomalować (kolejno)' (Z)
*wykręcić, wykręcać*₁ '(o praniu) wyżyć' (M, O, W), *wykręcić, wykręcać*₂ 'wywiercić' (H, N, Z), *wykręcić*₃ 'wykręcić, nadać kształt, kręcić' (StS, Z), *wykręcić*₄ 'zamotać, zakręcić'

- w różne strony' (M), wykręcać₄ 'przekręcać' (Z), wykręcać 'wyżymać' (O, W), wykręcać się 'wykręcać się, nie mówić wprost' (O)
- wykrężyć 'wymęczyć kogoś tańcem' (M)
- wykrzesać 'wydobyć ogień' (O)
- wykrzyczeć 'skrzyczeć' (Mk)
- wykrzywiać się 'robić miny' (D, O)
- wykukać 'przen. wyłudzić' (Mk)
- wykupić się 'zapłacić okup' (O)
- wykurować się 'wyleczyć się' (D)
- wykurzyć 'przen. wypędzić' (Mk)
- wykuwać 'wyrabiać, kując' (StS)
- wylądować 'przen. skończyć' (StS)
- wylecieć₁ 'wypaść' (H, M, W, Z), wylatywać 'wypadać' (M, O, StS, W, Z), wylatuwać 'wylatywać, odpadać' (N, W), wylecieć₂ 'szybko wybiec' (D, M, StS), wylatać się 'nabiegać się do woli' (Mk)
- wyleczyć 'przywrócić zdrowie' (StS, Z)
- wylegać się 'wylegiwać się' (Mk), wylegnąć 'położyć się (o zbożu)' (O)
- wylekować 'wyleczyć' (Mk)
- wylenić 'wylenieć, zgubić sierść' (StS)
- wylepić 'lepiąc, pokryć wewnątrz czegoś' (M, StS, W, Z)
- wylać, wylewać₁ 'usunąć płyn' (O, StS, W), wylewać₂ 'lejąc, pokryć powierzchnię' (StS), wylać₃ 'wlać, przelać' (M)
- wylizać 'wyczyścić, liżąc' (D), wylizać się 'wyleczyć się' (D)
- wylądować 'ładowaniem opróżnić coś' (StS)
- wylamać 'całkiem połamać' (M)
- wylapać 'złapać wszystko' (W)
- wylazić₁ 'wysuwać się, wychodzić' (N), wyleźć₂ 'wyjść, opuścić dane miejsce' (O, StS, W), wyleźć₃ '(o kurczętach) wykluc się' (N), wylazić, wyleźć₄ 'włazić (na górę)' (H, M, N, StS, W), wylazywać 'wylazić, wychodzić' (StS), wyliźć₁ 'wyleźć' (D), wyliźć₂ 'wybrnąć z czegoś, np. z długów' (D)
- wyłoić '(skórę) nabić, ukarać' (D)
- wylupywać 'wydłubywać' (W), wylupywać się 'wykluwać się' (H, M, O), wylupić się, wylupiać się 'wykluć się' (H, Mk, StS), wylupić się₂ 'wytrzeszczyć oczy' (Mk)
- wyłysieć 'stać się łysym' (Mk)
- wyłyskiwać się 'błyszcząć' (H)
- wymachiwać 'machać gwałtownie' (W)
- wymaczuwać 'wymaczać' (W), wymaczać '(nos) wytrzeć nos' (D)
- wymaić 'umaić' (Mk)
- wymoknąć 'długo się wymoczyć' (H, M, Z), wymakać 'długo się moczyć, moknąć' (StS, Z), wymoczyć₁ 'długo moczyć' (H, O), wymoczyć₂ 'zmoczyć (o deszczu)' (N)
- wymalować 'pomalować dokładnie' (StS)
- wymańcić 'wyprosić coś od kogoś' (D)
- wymarnować 'wymęczyć, wyniszczyć' (Mk)
- wymarznąć 'wyginać od mrozu' (M, W)
- wymaścić '(o chacie) pobielić' (Z)

- wymawiać*₁ 'wymawiać, artykułować' (Z), *wymawiać*₂ 'wypominać' (Mk), *wymawiać się* 'wykręcać się' (Mk), *wymowlać* 'wymawiać, artykułować' (N)
- wymazać* 'posmarować' (StS)
- wymebłować* 'wstawić meble' (Mk)
- wymęczyć* 'zmęczyć do cna' (M), *wymęczyć się* 'zmęczyć się do cna' (Mk, Z)
- wymiąć* 'wycisnąć' (H, M)
- wymiatać* 'miotąć, usuwać' (M, O), *wymitać* 'wymiatać' (M)
- wymiesić* 'wyrobić ciasto' (StS), *wymięsić* 'wymiesić' (H, M, O)
- wymieszać* 'mieszając, połączyć' (StS, W), *wymięsząć* 'wymiesić, wyrobić' (H), *wymiszać* 'wymiesić, wyrobić' (W)
- wymiędlić* 'obrobić włókna na międlicy' (H)
- wyminąć* 'prześcignąć, wyprzedzić' (D)
- wymizgać się* 'wyelegantować się' (D)
- wymłócić* 'uzyskać ziarno na skutek młócenia' (H, N, O, StS, W, Z)
- wymodlić* 'wyprosić modlitwą' (Mk)
- wymrozić* 'spowodować wymarzenie' (W)
- wymierać*, *wymrzeć* 'umrzeć (o wszystkich)' (M)
- wymurować* 'zbudować, murując' (M, N, Z)
- wymuzgać* 'dokładnie wyczyścić (naczynie)' (D)
- wymyć*₁ 'myciem wyczyścić' (M, Mk), *wymyć*₂ 'wybić (o płynącej wodzie)' (O)
- wymyślić*, *wymyślać* 'wpaść na pomysł' (StS)
- wynająć* 'oddać w najem' (StS), *wynajmować* 'wynajmować, brać w najem' (Mk)
- wynaleźć* 'odszukać' (Mk)
- wyniszczyć* 'zniszczyć, zabić, unicestwić' (O, StS)
- wyniuchać*₁ 'wywachać' (D), *wyniuchać*₂ 'przen. wyszukać' (D)
- wynosić* 'niosąc, usuwać' (H, M, N, O, W, Z)
- wynudzić*₁ 'bardzo znużyć' (Mk), *wynudzić*₂ 'wyprosić, wybłagać' (D)
- wynypać* 'wyszukać' (D)
- wyorać*, *wyorywać*₁ 'orząc, wydobyć' (StS), *wyorać*₂ 'wykonać płytką orkę po żniwach' (H, N, StS), *wyworywać* 'wyorywać' (StS)
- wyotwierać* 'pootwierać' (Mk)
- wypaćkać* 'pobrudzić' (D)
- wypaczosować* 'oczyścić włókna szczotką' (Z)
- wypalić*₁ 'spalić do cna' (Mk, N), *wypalać*, *wypalić*₂ 'utrwalić wypaleniem' (H, StS), *wypalić*₃ 'paleniem oczyścić, osmalić' (StS)
- wypaplużyć* 'zwymyślać kogoś' (D)
- wypaproszyć* 'wypatroszyć' (D)
- wyparzować* 'wyparzać' (N), *wyparzyć* 'sparzyć (o maku)' (W)
- wypaść*, *wypasać* I 'tuczyć' (D, Mk), *wypaść się* 'utuczyć się' (Mk)
- wypaść* II₁ 'trafić się' (M), *wypaść* II₂ 'spaść (o gradzie)' (N)
- wypatroszyć* 'oporządzić drób' (D)
- wypędzić*, *wypędzać* 'wygonić' (StS)
- wypełnić się* 'dokonać się' (M)
- wypepląć* 'wypaplać, wygadać' (Mk)
- wypić*, *wypijać*₁ 'spożyć płyn' (D, H, M, N, O, StS, Z), *wypić*, *wypijać*₂ 'spożyć alkohol' (M, N, StS)

- wypiekować** ‘wypiekać’ (StS)
wypisać, wypisywać₁ ‘wypełnić druki’ (M, StS), **wypisać, wypisywać**₂ ‘zamówić, zaprenumerować’ (H, Mk, O, StS, Z), **wypisać**₃ ‘przydzielić’ (StS), **wypisać się**₁ ‘skreślić się z listy’ (Mk), **wypisać się**₂ ‘wymeldować się’ (Mk)
wyplacać₁ ‘płacić’ (StS), **wyplacić**₂ ‘zapłacić (podatek)’ (H), **wyplacać** ‘wyplacać’ (Z)
wypleść, wyplatać ‘wyrobić, plotać’ (M, N, O, StS, W, Z), **wyplatuwać** ‘wyplatać’ (StS), **wyplitać** ‘wyplatać’ (O)
wyplewić ‘wypleć, wyrwać chwasty’ (H, M, N, W, Z), **wypluć** ‘wypleć’ (StS)
wyplłoszyć ‘wystraszyć, wypędzić’ (Mk)
wyplukać ‘płucząc, wyczyścić’ (H, M, N, StS, W), **wyplukiwać** ‘płukać’ (O, W), **wypluskać** ‘wyplukać’ (StS)
wyplunąć ‘wypluć’ (M)
wyplýwać ‘(o płynie) wyciekać’ (M)
wypogodzić się ‘(o niebie) stać się pogodnym’ (N, O)
wypokutować ‘odbyć pokutę’ (Mk)
wypomnieć ‘wymówić coś komuś’ (Mk)
wypościć się ‘odbyć długi post’ (O)
wypowiadać ‘wypominać coś komuś’ (Mk), **wypowiedzieć** ‘powiedzieć, wyznać’ (M, StS)
wyprać ‘uprać wszystko’ (M, Mk, N, O, StS, Z)
wypraktykować ‘doświadczyć’ (Mk)
wyprasować ‘uprasować dokładnie’ (M, O)
wyprawdać ‘powiedzieć prawdę, wydobyć na jaw prawdę’ (O)
wyprawić, wyprawiać₁ ‘posłać’ (H, Mk), **wyprawić**₂ ‘urządzić’ (Mk), **wyprawić, wyprawiać**₃ ‘(o skórach) obrobić’ (D, StS), **wyprawić, wyprawiać**₄ ‘otynkować’ (D), **wyprawić się** ‘poprawić się’ (Mk)
wyprosić ‘uzyskać na skutek prośnienia’ (N)
wyprowadzać ‘wywieść’ (StS)
wyprzątać ‘wysprzątać’ (O)
wyprzedać ‘sprzedać, wyprzedać do cna’ (M)
wyprząc ‘odwiązać konie od wozu’ (O), **wyprząść** ‘odwiązać konie od wozu’ (D), **wyprzęgać** ‘odwiązywać konie od wozu’ (D, Z), **wyprzągać** ‘odwiązywać konie od wozu’ (D)
wypucować ‘wypolerować, wypastować obuwie’ (D)
wypuczyć ‘wydać, uczynić wypukłym’ (Mk)
wypuścić I ‘wypuścić, uwolnić’ (N, StS, Z), **wypuskać** ‘wypuszczać, uwalniać’ (M, O, W)
wypuścić II ‘opróżnić, uczynić pustym’ (O, W)
wypytać, wypytywać ‘wybadać, pytać’ (H, O)
wyrąbać, wyrąbywać ‘rąbaniem usuwać’ (H, N, W, Z)
wyrachować ‘wyliczyć’ (Mk)
wyrosnąć ‘stać się większym’ (M, N, O, StS, W, Z), **wyrastać** ‘rosnąć’ (M)
wyratować ‘uratować’ (StS)
wyrazić się, wyrażać się ‘powiedzieć, wypowiedzieć się’ (N, Z)
wyrezywać ‘wycinać, robić kształt’ (StS)
wyrobić, wyrabiać₁ ‘wyrobić, wyprodukować’ (D, H, M, O, StS, W), też **wyrobiać** (StS), **wyrabiać**₂ ‘uzyskać (o dokumentach)’ (StS), **wyrobić, wyrabiać**₃ ‘wyrobić (o glinie, cieście)’ (H, StS, Z), też **wyroblać** (N, StS), **wyrabiać**₄ ‘dokazywać, wyprawiać’ (H, O), **wyrobić**₅ ‘wykończyć’ (StS), **wyrobić, wyrabiać**₆ ‘obrobić, uprawiać, przygotować pod

- zasiew' (N, Z), wyrobić₇ 'zrobić' (StS), wyrobić się, wyrabiać się₁ 'zmienić się z czasem' (Mk, StS), wyrobić się₂ 'skończyć pracę na czas' (Mk)
- wyrównać 'zrobić równym' (StS), wyrównać 'wyrównać' (H), wyrównać się 'wyrównać się' (Z)
- wyrozumieć 'zrozumieć' (Mk)
- wyryć 'wykopać, ryjąc' (H)
- wyrzyczyć 'przygotować, wyszykować' (Mk)
- wyrzypolić 'upaść' (Mk)
- wyrwać, wyrywać 'usunąć rwaniem' (H, M, N, O, StS, W, Z), wyrwać się 'uciekać' (O)
- wyrzec się 'rezygnować' (H, M)
- wyrzucić, wyrzucac₁ 'pozbyć się' (StS), wyrzucić, wyrzucac₂ 'wyladować' (H, StS)
- wyrzygać 'zwymiotować' (D, M, Mk)
- wyrzynać₁ 'wycinać, usuwać (rośliny)' (H, M, W), wyrzynać₂ 'oddzielać, tnąć' (O, W), wyrzynać₃ 'uzyskiwać kształt, wzór, tnąć' (N, W, Z), wyrzynać₄ 'wymordować' (StS, W)
- wysadzić₁ 'kazać wysiąść' (H, O, StS), wysadzić, 'posadzić (na czymś)' (M), wysadzić, 'wsadzić wysoko' (O, StS), wysadywać 'wysadzać' (M)
- wysapowywać 'pielicić *sapą*' (M)
- wysiedzieć, wysiadywać₁ 'wysiedzieć pisklęta' (M, Mk, O, Z), wysiedzieć₂ 'usiedzieć, wytrzymać' (Mk), wysiedziwać 'wysiadywać pisklęta' (N, O)
- wysiedlić 'zmusić do wyjazdu' (Mk), wysielić 'wysiedlić' (H), wyselić 'wysiedlić' (Z)
- wysiać 'posiać ziarno' (StS), wysiać się 'zasiać się samemu' (O)
- wysiakać 'wysmarkać, wyczyścić nos' (D)
- wysiadać 'wyganiać, wypędzać' (D, Mk, W)
- wysiurac się 'wysikać się' (Mk)
- wyskoczyć, wyskakiwać 'wskoczyć' (StS, W, Z)
- wyskrobać 'skrobaniem wydobyć' (D), wyszkrobać 'wyskrobać, oczyścić skrobaniem' (D, M, Z)
- wyskubać, wyskubywać 'skubaniem usunąć' (H, M, Mk, W)
- wysłuchać 'usłuchać do końca' (M, N)
- wysłużyć 'odsłużyć' (Mk, StS)
- wysmalić 'wypalić, wydobyć poprzez wypalenie' (O)
- wysmażyć 'usmażyć dokładnie' (Z)
- wysnuwać się 'wychodzić, wydostawać się' (O)
- wyspać się 'poczuć się wypoczętym' (StS)
- wyspowiadać 'wysłuchać spowiedzi' (N, StS), wyspowiadać się 'odbyć spowiedź' (M, O, StS, W), wyspowiadać się 'wyspowiadać się' (M)
- wystąpić 'zabrać głos' (M, O), wystąpywać 'występować, mieć występ publiczny' (M), występować 'przedstawiać' (M), wystąpać 'wystawać' (O)
- wystarczyć, wystarczać 'nie braknąć' (N, StS, W)
- wystawić₁ 'pokazać publicznie' (M, StS), wystawiać₂ '(o przedstawieniu) pokazywać' (O), wystawić₃ 'wynieść (na zewnątrz)' (Z), wystawiać₄ 'fundować poczęstunek' (Mk), wystawić₅ 'postawić (budynek, dom)' (D, Mk, Z)
- wystębnować 'ozdobić ściegiem' (O)
- wystękać 'prosząc, błagając, otrzymać coś' (Mk)
- wystopyrczyć 'sterceć, wystawać na zewnątrz' (Mk)
- wystrachać 'wystraszyć' (Mk)

wystrajać 'stroić' (M), *wystroić się* 'wybudować się' (M)
wystrugać 'wykonać struganiem' (StS)
wystrychnąć się 'wystroić się' (D)
wystudzić 'wychłodzić' (D)
*wystygnać*₁ 'stać się chłodniejszym' (M, StS), *wystygnać*₂ 'wyschnąć' (StS)
wysusac 'wysusac' (W)
wysuszyć 'uczynić suchym' (N, M, O, W), *wysuszać* 'suszyć' (O), *wysuszyć się*₁ 'wyschnąć' (N), *wysuszyć się*₂ 'schudnąć' (Mk)
*wysuwać się*₁ 'ukazywać się' (StS), *wysuwać się*₂ 'rozkładać się przez wysunięcie' (StS)
wyswarzyć 'pokłócić się' (N)
wyschnąć, 'stać się suchym' (StS), *wysychać* 'schnąć' (M, W), *wysechać* 'schnąć' (O),
*wyschnąć*₂ 'schudnąć do cna' (Z), *wysechnąć* 'wyschnąć' (H, M, Mk, N, O, StS, W)
wysyłać 'o nitce) wywlekać' (StS)
*wysłać*₁ 'wyprawić (kogoś)' (StS), wysłać, wysyłać, 'zmuszać do wyjazdu, zsyłać' (H, M, N, O, W, Z)
wysypywać 'sypaniem opróżnić' (N), *wysypuwać* 'wysypywać' (H, M), *wysypać*₁ 'wysypywać, iter. (!)' (StS, Z), *wysypać*₂ 'opróżnić' (H, M, W), *wysypać się* 'wypaść' (N)
wysysać 'ssaniem opróżniać' (W)
wyszalupić 'wyrzeszczyć (oczy)' (D)
wyszarować 'wypławić' (N)
wyszczekać 'zniknąć' (Mk)
wyszkolić 'wykształcić' (D, Mk)
wyszmarkać 'wyszmarkać, oczyścić nos' (D)
wysznurować się 'przen. uciec rządkiem' (StS)
wyszolupać 'wyluskać (groch)' (O)
wyszpertać 'wyszperać, wygrzebać' (O)
wyszpyrać 'wyszperać' (D)
wysztydirować 'uzyskać, wykombinować' (D)
wyszzyć, *wyszyczyć* 'ozdobić szyciem, haftem' (H, M, Mk, N, O, StS, W, Z)
wyścielić 'wymościć' (D, H)
wyśpiewać 'wykonać pieśń' (Mk)
wyświecić 'wyjaśnić, wyświetlić' (Mk)
wyświeczać 'ubrudzić, zniszczyć' (Mk)
wyświęcować 'wyświęcać, udzielać święceń' (N), *wyświęcać* 'udzielać święceń' (W)
wyświęcić 'wypędzić, przepędzić' (Mk)
wyświstać 'wygwizdać' (D)
wytanieć 'potanieć' (Mk)
wytapiać 'uzyskiwać przez topienie' (W)
wytargować 'uzgodnić niższą cenę' (Mk)
wytarmosić 'potrząsnąć kimś' (Mk)
wytaskać 'wyciągnąć, wydobyć skądś' (StS)
wytemlewić 'wyniszczyć' (O)
wyterebić 'wyluskać, wykruszyć (ziarno z kłosa)' (H, O)
wytkać 'utkać' (Z)
wytłuc 'tłukać, zniszczyć' (O), *wytłuc się* 'ubrudzić się' (Mk)
wytłumaczyć 'wyjaśnić' (StS)

- wytoczyć**₁ 'wykonać przez toczenie' (Z), **wytoczyć**₂ 'wymaglować, wyprasować' (N)
wytracić 'wydać pieniądze' (Mk), **wytracić się** 'wydać wiele pieniędzy' (Mk)
wytrynkować 'wytynkować' (D)
wytryszczyć 'wytrzeszczać (oczy)' (D)
wytrzasnąć 'wyszukać, wydobyć' (Mk)
wytrząść 'wyrzucić, trząść' (W), **wytrząsać** 'wyrzucać, trząsać' (M, O), **wytrząsać** 'wyrząsać, wyrzucać' (H, Z)
wytrzeszczyć 'szeroko otworzyć (oczy)' (D), też **wytrzeszczyć** (D)
wytrzymywać 'trwać, znieść coś' (M, Z), **wytrzymać** 'przetrwąć' (H, M, N, O, StS, W, Z)
wytwerezić 'wytrzeźwieć' (D)
wytyczyć 'oznaczać (rzędy przy sadzeniu ziemniaków)' (D)
wytykać 'wymawiać coś komuś, wypominać' (Mk)
wytyrybuszyć 'wytrzeszczać (oczy)' (D)
wyuczyć 'wykształcić, uczyć' (M), **wyuczyć** 'wyuczyć' (W), **wywuczyć** 'wykształcić' (D),
wyuczyć się 'wykształcić się, uczyć się' (M, O, StS, Z)
wywąchać 'przeczuć' (Mk)
wywałaszać 'wykastrować' (D)
wywalczyć 'postawić na swoim' (StS)
wywalić 'wyrzucić' (Mk), **wywalewać** 'wywalać, wyrzucać' (O), **wywalić się** 'upaść' (StS)
wywiać 'oczyścić omlócone zboże z zanieczyszczeń' (H, M, O, StS)
wywiązać 'zrobić na drutach' (Z)
wywieźć 'dowiedzieć się' (Mk)
wywiertić 'wydrążyć' (D)
wywiesić 'umieścić, wieszając' (StS)
wywieść, **wywodzić**₁ 'wyprowadzić' (H, M, Mk, O, StS, W), **wywodzić**₂ 'hodować' (H), **wy-
wodzić się** 'pochodzić' (D, Mk)
wywieźć, **wywozić**₁ 'wioząc, zabrać' (H, M, N, O, StS, W, Z), **wywieźć**, **wywozić**₂ 'zabrać
kogoś pod przymusem, zesłać' (H, M, N, O, StS, W, Z)
wywiązuwać 'o układaniu snopków na dachu' (StS)
wywijać 'tańczyć' (Mk), **wywijać się** 'wykręcać się, szukać pretekstu' (Mk)
wywlec 'wyciągnąć' (M)
wywołać, **wywoływać** 'wezwać' (H, M, O)
wywrócić 'przewrócić' (D), **wywracać** 'przeinaczać' (D)
wyzamykać 'pozamykać' (Mk)
wyzbierować 'zbierać dokładnie' (W), **wyzbierać** 'zebrać dokładnie' (Mk)
wyzdrowieć 'odzyskać zdrowie' (H)
wyzydychać 'masowo pozdychać' (Mk, N)
wyzłocić 'obdarować złotem, ozłocić' (Mk)
wyznaczyć 'ustalić' (M, StS)
wyzubrzyć 'nauczyć się na pamięć, kuć' (Mk)
wyzuć 'zzuć, zdjąć buty' (Mk)
wyżwać₁ 'zmieszać z błotem, obrzucić przezwiskami' (D, Mk), **wyżwać**, **wyzywać**, 'wzy-
wać, wołać' (H, M, Mk, N, O, StS, Z), **wyzywać się** 'wymyślać sobie nawzajem' (Mk)
wyżwierać się 'rzucać się ze złością (na kogoś)' (Mk)
wyżalować się 'wyżalić się' (D)
wyżenić 'wypędzić na pastwisko krowy, konie' (D)

wyżłopać ‘wypić’ (D)

wyżąć I ‘wyciąć, skosić (o zbożu)’ (W, Z), **wyżnąć** ‘wyzać, wyciąć (o zbożu)’ (StS)

wyżąć II ‘wycisnąć wodę’ (Mk)

wyżyć, **wyżywać** ‘przeżyć, przetrzymać’ (H, M, N, StS, W, Z), **wyżyć się**₁ ‘wylądowywać się (na kimś)’ (Mk), **wyżyć się**₂ ‘pozbyć się czegoś’ (Mk)

wyżywić ‘utrzymać przy życiu’ (M)

Czasowniki z prefiksem *wz-*

wspominać ‘przywoływać wspomnienia’ (D, M), **wspomnąć** ‘wspomnieć’ (Mk)

wzdychnąć ‘westchnąć’ (Mk)

wzejść, **wschodzić**₁ ‘(o słońcu) wschodzić’ (H, M, Mk, StS, W), **wzejść**, **wschodzić**₂ ‘kielkować’ (Mk, O)

wzgotować ‘ugotować’ (M)

wziąć (H, N, O, StS), też **wziąść** (D, N), **wziąć się** ‘pojawić się’ (H, M)

wznieść ‘zbudować’ (M)

wzwodzić ‘wznosić, budować’ (M)

Czasowniki z prefiksem *za-*

zaaresztować ‘osadzić w areszcie’ (H), **zaharysztować** ‘zaaresztować’ (D)

zababrać ‘ubrudzić’ (Mk)

zabagać się ‘zachciewać się czegoś’ (D)

zabawić się ‘opóźnić się, zatrzymać się u kogoś dłużej’ (D)

zabić, **zabijać**₁ ‘pozbawić życia, zamordować’ (M, O, StS, W, Z), **zabić**, **zabijać**₂ ‘wbić, umieścić w czymś’ (H, N, O, StS, Z), **zabijać**₃ ‘przybijać’ (W), **zabiwać** ‘zabijać, przybijać’ (StS), **zabić**₄ ‘uderzyć’ (N), **zabijać się** ‘przen. pracować’ (Mk), **zabić się** ‘stracić życie’ (StS)

zabiedować ‘popaść w biedę’ (Mk)

zabiedzić ‘popaść w nędzę’ (Mk)

zabiegać ‘biegnąć, dotrzeć’ (W)

zabielić ‘zaprawić mlekiem, śmietaną’ (Mk)

zabierzmować ‘udzielić sakramentu bierzmowania’ (Z)

zabintować ‘zabandażować’ (Mk)

zablombować ‘zaplombować’ (Mk)

zabłądzić ‘zgubić drogę’ (M, N)

zablócić się ‘pobrudzić się błotem’ (Mk)

zaboleć₁ ‘zacząć boleć’ (N, Z), **zaboleć**₂ ‘zachorować’ (StS, Z)

zabrać, **zabierać**₁ ‘pozbawić kogoś czegoś’ (H, M, N, O, StS, W, Z), **zabirać** ‘zabierać’ (D,

StS), **zabrać**, **zabierać**₂ ‘zabrać kogoś w drogę’ (H, M, N, O, StS), **zabrać**, **zabierać**₃

‘usunąć coś skądś’ (N, StS), **zabrać**, **zabierać**₄ ‘pozbawić wolności’ (H, M, N, O, StS, W,

Z), **zabrać się**₁ ‘pójść, pojechać, korzystając z okazji’ (Mk), **zabrać się**, **zabierać się**₂

‘wynieść się’ (H, M, N, O, StS), **zabirać się** ‘zabierać się’ (D)

zabronić, **zabraniać** ‘zakazywać’ (M), **zabroniać** ‘zabraniać’ (Z)

zabronować ‘bronując, wyrównać ziemię’ (H)

zabrudzić się ‘pokryć się brudem’ (M)

zabryzgać ‘obrzucić błotem’ (D)

- zachachmycić*₁ 'oszukać' (Mk), *zachachmycić*₂ 'ukraść, zabrać' (Mk)
zachamęcić 'ukraść, zabrać' (D)
zachandryczyć 'zaprześcić' (Mk)
zachciewać, zachcić 'zapragnąć' (D)
zachęcać 'wzbudzać chęć' (StS)
zachęzać 'okiełznać, założyć koniowi wędzidło' (H)
zachlać 'zapić się' (Mk)
zachlisnąć się 'zachłysnąć się' (M, Mk), *zachłysnąć się* 'zadziwić się' (D), *zachłystnąć*
 'zakrzusić się, zadławić' (D)
zachmarzyć się 'zachmurzyć się' (O), też *zachmurzyć się* (N)
zachorować 'zacząć chorować' (M, O, StS, Z), *zachworować* 'zachorować' (Z)
*zachować, zachowywać*₁ 'uchronić, utrzymać' (N, StS, Z), *zachować*₂ 'schować' (N), *zachować się*
 'ocaleć, zostać zachowanym' (H, StS)
zachrustować 'otoczyć chrustem' (Z)
zachrypieć 'zachrypnąć' (O), *zachrypnąć* 'dostać chrypki' (D, M)
zachwapić 'porwać, porywać, zabrać' (D)
zaciąć się 'skaleczyć się' (Mk), *zaciąć się* 'jąkać się' (Mk)
*zaciągnąć*₁ 'ciągnąć, zaprowadzić' (W), *zaciągnąć*₂ 'zasłonić' (StS), *zaciągnąć*₃ 'o sposobie
 mówienia' (StS)
zaciągać się 'chmurzyć się' (Mk)
zacichnąć 'ucichnąć' (H, M)
*zacierać*₁ 'tuszować, zamazywać ślady' (Mk), *zacierać*₂ 'robić zacierkę' (O)
*zaciesać*₁ 'zaciosać kolek' (D), *zaciesać*₂ 'zatemperować ołówek' (D, Mk)
zaczarować 'rzucić na kogoś czary, urok' (Mk)
zaczekać 'opanować się, powstrzymać' (D, O, StS)
*zaczepić, zaczepiać*₁ 'zamacować' (D, StS), *zaczepiać*₂ 'ruszać, dotykać' (StS), *zaczepić,*
*zaczepiać*₃ 'zwrócić czyjąś uwagę' (H, StS, W), *zaczepać* 'zaczepiać, zwracać uwagę'
 (O, W, Z), *zaczypiać* 'zwracać uwagę, prowokować' (D), *zaczepić*₄ 'zahaczyć' (D, M,
 N, StS)
zaczerniać 'zasłaniać, zaciemniać' (N)
zaczestwieć 'szczerstwieć' (N)
zaczutnieć się 'zatechnąć' (O)
zacząć, zaczynać 'zacząć' (H, M, O, StS, Z), *zaczewać* 'zaczynać' (StS), *zaczęć się, zaczy-*
nać się 'zacząć się' (M, StS, W)
zaczynić I 'zamknąć' (N, W)
zaczynić II 'zamiesić ciasto' (Mk)
zaczkać się 'zapchać się' (Mk)
zadać, zadawać 'wyznaczyć do zrobienia' (Mk, StS)
zadeszczyć się 'o deszczowej pogodzie' (N)
zadrasnąć 'skaleczyć' (D)
zaduć 'zawiać (śniegiem), zagroździć' (M)
zadumać się 'zamyślić się' (D, Mk)
zadurzać 'zagłuszać' (Mk)
zadusić 'zabić, duszać' (H, M), *zadusić się* 'umrzeć z braku powietrza, udusić się' (N, StS)
*zadychać się*₁ 'dusić się (z braku powietrza)' (H), *zadychać się*₂ 'zadyszeć się' (Mk)

- zadrzeć 'podnieść do góry' (H), zadzirać '(głowę) puszyć się' (D), zadzierać się₁ 'pokłócić się z kimś, poróżnić się' (Mk), zadzierać się₂ 'wywyższać się' (Mk)
- zadziwić się 'okazać zdumienie, zdziwić się' (D)
- zadziwować się 'zdziwić się' (Mk)
- zadzwonić 'wydać dźwięk' (M)
- zafajczyć 'zapalić papierosa' (Mk)
- zafajdaczyć 'zapalić fajkę, papierosa' (D)
- zafajdać się 'zabrudzić się' (D)
- zafajtać 'zabrudzić' (Mk)
- zafalować 'zabrudzić' (Mk)
- zagabywać 'zajmować czas, zatrzymać kogoś' (D)
- zagadać₁ 'odwrócić uwagę, zmęczyć gadaniem' (Mk), zagadać₂ 'przemówić do kogoś' (Mk)
- zagalopować się 'pośpieszyć się' (Mk)
- zagonić 'zapędzić' (M, N, StS), zagonić 'zapędzić' (N), zaganiać₁ 'zapędzać gdzieś' (Mk, W), zaganiać₂ 'zajmować' (H)
- zagartać 'oczyszczać, garnąć' (D, StS, W), zagartać₂ 'grabić resztki siana' (W)
- zagasić 'zgasić' (N, O)
- zagęstnąć 'zgestnieć' (W)
- zaginać₁ 'zakładać, zaginać' (W), zaginać₂ 'zginać, zgniatać' (StS)
- zaginać się 'wyginać się, giąć się' (M)
- zaginąć₁ 'zgubić się' (StS), zaginąć₂ 'zginać, stracić życie' (StS)
- zagliądać 'sięgać wzrokiem' (D, H, StS), zagliądnąć 'zajrzeć' (O), zagliąć 'zajrzeć' (M)
- zagliębiać się 'wchodzić w głąb' (Z)
- zagorzeć 'zapalić się' (O), zagorzewać 'zacządzic, ndk.' (O)
- zagościć 'przyjść w gościnę' (StS)
- zagrabać 'grabić' (D), zagrabiać 'grabić' (H, M, Mk)
- zagrać 'zacząć grać' (N)
- zagrodzić 'postawić ogrodzenie' (Mk, N, W, Z)
- zagrozić 'postraszyć' (Mk)
- zagrzać 'zgotować' (W), zagrzać się 'stać się ciepłym, rozgrzać się' (O, W)
- zagrzebywać 'grzebaniem zagłębić' (N)
- zagrzęznąć 'ugrzęznąć, utkwic w czymś' (D)
- zagubić 'zapodziać' (Mk, O), zagubić się 'zabłądzić' (D)
- zagudzać 'zawiazać' (Mk)
- zahaczyć₁ 'zaczepić o coś' (D, Mk), zahaczyć₂ 'poderwać kogoś' (Mk)
- zahadać się 'zagadać się, zapomnieć się' (D), zahadać się₂ 'pomylić się' (D)
- zahaić₁ 'umać, przybrać zielenią' (O), zahaić₂ 'zajmować czas, zatrzymać kogoś' (D)
- zahajcować 'rozpalić w piecu' (D)
- zahakować 'spulchnić ziemię za pomocą haków' (O)
- zahuczeć 'zaszumieć, zadźwięczeć' (Mk)
- zahukać 'zawołać' (N)
- zahykiwać się 'zajkiwać się, jąkać się' (Z), zaikiwać się 'jąkać się' (N)
- zajarzyć 'zapalić papierosa' (Mk)
- zajqć₁ 'zabrać' (D, StS), zajqć₂ 'zarezerwować' (D), zajmac 'zajmować, zabierać' (M, O, StS, W), zajmować₁ 'zapewniać przestrzeń' (StS), zajmować₂ '(o zwierzętach) włączać do stada' (H), zajmac się 'zajmować się, wykonywać coś' (M, O, W, Z), zajmować się

- zająć się*₁ 'wykonywać, podejmować pracę' (N, StS), *zająć się*₂ 'zapalić się' (O), *zajmywać się* 'interesować się' (O, StS)
- zajeść* 'zagryźć (na śmierć)' (W)
- zajechać*, *zajeżdżać*₁ 'dotrzeć do celu' (M, N, O, W, Z), *zajechać*, *zajeżdżać* 'wjechać' (H, M, N, O, StS), *zajechać*₃ 'przen. uderzyć mocno' (Mk)
- zajikać* 'jąkać się' (N)
- zajść*, *zachodzić*₁ 'dotrzeć dokądś, przybyć' (H, M, StS, Z), *zajść*, *zachodzić*₂ 'wstąpić do kogoś, odwiedzić kogoś' (H, StS, W, Z), *zajść*, *zachodzić*₃ '(o słońcu, księżycu) zajść' (H, M, N, StS, W, Z), *zajść*₄ 'zdarzyć się' (O), *zajść*, *zachodzić*₅ 'przejść z drugiej strony' (StS), *zachodzić*₆ 'zakrywać sobą' (O, StS), *zachodzić*₇ 'dostawać się' (Z), *zachodzić*₈ 'wychodzić, wypadać, wynikać' (O), *zachodzić*₉ 'wchodzić' (H, M, N, StS, Z), *zajść*₁₀ 'przejść, przeprawić się' (Z), *zajść*₁₁ 'przyjść, zapanować' (N)
- zakabzić się* 'nie rosnąć' (Mk)
- zakaciabnąć* 'zmarznąć' (Mk)
- zakaczać* 'spowodować zawroty głowy, nudności' (Mk)
- zakamandować* 'zarządzić' (M)
- zakaparzyć* 'zabrudzić' (O), *zakaparzyć się* 'zaniedbać się' (O, Z)
- zakapywać* 'kapać na coś z wierzchu' (M)
- zakarbować* 'zrobić karby, rowki' (D, StS)
- zakasać* 'podwinąć (rękawy)' (D)
- zakaszleć się* 'zmęczyć się kaszlem' (O)
- zakatrupić* 'zabić' (Mk)
- zakazywać* 'nakazywać' (M), *zakazuwać* 'zabraniać' (N)
- zakąsywać*₁ 'zagryzać, zakąsać' (W), *zakąsywać*₂ 'zagryzać (na śmierć)' (W)
- zakinąć*₁ 'rzucaniem zakryć, zrzucić' (H, N), *zakinąć*₂ 'zaniechać' (H, M, O), *zakinąć się* 'zrzucić, zgubić się' (Z), *zakidać*₁ 'rzucaniem zakryć, zrzucić' (H, Mk, N, O), *zakidać*₂ 'zrzucić (np. worek na plecy, chustę na głowę)' (D), *zakidywać* 'rzucić daleko' (H)
- zakupczać* 'zgotowywać' (StS), *zakupić* 'zawrzeć, zgotować się' (M, O, StS, Z)
- zakisnąć* 'skwaśnieć' (M), *zakisnąć się* 'skwaśnieć' (M)
- zakiszuwać* 'zakiszać' (StS)
- zaklinać* I 'rzucić urok' (StS)
- zakliniać* II 'klinować' (StS)
- zakładać*₁ 'mocować, umieszczać na czymś' (N, StS, Z), *złożyć*, *zakładać*₂ 'ułożyć na jakiejś powierzchni, na wierzchu' (H, M, N, StS, W), *złożyć*, *zakładać*₃ 'ubrać' (M, N, StS, W), *złożyć*, *zakładać*₄ '(o koniach) zaprząć' (StS), *złożyć*, *zakładać*₅ 'uszczelnić, zaizolować' (StS, Z), *zakładać*₆ 'urządzać, organizować' (M, StS), *złożyć*, *zakładać*₇ 'włożyć' (O, StS) (por. ukr. *заложити*), *złożyć*₈ 'położyć', *zakładać*₉ 'nakładać, okładać' (N)
- zakłócić* 'zamieszać' (M, N)
- zakłuć* 'zabić (o świni), zarznąć' (H, M, N, StS, W, Z), też *zakolić* (N)
- zakolędować* 'zaśpiewać kolędę' (M)
- zakomunikować się* 'przystąpić do komunii św.' (W)
- zakończyć*₁ 'doprowadzić do końca' (StS), *zakończyć*₂ '(o nauce) doprowadzić do końca, ukończyć (szkołę)' (H, O, StS, Z), *zakończyć się* 'dojść do końca' (StS)

zakopać 'schować coś w wykopanym dole' (H, N, O, StS, W, Z), **zakopywać** 'chować coś w wykopanym dole' (N, StS, W), **zakopować** 'zakopywać' (N), **zakopuwać** 'zakopywać' (H, StS)

zakrapiać się 'pić, popijać' (O)

zakrasić 'ufarbować' (H, O, Z)

zakrepiac 'mocować' (Z), **zakrepić** 'wzmocnić' (O)

zakręcić, **zakręcać**₁ 'zamknąć przez zakręcenie' (H, M, O, StS, W), **zakręcić**, **zakręcać**₂ 'zapasteryzować w słoikach' (M, StS, Z), **zakręcać**, **zakręcić**₃ '(o włosach) zapleść, nakręcić' (N, W), **zakręcić**₄ 'zamotoać' (StS), **zakręcić**₅ 'zawiązać chustkę pani młodej po ślubie' (O), **zakręcuwać** 'zakręcać, uzyskiwać zakręcony kształt' (StS)

zakręglić 'zaokrąglić' (O)

zakrężyć się 'zakręcić się' (M)

zakryć₁ 'zamknąć, też zlikwidować' (D, H, M, Mk, N, O, W, StS, Z), **zakryć**₂ 'zasłonić' (M, W), **zakryć**, **zakrywać**₃ 'przykrywać' (N, W)

zakupić 'kupić' (M)

zakurzuwać 'zapalać (papierosy)' (W), **zakurzyć**₁ 'zapalić papierosa' (D, O), **zakurzyć**₂ 'zadymić' (D), **zakurzyć**₃ 'zaprószyć' (D)

zakuwać 'mocować kuciem' (W), **zakuć** 'podkuć' (N)

zakwasić 'zakisić' (M, Mk) **zakwaszać** 'kwasić, kisić' (N)

zakwitnąć₁ 'zacząć kwitnąć' (M, O, StS, W, Z), **zakwitnąć**₂ 'spleśnieć' (N, O, W)

zalecać się 'umizgać się' (Mk)

zalecieć 'wpaść, dotrzeć, lecać' (M, W)

zalekować 'zaleczyć' (Mk)

zalepić 'zlepić' (M, O), **zalepiać** 'lepiąc, zakryć' (M, O, StS)

zalać, **zalewać**₁ 'pokrywać coś płynem' (M, N, W, Z), **zalewać**₂ 'upijać' (Mk), **zalewać**₃ 'kłamać' (Mk), **zalewać**₄ 'podrywać' (Mk), **zalewać**₅ 'wlewać' (M, O), **zaliwać się** '(słozami) lkać, mocno płakać' (D), **zalać się** 'upić się' (N)

zależać 'być uwarunkowanym' (StS)

zależnąć się 'złęgnąć się' (H)

zalać 'zakląć' (O)

zalatatać 'zakryć, latając' (M, N)

zalatwić, **zalatwiać** 'doprowadzać do skutku' (StS)

zalażyć₁ 'włazić, wchodzić (do góry)' (W), **zależyć**, **zalażyć**₂ 'włazić, wbijać się (w coś)' (M, N, O, W)

zamachnąć się 'rozpedzić się' (Mk)

zamaczać 'zanurzać w płynie' (W)

zamajaczyć 'stracić dużo czasu' (D)

zamajdać 'zakręcić kimś, czymś w koło' (D)

zamalować₁ 'pokryć powierzchnię, malując' (O), **zamalować**₂ 'przen. uderzyć' (Mk)

zamanić się 'zechcieć się' (Mk)

zamartwić się 'bardzo się martwić' (Mk)

zamarznąć, **zamarzać** 'zmienić się w lód, też pokryć się lodem' (H, M, StS, W, Z), **zamarznąć**, **zamarzać** 'zamarznąć' (O), **zamarzać się** 'zamarzać' (H)

zamaścić 'zabrudzić' (N), **zamaszczuwać** 'zasmarowywać, brudzić' (N)

zamatulać 'otulić szalem, chustką' (D)

zamawiać 'zażegnawać coś zaklęciami, odczarowywać' (Mk)

- zamazać 'zasmarować' (StS)
zamączyć się 'ubrudzić się mąką' (Mk)
zameldować 'złożyć meldunek' (StS)
zamęczyć 'zabić' (W)
zamglić 'zemdleć' (Mk)
zamiakać 'stawać się miękkiem od wilgoci' (W)
zamiatać, zamięść 'oczyszczać, miotać' (M, N, O, W, Z)
zamienić 'zrobić wymianę' (M)
zamiesić '(o cieście) wyrobić' (StS, W, Z), zamiesiać 'miesić' (Z), zamięsić 'zamiesić' (M, O)
zamieszać₁ 'wymieszać' (StS), zamieszać₂ 'zamiesić' (W), zamięszać 'zamiesić, zagnieść' (H), zamieszać się 'wmieszać się (w tłum)' (StS)
zamknąć, zamykać₁ 'uniemożliwić dostęp' (M, N, O, StS, Z), zamykać₂ 'składać coś złożonego' (StS, Z), zamykać₃ 'zapinać' (M)
zamnożyć się 'rozмноżyć się, rozpanoszyć się' (StS)
zamoknąć 'zmoczyć się, przejść wilgocią' (N, O, W), zamakać 'moknąć, moczyć się' (M, W), zamokać 'zamakać, moknąć' (N), zamoczać 'zamaczać, moczyć' (N), zamoczyć 'podać działaniu wilgoci' (N)
zamordować 'pozbawić życia' (H, StS), zamordować się 'przen. zamęczyć się' (Mk), zamordować 'zamordować' (StS)
zamoszczyć 'posmarować, zakryć maścią' (N)
zamotać₁ 'poplątać, zaplątać' (D, Mk), zamotywać, zamotać₂ 'zawinać, okręcić' (D, M, N)
zamrozić 'zmienić w lód' (M)
zamulewać 'zamulać się, pokrywać się mułem' (O), zamulić 'zamulić, pokryć mułem' (O), zamulić się 'przen. zapchać się jedzeniem' (Mk)
zamurać się 'zabrudzić się' (O)
zamurzać 'zabrudzić' (D)
zamurować₁ 'zakryć murem' (M, N, StS), zamurować₂ 'wymirować' (Z)
zamułalać 'zawinać chustką, kocem' (D)
zaniechać 'zaniedbać' (Mk)
zaniemówić 'stracić zdolność mówienia' (Mk)
zanieść 'niosąc, dostarczyć' (H, M, N, StS, Z)
zanocować 'spędzić noc' (W)
zaobrokować 'naszykować obrok koniom' (StS)
zaodziać, zaodziewać₁ 'odziać, ubrać' (W), zaodziewać₂ 'zakładać elementy narzędzia' (Z), zaodziać się, zaodziewać się 'odziać się, ubrać się' (W, Z), zawodzić się 'ubierać się' (O), zawodziać się 'ubrać się' (O), zawodziwać się 'ubierać się' (O), zawdziwać 'ubierać siebie, dziecko, pościel' (D)
zaorać 'zrobić orkę' (StS) zaworać 'zaorać' (D)
zaostrzyć 'uczynić ostrym' (N)
zapadać '(o zmroku) zaczynać się' (W)
zapakuwać 'zapakować' (StS)
zapalić 'sprawić, że coś się pali' (M, N, StS), zapalać 'sprawiać, że coś się pali' (M, O), zapaliwać 'zapalać' (Z), zapalić₂ 'podpalić' (N, StS), zapalić₃ 'rozpalić' (M, N), zapaluwać się 'zaczynać się palić' (W), zapalić się 'zacząć się palić' (M, W)
zapamiętać 'zapamiętać' (M, O, StS, Z), zapamiętywać 'zachowywać w pamięci' (Z)

- zapaprać*₁ 'zabrudzić' (Mk), *zaparpać*₂ 'zagrzebać' (O)
zaparzyć 'zalać wrzątkiem' (W)
zapaskudzić 'zabrudzić' (D)
zapaść 'wpaść pod coś' (O)
zapawać 'poić' (Z)
zapchać, *zapychać*₁ 'zamknąć pchaniem' (StS, Z), *zapchać*, *zapychać*₂ 'wepchnąć, we-
 tknąć' (O, StS, W)
zapełnić 'zapisać' (M)
zaperzyć się 'zarosnąć perzem' (Mk)
zapedzać 'zaganiać (bydło)' (O)
zapić 'upijać się dłuższy czas' (Mk)
*zapiekać*₁ 'piec z wierzchu' (W), *zapiekać*₂ 'dopiekać, dokuczać, przeszkadzać' (Mk)
*zapienić się*₁ 'pokryć się pianą' (O), *zapienić się*₂ 'przen. wybuchnąć gniewem' (O)
zaprzeć, *zapiierać* '(o drzwiach, chacie) zamknąć' (H, M, Mk, O, StS), *zapirać* 'zamykać'
 (D, Z), *zaprzyc* 'zamknąć (drzwi)' (D), *zaprzeć się*, *zapiierać się* 'nie przyznać się' (Mk)
zapinać 'zapinać' (StS)
zapisać, *zapisywać*₁ 'utrwalić na piśmie' (M, N, O, StS, W, Z), *zapisać*, *zapisywać*₂ 'nagrać'
 (M, Mk, StS), *zapisać*₃ 'przeznaczyć (w testamencie)' (D), *zapisać się* 'przystąpić do
 czegoś' (StS)
zapleść, *zapłatać*₁ 'złączyć, plotać' (H, M, N, O, StS, W), *zapłatać*₂ 'wyplatać (kosze)' (N),
zapletać 'zapłatać, łączyć, plotać' (M, O, W), *zapłitać* 'zapłatać, łączyć, plotać' (StS, Z)
zaplątać się, *zaplątywać się* 'zamotać się, zaczepić się' (H)
zapleśnieć 'pokryć się pleśnią' (M)
zaplintować 'zaplątywać' (N)
zaplisyć 'założyć klin z drewna' (D)
zapłacić 'oddać należność, także przen.' (H, M, O, StS, W, Z)
zaplakać 'zacząć płakać' (M, N)
zaplukać 'wypłukać' (M)
zapobiegać, *zapobiec* 'uprzedzać, zaradzać' (D)
zapociec się 'zwilgotnieć, nabrać wilgoci' (N)
zapotziać 'podziać' (M), *zapotzić* 'zapotziać' (D), *zapotzić się* 'zgubić się' (D)
zapomnieć 'przestać pamiętać' (M, O, StS, W, Z), *zapomnąć* 'zapomnieć' (H), *zapomnieć*
 'zapomnieć' (StS), *zapomnieć się* 'zapomnieć' (M, StS, Z), *zapomnieć się* 'zapomnieć' (Z)
zaporząć 'oporządzić' (N)
zaporządkować się 'zając się porządkowaniem' (StS)
zapowiadać 'zwiastować' (StS)
zapóźnić się 'spóźnić się' (Mk)
zapracowywać 'zarabiać, pracując' (H)
zaprzasować 'zaprzasować, przygotować tytoń do sprzedaży' (StS)
zaprawić, *zaprawiać*₁ 'dodać przyprawę' (M, Mk, W), *zaprawiać*₂ 'napęlniać' (O), *zapr-
 awić się* 'upić się' (Mk)
zaprościć, *zaprzaszać* 'zaprościć' (H, M, StS, W, Z), *zaprośzuwać* 'zaprzaszać' (O)
zaprowadzić 'prowadząc, dojść gdzieś' (StS)
zapruc 'zaryć' (O)
zaprzedać 'zdradzić' (Mk)

- zaprzęć* 'zaprząć' (M), *zaprzagnąć* 'zaprząć' (H, O), *zaprzęgać* 'przywiązywać konie do wozu' (O, StS, W, Z), *zaprzęgać* 'zaprzęgać' (H, M, N, O)
zapuchnąć 'spuchnąć' (StS), *zapuchać* 'puchnąć' (Mk)
zapuścić, *zapuszczać* 'zaniedbać' (Mk, StS), *zapuścić*₂ '(o zaroście, paznokciach) długo nie obcinać' (O), *zapuścić się* 'zaniedbać się' (Mk)
zapyłać '(o zbożu) zapyłać' (H)
zapyszyć się 'pysznąć się' (D)
zapytać 'zadać pytanie' (H, N, StS)
zarachować 'zaliczyć' (Mk)
zaradzić 'znaleźć radę' (StS)
zarąbać 'zabić, rąbać' (M, O)
zarejestrować 'wpisać do rejestru' (StS)
zarepresować 'zabić w wyniku represji' (M)
zarobić, *zarabiać*₁ 'pracować za zapłatę' (H, M, O, StS, W, Z), *zarobić*₂ '(o cieście) zamiesić, ugnieść' (Mk), *zarobić*₃ 'przygotować ziemię pod siew' (N), *zaroblać* 'zarabiać' (N), *zarabiać się* 'zapracowywać się' (Mk)
zarosnąć, *zarastać* 'rosnąć, pokrywać coś' (StS, Z), *zarostnąć* 'zarosnąć' (N)
zarządzać 'zarządzać' (StS)
*zarznąć*₁ 'zabić' (StS), *zarznąć*₂ 'zaciąć się przy goleniu' (StS), *zarznąć* 'zarznąć' (H, M, Mk, N, W, Z), *zarzynać* 'robić wcięcia, nacinać' (M)
zasadzić, '(o roślinach) umieścić w ziemi' (M, W), *zasadzić*, 'wsadzić, uwięzić' (M)
zasądzić, *zasądzać* 'osądzać, potępiać' (Mk, Z)
zasechnąć 'zaschnąć' (Mk, N, O, StS)
zasiać 'umieścić nasiona w ziemi' (H, M, N, O, StS, W, Z), *zasiewać* 'siać' (M, N, W), *zasiwać* 'siać' (Z)
zasiadać 'siadać za czymś' (O)
zasieć 'zabić' (M)
zasiedzieć 'za długo wysiedzieć (o jajach)' (M)
zasielać 'zasiedlać' (M), *zasielić się* 'osiedlić się' (M)
zaskalić '(o ręce) wbić sobie drzazgę, skalnę' (W)
zaskoknąć 'zaskoczyć' (Mk)
zaskródlić, *zaskródlać* 'bronować pole po oraniu' (H, M, N)
zastabnąć 'poczuć się słabo, rozchorować się' (M, O, W, Z)
zastłonić, *zastłaniać* 'zakrywać' (D, M, O, W)
zastłocić się '(o pogodzie) zacząć się słocić' (O)
*zasmarować*₁ 'zabrudzić' (Mk), *zasmarować*₂ 'przen. uderzyć' (Mk)
zasmażyć 'zrobić zasmażkę' (O)
zasmolić 'zabrudzić' (Mk)
zasnąć 'zacząć spać' (M, N, O), *zasypiac* 'zaczynać spać' (Z), *zasnąć się* 'zasnąć' (M)
*zasolić*₁ 'przesolić' (Mk), *zasolić*₂ 'przen. uderzyć kogoś' (Mk)
zaspać 'zasnąć' (Mk)
zastać 'znaleźć, zobaczyć' (N)
zastanowić się 'zostać, pozostać' (StS)
zastawiać 'zagradzać' (O)
zastępować 'zająć czyjeś miejsce' (StS)
zastosować 'użyć' (O)

- zastrugać 'zaciosać' (D)
zastrzelić 'zabić, strzelając' (M, StS)
zastrzęgnąć 'ugrzęznąć' (O), zastrzecz 'ugrzęznąć' (O)
zastudzić się 'przeziębic się' (D, O, W)
zastygać, zastygnąć 'twardnieć' (M, O, W, Z)
zasunąć, zasuwać₁ 'zamknąć drzwi na zasuwę' (H, M, N, O, StS, W), zasunąć₂ 'przesłonić' (D), zasunąć₃ 'wetknąć za coś' (StS)
zasuszyć 'wysuszyć z wierzchu' (StS), zasuszyć się 'stać się suchym z wierzchu' (StS)
zaswatać₁ 'zaręczyć się' (O, W), zaswatać₂ 'wyswatać' (Z)
zasylić, zasylać 'nawlec igłę' (D, O)
zasypać₁ 'zakrywać, zapelniać, sypiać' (M, O, StS, W), zasypować, zasypać₂ 'posypywać, zakrywać, sypiać' (N), zasypywać₃ 'posypywać, zakrywać, sypiać' (M), zasypać₃ 'zageścić, zaprawić' (StS, Z), zasypuwać₁ 'zasypywać' (W), zasypuwać₂ 'nasypywać, napelniać, sypiać' (N), zasypywać₁ 'nasypywać (dużo śniegu)' (M)
zaszargać, 'zniszczyć, przetrzeć ubranie' (Mk), zaszargać₂ 'zepsuć opinię' (D)
zaszczepić 'zapiąć' (H), zaszczepiać się 'zapinać się' (H), zaszczypnąć, zaszczypiać 'zamykać, też zapinać' (O)
zaszczomić 'zatknąć' (N)
zaszczytać 'zaliczyć' (O)
zaszkląć 'oszklić, wstawić szkło' (Mk, N)
zasznurować 'ściągnąć sznurkiem, sznurówką' (Mk, N, O, StS, W, Z)
zaszpilić, zaspilać 'zapinać (również na guzik)' (Mk, W)
zaszportać się₁ 'zapłatać się' (Mk), zaszportnąć się₂ 'potknąć się' (D, O, W)
zaszumieć 'wydać odgłos szumienia' (M)
zaszyć, zaszywać 'szyciem złączyć' (O, StS, Z)
zaścibać 'zaszyć na poczekaniu' (D)
zaściągając się 'zapinać guziki' (D)
zaścielić, zaścielać₁ 'rozpostrzec' (M, StS, W, Z), zaścielić, zaścielać₂ 'nakryć posłanie do spania' (H, M, N, O, StS, W, Z), zaścieliwać 'zaścielać' (Z)
zaśmiać się 'zacząć się śmiać' (Z)
zaśmierdzieć się 'zaśmierdnąć, zepsuć się' (O), zaśmierdziwać 'zaśmierdnąć, zepsuć się' (N)
zaśpiewać 'wykonać coś, śpiewając' (M, N, W, Z)
zaświecić 'zapalić światło, świecić' (H, M, N, O, StS), zaświecić₁ 'zaświecić lampę, światło' (D), zaświecić₂ 'podpalić w piecu' (D), zaświecać 'zapalać' (M)
zaświstać 'zagwizdać' (D)
zatabaczyć 'zażyć tabakę' (D)
zatalapać się 'pochlapać się, pobrudzić się' (O)
zatakąć 'zanieść z trudem' (W)
zatakąć, zatykać₁ 'zakryć otwór' (N, O, StS, W, Z), zatakąć, zatykać₂ 'włożyć coś w otwór, wetknąć' (N, StS, W), zatykać₃ 'zatykać, uszczelnić' (D, W), zatakąć się 'milczeć, zamilczeć' (D)
zatluc 'połtuc (ziarno na kaszę)' (O)
zatonąć 'zatonąć' (M)
zatorować 'zatarasować' (Mk)
zatracić się 'zginąć, polec, zniknąć' (D)
zatrząść się 'trząść się przez chwilę' (W)

zatrzymać 'zachować coś, trzymać przez jakiś czas' (StS, Z), *zatrzymywać się* 'trzymać przez jakiś czas' (Z), *zatrzymać się*₁ 'zachować się' (M), *zatrzymać się*₂ 'stać w miejscu' (O)
zatęchnąć 'zatechnąć' (N, O)
zatulić, zatulać 'zasłonić (o oknach)' (N, O)
zatwierać 'zamykać' (Mk, StS)
zatychać 'zatykać, wkładać' (M)
zauważyć 'spozrzeć' (M), *zauważać* 'spozrzegać' (StS)
zawadzić 'zaszkodzić' (M), *zawadzać* 'przeszkadzać' (D, Mk, StS)
zawalać 'zabrudzić' (D, M), *zawalać się* 'zabrudzić się' (M)
*zawalić*₁ 'zasypać' (Mk), *zawalić*₂ 'rozwalić, zburzyć' (M, W), *zawalić*₃ 'nie wywiązać się' (Mk), *zawalić się* 'ulec zburzeniu' (O)
zawalkować 'zalepić walkami z gliny' (O)
zawarzyć 'uwarzyć, ugotować' (N)
zawdać 'podać ciężar na plecy' (D), *zawdawać się* 'zadawać się, przestawać z kimś' (D)
zawiać 'zawiadywać, zarządzać' (Mk), *zawiać* 'kierować' (H)
*zawiązać, zawiązywać*₁ 'wiązaniem złączyć, związać' (H, N, O, StS, W, Z), *zawiązywać*₂ 'czepić, zawiązywać pannie młodej chustkę po zdjęciu wianka' (H), *zawiązywać się* '(o kapuście) układać się w główkę' (W), *zawiązać się* 'przepasać się' (D)
zawieruszyć 'zapodziać' (D)
zawieszać 'zasłaniać, wieszając coś' (N)
zawinać, zawijać 'okręcić czymś dookoła' (M, O, StS, W, Z)
zawlec 'nawlec' (N)
zawłóczyć, 'zabronować' (H, N, O, StS), *zawłóczyć*₂ 'zawlec, zaprowadzić' (Mk)
zawiesić 'zaprowadzić' (H, M, O), *zawodzić*₁ 'lamentować' (D, Mk), *zawodzić*₂ 'wprawiać siłnik w ruch' (Mk), *zawiesić się* 'załęgnąć się' (N, O, W, Z)
zawieźć, zawozić 'wioząc, dostarczyć' (H, M, N, O, StS, W, Z), *zawieźć*₂ 'przywieźć' (Z)
zawolgać się 'zabrudzić się' (O)
zawołać 'krzyknąć do kogoś, też wezwać' (M, StS, Z)
zawrócić 'zmienić kierunek drogi' (O)
zazdrościć 'czuć zazdrość' (O), *zazdrostować* 'zazdrościć' (N), *zazdraszcząć* 'zazdrościć' (O)
zaziapać się 'zagapić się' (Mk)
zaznać się 'być zrozumiiałym' (Mk)
zazubrzyć 'nauczyć się na pamięć, wykuć' (Mk)
zazachnonć się 'zachwycić się' (D)
zazaryć 'usmażyć' (StS), *zazarzać, zazarzyć* 'smażyć' (W)
zazerać się 'użerać się, zapamiętywać się w zajadłości' (Mk)
zazęczyć 'zapragnąć' (O)
zazyc 'zaznać, doświadczyć' (Mk)

Czasowniki z prefiksem *z-* // *s-*

scedzić 'zlać, cedząc' (W)
schlać się 'upić się' (Mk)
schodzić '(o słońcu) zachodzić' (W), *zejsć* 'zsunąć się' (N)
schować 'ukryć' (D, H, M, N, O, StS, W, Z)
schować się 'ukryć się' (D, H)
schronić się 'schować się' (M)

- schudnąć 'stać się chudym' (D)
schwalić 'uchwalić, zatwierdzić' (Mk)
schwycić 'złapać' (StS)
schylać się 'opuszczać się w dół' (M)
scyckać 'wyssać' (Mk)
scygać 'ocyganić, oszukać' (Mk)
szepiać 'łączyć' (H)
szeszać 'czesząc, oczyścić' (Z)
szczepać₁ 'zniszczyć' (D), szczepać₂ 'wyginać (o zbożu)' (D), szczepać₃ 'zaginać, zniknąć' (D)
szynić 'oczyścić zboże' (StS)
szyszyć 'czyszcząc, usunąć zanieczyszczenia' (Mk, StS)
sfatygować się 'strudzić się' (D)
sfolgować 'złagodnieć' (Mk)
skaleczyć 'zranić' (StS), też skaliczyć (D)
skaleczyć się 'zranić się' (M, Mk)
skalkulować 'pomyśleć, rozważyć' (Mk)
skamienieć₁ 'stwardnieć jak kamień' (D, Mk)
skamienieć₂ 'oniemieć z wrażenia' (Mk)
skaparzyć 'źle coś zrobić' (D, W)
skapanieć 'zaniedbać się' (D, Mk)
skapnąć 'zrozumieć, pojąć' (Mk), też skapować (Mk)
skapnąć się 'zorientować się, domyślić się' (Mk)
skasować 'zniszczyć' (N)
skazać 'powiedzieć' (D, H, M, N, O, Z)
skąsać 'pokąsać, pogryźć' (W)
skinać, skidać₁ 'zrzuć' (D, H, M, N, O, W, Z), skidać₂ 'rodzić przedwcześnie, ronić' (D)
skipieć 'wykipieć' (M)
skisnąć 'skwaśnieć' (H, M, N, StS), skisnąć się 'kwaśnieć' (M), skisnąć się 'skwaśnieć' (N),
 też skiścić się (Z)
sklasować 'poklasyfikować' (Mk)
skłamać 'powiedzieć nieprawdę' (H)
skłócić 'zmieszać' (O)
skołowacieć 'stracić rozsądek' (Mk)
skolowacieć 'zesztywnieć' (D)
skombinować 'zdobyć nielegalnie' (StS)
skonać 'umrzeć' (D)
skontrolować 'poddąć kontroli' (StS)
skończyć 'zakończyć naukę (w danej klasie, szkole)' (O, StS, Z)
skończyć się₁ 'zużyć się, wyczerpać się' (O), skończyć się₂ 'dobicz końca' (H, N, StS)
skopać₁ 'spulchnić ziemię' (Mk, O, StS), skopać₂ 'skrzywdzić kopaniem' (Mk)
skopcić 'uwędzić' (N)
skorzystać 'odnieść korzyść' (StS)
skosić 'ściąć zboże, trawę' (N, O, StS, W, Z)
skosztować 'spróbować, posmakować' (Mk)
skrzęzać 'potrzęsać w kółko zboże na przetaku w celu oczyszczenia' (H), też skrzężować (N)

- skrepsić* 'zdeptać, spustoszyć' (D)
*skręcić, skręcać*₁ 'przybrać dany kierunek, zmieniać pozycję' (StS, Z), też *skręcać* (M, W),
*skręcić, skręcać*₂ 'złączyć, skręcając' (StS, W), *skręcić*₃ 'zemleć kręceniem (młynkiem)'
 (StS), *skręcić*₄ 'odwiać na sicie' (StS)
*skrępować*₁ 'związać' (Mk, O), *skrępować*₂ 'zawstydzić' (Mk)
skroić, skrajac 'pokroić całość' (D, Mk)
skryć się 'schować się' (H)
skrzyczeć się 'zmęczyć się krzyčeniem' (Mk)
skrzyczyć 'nagrzyczeć, nawymyślać, skarcić' (D)
skrzywić się 'zgiąć się, zgarbić się' (Mk)
skupowywać 'skupować' (M), też *skupywać* (M)
skurzyć 'wypalić (papierosa)' (Mk)
skwaśnieć 'o mleku sfermentować' (H)
skwitnąć 'zapleśnieć' (W)
spaczesować 'oczyścić, wyczesać (konopie, len)' (W)
spaćkać się 'upaćkać się, ubrudzić się' (D)
*spalić*₁ 'zużyć, zniszczyć pod wpływem ognia' (M, N, O, StS, Z), *spaliwać* 'palić' (H),
*spalić*₂ 'zużyć, paląc' (StS), *spalić się* 'zużyć się, zniszczyć się pod wpływem ognia'
 (M, StS, Z)
spalać 'oczyścić ziarno przez podrzucanie w nieckach' (H)
spalaszować 'zjeść' (D)
spamiętać 'objąć pamięcią, zapamiętać' (Mk, N, StS)
spanować 'opanować' (Mk)
spaplużyć 'sponiewierać, uwłaczać komu' (D)
spartolić 'zepsuć' (Mk)
sparzyć się '(o roślinach) uszkodzić się pod wpływem temperatury' (N)
spaskudnąć 'zbrzydnąć' (D)
spaskudzić 'zepsuć, brzydko wykonać robotę' (D, Mk)
spaskudzić się 'wypróżnić się' (D)
spaść, spadać I₁ 'zlecieć, zmienić miejsce, padając' (StS, Z)
spaść I₂ 'o opadach' (StS)
spaść II 'utuczyć' (D, Mk)
spaść III 'uratować, zbawić' (Mk), *spaść się* 'uratować się' (Z)
spętać 'nałożyć pęta' (N, StS), *sputać* 'spętać, związać' (StS)
spiec się 'upiec się' (StS, W)
*spiec*₁ 'upiec' (H, M, N, O, StS, W, Z), *spiec*₂ 'ugotować, udusić' (O)
spienić się 'pokryć się pianą' (O)
spieszyć 'spieszyć się' (H)
spieszyć się 'iść szybko' (M, O)
spisywać 'robić spis' (Mk, O), *spisować* 'spisywać' (H), *spisać*₁ 'zrobić spis' (M, O), *spi-*
*sać*₂ 'skreślić z inwentarza' (Mk)
splatać 'poplątać' (N)
spleśnić 'pokryć się pleśnią' (StS)
spletynać 'plecieniem łączyć, splatać' (StS), *spleść*₁ 'plecieniem połączyć' (H, Z), *spletac*,
*spleść*₂ 'wyplatać, wypleść' (N, O, W)
splewić 'wplewić' (W, Z)

- splacić* 'skończyć płacić' (StS)
splakać się 'mocno, intensywnie płakać' (O, StS)
splukać 'płukaniem oczyścić powierzchnię' (H, O, Z), *spolukać* 'splukać' (StS), *splukiwać*
 'płukaniem oczyszczając powierzchnię' (M)
spocić 'spocić, zgrzać się' (D)
spodobać się 'przypaść do gustu' (W)
spodziewać się 'mieć nadzieję' (O)
spoić 'upić kogoś' (Mk)
spomścić 'zniszczyć, spustoszyć' (O)
sponiwierać 'uwłaczać komuś' (D)
sporcić 'zepsuć' (N)
sporzyć 'sprzeczać się' (Mk)
spoznać się 'zorientować się' (Mk)
spotkać się 'zobaczyć się z kimś' (StS), *spotykać się* 'widzieć się z kimś' (M)
spotknąć się 'potknąć się' (O)
spotnieć 'spocić się' (W, Z)
spowiadać 'wysłuchiwać spowiedzi' (M, N, StS), *spowiadać się* 'wyznawać grzechy' (H,
 M, O, StS, Z), *spowiedać* 'spowiadać' (O), *spowiedać się* 'spowiadać się' (M, O)
spożytkować 'zużyć, wyzyskać' (StS)
spożywać 'jeść' (N, StS)
spóźnić się 'przybyć za późno' (M)
spraktykować 'nabrać praktyki, doświadczenia' (Mk)
sprawdzać 'kontrolować' (StS), *sprawdzić* 'skontrolować' (Mk, StS)
sprawić, *sprawić*₁ 'wyprawić, urządzić' (D, H, M, Mk, N, O, StS), *sprawić*₂ 'uprawić'
 (StS), *sprawić*₃ 'naszykować' (H), *sprawić*₄ 'naprawić' (N), *sprawić się* 'poradzić sobie,
 uporać się' (O, Mk), *sprawiłać*₁ 'sprawiać, urządzać' (N, StS), *sprawiłać*₂ 'odprawiać
 (o nabożeństwie)' (N)
sprażyć 'o mleku ugotować' (D, N, W, Z)
sprosić, *spraszac* 'zapraszać' (H, Mk), *sproszować* 'zapraszać' (O)
sprowadzać 'odprowadzać (zmarłego na cmentarz), prowadzić' (M)
sprowadzić 'spowodować przybycie kogoś lub czegoś' (StS)
sprzagać 'sprzęgać, łączyć konie w zaprzęgu' (StS)
sprząść 'przerobić włókno na nici, uprząść' (M, O, StS), *sprzęgać* 'sprzęgać konie' (N, StS)
sprzątnąć 'sprzątnąć, oczyścić, schować' (M, Z), *sprzątać* 'oczyszczać, także pole (z siana,
 zboża)' (M, N, O), *sprzątać* 'sprzątać (o zbiorach)' (StS)
sprzedac 'odstąpić za pieniądze' (M, StS, W, Z), *sprzedawać* 'odstępować za pieniądze'
 (M, N, O, StS, W)
sprykrzyć się 'stęsknić się' (Mk)
spsuć 'zepsuć' (N, O), *spsuć się* 'zepsuć się' (H)
spuchnąć 'nabręknąć' (D, M, Mk, N, O, Z)
spustoszyć 'zniszczyć, zrujnować' (O)
spuszyć 'spulchnić (o ziemi)' (StS)
*spuścić*₁ 'opuścić, spuścić' (W), *spuszczać* 'spuszczać, opuszczać w dół' (StS), *spuskać*
 'spuszczać' (M, Z), *spuścić*₂ '(o cenie) obniżyć' (M), *spuścić się* 'zejść (z góry)' (H)
spychać 'zrzucić na kogoś (pracę, obowiązki)' (Mk)
spytać 'zadać pytanie' (H, M, Mk, StS, Z), *spytać się* 'spytać' (H, M, N, Z)

- sterebić** 'zgnieść, pokruszyć' (N)
stęsknić się 'odczuć tęsknotę' (StS)
stłuc₁ 'rozbić, tłuczeniem zniszczyć' (M), **stłuc**₂ 'rozdrobnić' (W), **stłuczycy** 'stłuc, rozdrobnić' (D, N)
stopić 'rozpuścić' (M, N), **stoplić** 'stopić' (N)
stopnić 'stopnieć' (D)
struć₁ 'podać truciznę, otruć' (Mk), **struć**₂ 'zepsuć (o życiu)' (Mk)
strząsać 'zrzucić na skutek trzęsienia' (O, Z), **strząsnąć** 'strzępnąć, otrząsnąć' (D, O),
strząść 'strząsnąć, zrzucić na skutek trzęsienia' (D)
strzępać, strzępywać 'trzępaniem zrzucić' (N)
stulić 'złożyć razem, zbliżyć' (N, O), **stulać się** 'stykać się' (W)
ściąć się, ścinać się 'skrzępnąć' (O)
ściąć, ścinać 'cięciem skrócić' (D, M, O, Z, StS)
ściągać 'mocno związywać' (StS)
ściągać się 'marszczyć się' (D)
ściągnąć₁ 'zebrać z wierzchu' (StS, Z), **ściągnąć**₂ 'sprowadzić' (StS), **ściągnąć**₃ 'zdjąć (o ubraniu)' (W)
ściekać 'spłynąć do czegoś' (N, StS)
ścieknąć '(o cieczy) spłynąć' (M, Z)
ścielić, 'robić posłanie' (Mk), **ścielić**₂ 'kłaść, rozkładać (słomę, siano, płótno)' (D, H, M, O, StS, W, Z), **ścielić się** 'rozpościerać się' (O)
ściemniać się 'zmierzchać się' (H)
ścieńczyć 'schudnąć' (D)
ścierpnąć₁ 'zdrętwieć' (Mk, N, O), **ścierpnąć**₂ 'zdumieć się, być zaskoczonym' (Mk)
ścisnąć, ścisnąć 'zgnieść' (StS)
ściszyć 'spowodować, że coś ucichło' (D), **ściszycy się** 'zamilknąć' (D)
zbabzczeć '(o warzywach) zmięknąć, zmarszczyć się' (Mk), **zbabzczyć się** 'pomarszczyć się' (O)
zbadać₁ 'podać badaniu' (StS), **zbadać**₂ 'rozeznąć' (Mk)
zbakierować 'skręcić, zboczyć z drogi' (Mk)
zbałamucić 'zamieszać w głowie' (Mk)
zbełtać 'zmieszać' (Mk)
zbić, zbijać₁ 'biciem złączyć' (H, Mk, N, StS, W), **zbijać**₂ 'zagaęcić splot' (Z), **zbić**₃ 'biciem zranić' (M, O), **zbijać**₄ 'strącać' (StS), **zbić**₅ 'stłuc' (D, M, Mk, StS), **zbijać**₆ '(o temperaturze) zmniejszać' (Z), **zbić**₇ 'wbić' (StS), **zbić**₈ 'wybić, zniszczyć' (W), **zbić, zbijać**₉ 'ubić, ubijać' (M, N, StS), **zbić się** 'stłuc się' (W, Z), **zbijać się** 'łączyć się, zespałać się' (M, StS, W)
zbiegać '(o mleku) kipieć' (Z)
zbiegnąć się 'skurczyć się' (Mk)
zbieleć 'stać się białym' (Mk)
zblądzić 'zgubić się' (N, Z)
zborgować 'wziąć na kredyt' (D)
zbrechać 'skłamać, zełgać' (D, H, M, O)
zbroić 'spsocić, zrobić coś złego' (Mk)
zbudować 'wznieść budynek' (H, M, N, O, StS)
zbudzić się 'przerwać sen' (O)

- zbujać** 'okłamać' (Mk)
zbujać się '(o roślinie) wyrosnąć nad miarę, wybujać' (H)
zbutleć 'zbutwieć' (O)
zbuzdyganić 'zmieszać z błotem, obrzucić przezwiskami' (D)
zdać, zdawać₁ 'przekazać (do kolchozu, dla państwa)' (H, M, N, O, StS, W), **zdać, zdawać₂**
 'złożyć egzamin' (H, M), **zdać się₁** 'być potrzebnym, przydać się' (O), **zdawać się₂** 'po-
 wodować wrażenie, wydawać się' (M, O, StS)
zdeptać 'zniszczyć depcząc' (W)
zdębieć 'osłupieć, zostać zaskoczonym' (Mk)
zdognać 'dopędzić' (D)
zdrożać I 'podrożyć' (Mk)
zdrożać II 'zmęczyć się podróżą' (Mk)
zdrutować 'złączyć drutem' (D)
zdumać 'wymyślić, pomyśleć' (H, M)
zdurować 'zgłupieć' (D, Mk)
zdusić 'rozduścić, rozgnieść' (W)
zdybać₁ 'złapać' (D, M, O), **zdybać₂** 'znaleźć' (H, M, O), **zdybywać** 'znajdować' (M, O),
zdybuwać 'zdybywać, znajdować' (H), **zdybać₃** 'spotkać' (N), **zdybać₄** 'wejść w posia-
 danie' (M), **zdybywać się** 'spotykać się, odnajdywać się' (M, O, Z), **zdybać się** 'spotkać
 się, odnaleźć się' (H, M, O, StS, W, Z)
zdziabać 'zniszczyć' (Mk)
zdzirac 'skrobać' (D)
zdziwić 'spowodować zdziwienie' (N), **zdziwować się** 'zdziwić się' (Mk)
zebrać, zbierać₁ 'zgromadzić' (H, M, N, O, StS, W, Z), **zebrać, zbierać₂** '(o plonach) sprzą-
 nąć, gromadzić' (H, M, N, O, W, StS), też **zbiarac** (Z), **zebrać się, zbierać się** 'zgroma-
 dzić się' (M, N, O, StS)
zechcieć 'poczuć chęć, mieć wolę' (H, M, O, StS, Z)
zedrzeć₁ 'usunąć wierzchnią warstwę' (W), **zedrzeć₂** 'zażądać dużo pieniędzy' (Mk)
zeglić 'zgiąć' (D), **zegnąć** 'zgiąć' (N), **zeglić się** 'zgiąć się' (O)
zegnać, zganiać₁ 'zgromadzić w jednym miejscu' (M, N, W, Z), **zegnać, zganiać₂** 'zrzucić
 winę na kogoś' (Mk)
zegnić 'zgnieć' (Mk)
zegrzać 'zagotować' (W)
zejść się, schodzić się₁ 'zbierać się w gromadę' (H, M, N, O, StS, W, Z), **schodzić się₂** 'łą-
 czyć się' (O, StS)
zelżyć 'stać się lżejszym (o mrozie)' (Mk)
zemleć 'zemdleć' (M, O), **zemglić** 'zemdleć' (D)
zemleć 'mielić, rozetrzeć' (H, M, W, Z), **zmleć** 'zemleć' (M, O, W), **zmlić** 'zemleć' (StS)
zemrzeć 'umrzeć (tylko 3 os. I. poj. i I. mn.)' (O, StS)
zeprzeć się 'oprzeć się, wesprzeć się' (Mk)
zepsuć 'uszkodzić' (D, StS), **zepsuć się** 'uszkodzić się' (M)
zerznąć 'zerznąć, spiłować (drzewa)' (M, N, W, Z), też **zerznąć** 'ściąć (drzewa)' (N, StS),
zrząć 'zarznąć (o drobiu)' (M), **zrzynać** 'rznąć, piłować (drzewa)' (N, Z)
zesłabnąć 'zasłabnąć' (M, Mk)
zesłać 'wywieźć' (H, M)
zesmażyć 'smażeniem stopić' (N)

- zestarzyć się* 'stać się starym' (M)
zeszczać się 'zsikać się' (Mk)
zeszkrabac 'zdrzeć, zeszkrobać' (O)
zetrzeć₁, ścierać₁ 'oczyścić coś z zewnątrz' (M), *ścierać₂* 'trzeć, prać' (O), *zetrzeć₂* 'rozdrobnić na tarce' (M, N, O, Z)
zewzolić, zewwalać 'zgodzić się na coś' (StS)
zeżnąć₁ 'skosić' (W), *zeżnąć₂* 'zżąć, rozdrobnić' (W), *zżynać₁* 'ścinać, kosić (zboże)' (Mk, O, StS)
zeżółknąć 'zżółknąć' (Mk)
zgadać się₁ 'umówić się' (O), *zgadać się₂* 'znaleźć wspólny temat rozmowy' (Mk)
zgalopować się 'pośpieszyć się' (Mk)
zgarbacić się 'mieć garb, dorobić się garbu' (Mk)
zgarbić się '(o kosie) powyginać się po nieumiejętnym klepaniu' (H)
zgarnąć 'zebrać, zsunąć' (O, StS), *zgartać* 'zbierać, zgarniać' (D, W, Z), *zgartywać* 'zgarbiać (siano)' (Mk, O, StS, W, Z)
zgasić 'spowodować zgaśnięcie' (M)
zgasnąć 'przestać się palić' (M)
zgeszczać się 'gęstnieć' (StS)
zgiąć 'schylić, skłonić' (H, O), *zginać* 'schylać, skłaniać' (M, N, StS), *zginać się* 'chylić się' (O, StS), *zgiąć się* 'pochylić się' (D)
zginąć I 'umrzeć' (D, StS, Z)
zginąć II 'zgiąć' (StS)
zgladzić 'rzucić urok' (M)
zglaszać się 'wstępować gdzieś' (StS)
zgnić 'zepsuć się' (M, N, StS, W)
zgonić się 'przen. stracić reputację w wyniku hulaszczego trybu życia' (Mk)
zgorzeć 'spalić się' (N, O, W)
zgotować₁ 'przygotować, zrobić' (Z), *zgotować*, 'ugotować' (H, M, N, O, StS, W, Z), *zgotować się* 'ugotować się' (M, StS)
zgrabić 'grabiąc, zebrać' (H, M, StS), *zgrabiać* 'grabić' (Mk, StS, W)
zgromadzić 'zebrać' (StS)
zgryźć 'pogryźć' (H, StS)
zgryźć się 'zmartwić się' (Mk)
zgrzać 'nagrząć' (StS)
zgrzeszyć 'popęlnić grzech' (O)
zgubić 'stracić' (StS)
zgubić się 'zostać zgubionym' (M)
zgurdzić się '(o mleku, śmietanie) sfermentować podczas gotowania' (Mk)
zhoić się 'zagoić się' (StS)
zhulać się 'stracić reputację poprzez rozwiązły tryb życia' (Mk)
zhurdać się 'zbylić się, zwarzyć się' (M), też *zhurdzić się* (O, W)
zjawić się₁ 'przybyć, przyjść' (O), *zjawić się₂* 'pokazać się, objawić się' (StS)
zjednuwać się 'łączyć się' (Z)
zjeść, zjadać 'spożyć pokarm' (H, M, N, O, StS, Z), *zjiść* 'zjeść' (D)
zjeżyć się 'nastroszyć się' (Mk)

- zlać, zlewać* 'przelewać ostrożnie' (M, N, W)
zlecieć 'spaść' (H, N, StS, Z)
zlepić 'pokryć gliną' (W, Z)
*zleźć, zlażyć*₁ 'schodzić (np. po drabinie)' (H, M, O, W, Z), *zleźć*₂ 'zsunąć się, spaść' (H),
*zleźć*₃ 'złuszczyć się, zejść z powierzchni' (StS)
zliniać się 'wypłowieć' (N)
zluzować 'uczynić luźnym' (Mk)
*zładować*₁ 'naprawić' (H, Mk), *zładować*₂ 'przygotować' (M, Mk, O)
złamać 'rozdzielić łamaniem' (M, N, StS), *złomac* 'złamać' (M, Mk, N, O, StS, W), *złamac się*
się 'zostać złamanym' (StS), *złomac się* 'złamać się' (N)
złapać 'schwytać' (M, O, StS, W, Z), *złapać się* 'chwycić coś' (N)
*złożyć, składać*₁ 'znieść w jedno miejsce, gromadzić w porządku' (H, M, N, O, StS, W, Z),
 też *skłodzić* (N), *złożyć, składać*₂ 'złożyć, utworzyć całość z części' (H, M, StS), *złożyć*₃
 'zgiąć, złożyć to, co rozłożone' (M), *złożyć*₄ 'oddać (do urzędu)' (StS), *złożyć*₅ 'odłożyć,
 zaoszczędzić' (StS), *złożyć, składać*₆ 'włożyć, umieścić w środku' (StS, Z), *złożyć się*
 'partycypować' (StS)
złupić 'przen. zjeść dużo' (O)
zmachać 'zrobić czegoś dużo' (Mk), *zmachać się* 'natrudzić się, zmęczyć' (D, Mk)
*zmajstrować*₁ 'majstrując, zrobić coś' (Mk), *zmajstrować*₂ 'zepsuć, zbroić' (Mk)
zmarkotnić 'posmutnieć' (D)
*zmarnić*₁ 'zepsuć się' (D), *zmarnić*₂ 'zniszczyć, wyginać (np. zboże)' (D), *zmarnić*₃
 'zbrzydnąć' (D)
zmarnotrawić 'roztrwonić, przepuścić majątek' (D)
zmarnować 'zużyć, stracić' (D, H, Mk, N, Z), *zmarnować się* 'zostać skrzywdzonym' (M)
zmarznąć 'zostać przenikniętym przez mróz' (M, N, W, Z), *zmarznąć* 'zmarznąć' (O)
*zmaszczyć*₁ 'pokryć gliną' (N, W), *zmaszczać* 'o chacie) smarować gliną' (N), *zmaszczyć*₂ 'po-
 smarować (wóz smarem)' (M), *zmaszczyć*₃ 'pobrudzić' (Z)
zmemlać 'osiągnąć skutek powoli' (Mk)
zmęczyć się 'wyczerpać się' (D, O, StS), *zmęczyć* 'z trudem coś zrobić' (Mk)
zmiarkować 'domyślić się, zorientować się' (D, Mk)
zmielić 'zemleć, przerobić zboże' (M, N, O, StS, Z)
zmienić się, zmieniać się 'przeobrazić się, przekształcić' (M, O, StS)
zmieniść, zmieniać 'zastąpić czymś' (M, StS)
zmierzać 'zmierzyć' (O)
zmieszać 'połączyć składniki' (M), *zmieszać* 'zmieszać' (M), *zmiszuwać* 'mieszać' (StS)
zmieszać się 'poczuć się zawstydzonym' (Mk)
zmieścić 'zrobić, dać miejsce' (StS), *zmieścić się* 'zająć pewną przestrzeń' (StS)
*zmieść*₁ 'miotac, oczyścić' (N), *zmieść*₂ 'przen. oczyścić, usunąć z powierzchni ziemi' (M)
zminąć 'miać' (N), *zmiąć* 'zgnieść' (Mk, N), *zemiąć* 'zmiąć' (O, StS), *zennąć* 'zmiąć' (N)
*zmlócić*₁ 'zemleć' (O, W), *zmlócić*₂ 'przen. zjeść prędko, z apetytem' (O)
zmniejszać się 'robić się mniejszym' (M, O)
zmoczyć 'uczynić mokrym' (D)
zmoknąć 'stać się mokrym' (H, M, N, O), *zmokrzeć* 'zwilgotnieć, stać się mokrym' (O)
zmordować 'męczyć się, coś robić' (Mk), *zmordować się* 'zmęczyć się' (Mk)
zmorszczyć się 'zmarszczyć się' (O)
*zmóc*₁ 'móc, dk., zdołać' (H, M, Z), *zmóc*₂ 'pokonać kogoś, coś' (D)

- zmówić ' (o modlitwie) wypowiedzieć' (H, M, W)
zmówić się 'dogadać się' (H)
zmurować 'wymurować' (N)
zmyć, zmywać₁ 'myciem usunąć coś' (M, Mk), zmyć₂ '(głowę) strofować kogoś' (D)
zmyślać 'wymyślać, kłamać' (Mk)
znachodzić 'znajdować' (Mk), znachodzić się 'znajdować się, być położonym' (N)
znajdywać się 'znajdować się' (M)
znajomić się 'zapoznać się' (Mk)
znajść 'znaleźć' (Mk)
znaleźć się 'trafić na coś, na kogoś (O, StS), znaleźć 'odkryć, natrafić na coś' (H, M, Mk, O, StS, Z)
znaturzyć się 'znarowić się' (H)
znerwować 'zdenerwować' (Mk)
zniszczyć₁ 'zepsuć, zrujnować' (H, M, N, StS, Z), zniszczyć₂ 'zabić' (StS), zniszczyć się 'ulec zniszczeniu' (StS)
zniuchać się 'zwąchać, pokumać się' (D)
zniżyć 'obniżyć' (W)
znosić₁, znieść 'zanieść w jedno miejsce' (M, O, W), znosić₂ 'złożyć (jajko)' (H)
zorać 'wykonać orkę' (H, M, N, O, StS, Z), zworac 'zorać' (D)
zorientować się 'rozeznać się' (StS)
zrabować 'obrabować, okraść' (StS)
zrachować 'zliczyć' (Mk)
zradlić 'obrobić ziemię radłem' (M)
zrazić 'dotykać bólowego miejsca' (Mk), zrazić się 'stracić chęć do czegoś, stracić sympatię do kogoś' (Mk)
zrąbać 'rąbaniem oddzielić' (W, Z)
zremontować 'wyremontować, naprawić' (H, M)
zrobić 'wykonać, wytworzyć' (H, M, N, O, StS, W, Z), zroblić 'zrobić' (N), zrobić się 'stać się' (H, M, N, O, StS)
zrodzić 'obrodzić, urodzić (o roślinach)' (M)
zropaczyć się 'pogrążyć się w rozpacz' (O)
zrozumieć 'pojąć' (H, O, StS, Z)
zrówniać się 'zrównać się, dogonić kogoś' (O)
zrucić 'zrzucić' (H, Mk)
zrujnować 'zburzyć' (W)
zruszuwać 'zruszać, roztrząsać' (N), zruszyć 'roztrząsnąć' (O)
zrychać się 'zebrać się, zdążyć' (D)
zrywać, zerwać₁ 'odłączać rwaniem' (H, O, StS), zerwać₂ 'zburzyć, zniszczyć' (M, O), zerwać się₁ '(o burzy) gwałtownie się rozpocząć' (M, N, O, Z), zerwać się, zrywać się₂ '(o kłaczy, krowie) okazać popęd płciowy' (H)
zrzucić 'zdjąć gwałtownie' (StS), zrzucac 'zepchnąć z góry' (StS)
zsunąć się, zsuwać się 'przemieścić się w dół' (H, N, StS, W)
zsypywać 'umieszczać gdzieś przez sypanie' (H, M, N, W)
zszyć 'uszyć' (W), zeszyć 'zszyć' (StS), zszywać 'szyciem łączyć' (StS)
zwalić₁ 'zrzucić' (D, StS), zwalić₂ 'zorać' (StS), zwalac 'zrzucac' (Mk, StS)
zwalkować 'ułożyć gliniane walki na ściany domu' (N)

- zwarzyć* 'ugotować' (N)
zwarzyć się '(o mleku) zwarzyć się' (H, N)
zwążyć 'zwezić' (Mk)
zwędzić 'przen. ukraść' (Mk)
zwiąć 'oczyścić, przewiać ziarno' (StS)
związać, *związывать*₁ 'wiązaniem złączyć' (H, N, O, StS, W, Z), *związać*₂ 'schować w węzelek' (N)
zwieść, *zwodzić* 'łączyć krokwie' (M, O)
zwietrzyć 'dowiedzieć się' (Mk)
zwieźć, *zwozić* 'wożąc, zgromadzić w jednym miejscu' (H, M, Mk, N, O, Z)
zwiędnąć '(o roślinach) stracić świeżość' (M, StS)
zwinąć, *zwijać* 'skręcić, zrolować' (M, StS, Z), *zwinąć się*, *zwijać się* 'uwijać się, spieszyć się' (D, Mk)
zwolnić 'uczynić wolnym od obowiązku' (StS)
zwoływać 'zgromadzić' (W)
zwracać się 'kierować słowa' (M)
zwurdzić się '(o mleku) zwarzyć się' (D)
zwymyślać 'dać burę' (Mk)
zwyzywać 'zwymyślać' (Mk)
zzuć, *zzuwać* 'zdjąć buty' (N)

ANEKS 2. CZASOWNIKI PARADYGMATYCZNE (BEZPREFIKSALNE)

Aneks zawiera czasowniki paradygmaticzne opisane w rozdz. II.4. Podkreślenie sygnalizuje, że dany wyraz został przytoczony w pracy.

- achać 'wykrzykiwać *ach*' (Mk)
adresować 'umieszczać adres na przesyłce' (Mk)
aresztować 'wtrącić do aresztu' (H)
babachnąć 'uderzyć z hukiem' (Mk)
babczyć '(o warzywach) mięknać, marszczyć się' (Mk)
bakierować 'skręcać, zbaczać z drogi' (Mk)
bąknąć 'uciec' (Mk)
bałwanić 'oszukiwać, zawracać głowę' (Mk)
barabanić 'bębnąć' (Mk)
bazarować 'sprzedawać na bazarze, handlować' (M)
beczeć '(o kozie, o owcy) beczeć' (H, N, O, StS), też beczyć 'plakać, łkać, szlochać' (D),
też bekać (StS)
belkotać 'gadać, paplać' (D)
belkować 'stawiać belki (domu)' (StS)
biadolić 'narzekać' (Mk)
biduwać 'biedować' (Z), też biedować (H, M, Mk, N, O, StS), też biedzić (Mk)
bielić₁ 'wystawiać na słońce, aby uzyskać biały kolor, wybielać' (H, M, N, O, StS, W, Z),
bielić₂ 'malować na biało' (O)
bladnąć 'blednąć' (Mk)
boczyć się 'gniewać się, omijać bokiem' (Mk)
bokować 'omijać innych, unikać' (Mk)
bombić 'bombardować' (N)
borgować 'być dłużnym, wziąć kredyt' (Mk)
bronować 'wyrównywać ziemię broną' (D, M, O, Z)
brykać 'biegać' (D)
bryskać 'stuknąć, brzękać' (N)
bryzgać 'pryskać, rozpryskiwać się' (Mk, StS)
brzdęknać₁ 'uderzyć się' (Mk), brzdęknać₂ 'zadzwoić pieniędzmi' (Mk)
brzechać₁ 'kaszeleć' (Mk), brzechać₂ 'głośno krzyczeć' (Mk)
buchnąć₁ 'uderzyć' (StS), buchnąć₂ 'ukraść' (Mk), buchnąć₃ '(w nogi) paść do nóg' (O)
buczeć 'ryczeć (o krowie)' (Mk)
bulgotać 'wrzeć' (Mk)

- burknąć*** 'od niechcenia, niegrzecznie odpowiedzieć' (D)
burmosić się 'dąsać się, oburzać się' (D)
bzykać 'latać' (D)
bzykać się 'gzić się (o krowach)' (D)
carapać, carapnąć 'drapać, drapnąć' (O)
chadziainować 'gospodarzyć' (N), też ***chaziainować*** (N), też ***chazajować*** (Z)
chamać 'jeść, spożywać' (D)
chapać, chapnąć₁ 'łapać, brać łąpczywie' (H, Mk), ***chapnąć₂*** 'nieoczekiwanie skorzystać z czegoś' (Mk)
chargetać 'charczeć' (Mk)
charkać 'odchrząkiwać, smarkać' (D, Mk)
cherlać 'być chorowitym' (Mk)
chichotać się 'chichotać' (O)
chirkać 'cherlać, kaszleć' (O)
chlapać₁ 'oblewać wodą, rozlewać' (D), ***chlapać₂*** 'pokrywać czymś, lepić' (M), ***chlapnąć₃*** 'powiedzieć bez namysłu' (M), ***chlapnąć₄*** 'chlasnąć, uderzyć' (M)
chlastać₁ 'chłapać' (D, Mk), ***chlasnąć₂*** 'uderzyć' (Mk)
chlipać 'łkać' (Mk)
chłodzić 'chłodzić' (D)
chlorować 'wywabić chlorem' (Mk)
chlupać 'chłapać, oblewać wodą, rozlewać' (D), ***chlupnąć*** (Z)
chmurzyć się 'chmurzyć się' (H, Mk, N, W), też ***chmurzyć się₁*** (N), ***chmurzyć się₂*** 'dąsać się' (D)
chorować 'być chorym' (M, StS)
chrapać₁ 'wydawać dźwięki w czasie snu' (O), ***chrapnąć₂*** 'trochę pospać' (Mk)
chrupać 'jeść coś twardego, chrupiącego' (Mk)
chrypnąć 'dostawać chrypki' (Mk)
chuchnąć, chuchać₁ 'dmuchnąć' (D), ***chuchać₂*** 'pielęgnować, delikatnie się z czymś obchodzić' (Mk)
chudzieć 'chudnąć' (Mk)
chytrować 'oszukiwać' (Mk)
chytryć 'oszukiwać' (Mk)
ciamkać 'mlaskać, głośno jeść' (D)
ciekawić 'budzić ciekawość' (M, StS)
ciekawić się 'interesować się' (O, StS, Z)
cielić się '(o krowie) cielić się' (N, Z)
ciemnieć 'stawać się ciemnym (o niebie)' (O)
ciemnieć się 'ściemniać się' (Mk, StS)
ciomać 'całować (o dziecku)' (O)
ciupać 'siekać (np. buraki dla bydła)' (D), ***ciupać₂*** 'rąbać drzewo' (D), ***ciupnąć₃*** 'skaleczyć' (Mk)
ciurać 'sikać' (Mk)
ciurczyć 'ciec, kapać' (Mk)
ciurkać 'ciec, kapać' (D), też ***ciurkotać*** 'płynąć nieprzerwanym strumieniem' (O)
cmakać 'mlaskać' (Mk), też ***ćmakać***
cudować 'wydziwiać' (Mk)

- ćkać 'ssać' (Mk)
ćwirkać 'ćwierkać' (D)
cyckać 'ssać' (Mk)
cyganić 'oszukiwać, kłamać' (Mk)
czatować 'wyczekiwać, czaić się' (Mk)
czernieć 'robić się czarnym' (O)
czerstwieć 'stawać się czerstwym' (N)
czzerwonić się 'czerwienić się' (Z)
czzerwonieć 'czerwienieć' (Z)
czychać, czychnąć 'kichać' (O)
czyścić 'kastrować' (D, N)
drobić 'rozdrabniać, czynić drobnym' (StS, Z)
drużczyć 'być drużbą lub druhną na weselu' (Mk), drużyć 'przyjaźnić się'
drymkotać 'turkotać, drgać' (D)
dyłować 'budować z dyłów' (StS)
dyrczeć 'ciurkać' (N)
dyżurować 'pełnić dyżur' (O)
dzenkąć 'uderzyć nieostrożnie o coś' (D)
dziabać₁ 'spulchniać ziemię i usuwać chwasty' (H), dziabać₂ 'bić, tłuc' (H), dziabnąć₃
 'skubnąć' (M)
dziadować 'biedować, żebrać' (Mk)
dziamdziać₁ 'jeść powoli' (Mk), dziamdziać₂ 'ględzić, zanudzać kogoś mówieniem' (Mk)
dziamać 'prosić o coś z płaczem' (D)
dziaukać₁ 'szczekać (o piesku)' (D), dziaukać₂ 'drzeć się (o dziecku)' (D)
dziawkać 'pyskować' (Mk)
dziawolić 'szczekać' (D)
dziwoczzyć się 'stroić się, uważać się za dorosłą pannę' (D)
dziobać₁ 'dziobać (o ptaku)' (O), dziobać₂ 'skubać pestki słonecznika' (O), dziobać₃
 'spulchniać ziemię motyką' (O)
dzióbać₁ 'dziobać, dzióbać' (M), dzióbać₂ 'tłuc w stępie' (H), dzióbać się 'wykluwać się'
 (Mk)
dziurawić się 'stać się dziurawym, mieć dziurę' (N)
dziurczeć 'ciurkać' (N)
dziurkotać 'ciurkać' (N)
falować₁ 'poruszać się na kształt fali' (Mk), falować₂ '(o włosach) ondulować' (D)
falszować₁ 'śpiewać lub grać w sposób odstępujący od melodii' (Mk), falszować₂ 'podra-
 biać' (Mk), falszować₃ 'oszukiwać' (Mk)
fantazjować 'zmyślać' (Mk)
farszyrować 'nakładać farsz' (Mk), też faszzyrować (Mk)
fastrygować 'szyć prowizorycznie dużymi ściegami przed ostatecznym zszyciem' (Mk)
fikać 'kopać nogami' (Mk), też fykać (D)
firgać 'wierzgać' (H), fyrgać 'kręcić wrzcionem' (M), fyrkać, fyrknąć₁ 'fikać, kopać,
 wierzgać' (D), fyrkać₂ 'pyskować' (Mk)
forkać '(o koniach) parskać' (StS)
formować 'nadawać formę, kształt' (Mk, Z)
formować się 'tworzyć się' (Mk)

- fotografować** 'fotografować' (N, W)
frygać 'jeść szybko' (Mk)
fukać, fuknąć 'krzyczeć na kogoś, besztać' (Mk)
fukać się 'gniewać się' (Mk)
furmanić 'pracować jako furman' (H, Mk)
futować 'karmić konie' (D)
fyrtnąć 'spaść' (Mk)
galopować 'poganiać kogoś' (Mk), **galopować się** 'spieszyć się' (Mk)
gapić się 'patrzeć na coś bezmyślnie' (Mk)
garbacić się 'garbić się' (Mk)
gazować₁ 'jechać z dużą szybkością' (Mk), **gazować**₂ 'wypuszczać powietrze' (Mk)
gdakać₁ '(o kurze) wydawać dźwięki' (Mk), **gdakać**₂ 'dużo mówić, krzyczeć' (Mk)
gęgotać '(o gęsi) wydawać dźwięki, gęgać' (Mk)
gęgotać '(o indyku) wydawać dźwięki' (M)
giegać '(o gęsi) gęgać' (StS)
giegotać '(o gęsi) gęgać' (O)
gigać 'gęgać' (StS)
gładzić₁ 'głaskać' (Mk)
gładzić₂ 'lepić, wyrównywać ściany chaty gliną' (H, M)
głębić się 'wchodzić głęboko, zagłębiać się' (StS)
głodować 'cierpieć głód' (H, O, W)
głodzić 'nie dawać jeść, morzyć głodem' (Mk)
głosić 'lamentować, płakać głośno' (Mk)
głuchnąć 'stawać się głuchym' (Mk)
głupieć 'stawać się głupim' (Mk)
gluszyć 'żart. pić' (Mk)
gniewać się₁ 'gniewać się' (D, O), **gniewać się**₂ 'bardzo się kłócić, waśnić się' (D)
gnieździć się 'panoszyć się, rozpychać się' (Mk)
gnoić 'nawozić gnojem' (M, Mk)
gnoić się '(o ranie) gnić pod opatrunkiem' (Mk)
gorączkować się 'zapalać się, unosić się, złościć się' (Mk)
gorzknąć 'stawać się gorzkim' (Mk)
gospodarować 'zarządzać gospodarstwem' (O), też **gospodarzować** (H), też **gospodarzyć** (Mk, StS)
grubieć 'stawać się grubym, tyć' (Mk)
gruchnąć 'spaść, uderzyć' (Mk)
grzechotać 'tłuc, bić czymś głośno' (Mk)
grzmieć 'o odgłosie grzmotu' (H, Mk, O)
grzmotnąć 'rzucić czymś' (Mk)
gulgotać '(o indykach) wydawać odgłos' (Mk)
gurbić 'marszczyć, robić fałdy' (Mk)
gurbić się 'marszczyć się' (D, Mk)
gurdzić się 'warzyć się, zbijać w grudy podczas gotowania' (Mk)
gwałtować 'krzyczeć, robić zamieszanie' (O)
hahakać 'ciągle pytać się o coś, mówiąc ha' (Mk)
hakować 'spulchniać ziemię za pomocą haków, radlić' (D, O)

- hamać* 'jeść, spożywać' (D)
*harczyć*₁ 'pyskować' (Mk), *harczyć*₂ 'warczeć' (Mk)
harkotać 'warczeć' (O)
*hawkać*₁ '(o psie) szczekać' (D, N, O, StS, W, Z), *hawkać*₂ 'pyskować' (Mk)
hawczeć '(o psie) szczekać' (H, Z)
heblować 'wyglądać heblem' (D, StS)
hepnąć 'upaść' (Mk)
hikać 'czkać' (M)
hockać 'huścić (na kolanie)' (Mk)
hrymac 'tłuc się, mocno kaszleć' (Mk)
hrymnąć 'paść, padać, upaść' (D)
huciać 'kołysać, piastować, bawić dziecko' (D)
huciać się 'huścić się' (D)
*hukać*₁ 'krzyczeć' (D, M), *hukać*₂ '(o świni) okazywać popęd płciowy' (O)
hulukać 'karcić, krzyczeć na kogoś' (D)
hurkotać 'dudnić' (O)
hyckać 'kołysać' (Mk)
hykać 'czkać' (Mk)
*hykać się*₁ 'jąkać się' (D), *hykać się*₂ 'odbijać się (po jedzeniu)' (D)
hyrkotać '(o psie) warczeć' (W)
ikać 'czkać' (Mk)
indyczyć się 'zaperzać się, gniewać się' (D)
iskrzyć 'promieniować' (D)
iskrzyć się 'wyzwalać iskry' (M)
iwanić 'ogłupiać kogoś' (Mk)
jaśnić się 'świtać, robić się jasnym' (Mk)
jęzczyć 'wydawać jęk' (O)
kabacić 'przekręcać' (Mk)
kakać '(o dzieciach) paskudzić, oddawać kał' (D)
kalikować 'być kaleką, kuleć' (D)
kamandować 'dowodzić, kierować' (M)
kaszlać 'kaszleć, mieć kaszel' (H, O), też *kaszleć* (O)
kielbasić 'gmatwać, psuć, mącić' (Mk)
kierować 'kierować, też przewodniczyć' (D, O, StS)
klajstrować 'sklejać' (Mk)
klamcać 'poruszać wielokrotnie klamką' (D)
klapać 'międlić, urabiać konopie, len' (D)
kłopotać się 'martwić się, zabiegać, starać się o coś' (D, Mk, N, O)
klumkać '(o indyku) wydawać odgłos' (StS)
kocić się '(o owcy) mieć małe' (N, Mk)
koczyć '(o kacze) kwakać' (M)
kodkodakać '(o kurze, która zniosła jajko) gdakać' (H, N)
kodkodakać się '(o kurze) gdakać' (O)
kokotać '(o kurze) gdakać' (O, StS)
*kolędować*₁ 'śpiewać kolędy' (D, H, M, Mk, N, O, StS, W, Z), też *kolęduwać* (StS), *kolę-
dować*₂ 'długo stać pod drzwiami' (Mk)

- kolegować 'być kolegami, przyjaźnić się' (Mk, StS)
koleżankować 'być koleżankami, przyjaźnić się' (Mk)
komunikować 'udzielać komunii' (M)
korczować 'karczować' (N)
kośkać '(o małym dziecku) przytulić się' (Mk)
koślawić 'wykrzywiać buty' (Mk)
kotłować się 'burzyć się, wrzeć' (Mk)
koziółkować 'przewracać się, wywracać kozły' (Mk)
krakaç '(o żabie) rechotać' (O)
krochmalić 'usztyniać krochmalem' (Z)
krochmalić się 'Ignąć do kogoś' (Mk)
krzonkać 'chrząkać, smarkać' (D)
krzywać 'utykać, kuleć' (D)
krzywdować 'zalić, żalować, mieć poczucie krzywdy' (Mk)
kudakać się '(o kurze) gdakać' (W)
kudaktać '(o kurze) gdakać' (Mk)
kudkudakać '(o kurze) gdakać' (M, W, StS)
kukać₁ '(o kukułce) kukać' (O), kukać, kuknąć₂ 'zaglądać, szukać kogoś za czymś' (D)
kukurykać '(o kogucie) pisać' (H)
kumkać 'kumkać (o żabach)' (W)
kuszykać 'utykać, kuleć' (D)
kwakać₁ '(o kacze) kwakać' (O, StS), kwakać₂ '(o żabie) rechotać' (Mk)
kwaterować 'wynajmować pokój' (StS)
kwękać 'plakać cicho' (D)
kwiczeć '(o świni) wydawać odgłos' (W), kwikać 'plakać cicho' (D)
kwitnąć 'mieć kwiaty' (H, M, O, W, Z)
kwoczyć 'kwokać' (Mk)
kycnąć, kycać 'skakać, hycać' (M)
łasić się 'być łakomym, łasym' (Mk)
łaszczyć się 'łakomić się' (Mk)
łatać 'naszywać łaty' (O)
lekować 'leczyć' (M, Mk, Z)
lodowacieć 'stawać się lodowatym, marznąć' (Mk)
łomotać 'łopotać, łomotać' (D)
łopnąć 'trzaskać' (H), łopać 'trzaskać' (O)
łopotać 'łopotać, łomotać' (D)
łupić 'przen. jeść' (O), łupać 'uderzyć, walnąć' (O), łupić się '(o kurczętach) kluc się' (H),
łupnąć 'huknąć, trzasnąć' (Mk)
magłować 'prasować' (Mk)
maić 'maić, ozdabiać zielenią' (M, Mk)
majstrować₁ 'być majstrem' (StS), majstrować₂ 'wykonywać coś, naprawiać' (Mk)
mamrotać₁ 'szemrać' (D), mamrotać₂ 'okazywać niezadowolenie, złość' (D)
marnić 'marnować się, niszczyć' (D)
maszynować 'stebnować, szyć długim ścięgiem' (D)
mączzyć 'posypywać mąką' (Mk)
meczeć '(o owcy) wydawać odgłos' (O)

- miaukać* 'o kocie' (N)
mizernieć 'marnieć, chudnąć' (Mk)
mlaskać 'mlaskać (językiem, ustami), głośno jeść' (D, Mk)
młynkować 'młynkować, czyścić zboże za pomocą młynka' (D)
modować się 'ubierać się modnie' (Mk)
moknąć 'stawać się mokrym' (N, O, W)
mokrzyć 'stawać się mokrym' (N, O)
mruczyć 'szemrać' (D)
muczeć '(o krowie) ryczeć' (StS)
mukać '(o krowie) muczeć' (W)
murknąć, murczeć 'mówić niewyraźnie pod nosem' (Mk)
murować 'budować, stawiać mury' (M, StS, Z)
*mydlić*₁ 'mydlić' (W), *mydlić*₂ 'oszukiwać' (Mk)
nagrodzić 'dać nagrodę' (StS)
nauczycielować 'uczyć' (Z)
nocować 'spędzać u kogoś noc, nocować' (H, M, O, StS, Z)
numerować 'prenumerować' (StS)
*oblogować*₁ 'leżeć odłogiem' (N), *oblogować*₂ 'zostawiać niezaorane pole na rok' (H)
ostrzyć 'czynić ostrym' (H)
osnować 'złożyć *osnowę*, tj. nici w warsztacie' (StS)
obrazowywać się 'ukazywać się' (M)
obiadać 'jeść obiad' (D, M, N, O, W, Z), też *obiadować* 'jeść obiad' (D, O)
paćkać się 'brudzić się, zabrudzić' (D)
pacnąć 'lekkko uderzyć' (D)
paplać 'wyjawiać tajemnice, plotkować, paplać' (Mk)
paradować się 'stroić się na pokaz' (Mk)
parkotać 'wrzeć' (D)
parować 'parować (o sposobie gotowania kaszy)' (W)
paskudzić się 'brudzić się, stawać się paskudnym' (O)
patyczkować się 'traktować kogoś zbyt pobłaźliwie' (Mk)
pchińkać 'kwilić, popłakiwać' (O)
pczychać 'kichać' (D)
pełnić się '(o księżycu) wchodzić w pełnię' (M)
pieczętować 'zamykać ule woskiem' (StS)
pienić się 'wytwarzać pianę' (O)
plużkować 'podsypywać ziemniaki' (D)
połudnać 'jeść obiad' (M), też *południać* (M), też *połudnować* 'jeść obiad' (D, O)
pościć 'zachowywać post' (M, O)
*potnieć*₁ 'pocić się' (H), *potnieć*₂ 'wilgotnieć' (N)
poważać 'szanować' (Mk)
pocić się 'wydzielać pot' (O)
psiechać 'kichać' (Mk)
pstrykać 'zrobić zdjęcie' (D)
pszczychać 'kichać' (D)
publiczyć 'hańbić' (Mk)
pyćkać 'brudzić się, robić byle jak' (Mk)

- pykać* ' (fajki) palić fajkę' (D)
pyrkotać 'kipieć' (D)
pytlować 'pytlować, mleć' (M, N, O)
raczkować '(o dziecku) raczkować' (M, O, W)
radować się 'cieszyć się' (H, N)
rechotać się 'śmiać się głośno, rechotać' (Mk, O)
represiuować 'stosować represje' (M, N, Z), też *represiruć* (N), też *represować* (H, M, N, O)
rochkać '(o świni) chrząkać' (N, StS, W)
rurkować 'zwijać, formować w rurki' (StS)
ryhać 'ciężko kaszleć' (D, Mk)
ryczeć '(o krowie) ryczeć' (O, StS)
rymnąć 'paść, padać, upaść' (D)
rypać 'trzaskać drzwiami' (D, Mk)
rżawić 'rdzewieć' (StS)
rżec '(o koniu) rżec' (StS)
sapać 'usuwać chwasty za pomocą *sapy*, motyki' (D, H, O, W, Z)
sapatorować 'radlić' (D)
sapować 'spulchniać glebę za pomocą *sapy*, motyki, kultywować glebę, pielęgnować za pomocą *sapy*' (M)
serbać 'siorbać' (D)
sierbać 'siorbać' (Mk)
siłować się 'wysiłać się, męczyć się' (Mk)
sinić 'farbować *sinką*' (Mk)
siurac 'sikać' (Mk)
slabować 'chorować' (D, M, Mk, O, Z)
ślocić się 'o deszczowej pogodzie, o ślocie' (O)
smirzchać się 'zmierzchać się' (Z)
smoktać 'cmokać, ssać' (Mk)
smolić 'zalewać fundament smołą' (Mk)
smucić się 'smucić się' (O)
sobaczyć 'wyzywać, poniżać kogoś' (Mk)
solić 'dodawać soli' (N, Z)
strajkować 'urządzać strajk' (O)
stróżować 'być stróżem' (H, N, Z)
strzyknąć 'strzyknąć' (O), *strzykać* 'trzaskać w ucho, w kościach, w palcach' (D)
stuknąć, stukać 'stukać' (M, O)
syczeć 'syczeć' (M, Mk)
szabrować 'tynkować' (Mk)
szachrować 'oszukiwać' (D)
szarzyć 'szarzyć' (W)
szarzyć się 'świtać lub zmierzchać' (Mk)
szastać 'rozrzucać, trwonić pieniądze, majątek' (D, Mk)
szchedrakować 'życzyć wszystkiego dobrego na Nowy Rok' (Mk)
szczekać '(o psie) szczekać' (StS)
szczurzyć się 'najeżyć się, postawić się' (D)

- szklić₁ 'wstawiać szyby' (Mk), szklić₂ 'zawracać komuś głowę, oszukiwać' (Mk)
szkodować 'żałować' (M, Mk, O)
szkodzić 'szkodzić, nie służyć' (H, StS)
szkolić się 'studiować, uczęszczać do szkół' (D)
szkolować 'studiować, uczęszczać do szkół' (D)
szłopać 'kłapać' (Mk)
szlubować 'brać ślub kościelny' (H)
szmalcować 'brudzić się czymś tłustym' (Mk)
sznurować 'zawiazywać (buty)' (O, W, Z)
szpilić 'zapinać (ubranie)' (Mk)
sztorcować 'stawiać coś pionowo, na sztorc' (Mk)
szturchnąć 'trącić' (W), też szturknąć (StS), też szturnąć (Mk), szturchać 'trącać łokciem'
(D, Mk), też szturkać (Mk, O)
szturpnąć 'uderzyć, kopnąć w szturpaka' (H)
szuflować 'przerzucać szuflą' (Mk)
szułupotać 'szeleścić, łopotać' (D)
szurać 'szorować nogami, powłóczyć' (M, Mk)
szurgać 'powłóczyć nogami, ciężko stąpać' (Mk)
szutkować 'zartować' (O, Mk)
szwargotać 'mówić w obcym języku' (D)
szypotać 'szeptać' (D)
ślubować 'przysięgać, przyrzekać' (Mk)
służyć₁ '(o deszczu) kroić, mżyć' (D), służyć₂ 'sączyć' (D)
śmiecić 'rozzucać śmieci' (H)
śmieszyc 'ośmieszać przed kimś, czynić z kogoś powód do śmiechu' (H)
śmignąć₁ 'uderzyć batem' (Mk), śmignąć₂ 'szybko minąć' (Mk)
śniadać 'jeść śniadanie' (N, O, StS)
świętkuwać 'obchodzić święto' (W), też świętkować (StS, W, Z), też świętkować (H, M),
też świętkuwać (StS, Z)
świętować 'obchodzić święto' (M)
świrkać 'ćwierkać' (D)
świstać 'gwizdać' (D, N, O)
świtać 'świtać' (N)
tarabanić 'terkotać, brzęczeć' (D, H, O)
tarabanić się 'pchać się na siłę' (D)
tarahkotać 'grzechotać' (O)
tarakać 'paplać' (O)
targować 'handlować' (H, M), też torgować (Z)
targować się 'dobić targu' (O)
telefonować 'wykonywać rozmowę telefoniczną' (StS)
telepać 'trzaskać drzwiami' (M)
telepać się 'trząść się' (Mk)
tlaskać 'klaskać' (Mk)
towarzyszować 'towarzyszyć' (N)
trajkotać 'mówić szybko, dużo, bez sensu' (Mk)
trzasnąć₁ 'trzasnąć, uderzyć' (O), trzaskać₂ 'pękać' (O), trzasnąć₃ 'szybko zjeść' (O)

- trzeszczeć* 'wydawać odgłos' (O)
tumanić 'oszukiwać' (Mk)
turkać 'gadać, kłócić się' (O)
turknąć 'sztuchnąć' (W)
turkotać 'gadać, kłócić się' (N, O)
tykać 'mówić do kogoś na ty' (Mk)
tylepać 'trząść, tarmosić' (D)
tyrkać 'turkotać' (D)
tyrkotać 'turkotać' (D)
uczycielować 'nauczać, być nauczycielem' (Z), też *uczycielować* (Z)
uroczyć 'rzucić urok, zauroczyć – dwuaspektowy' (Mk, O)
wianować 'dać wiano, posag' (Mk)
wieczerać 'spożywać kolację' (D)
wieczerać 'jeść wieczerzę' (M, N, O, W, Z)
wieczorzeć 'robi się wieczór' (W)
woniać 'śmierdzieć, wydzielać brzydką woń' (Mk)
wrzeszczeć 'krzyczeć' (O)
wrzeszczyć 'łajać, krzyczeć' (D)
wstydać się 'wstydzić się' (D, H, M, O, Z)
wstydzić się 'wstydzić się' (D, StS)
wściec się 'wściec się' (StS)
wurkotać '(o gołębiu) gruchać' (StS)
żenić się 'brać ślub, brać kogoś za żonę' (D, H, M, N, O, StS, Z)
żółcieć 'żółknąć' (H)
żółknąć 'żółknąć' (H, StS)

ORIENTACYJNE POŁOŻENIE MIEJSCOWOŚCI, Z KTÓRYCH POCHODZI MATERIAŁ OMÓWIONY W PRACY

Przygotowano na bazie mapy Rzeczypospolitej Polskiej z 1934 r. na podst. szkicu M. Szulowskiego.

Katarzyna Czarnecka – adiunkt w Instytucie Języka Polskiego PAN. Od 2004 r. w Pracowni Polszczyzny Kresowej zajmuje się badaniem kontaktów językowych polsko-wschodniosłowiańskich, szczególnie w zakresie słowotwórstwa. Bada również sytuację językową w rodzinnej Hajnówce na wieloetnicznym Podlasiu. Publikowała w *Studiach nad polszczyzną kresową*, *Języku polskim dawnych Kresów Wschodnich* i in. Brała udział w pracach nad słownikami gwarowymi, m.in. *Słownikiem gwary przesiedleńców ze wsi Tuligłowy koło Komarna* (2004), *Słownictwem polszczyzny gwarowej na Litwie* (2006), *Słownictwem gwarowym przesiedleńców z Ukrainy* (t. I, 2007).

*

Słowotwórstwo gwar polskich na Ukrainie. Czasownik to pierwsza praca w całości poświęcona słowotwórstwu polszczyzny południowokresowej. Opierając się na rozległym, różnorodnym materiale, autorka bada współfunkcjonowanie derywatów rodzimych i formacji, w których wyraźne są wpływy obce. Określa, na czym polegają i z czego wynikają charakterystyczne dla języka polskiego na Kresach południowych osobliwości prefiksalne, systematyzuje je i ustala proporcje poszczególnych grup. Pokazuje dynamikę gwarowego systemu słowotwórczego, w którym ściera się stare z nowym, rodzime z obcym, dialektalne z ogólnym.

ISBN 978-83-64275-38-8

9 788364 127538 8